

Fedeleles Tamás

A PÉCSI SZÉKESKÁPTALAN SZEMÉLYI
ÖSSZETÉTELE A KÉSŐ-KÖZÉPKORBAN
(1354–1526)

PhD – értekezés

Pécs–Szeged
2004

A PÉCSI SZÉKESKÁPTALAN SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE
A KÉSŐ-KÖZÉPKORBAN
(1354–1526)

Doktori Iskola: SZTE–BTK, Történelem Program
Medievisztika Alprogram
Programvezető: Prof. Dr. Makk Ferenc
Témavezető: Prof. Dr. Font Márta

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Kutatástörténet	10
1.1. Nemzetközi historiográfiai vázlat	10
1.2. A magyar káptalanok középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások	16
1.3. A pécsi székeskáptalan középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások	28
2. A káptalan szerkezeti felépítése	41
2.1. A testület középkori történetének vázlata	41
2.2. A káptalan tagsága	44
2.2.1. Méltóságviselők	47
2.2.1.a. Prépost	47
2.2.1.b. <i>Lector</i>	49
2.2.1.c. <i>Cantor</i>	51
2.2.1.d. <i>Custos</i>	53
2.2.1.e. Kisprépost	54
2.2.2. Hivatal- és tisztségviselők	56
2.2.2.a. Dékán	56
2.2.2.b. <i>Archidiaconusok</i>	59
2.2.2.c. A méltóságviselők helyettesei	62
2.2.3. Egyéb tisztségeket, hivatalokat betöltő személyek	65
2.2.3.a. Püspöki vikárius	65
2.2.3.b. Ispotályigazgató	65
2.2.3.c. Hitszónok	67
2.2.4. Mesterkanonokok	67
2.3. A székesegyház alsópapsága	68
3. A káptalani javadalmak betöltése	71
3.1. A királyi főkegyúri jog alapján történő javadalomadományozás	72
3.2. A pécsi püspökök mint <i>collatorok</i>	77
3.3. Pápai <i>provisiok</i>	80
3.4. Cserék	85
3.5. A kanonokok beiktatása	87
4. A testületbe történő bejutás	91
4.1. Származás	91
4.1.1. Bárók	92
4.1.2. Köznemesek	97
4.1.3. Polgárok	100
4.1.4. Jobbágyok	102
4.1.5. Külföldiek	102
4.2. Egyetemlátogatás	109
4.3. A javadalomszerzés egyéb módozatai	122
4.3.1. Személyi összefonódás	123

4.3.2. Területi kapcsolódás	133
4.3.3. Egyházi kapcsolatok	134
4.3.4. Uralkodói kegy	136
4.3.5. Állami (udvari) szolgálat	138
4.3.6. Familiáris kapcsolatok	147
5. A kanonokok feladatai, kötelezettségei	151
5.1. A kanonokok szerepe a liturgiában	151
5.2. Az egyházi rend fokozatainak felvétele és a lelkipásztori szolgálat	151
5.3. A káptalan hiteleshelyi személyzete	155
5.4. Rezideálás és javadalomhalmozás	165
6. A kanonokok életkörülményei, mentalitása	172
7. Tovább lépés a káptalanból	190
8. Összefoglalás	195
9. Források, szakirodalom	203

Függelék

I. A mellékletben szereplő rövidítések	224
II. A kanonokok felsorolása időrendben	225
III. Összesítő táblázat a kanonokok főbb életrajzi adataival	233
IV. Származás	257
V. Pápai javadalom-adományozások	262
VI. A hiteleshelyi oklevelek tanú-és méltóságsorai	267
VII. Dékánok	271
VIII. Vikáriusok	271
IX. A kanonokok egyházi karrierje	272
X. Kanonokok állami (uralkodói) szolgálatban	278
XI. Kanonokok a pápai udvarban	280
XII. Az egyes javadalomszintek jellemzői	281
XIII. A káptalan alsópapsága és oltárigazgatósági	286
XIV. Az ispotály igazgatói	292
XV. Plébános-kanonokok	292
XVI. A kanonokok egyetemi tanulmányai, grádusai	293
XVII. A káptalan középkori birtokai	297

Prozopográfiai adattár	309
-------------------------------	-----

Térképek	422
-----------------	-----

I. A magyar kanonokok azonosított származáshelyei
I/A. A kanonokok azonosított származáshelyei Baranyában
II. A külföldi kanonokok azonosított származáshelyei
III. A kanonokok egyetemjárása
IV. A pécsi kanonokok külföldi stallumai
V. A pécsi kanonokok további magyar stallumai
VI. A káptalan középkori birtokai Baranyában

Bevezetés

Az egyetemi diplomadolgozatunkhoz¹ végzett anyaggyűjtés során határoztuk el, hogy a későbbiekben a káptalan személyi összetételét is vizsgálat alá vonjuk. Ebben erősített meg Köblös József, sajnos máig követésre nem talált, munkája, amelyben a lehető legszélesebb forrásbázisra támaszkodva vizsgálta négy kanonoki testület személyi összetételét.² Németországi kutatásaink alkalmával a külföldi feldolgozások tanulmányozása is a munka folytatására, a vizsgálati szempontrendszer bővítésére sarkallt és egyben megdöbbenett, hogy Magyarországon 1945 előtt nem születtek hasonló módszereken alapuló feldolgozások, noha Leo Santifaller alapvető, máig meg nem haladott műve már 1924–25-ben megjelent.³

Időhatárok

A dolgozat az 1354-1526 közötti intervallumot öleli fel, amely szintén magyarázatra szorul. A kezdő évszám mellett több indok is szólt. Korábban Timár György már publikálta a Károly Róbert-kori pécsi kanonokokra vonatkozó adatokat,⁴ amelyekben a teljességre törekedett. Koszta László, 1998-ban megjelent monográfiájában,⁵ a testület közhitelű tevékenységét 1353-ig mutatta be, így a testület archontológiáját, valamint a szolgáló kanonokokat illetően az említett esztendőig rendelkezik az alapvető adatokkal, és remélhetőleg a későbbiekben fel is dolgozza azokat. Szakdolgozati anyaggyűjtésünk során az 1354–1363 közötti időszak hiteleshelyi oklevéladását elemeztük, így gyakorlatilag már megkezdett kutatásainkra támaszkodhattunk. A záró évszámot illetően a mohácsi csata évét választottuk, amely tradicionálisan a magyar középkor „végeként” szerepel, bár tisztában vagyunk azzal, hogy Pécs esetében az 1543-as esztendő lenne a „természetes” korszakhatár.

Természetesen a korszakhatár rugalmasan kezelendő, hiszen voltak olyan személyek a vizsgálat alá vett időszakban, akik már az 1330-as években

---

¹ FEDELES 1999.

² KÖBLÖS 1994.

³ SANTIFALLER 1924–1925.

⁴ TIMÁR 1981.

⁵ KOSZTA 1998.

stallumhoz jutottak a testületben és olyanok is, akik Mohácsot követően is javadalommal rendelkeztek még.

Források

Sajnos a pécsi káptalan esetében a középkori források nem olyan bőségesek, mint a nyugat-európai intézmények többségénél, de más magyar káptalanoknál is szerényebb mennyiségben állnak rendelkezésre.⁶ Sem statútumok,⁷ sem számadáskönyvek, sem pedig *protocollum*ok nem maradtak fenn, így a kutatás során elsősorban a hiteleshelyi kiadványokra támaszkodhattunk. Ezen oklevelek tanú-, és méltóságsorai segítségével össze tudtuk állítani a testület archontológiáját, valamint fel tudtuk térképezni a *testimonium*ként közreműködő egyháziak körét. A pécsi püspöki vikáriusok okleveleit is bevontuk a vizsgálatba, hiszen korszakunkban 19 esetben a káptalan tagjai töltötték be e hivatalt, valamint ezen oklevelek tanúnévsorában majd' minden alkalommal találunk kanonokokat. Más hatóságok által kibocsátott diplomákban is megtaláljuk a pécsi kanonokok neveit, melyeket a különböző okmánytárak és adatbázisok segítségével gyűjtöttünk össze. Itt ki kell emelni Koller József pécsi nagyprépost monumentális munkáját, amely a pécsi egyházmegye történetére vonatkozó forrásokat tartalmazza.⁸ Szintén alapvető forrásul szolgálnak a pápai regisztrumok, amelyek magyar vonatkozású adatai részben publikálásra kerültek,⁹ azonban a 15. század második feléből alig jelent meg néhány tucat regeszta.¹⁰ Az egyetemi anyakönyvek is fontos forrásul szolgálnak,¹¹ hiszen a kanonokok 20,5%-ánál mutathatók ki egyetemi tanulmányok. Meg kell említenünk két formuláskönyvet is (a Nyirkállói, és egy 1526 előtti ismeretlen), amelyek szintén tartalmazznak pécsi adatokat. Végül a szakirodalmi feldolgozásokat emeljük ki, amelyek szintén sok releváns adatot foglalnak magukban, és segítségükkel össze tudtuk állítani a káptalan prozopográfiai adattárát.

⁶ BÓNIS 1964. 138.

⁷ A káptalan 1474-ben hivatkozott az „*ecclesia nostra stauta*”-ra. DL 17542.; A káptalanok szabályzatainak felsorolását és rövid ismertetését Ld. SOLYMOSI 1992. 137–140.

⁸ K I–VII., Prolegomena.

⁹ Pl. BOSSÁNYI, CZAICH 1899., 1902., 1904.; KÖRMENDY 1990., LUKCSICS I–II., Mon. Vat., Mon. Vesp. stb.

¹⁰ A magyar kutatás helyzetére Ld. ÉRSZEGI Géza: A Curia Romana középkori levéltárai. In: Levéltári Szemle 1978. 321–339., legújabban: CSUKOVICS 2003. 21–22.

¹¹ SCHRAUF 1892., 1902., MUH, MUK, MUP, MUW

Meg kell jegyeznünk, hogy a sok esetben megfigyelt egytagú névhasználat miatt a legnagyobb igyekezetünk ellenére is előfordulhatnak hibák a személyek azonosításában, hiszen ez csak a családnevek általánossá válását követően végezhető el biztonsággal.¹²

A dolgozat felépítése

A két részből álló disszertáció második fele tartalmazza a vizsgálat során feltárt 404 személy rövid biográfiáját. Közülük 376 fő szolgált az analízis valódi alanyául, mivel a fennmaradó 28 egyházfiról nem tudjuk bizonyosan, hogy ténylegesen javadalomhoz jutottak-e a testületben, vagy csak pápai kinevezéssel rendelkeztek. Az adattár összeállítása képezte a legfontosabb feladatot. Az összegyűjtött és rendszerezett adatok alapján állíthattuk össze azt a kritériumrendszert, amely a rendelkezésünkre álló információknak leginkább megfelelt. A főbb adatokat táblázatokba foglaltuk és térképeken ábrázoltuk. Ezt követően számítógépes adatbázist készítettünk, hogy a „lekérdezések” segítségével minél precízebb elemzést készíthessünk. A szempontrendszer Köblös József munkáján és a külföldi szakirodalomban már régóta alkalmazott metódusokon alapul, melyek adaptálásával – amennyire a források engedték – megpróbáltunk egy, lehetőség szerint mindenre kiterjedő, komplex összefoglalást készíteni.

Az első fejezet egy historiográfiai áttekintés, amelynek első részében a nemzetközi kutatásokról készítettünk egy vázlatos összefoglalást. Erre véleményünk szerint mindenképpen szükség volt, mivel a magyar kutatás eddig nem hasznosította ezek eredményeit. Számbavételüket azért is fontosnak tartottuk, mivel azt tűztük ki célul, hogy a pécsi – és ez által részben a magyar – káptalan(ok) felépítését, összetételét európai összehasonlításban vizsgáljuk. Az első fejezet második részében a magyar káptalanok kutatástörténetét vázoltuk fel,

---

¹² Itt Kubinyi professzor tanulmányára kell utalnunk, amelyben a budai és pesti polgárok kapcsolatát vizsgálta 1470 és 1529 között. *„Más problémák is adódnak. Sokszor lehetetlen egyes személyek azonosítása egymással. Több ezer fővárosi lakosra vonatkozó adatok összeállítása után nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy ekkor itt még nem alakultak ki véglegesen a vezetéknévek illetőleg az egyes polgárokat nem csak vezetéknévükön nevezték.”* KUBINYI András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. 228. In: Levéltári Közlemények 37 (1966):2. 227–291.

majd a harmadik alfejezetben a pécsi testületre vonatkozó kutatásokat vettük számba.

A második fejezetben, az intézmény középkori históriájának összefoglalását követően, a testület szerkezeti felépítését tekintjük át.

A harmadik szakasz a káptalani javadalmak betöltésének pécsi praxisát vizsgálja. A források adta lehetőségekhez mérten tekintjük át, hogy Pécs esetében milyen arányban rendelkeztek királyaink, a pécsi püspökök, a pápák a stallumok betöltéséről, végül pedig a javadalomcseréket vesszük számba.

A negyedik fejezetben a testületbe történő bejutást vesszük komplex analízis alá. Elsőként a kanonokok származását (báró, nemes, polgár, jobbágy, külföldi) vizsgáljuk és meghatározzuk az egyes társadalmi csoportok reprezentációs arányát. Ezt követően a kanonokok műveltségi szintjét (egyetemjárás) térképezzük fel, majd a javadalomszerzés különböző típusait (pl. személyi-, területi kapcsolatok, uralkodói szolgálat stb.) mutatjuk be. Végül az eredményeket összegezzük és összehasonlítjuk a magyar és európai testületek gyakorlatával.

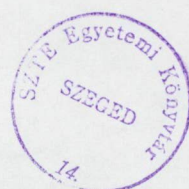
Az ötödik fejezet a már stallummal rendelkező személyek feladatait foglalja össze, vizsgálja a káptalan tagjainak liturgikus kötelezettségeit és a lelkipásztori szolgálatban vállalt szerepüket. Ezzel összekapcsolva áttekintjük az egyházi rend fokozatainak felvételét, amelyen keresztül valamelyest bepillantathatunk a testület egyházi funkcióiba is. Jelentősége miatt külön alfejezetben foglalkozunk a testület közhitelű tevékenységében szerepet vállalókkal, majd a helybentartózkodás, és javadalomhalmozás jelenségeit vizsgáljuk meg.

A kanonokok életmódjára vonatkozó általános információkon túl káptalanunk esetében részletesebb ismertetést adnunk. Az egyes *dignitasok*, hivatalok, stallumok, oltárok nyújtotta bevételekről származó információk alapján megkíséreljük hozzávetőlegesen kiszámítani egy-egy stallum jövedelmét. A régészeti feltárások eredményei segítségével módunk nyílik a kanonokok lakáskörülményeit vizsgálni. Néhány mozaikkal megpróbáljuk a kanonokok mentalitását, életvitelét szemléltetni, természetesen ahol módunkban áll összehasonlítva az európai és a magyar gyakorlattal.

A testület tagjainak egy része Pécsett élvezett javadalmát nagyobb presztízsű, jövedelmezőbb benefíciumokkal cserélte fel. Többen püspöki, érseki székekbe emelkedtek, de arra is akadt példa, hogy a – különben országos viszonylatban is igen jól jövedelmező – nagypréposti stallumot hagyták el a fehérvári (Büki) és az egri (Hangácsi) káptalanok préposti méltóságáért. A hetedik fejezetben tehát a káptalanból való továbblépés lehetőségeit mutatjuk be.

A disszertáció utolsó fejezetében a vizsgálatok során nyert eredményeket tekintjük át, majd a (közel)jövőben végzendő további kutatások előkészületeit tárgyaljuk.

A dolgozat második része tartalmazza az elemzések alapjául szolgáló prozopográfiai adattárat, a főbb adatokat tartalmazó táblázatokat, valamint térképeket.

1. Kutatástörténet

E fejezetet három részre osztottuk. Először a székeskáptalanokra vonatkozó, nagy tradícióval rendelkező nyugat-európai (elsősorban a német)¹ kutatásokról készítettünk egy vázlatos áttekintést. Ezt követően a magyar kanonoki testületek historiográfiáját foglaljuk össze, végül a pécsi káptalanra és kanonokjaira vonatkozó korábbi kutatásokat tekintjük át.

1.1. Nemzetközi historiográfiai vázlat

A német egyháztörténet-írásban a 19–20. század fordulójától kezdve két irányzat dominált. Az egyik vonulat alkotmány- és jogtörténeti aspektusból vizsgálta a középkori német egyház történetét. Ezen irányzatot *Albert Werminghoff* neve fémjelzi, aki *A német egyház alkotmánytörténete a középkorban* c. munkájában azt hangsúlyozta, hogy az egyház egy jogi intézmény, egy hivatali egyház (*Amtskirche*) és hierarchikus szerkezete az államéval analóg.²

Ez a tendencia, magától értetődően, a székeskáptalanok kutatásában is követésre talált, melynek első képviselője *Albert Brackmann* volt.³ „*Brackmann elhajlott az absztrakciókon nyugvó eljárásoktól, amelyek a székeskáptalanokat összességükben tárgyalták – írja Holbach –, vizsgálatát egy meghatározott káptalanra és egy meghatározott időszakra szűkítette. Ezáltal egy intenzívebb és differenciáltabb előadás vált lehetővé.*”⁴ Ezt követően számos értekezés született a középkori német káptalanokról, melyek közül néhányat – természetesen a teljesség igényét nélkülözve – megemlítnünk. *Otto Leuze* az augsburgi,⁵ *Erich Weber* a magdeburgi,⁶ *Klaus Harms* a schleswigi,⁷ *Rudolf Brückmann* a verdeni,⁸ *Bruno Binder* a gneznói,⁹

¹ A korábbi magyar kutatási hagyományok, valamint Borgolte és Holbach kiváló historiográfiai munkái hatására vizsgáltam elsősorban a német szakirodalmat. Ehhez természetesen az is hozzájárult, hogy a szomszédos országok (elsősorban Lengyelország, Csehország) kanonoki testületekre vonatkozóan nem tudtam hozzájutni releváns összefoglaló munkákhoz.

² BORGOLTE 1992. 66–67.

³ *Urkundliche Geschichte des Halberstädter Domkapitels im Mittelalter. Ein Beitrag zur Verfassung- und Verwaltungsgeschichte der deutschen Domkapitel.* Diss. Göttingen, Wernigerode, 1898.; HOLBACH 1982. I. 5., HOLBACH 1992. 148.⁴ HOLBACH 1982. I. 5.

⁵ LEUZE 1909.

⁶ WEBER 1912.

⁷ HARMS 1914.

⁸ BRÜCKMANN 1912.

⁹ BINDER 1912.

Hubert Bastgen a trieri¹⁰ székeskáptalanokról készített összefoglalást. A közelmúltból két munkát emelünk ki. Az első Renate Schindler 1996-ban napvilágot látott disszertációja, melyben a szerző az osnabrücker kanonoki testületet vizsgálta a 14. század közepéig.¹¹ A második Jürgen Wätjer munkája a hamburgi káptalanról, mely során a kánonjogi nézőpont került fókuszba.¹² E munkák közös jellemzője, hogy az intézménytörténetnek megfelelően, elsősorban a testületek szervezetére, az egyes méltóság- és hivatalviselők, az egyszerű kanonokok feladataira, jogaira, kötelességeire, a statútumok előírásaira voltak tekintettel. További vizsgálati kategóriák voltak többek között a kanonoki testületek egyházjogi helyzete az egyházmegyében, a káptalan joghatósága alá tartozó egyházi intézmények, a káptalani jövedelmek.

Aloys Schulte az 1910-ben publikált munkájával (*Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter*)¹³ vetette meg az alapjait társadalomtörténeti egyháztörténetírásnak (*sozialhistorische Kirchengeschichtsschreibung*).¹⁴ Ő tett először kísérletet arra, hogy a székes- és társaskáptalanokban a kanonokok származásának statisztikai kiértékelésével átfogóan mutassa be a nemesség befolyását a német egyházra.¹⁵ Az új vizsgálati módszer kidolgozásában tanítványai, mindenekelőtt Wilhelm Kisky, voltak segítségére. Kisky már 1906-ban közzétette kiváló munkáját a három egyházi választófejedelem székeskáptalanjainak (Mainz, Köln, Trier) 14–15. századi személyi összetételéről.¹⁶ E munkában a nemesek különféle csoportjait különböztette meg,¹⁷ majd származási helyüket is feltérképezte. Munkáját statisztikai táblázatokkal tette szemléletessé.

Új időszakot nyitott a székeskáptalanok kutatása terén az osztrák Leo Santifaller. A brixeni székeskáptalanról 1912-ben elkészített és 1924–1925-ben

---

¹⁰ BASTGEN 1910.

¹¹ SCHINDLER 1996.

¹² WÄTJER, Jürgen: Das katholische Domkapitel zu Hamburg von den Anfängen bis zur Reformation und seine Wiedererrichtung 1996. Eine kanonistische Untersuchung. *Adnotationes in Ius Canonicum* 19. Frankfurt/Main u. a. 2001. E munkával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ezidáig nem jutottunk hozzá, így csak Heribert Schmitz recenziójából ismerjük. In: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*. 170. Bd. (2001):2. 626–629.

¹³ Ennek 1958-ban megjelent 3. kiadását használtuk. *Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter. Studien zur Sozial-, Rechts- und Kirchengeschichte*. Darmstadt 1958.

¹⁴ BORGOLTE 1992. 67.

¹⁵ BORGOLTE 1992. 104.

¹⁶ KISKY 1906.

¹⁷ *Fürsten, Grafen, Freiherren, Ministerialen*.

megjelent kétkötetes értekezése egyesítette a fentebb említett két kutatási irányzatot, így mind a jog- mindpedig a társadalomtörténet nézőpontjából analizálta a kanonoki testületet.¹⁸ Szintén először alkalmazta a káptalanok kutatásában a prozopográfiai módszert,¹⁹ így számos új vizsgálati kategória alapján rajzolta meg az általa kiválasztott testület középkori történetét. Az általa kidolgozott módszer kiindulópontja egy teljességre törekvő prozopográfiai adattár létrehozása volt, amely alapján összehasonlító vizsgálatokkal analizálta a kanonokok javadalomnyerését és stallumuk elvesztését, életkorukat és származásukat, tanulmányaikat, az egyházi rendek felvételét, másutt birtokolt javadalmaikat, kegyes alapítványait, állami és egyházi szolgálatukat.²⁰ Schulte a strassburgi kanonokokról készített, 1927-es, tanulmányában Santifaller disszertációját „egy felülmúlhatatlanul gazdag munka”-ként említette.²¹

A trienti székeskáptalan kanonokjainak prozopográfiai adattárát is elkészítette Santifaller még a '30-as években, azonban az elemzést, a historiográfiai áttekintésen túl, nem végezte el.²²

Santifaller tanítványai közül számtalan nevet lehetne elősorolni, azonban most csak a dolgozatunkban felhasznált három munka szerzőjét emeljük ki. A boroszlói egyetemen 1936-ban készítette el értekezését *Gerhard Schindler* a város székeskáptalanjának 1341–1417 közötti tagjairól, amely két esztendő múlva nyomtatásban is megjelent.²³ Szintén a sziléziai egyetemen szerzett doktori fokozatot *Johannes Kist*, aki a bambergi dóm kanonokjait vizsgálta (1399–1556).²⁴ Santifaller professzor a második világháború követően a bécsi egyetemen működött

¹⁸ SANTIFALLER 1924–1925. I–II.; Michael Borgolte a következőképpen értékelte a munkát: „Das Werk ist also die sozial-, verfassungs- und bildungsgeschichtliche Untersuchung einer geistlichen Gemeinschaft auf prosopographischer Grundlage. Die jüngere Domkapitelforschung orientiert sich bis heute an diesem Vorbild. Das wird schon daran deutlich, dass die neueren Monographien stets mit einer Domherren-Prosopographie ausgestattet sind.“ BORGOLTE 1992. 104–105.

¹⁹ BORGOLTE 1992. 104.

²⁰ SANTIFALLER 1924–1925. I. passim.

²¹ „Wenn ich auch das Beispiel Leo Santifaller nicht nachahmen konnte, der in seinem zweibändigen Buche [...], allen und jeden persönlichen Beziehungen aller Domherren nachging, und damit eine unübertrefflich reiche Arbeit lieferte, so ist es doch Ziel vorliegender Abhandlung das wenigstens nach einigen Seiten zu tun. Was ich hier geben kann, ist ein vorläufiges Gerüste, der Straßburger Santifaller wird mehr und Besseres bieten können.“ SCHULTE 1927. 2–3.

²² Santifaller hagyatékából Klaus Brandstätter gondozásában került kiadásra ez a munka. SANTIFALLER, Leo: Das Trienter Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im späten Mittelalter (Mitte 14. Jahrhundert bis 1500). Aus dem Nachlass Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von Klaus Brandstätter. *Veröffentlichungen des Südtirolers Landesarchivs Bd. 9.* Bozen 2000.

²³ SCHINDLER 1938.

²⁴ KIST 1943.

és vezetésével ott írta disszertációját 1949-ben *Hans Wagner*, a salzburgi kanonoki testület 15–16. századi összetételéről.²⁵

Rudolf Meier a goslari és a halberstadti kanonoki testületek összetételét tette elemzése tárgyává.²⁶ E munkában a testületek átalakulását lokális kontextusban vizsgálta, hiszen arra keresett választ, hogy a káptalanok szociális összetételének átalakulása összefüggésben van-e a terület társadalmi változásaival. A goslari kanonokok a 11–13. század között döntő többségben nemesek és miniszteriálisok leszármazottjai voltak. A 14. századtól (1355) a polgárság képviselői nyertek nagyobb teret, majd a 15. századtól szinte kizárólag ők jutottak a testületben javadalomhoz. A halberstadti káptalan esetében még a 14. században is szinte kizárólag nemesek és miniszteriálisok ültek a stallumokban.²⁷ Meier ebből azt a logikus konklúziót vonta le, hogy a hildesheimi egyházmegyében korábban kihaltak a főnemesi családok, mint a halberstadti dioecesisben és ez tükröződött a káptalanok személyi összetételében is.

Adolf Friderici szintén a szűkebb regionális szempontokra helyezte a hangsúlyt a lübecki káptalanról készített doktori értekezésében (1957).²⁸ Ugyanilyen nézőpontból vizsgálta *Margit Kaluza-Baumruker* a schwerini kanonoki testületet.²⁹

A német kollegiális egyházak kiváló kutatója, *Peter Moraw*, nevével fémjelzett újabb kutatási irány vizsgálódásának középpontjában a kanonoki testületek, mint az egyházi és világi szféra érintkezési pontjai állnak.³⁰ Ez a megközelítés újabb impulzusokat adott a székeskáptalanok kutatásának is.

A trieri dóm kanonoki közösségét ilyen megközelítésben elsőként *Rudolf Holbach* vizsgálta.³¹ Vizsgálati szempontrendszeré közül a legfontosabbak a következők voltak: a kanonokok politikai orientációja a püspökválasztások tükrében; személyes kapcsolatok; külső befolyás hatása a testület személyi

²⁵ WAGNER 1949. Ez a munka nem került kiadásra.

²⁶ MEIER 1967.

²⁷ MEIER 1967. 74.

²⁸ FRIDERICI 1988. Különösen 117–157.

²⁹ KALUZA-BAUMRUKER 1987.

³⁰ „Unser wichtiges Forschungsziel gegenüber der Stiftskirche von 816 an ist ihre Rolle als Stätte der Begegnung von Kirche und Welt in ihrem Wandel vom 9. bis zum 16. Jahrhundert.“ MORAW 1980. 10.; A társaskáptalanok kutatása külön kutatási területet képvisel. Ld. pl. MARCHAL 1977., MEYER 1986., BORGOLTE 1992. 109–113.

³¹ HOLBACH 1982. I–II.

összetételére; a káptalan tagjainak pályafutása; jogi viszonyrendszer; gazdasági kapcsolatok; a vallásos szféra: kegyes alapítványok és a kanonokok végrendeletei; konfliktushelyzetekben a külső események milyen mértékben hatottak a testületre.³²

A későközépkori speyeri kanonokokról készített monumentális munkát, a jelenleg a kielői egyetem professzoraként működő *Gerhard Fouquet*,³³ amelyet Borgolte a – Schulte és Santifaller munkáját követő – harmadik klasszikus feldolgozásnak titulált.³⁴ Fouquet a káptalanon belüli és a testületet kívülről érintő személyi kapcsolatok hálóját vizsgálta, mely által a Speyer és a környező területek társadalmi és politikai kapcsolatrendszerét ezek folytonosságát és diszkontinuitását, a különböző szinteken kimutatható összefonódásokat (*Verflechtung*) kívánta feltérképezni.

Hasonló aspektusból vetette vizsgálat alá *Michael Hollmann* a mainzi érsekségség székeskáptalanját, az 1990-ben napvilágot látott doktori értekezésében.³⁵

A német kutatással kapcsolatban mindenképpen meg kell említenünk, hogy a Rómában működő Német Történeti Intézet lehetőséget biztosít (ösztöndíjak) arra, hogy fiatal kutatók kihasználják a vatikáni levéltár és könyvtár nyújtotta lehetőségeket,³⁶ valamint az intézet tübingeni kiadója az arra érdemes munkák közzétételét magára vállalja.³⁷ E körülmények következtében német kutatók szívesen választották kutatásuk tárgyául egy-egy itáliai kanonoki testületet. Így *Ursula Bittins* a luccai székeskáptalan 15-16. századi történetét,³⁸ *Andreas Rehberg* a római lateráni bazilika és a *S. Maria Maggiore* 14. századi kanonokjait

³² HOLBACH 1982. I. 16.

³³ FOUQUET 1987. I–II.

³⁴ „Das 1987 erschienene zweibändige Werk von G. Fouquet über 'Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter' verspricht nach Schultes Buch von 1910 und Santifallers Arbeit der dritte Klassiker einer sozialhistorisch ausgerichteten Domkapitelforschung der deutschen Mediävistik zu werden.“ BORGOLTE 1992. 106.

³⁵ HOLLMANN 1990.

³⁶ Többek között így kutatott Rómában pl. Andreas Meyer, Ursula Bittins, Andreas Rehberg.

³⁷ A *Bibliothek des Deutschen Historischen Institut in Rom* című sorozatban jelennek meg ezek a munkák. Pl. MEYER 1986., REHBERG 1999.; Itt jegyezzük meg, hogy a Peter Lang kiadó egyik nagy sorozata, az *Europäische Hochschulschriften, Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften*, kötetei között is megjelentek a témából készített disszertációk. Pl. BITTINS 1992., GABATHULER, Martin: *Die Kanoniker am Grossmünster und Fraumünster in Zürich. Eine Prosopographie von den Anfängen bis 1316*. Europäische Hochschulschriften, Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften Bd. 774. Bern, 1998.

³⁸ BITTINS 1992.

tanulmányozta,³⁹ míg Thomas Behrmann a székeskáptalan és az írásbeliség kapcsolatát vizsgálta a 11–13. századi Novarában.⁴⁰ A göttingeni *Germania Sacra* monumentális vállalkozás kötetei között is találunk a székeskáptalanokról megjelent munkákat.⁴¹

A számítógépes adatfeldolgozást a francia *Hélène Millet* alkalmazta első ízben a székeskáptalanok kutatásában, a laoni káptalanról készített 1977-es disszertációja során.⁴² A rendelkezésére álló igen impozáns adatmennyiség (1272–1417 között 850 kanonokról tudott rövid biográfiát összeállítani) lehetővé tette, hogy a faktoranalízis módszerével értékelje ki az adatokat. Az 52 000 adatot 64 kategóriába sorolta és ezek elemzésével készítette el a testület tagjainak kollektív biográfiáját.⁴³ Az egyes kanonokokat be tudta sorolni egy-egy pontosan körülhatárolható csoportba, így kitűnően le tudta írni a csoportok konstansait, különbözőségeit, hasonlóságait.⁴⁴ A német kanonoki testületek kutatásában *Peter Hersche* alkalmazta először az elektronikus adatfeldolgozást, amikor a 17–18. századi német káptalanokat vizsgálta.⁴⁵

Millet egy nemzetközi projektet hozott létre, mely keretében a különböző középkori államok káptalanjaiban javadalommal rendelkező kanonokok állami szolgálatait vizsgálták.⁴⁶ E nagy vállalkozás során megjelent tanulmánykötetben

³⁹ REHBERG 1999.

⁴⁰ BEHRMANN, Thomas: Domkapitel und Schriftlichkeit in Novara (11–13. Jahrhundert). Sozial- und Wirtschaftsgeschichte von S. Maria und S. Gaudenzio im Spiegel der urkundlichen Überlieferung. *Bibliothek des Deutschen Historischen Institut in Rom. Bd. 77.* Tübingen, 1994.

⁴¹ A *Max-Planck-Institut für Geschichte* különböző sorozataiban jelennek meg ezek a munkák. A *Studien zur Germania Sacra* 1 és 2. köteteként látott napvilágot MEIER 1967. és HERZOG, Ulrich: Untersuchungen zur Geschichte des Domkapitels zu Münster und seines Besitzes im Mittelalter. Göttingen, 1964. *Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 6; *Studien zur Germania Sacra* 2., Az új sorozatban (Neue Folge) jelent meg pl. KOHL, Wilhelm: Das Domstift St. Paulus zu Münster. 3 Bde. *Germania Sacra NF 17. Bistum Münster 4.* Berlin/New York 1982–1987. E vállalkozással kapcsolatban Holbach úgy fogalmazott, hogy összességében viszonylag kevésbé kutatott területet képviselnek a székeskáptalanok a *Germania Sacra* keretében. HOLBACH 1992. 149.; A *Prussia Sacra* sorozat első köteteként jelent meg GLAUERT, Mario: Das Domkapitel von Pomeranien (1284–1527). Toruń, 2003.

⁴² MILLET 1982.

⁴³ A módszerekről részletesen i.m. 19–31.

⁴⁴ Ezt a módszert Köblös József is alkalmazta. Az általa vizsgált testületek javadalmasainak 5 alapvető életpályat típusát határozta meg. KÖBLÖS 1994. 78–82.

⁴⁵ HERSCHE 1984 I–III.

⁴⁶ MILLET 1992.

angol, francia, itáliai, német, lengyel, skandináv kanonoki testületekről készült dolgozatok kerültek publikálásra.⁴⁷

Az angol kutatók közül *David Lepine* és *R. Barrie Dobson* nevét említjük meg. Mindkét szerző bekapcsolódott a fentebb említett nemzetközi kutatásba. Előbbi az exeteri (1300–1455),⁴⁸ utóbbi pedig a yorki (1400–1500)⁴⁹ székesegyház kanonokjairól készített egy-egy tanulmányt. Lepine összefoglaló monográfiája a későközépkori angol világi székeskáptalanokról, 1995-ben jelent meg a *Studies in the History of Medieval Religion* sorozat 8. köteteként.⁵⁰ A széles adatbázison alapuló munka első négy fejezetében vizsgálta a javadalmak elnyerésének körülményeit,⁵¹ a kanonokok földrajzi és társadalmi származását, tanulmányait,⁵² végül a karrierjüket (*Canons' Careers*)⁵³. A munka második részében (5–9. fejezetek) a helyben tartózkodó kanonok állnak elemzése középpontjában. Vizsgálja a kanonokok lakáskörülményeit és háztartásait,⁵⁴ a lelkipásztori tevékenységüket, személyes vallásosságukat, mentalitásukat,⁵⁵ művelődési tevékenységüket,⁵⁶ végül a testületek közösségi identitását⁵⁷ foglalja össze.

1.2. A magyar káptalanok középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások

Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy jelen áttekintésünkben igyekszünk tekintetbe venni valamennyi kanonoki testületre vonatkozó korábbi kutatást, ill. a meghatározó publikációk ismeretében egy – reményeink szerint – objektív „helyzetjelentést” készíteni. Az előző egységtől eltérően ezúttal nemcsak a katedrális egyházak kanonoki testületeire vonatkozó munkákat vesszük sorra, hanem a társaskáptalanokkal foglalkozó tanulmányokat is. Ennek megokolására véleményünk szerint a következők szolgálnak kellő alapot.

⁴⁷ Az előszóban Millet arra is felhívta a figyelmet, hogy többek között a magyar testületek gyakorlata még árnyaltabbá teheti a képet. „*Que ce soit dans le temps ou dans l'espace – l'Espagne, la Bohême, la Hongrie... sont demeurées hors de notre portée – il reste encore beaucoup à faire.*” MILLET 1992. 8.

⁴⁸ LEPINE 1992. 29–46.

⁴⁹ DOBSON 1992. 17–26.

⁵⁰ LEPINE 1995.

⁵¹ i.m. 18–40.

⁵² i.m. 41–65.

⁵³ i.m. 66–83.

⁵⁴ i.m. 114–134.

⁵⁵ i.m. 135–158.

⁵⁶ i.m. 159–179.

⁵⁷ i.m. 180–197.

- 1) A magyar kutatásban nem alakult ki a székes- és társaskáptalanok kutatására külön metodika, mint pl. Németországban.⁵⁸ (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a legutóbbi időkig egyáltalán nem találkozunk szisztematikus, összehasonlításra is alkalmas feltárásokkal.)
- 2) A székeskáptalanok mindegyike, a kollegiális egyházak jelentős hányada hiteles helyként működött. Ez a funkció pedig nagy tekintélyt kölcsönzött a kisebb társaskáptalanoknak is.⁵⁹ E tevékenységükből következően nem alkalmazható a magyar viszonyokra Moraw ama megállapítása, hogy *„a kollegiális egyházak szerepe a Világban sokkal nagyobb mértékben volt passzív, mint aktív.”*⁶⁰
- 3) Eddig nem született – legalábbis nincs róla tudomásunk – olyan historiográfiai összefoglalás, amely számba vette volna a káptalanjainkról készült, témánk szempontjából fontos, feldolgozásokat.⁶¹

Mielőtt ténylegesen tárgyunkra térnénk, meg kell még említenünk Köblös József értékelését, amelyet magunk is teljes mértékben osztunk. *„Az egyes káptalanok történetéről jelentek ugyan meg munkák, de magáról a papságról, az egyházi társadalom középrétegét, mintegy 600 embert alkotó kanonoki réteg tagjairól, az egyes személyekről szinte semmit nem tudunk. Az egyes püspökség ill. káptalantörténetek és más jellegű tanulmányok függelékében jelentek meg ugyan – legtöbbször igen hiányos – archontológiai összeállítások, de a réteg liturgikus szerepéről, politikai, művelődéstörténeti jelentőségéről mind ez ideig csak egyes, elszórt esetek felszínre hozásával születtek tanulmányok. Valójában szisztematikus feltárássra, a réteg egyedeinek életrajzi adatai ismeretében történő vizsgálódásokra mindeddig nem került sor.”*⁶²

A második világháború előtt készült tanulmányok, monográfiák szerzőinek zöme egyházi személy volt. Ez természetesen semmit nem von le munkáik értékéből, inkább csak arra szeretnénk utalni ezzel, hogy nem minden esetben számíthatunk – mai fogalmaink szerint – professzionális feldolgozásokra, még a

⁵⁸ HOLBACH 1992., MARCHAL 1977., MORAW 1980.

⁵⁹ Természetesen ugyanez a megállapítás érvényes a közhitelű feladatokat ellátó konventekre is.

⁶⁰ *„Die Rolle der Stiftskirche in der Welt war in viel höherem Maße passiv als aktiv [...]”* MORAW 1980. 12.

⁶¹ Természetesen a testületek hiteleshelyi tevékenységéről készült dolgozatokat nem érintjük, mivel azok távol vinnének bennünket célkitűzésünktől. Ezek közül a legjelentősebbek felsorolása megtalálható Koszta László PhD-értekezésében. KOSZTA 1998.; KOSZTA 1993a. 78. az 1948 és 1988 között készült munkák közül említ néhányat.

⁶² KÖBLÖS 1994. 7.

korszakban elvárható szinten sem.⁶³ A következő fontos ismérve a dolgozatok döntő többségének, hogy a szerzők saját korukig tárgyalták a káptalanok történiáját, így – a forrásadottságoknak megfelelően – minden esetben a középkorról közölték a legkevesebb információt. Ez természetesen fokozottan érvényes a testületek tagjaira vonatkozóan is.

A pozsonyi társaskáptalan történetét igyekezett feldolgozni *Rimely Károly*,⁶⁴ azonban már megjelenését követően éles kritikával illette – az akkor *Zumbur* néven publikáló – *Knauz Nándor*.⁶⁵ Knauz tanulmánya a bírálatra korlátozódott, ennek következtében az említett monográfia beosztását követte. A káptalan személyi állományáról igen kevés adatot tartalmaz.

A váradi püspökség történetéről készült négykötetes munka első könyvében *Bunyitay Vince*, a váradi egyházmegye káptalanjairól és monostorairól készített összefoglalást a kezdetektől 1566-ig.⁶⁶ Több intézményt érintő, összefoglaló munkáról lévén szó természetesen nem várható el, hogy az intézmények valamennyi tagjáról adatokat közöljön. Szintén e szerző tette közzé a váradi székeskáptalan 14. századi statútumait.⁶⁷

Vágner József nyitrai éneklőkanonok saját testületének történetéről összegyűjtött adatait publikálta. Az első 71 oldalon a testület megalakulásáról, szervezetről, méltóság- és hivatalviselőiről, az oltárjavadalmakról, hiteleshelyi tevékenységről, a káptalani iskoláról, a kanonokok jövedelmeiről közöl adatokat. Ezt követően a kanonokokról rendelkezésre állt információkat közli. A 12-16. századi adatokat összevetve a későbbiekkel azt láthatjuk, hogy a középkori kanonoknak 85, míg az azt követő három évszázad káptalani tagságának közel 200

⁶³ „Az egyes egyházi intézményeket inkább csak saját történelmük érdekelte. A jobbára helyi szerzetesek, vagy kanonokok közül kikerülő történészek közösségük történetének csak dicső fejezeteit emelték ki, a tudományos történetírást gyakran összekeverték a hitvédelemmel, bizonyosfajta apológiára való törekvés jelentkezett.” KOSZTA 1993a. 65.; Felhívjuk a figyelmet, hogy a felkészült egyháziak közül Vanyó Tihamér is hasonlóképpen értékelte a helyzetet. „A magyar egyháztörténelmi irodalom legfőbb hibája, hogy gazdagon közzétett forrásanyagot nem tudja megfelelően földolgozni. [...] munkatársak jó része nem eléggé jártas a történetírás módszertanában és az alkotáshoz szükséges hazai s némi külföldi irodalom ismeretében. De ennél is nagyobb baj, hogy a legtöbbször – katolikus és protestáns oldalon egyaránt – összetévesztik a történetírást a hitvédelemmel. Így az adatok kiválasztás, csoportosítása és földolgozása, de még a közlés igehírdetői módja (sic!) is szenvedélyesen tált félígazságokkal teli.” VANYÓ Tihamér: Nemzeti egyháztörténetírásunk. Teljesítmények és föladatak. 695. Századok 120 (1986) 678–705.

⁶⁴ *Capitulum Insignis Ecclesiae Collegiatae Posonienis ad S. Martinum olim SS. Salvatorem. Posonii 1880.*

⁶⁵ A pozsonyi prépostság. In: *Új Magyar Sion* 1880. a 241. oldaltól kezdve 7 folytatásban.

⁶⁶ BUNYITAY 1883.

⁶⁷ BUNYITAY 1886.

oldalt szentelt.⁶⁸ A mohács előtti időszak kanonokjairól szinte kizárólag a hiteleshelyi oklevelekből származó adatokat közli (név, évek, feladatvállalás).

Kollányi Ferenc esztergomi káplán 1900-ban megjelent munkája, máig az egyik legfontosabb „adatbázisa” egyháztörténet-írásunknak.⁶⁹ A szerző már a címben jelezte, hogy nem az esztergomi székeskáptalan történetét, hanem a káptalan 1100–1900 közötti tagjainak életrajzeit kívánta összeállítani. A bevezetésben kiemelte fő célkitűzését, miszerint a mohácsi vést megelőző korszakból lehetőség szerint hiánytalan névsort állítson össze. A kanonokok minél teljesebb biográfiája érdekében a levéltári anyag mellett, a rendelkezésére álló okmánytárak adatait is felhasználta.⁷⁰ Az előszóban a munka előzményeiről, a kutatásról a következőket írta: „[...] főpásztorom Simor János bibornok-érsek 1890-ben megbízott az esztergomi kanonokok életrajzának megírásával. Egyéb teendőim sokszor megakasztottak e munkában, a száraz adatgyűjtés, az eredménnyel arányban nem álló levéltári kutatás sokszor kedvemet szegte [...]”.⁷¹ A káptalan történetéről, szervezetéről szóló 50 oldalas bevezetést követően évszázadonkénti bontásban veszi sorra a székeskáptalan és társaskáptalanok tagjait. A 12–16. századi kanonokok életrajzai adatait az 1–203. oldalak között tárgyalja, majd a következő, több mint 300 oldalon olvashatóak az utolsó három évszázad kanonok életrajzai. A következő évben tette közzé a Történelmi Tár hasábjain a káptalan 1397-ben lezajlott kánoni látogatásáról készült jegyzőkönyvet.⁷² A Kollányi munkájában rejlő lehetőségek kiaknázásának igen szép példája Körmendy Kinga 1986-ban napvilágot látott tanulmánya a székeskáptalan középkori tagjainak műveltségi viszonyairól.⁷³

Az esztergomi székeskáptalan 1500–1527 között tartott gyűléseinek jegyzőkönyve alapján készített egy tanulmányt Lukcsics Pál.⁷⁴ A dolgozat forrásközlésen és annak összefoglalásán alapul, ám a forrásból összegyűjtött kanonoknévsort minden esetben összevetette Kollányi munkájával, feltüntetve az

⁶⁸ VAGNER 1896. 89–174., 175–371.

⁶⁹ KOLLÁNYI 1900.

⁷⁰ i.m. V–VI.; A középkori kanonokok iránt tanúsított fokozott érdeklődése magától értetődő volt, hiszen a Magyar Katolikus Egyház középkori történetét kutatta, több igen színvonalas munkát publikált. Pl. KOLLÁNYI 1888., 1901., 1906.

⁷¹ KOLLÁNYI 1900. V.

⁷² KOLLÁNYI 1901.

⁷³ KÖRMENDY 1986.

⁷⁴ Az esztergomi főkáptalan a mohácsi vész idején. In: Esztergom Évlapjai III (1927):2. 69–97.

eltéréseket.⁷⁵ E jegyzőkönyv mérvadó kritikai kiadását *Solymosi László* adta közre és egyúttal egy alapos bevezető tanulmányt készített hozzá.⁷⁶

Az Esztergom várbéli Szt. István protomártírról nevezett prépostság történetét *Pór Antal* dolgozta fel.⁷⁷ A rövid munka a prépostság történetét igyekszik bemutatni alapításától a 19. század végéig. Korának egyik legkiválóbb történésze, amint írja „*érdekelvén prépostságom, összegyűjtöttem az adatokat, történetét főbb vonalakban megírandó.*”⁷⁸ Az adatok összegyűjtésén kívül elemzésre nem vállalkozott, amelyet jelez, hogy 95 oldalon tárgyalta az intézmény történetét 14. századi alapításától (1391) a 19. század végéig. Ez gyakorlatilag egy rövid intézménytörténet, amely az alapítás körülményeitől kezdve, az alapító Kanizsai János személyén át a testület ismert pecsétjeit, az 1397-ben zajlott kánoni látogatás jegyzőkönyvét, a templom eredetét mutatja be. A kollegiális egyház Mohács előtti prépostjairól rendelkezésére álló adatait a 29–42 oldalakon közli, amely gyakorlatilag rövid biográfiák egymásba fűzése. A mellékletekben közreadta az egyház alapítólevelét, az 1397-es *visitatio* vonatkozó információit, valamint Mátyás király a prépostság birtokaira vonatkozó 1470-ben kelt oklevelét.⁷⁹

Békefi Remig ciszterci művelődéstörténész nevét két munkával kapcsolatban kell megemlítenünk. Az elsőt káptalanjaink kialakulásáról, korai fejlődéséről készítette,⁸⁰ míg a másik monográfiájában a káptalani iskolák történetét foglalta össze.⁸¹ A másodikként említett munka káptalanjaink archontológiájához tartalmaz alapvető adatokat, hiszen a testületek olvasó- és éneklőkanonokjainak, valamint helyetteseiknek névsorát hozza.

A fehérvári káptalan örkanonokjainak 1543-ig ívelő históriáját *Sörös Pongrác* foglalta össze röviden.⁸² E tanulmány csak, a címnek megfelelően, a *custosokról* közöl adatokat, továbbá feladataikat és hivatalukkal járó birtokaikat sorolja fel.

⁷⁵ i.m. 85–97.

⁷⁶ EKJ, A bevezető tanulmány *Az esztergomi káptalan középkorvégi jegyzőkönyve* címen, napvilágot látott a Századok [136 (2002) 365–389.] lapjain is.

⁷⁷ Az Esztergom-várbéli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. A *Szent-István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának Felolvasó Üléseiből* 74. Bp., 1909.

⁷⁸ i.m. 3. Nem véletlen az érdeklődése, hiszen ő maga is az intézmény prépostja és esztergomi kanonok volt.

⁷⁹ i.m. 95–117.

⁸⁰ BÉKEFI 1901. Vö. KOSZTA 1996.

⁸¹ BÉKEFI 1910.

⁸² SÖRÖS 1916. 565–584.

Szintén a fehérvári társaskáptalan középkori történetéről készített tanulmányt *Sebestyén József*, ám ő az intézmény egyházi kiváltságait vizsgálta.⁸³ Néhány prépost és kanonok nevét, valamint egy-két adatát tartalmazza a tanulmány, azonban célkitűzésének megfelelően nem erre fókuszált a szerző. A rövid terjedelem és a több mint hét évszázadot átívelő összefoglalás a szűken vett tárgy bemutatását is csak „vázlatosan” tette lehetővé.⁸⁴

Az egri székeskáptalan középkori tagjaira vonatkozó adatokat, *Nováky József* gyűjtése alapján, *Leskó József* jelentette meg 1907-ben.⁸⁵ Az ott közzétett adatokat tovább bővítette a szerző, azonban ez az anyag kéziratban maradt és jelenleg a Heves Megyei Levéltárban őrzik.⁸⁶ Itt említjük meg *Kovács Béla* 1987-ben megjelent reprezentatív jellegű, ám adatokban gazdag, kötetét az egri egyházmegye 16. század végéig ívelő történetéről.⁸⁷ E műben röviden érinti a székeskáptalan históriáját, közli a méltóságviselők és főesperesek névsorát. A listát a fentebb említett két kutató adataira támaszkodva állította össze, így csak néhány kiegészítést és pontosítást végzett. „A névsorok összeállításánál – írja a szerző – teljességre nem törekedhetünk, hiszen ehhez a kiadott és kiadatlan okleveleket is át kellene tekinteni. Összeállításunk így csak megközelítően lehet pontos.”⁸⁸

Juhász Kálmán kanonok, magas színvonalú monográfiákat, tanulmányokat készített a csanádi egyházmegye középkori egyházi intézményeiről, jelentős egyházi személyiségeiről. Itt érdemes teret adnunk *Balanyi György*, a szintén kiváló egyháztörténész, őt illető méltatásának. „Azon kevésszámú szerencsés történetíróink közé tartozik ő, akik fiatal fővel megválasztották munkaterületüket és amellet rendületlenül ki is tartottak. [...] legtöbb tollforgató paptársával ellentétben nem műkedvelő buzgósággal, hanem a hivatott történetíró teljes tudományos és módszeres felvérteztségével tette.”⁸⁹ Az 1927-ben német nyelven napvilágot látott feldolgozásában a középkori egyházmegye társaskáptalanjainak, konventjeinek

⁸³ A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. Századok 59–60 (1925–1926). 376–395., 462–497.

⁸⁴ A káptalan alapításától 1722-ig követte az eseményeket.

⁸⁵ LESKÓ 1907.

⁸⁶ EKMLT

⁸⁷ KOVÁCS 1987.

⁸⁸ i.m. 33.

⁸⁹ BALANYI György: Egy középkori káptalan története. *Katholikus Szemle* 56 (1942) 279. (Ismeretetés), Az általunk ismert legprecízebb életrajza és munkáinak, kézíratainak jegyzéke: LOTZ Antal: Történetíró papok Csanád egyházmegyéjében (Adattár). *Egyháztörténeti Vázlatok* 3 (1991) 259–280. Nr. 10.

történetét mutatta be. A munka „katalógus” jellegéből és a forrásokból adódóan igen röviden tárgyalja az intézményeket. Az országosan és helyi vonatkozásban is kevésbé jelentős csanádi kollegiális egyház középkori tagjai közül a prépostokon kívül, mindössze 15 kanonok nevét tudta összegyűjteni.⁹⁰

A nagyobb jelentőséggel bíró aradi káptalan tagjairól természetesen több információt tudott közre adni.⁹¹

1941-ben jelent meg *A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030–1552) c. monográfiája*, amely nagyobb részét a kanonokokról összeállított névsor és – lehetőség szerint – rövid életrajzok alkotják.⁹² Az összeállítás alapjául a káptalan közhitelű kiadványai szolgáltak elsősorban, ám más kútfőket is felhasznált.⁹³ A székeskáptalanok tagjaira vonatkozó adatokkal és az azokra vonatkozó feldolgozásokkal kapcsolatban – Kollányi véleményével összecsengően – úgy fogalmazott, hogy *„a káptalani tagoknak néhány névből és évszámból álló sorozatai távolról sem sejtetik azt a fáradságot, melynek eredménye az oklevelek összehordása és ezekből a nevek és évszámok kihámozása.”*⁹⁴

Az 1777-ben alapított Szombathelyi Egyházmegye történetének két kötetes monográfiája 1929-ben látott napvilágot, amelynek második kötetében publikálta *Desics Ignác* – a vasvár-szombathelyi székeskáptalan levéltárnoka – a káptalan történetének vázlatát.⁹⁵ A káptalan tagjainak lajstromát mindössze 27 oldalon közli, így csak a nevek, az évszámok és a források közlésére szorítkozott.

Az egyházmegye 200 éves jubileumára összeállított kötet egy fejezete szintén e káptalan történetét vázolja fel. A szerző, *Sill Ferenc* szombathelyi esperes-plébános, saját kutatásaival egészítette ki Desics tanulmányát, ám a kanonkokról nem találunk adatokat, jöllehet elődje munkáját e tekintetben – nyilván jogos – kritikával illette.⁹⁶

---

⁹⁰ JUHÁSZ 1927. 96–120.

⁹¹ i.m. 121–151.

⁹² JUHÁSZ 1941. 16–95.

⁹³ A munka III. részében 715 db. oklevél regesztát közölt. i.m. 96–158.

⁹⁴ i.m. 9.

⁹⁵ A vasvár-szombathelyi székeskáptalan története főbb vonásaiban. In: *A Szombathelyi Egyházmegye Története. I–II.* Szerk. Géfin Gyula. Szombathely, 1929. 299–332.

⁹⁶ „[...] az összefoglaló ismertetés mellett elsősorban a káptalan tagjainak névsorát igyekezett összeállítani. Adatai ebben a vonatkozásban is kiegészítésre szorulnak.” SILL 1977. 173.

A kalocsai és a bácsi székeskáptalanok történetéről *Winkler Pál*, tiszteletbeli kanonok az érseki levéltár igazgatója, készített egy összefoglalást.⁹⁷ Mindkét testület középkori történetét bemutatta, azonban ez a két fejezet kevesebb, mint 50 oldal terjedelmű. A káptalan tagjai közül csak a prépostok listáját közli a teljességre törekvően, a többi méltóságviselő, főesperesek és kanonokok közül csak a „nevezetesebb”-eket sorolja fel. A munka nagyobb részében a kalocsai székeskáptalan 1733–1935 közötti történetét tárja az érdeklődők elé.⁹⁸

A kalocsai főszékeskáptalan középkori históriáját dolgozta fel *Udvardy József* szeged-csanádi püspök, amely munka már a rendszerváltoztatást követően jelent meg.⁹⁹ A szerző önálló levéltári és könyvtári kutatásaira támaszkodva *Winkler* vázlatos összefoglalásánál részletesebben mutatta be az intézmény történetét. A káptalan tagjaira vonatkozó valamennyi általa fellelt adat alapján közli a kanonokok rövid életrajzeit.¹⁰⁰ A feldolgozás alapjául szolgáló hiteleshelyi kiadványok közül 405 oklevél kivonatát is közzétette a dolgozat végén.¹⁰¹

Bedy Vince győri kanonok, majd nagyprépost három művében foglalta össze egy-egy kanonoki testület történetét. Időben az első a felsőörsi prépostság históriáját és az intézmény prépostjait mutatta be a kezdetektől a 20. századig.¹⁰² Ezt követően jelent meg a győri székeskáptalan történetéről készített, közel 600 oldal terjedelmű, monográfiája. E munka felét az intézmény történetének, ezen belül is a káptalan jövedelmei bemutatására, szentelte.¹⁰³ A könyv második részében közli az egyes kanonokok életrajzai adatait, Kollányihoz hasonlóan, évszázadonként.¹⁰⁴ 1939-ben tette közzé a pápóci prépostságról készített dolgozatát, amely felépítésében a felsőörsi társaskáptalanról készített dolgozattal rokon.¹⁰⁵

---

⁹⁷ WINKLER 1935.

⁹⁸ i.m. 50–110.

⁹⁹ UDVARDY 1992.

¹⁰⁰ i.m. 42–97.

¹⁰¹ i.m. 113–146.

¹⁰² A felsőörsi prépostság története. A *Veszprémi Egyházmegye Múltjából* 3. Veszprém, 1934.

¹⁰³ BEDY 1938. 1–297., a jövedelmekről: 113–262.

¹⁰⁴ i.m. 301–499.

¹⁰⁵ A pápóci prépostság és perjelség története. Győr, 1939.

A pozsegi társaskáptalan tagjainak prozopográfiai adattárát készítette el Koszta László.¹⁰⁶ Az 1353-ig terjedő időszak valamennyi pozsegi kanonokját összegyűjtötte, és rövid életrajzaikat közölte tanulmányában.

A sorra vett munkák közül valamennyinek közös jellemzője,¹⁰⁷ hogy amennyiben össze is állították a kanonokok életrajzi adattárát, ennél többre nem vállalkoztak a szerzők. Azon esetekben, amikor egy-egy testület több történelmi korszakot átívelő története került bemutatásra ez érthető is, hiszen egy komplex elemzés „szinte teljesíthetetlen” feladat elé állította volna az egyes szerzőket. Koszta esetében, pedig kellő magyarázatként szolgál, hogy az általa összeállított adattár alapján készítendő elemzés meghaladta volna egy folyóiratban közzétett tanulmány kereteit. Valójában azt tartjuk meglepőnek, hogy egyháztörténet-írásunkban nem talált a két világháború között követésre a Nyugat-Európában virágzó társadalomtörténeti megközelítés.¹⁰⁸ Kivételt képez Mályusz Elemérnek az egyházi társadalomról készített máig alapvető műve, amely már – elsősorban a német szerzők (Max Weber, Schulte, Hauck) munkáinak hatására – e szellemben íródott a '30-as években, azonban csak 1971-ben jelent meg nyomtatásban.¹⁰⁹ Szintén még 1945 előtt kezdte meg a királyi főkegyúri joggal kapcsolatos kutatásait,¹¹⁰ majd az erről készített monográfiája, az Akadémiai Kiadó gondozásában, 1958-ban magyarul,¹¹¹ a következő évben pedig németül is megjelent.¹¹² E munkában Mályusz a magyar egyházi középréteg „önállósodási” törekvéseit követi nyomon nyugat-európai összehasonlításban.

¹⁰⁶ KOSZTA 1991.; Koszta új megvilágításba helyezte a magyar székeskáptalanok fejlődéstörténetét a 12. század elejéig egy kiváló tanulmányában. KOSZTA 1996. [Németül is megjelent: Die Domkapitel und ihre Domherren bis Anfang des 12. Jahrhunderts in Ungarn. In: ...The Man of many devices, who wandered full many ways...Festschrift in Honor of János M. Bak. Ed. by Nagy, Balázs–Sebők, Marcell. Bp., 1999. 478–491.]

¹⁰⁷ Békefi Remig káptalani iskolákról készített monográfiája felsorolja az olvasó- és éneklőkanonokok működési évét, így használata alapvető a káptalanok vizsgálata terén. BÉKEFI 1910.

¹⁰⁸ Itt meg kell azonban említenünk, hogy a nagyformátumú egyháztörténetészeink (Knauz, Kollányi, Fraknói, Bunyitay stb.) mögött nem nőtt fel egy újabb, hasonló kvalitásokkal rendelkező generáció. A 20. század elejétől a katolikus egyháztörténet-írásban erős hanyatlás következett be. Ld. CSAPODI Csaba: A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége és a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv. 7. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok *Essays in Church History in Hungary* 1994/1–2. 7–18.

¹⁰⁹ Azonban ő sem használta a káptalanról szóló fejezetben (60–120.) Santifaller kiváló monográfiáját. MÁLYUSZ 1971. i.h.

¹¹⁰ A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. In: Budapesti Szemle 264 (1943) 65–71.

¹¹¹ MÁLYUSZ 1958.

¹¹² MÁLYUSZ 1959.

A prozopográfiai adatbázison nyugvó első történeti elemzések Magyarországon csak az 1950-es évek végén kerültek publikálásra. Elsőként Mályusznak a Hunyadi János korabeli rendiségről, míg Kubinyi Andrásnak a 15. század második felének kincstartóiról készült dolgozatai jelentek meg.¹¹³

Az egyháztörténet területén elsőként Fügedi Erik alkalmazta e módszert, amikor 1965-ben a 15. századi magyar püspökökről publikálta alapvető tanulmányát.¹¹⁴

A káptalanok kutatása terén Kubinyi és Fügedi közös tanulmányukban fordultak első ízben a metódushoz.¹¹⁵ A budai káptalan előtt, 1510 és 1522 között tett bevallásokról készült jegyzőkönyvet elemezve bemutatták a káptalan hiteleshelyi tevékenységét, a testület szervezeti felépítését, a kanonokok származását, szolgálati idejét, átlagos életkorát, a testületen belüli előrelépés lehetőségét.¹¹⁶

Az első, és ez idáig az egyetlen, nagyobb lélegzetű, a középkori magyar egyházi társadalom középrétegéről készített összefoglalás azonban csak 1994-ben jelent meg nyomtatásban.¹¹⁷ Ennek hátterében – a módszer viszonylag késői adaptációján túl – a pártállam ideológiája húzódnak meg,¹¹⁸ hiszen számunkra nehezen elképzelhető, hogy valaki pl. az 1960-as 1970-es években egy egyházi intézmény személyi összetételéről készített doktori értekezéssel szerezzen tudományos fokozatot.¹¹⁹ Köblös József – amint munkájában írja – a '80-as évek

¹¹³ MÁLYUSZ 1957., KUBINYI 1957.

¹¹⁴ FÜGEDI 1965.

¹¹⁵ KUBINYI-FÜGEDI 1967–1968.

¹¹⁶ i.m. 9–38.

¹¹⁷ KÖBLÖS 1994.

¹¹⁸ Erre Ld. KOSZTA 1993a. 66–68., Fügedi Erik 1987-ben a középkori egyháztörténeti kutatásunk jövője érdekében „megkondította a vészharangot”. „Két speciális terület művelése olyan veszélyeztetett helyzetbe került, hogy szinte menthetetlennek látszik. Az egyik a középkori egyháztörténet [...] A megoldás egyszerűnek tűnik: folyamatban van a az akadémiai egyháztörténeti albizottság megalakulása, és ez remélhetőleg új munkatársakat szerez majd a laikusok köréből a középkori kutatások újraindítása érdekében.” FÜGEDI Erik: Az 1526 előtti korszakra vonatkozó magyar történeti kutatásról. 666–667. Századok 121 (1987) 660–672.; Gergely Jenő, a jelzett időszak vezető marxista egyháztörténésze is hasonlóképpen értékelte az időszakot, amikor úgy fogalmazott, hogy „1945 után az egyháztörténet előbb az egyháztörténet-írás tárgyi, majd személyi feltételeit számolták fel, hogy száműzzék azt a tudományosságból, így az MTA-ról, az egyetemekről, de az egész oktatási rendszerből is.” GERGELY Jenő: Köszöntő (Az egyháztörténeti kutatások helyzete és kilátásai a XVIII–XX. századi Magyarországgal kapcsolatban.) In: Fiala egyháztörténészek írásai. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc, 1999. S. 57–62. [Gergely marxista szemléletének bírálatára Ld. pl. ADRIÁNYI Gábor: Neue marxistische Kirchengeschichtsschreibung in Ungarn. In: Zeitschrift für Kirchengeschichte 96 (1985). 395–404.]

¹¹⁹ „[...] az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1979 és 1984 között három doktori disszertációt védtek meg középkori egyháztörténelemből, de ezek sem magyar problémát vizsgáltak.” KOSZTA 1993a. 84. 11. j. A Budapesti Hittudományi Akadémián biztosan készültek ilyen disszertációk, azonban ezekről nem rendelkezünk információval.

elején, Kubinyi javaslatára, választotta diplomamunkája témájául a *Székesfehérvári társaskáptalan tagjainak szociográfiai jellemzését az 1458 és 1526 közötti években*.¹²⁰ Ennek elkészültét követően kiterjesztette kutatásait a budai, pozsonyi társas- és a győri székeskáptalanokra is. 1987-ben publikálta az említett testületek archontológiáját,¹²¹ majd összeállította a kanonokok prozopográfiai adattárát, amely alapján elkészítette a Mátyás- és Jagelló-kori egyházi középrétegét bemutató disszertációját.¹²² A munka valamivel több, mint háromnegyed részét a négy káptalan tagjainak prozopográfiai adattára, valamint az adatokra épülő statisztikai táblázatok, térképek alkotják. Az ezekre épülő elemzést a bevezetés, majd a négy testület történetének rövid vázlatával, a kanonokok számával, a dékáni hivatallal és a káptalani javadalmak betöltésével foglalkozó részek „készítik” elő. Az analízis eredményeit a négy alegységre osztott V. fejezet tárja elénk. Az első részben a testületekbe történő bejutást vizsgálta Köblös 12 nagyobb kategóriát állítva fel. Ezek között megtaláljuk a származást, az egyetemjárást, a személyi, területi és egyházi kapcsolatokat, az udvari szolgálatot, egyházi szolgálatot stb. Az egység végén a *„bejutás típusainak komplex vizsgálata”* olvasható.¹²³ A következő rész a már a testületekben javadalommal rendelkező személyeket veszi górcső alá. Sorra veszi a kanonokok szerepét a liturgiában, a lelkipásztori tevékenységüket, az egyházi rend fokozatainak felvételét, a rezideálás kérdéskörét, végül a javadalomhalmozás jelenségét tárgyalja.¹²⁴ A következő rövid (egy oldal terjedelmű) rész a káptalanból továbblépett kanonokokat mutatja be. Az utolsó alfejezet *Az egyházi középrend komplex jellemzése* címet viseli. Ez gyakorlatilag a szerző által tett megállapítások rendszerezése, hiszen a kanonokok pályafutásának öt típusát ismerteti, majd az egyes javadalomszintekről és a káptalanok közötti sorrendről tett maradandó

¹²⁰ KÖBLÖS 1994. 99–100. 7. j.

¹²¹ A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526. *Magyar Országos Levéltár, Forrástudományi segédletek* 3. Bp., 1987.

¹²² Természetesen a monográfia elkészültét megelőzően már néhány rész tanulmányát publikálta. A középkori magyar kanonokok adattárának tervéről. In: Hölvényi György (szerk.): *Katolikus egyháztörténeti konferencia*. Keszthely, 1987. Budapest, 1988. 129–132.; A Jagelló-kori egyházi középréteg egyetemjárása. In: Zombori István (szerk.): *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században..* Szeged, 1988. 23–48.; A fehérvári káptalan vonzáskörzete középkor végén. In: *A Dunántúl településtörténete VII. Falvak, városok, puszták a Dunántúlon, Veszprém–Pécs*, 1990. 351–370.; *Külföldi javadalmasok a középkorvégi magyar egyházi társadalom középrétegében*. *Történelmi Szemle* 52 (1990): 1–2. 53–100.; KÖBLÖS 1991.

¹²³ KÖBLÖS 1994. 23–66.

¹²⁴ i.m. 67–75.

megállapításokat.¹²⁵ Maga a szerző jelölte meg munkája végén azokat a területeket (pl. hiteleshelyi tevékenység, jövedelmek) amelyeket a későbbiek folyamán vizsgálat alá kellene vonni, ám – túlzás nélkül állítható –, hogy ennek ellenére kijelölte azt az irányt, amely mentén káptalanjaink középkori történetét mielőbb fel kellene tárni. Munkája értékét tovább növeli, hogy a nemzetközi kutatásban már a múlt század elejétől megjelenő munkákat a szerző nem ismerte, mégis hasonló metódust (itt mindenekelőtt a kollektív biográfia alkalmazására gondolunk) dolgozott ki a magyar viszonyokra.

Ezt a kutatási irányt követi *Kristóf Ilona* is, aki a váradi székeskáptalan középkori személyi összetételét választotta disszertációja témájául. Eddigi kutatási eredményeit három figyelemreméltó tanulmányában tette közzé. Az elsőben, a káptalanban fennálló személyi kapcsolatok hálózatát térképezte fel,¹²⁶ a másodikban pedig a káptalan tagjainak egyetemjárását vizsgálta,¹²⁷ a harmadikban pedig a káptalan méltóságviselőinek archontológiáját tette közzé.¹²⁸

Értékes adatokat találunk az erdélyi kanonokok műveltségi viszonyairól *Tonk Sándor* kitűnő monográfiájában.¹²⁹

Solymosi László a veszprémi székesegyházi könyvtár későközépkori kölcsönzési rendjéről tette közzé egy alapvető tanulmányt, amelyet gazdag prozopográfiai adatárral látott el.¹³⁰

Nem hagyhatunk figyelmen kívül értékelésünkénél két, a közelmúltban kiadott forráskiadványt, amelyek kellő alapot nyújthatnak a jövőbeni kutatáshoz. 1997-ben a Veszprém Megyei Levéltár kiadásában jelent meg a veszprémi káptalan 1495–1534 közötti számadáskönyve,¹³¹ míg 2002-ben a – már fentebb is említett – esztergomi káptalani jegyzőkönyv¹³² látott napvilágot.

Említést érdemel *Kiss Gergely* rövid összefoglaló tanulmánya a középkori magyar káptalanok fejlődéséről.¹³³

¹²⁵ i.m. 77–87.

¹²⁶ KRISTÓF 2001.

¹²⁷ KRISTÓF 2002.

¹²⁸ A váradi káptalan méltóságviselői 1440–1526 között. In: Turul 77 (2004): 1–2. 10–19.

¹²⁹ TONK 1979.

¹³⁰ SOLYMOSI 1989.

¹³¹ VKSZ

¹³² EKJ

¹³³ KISS, Gergely: Contribution à l'évolution des chapitres dans la Hongrie médiévale. In: Specimina Nova. Pars Prima Sectio Mediaevalis I. Red.: Font, Martha. Pécs, 2001. 77–82. 133–145.

A 2003-ban jelent meg magyar nyelven *Marie–Madeleine de Cevins* Párizsban megvédett doktori értekezésének rövidített, átdolgozott változata.¹³⁴ Ebben az egyház és a későközépkori városok kapcsolatát mutatta be, melynek részét képezte a káptalanok és kanonokok feladatainak, mentalitásának, életkörülményeinek bemutatása is.¹³⁵ A már korábban megjelent magyar munkák felhasználása mellett igyekezett a magyar és a nyugat-európai gyakorlatot összevetni.

1.2. A pécsi székeskáptalan középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások¹³⁶

Mivel értekezésünk középpontjában a pécsi székesegyház kanonoki testülete áll, így mindenképpen szükségesnek tartottuk, hogy a testülettel és tagjaival foglalkozó – az anyaggyűjtés során – általunk fontosnak tartott és felhasznált munkát megemlítsük.

A káptalan történetéről és tagjairól *Koller József* pécsi nagyprépost monumentális, a maga korában kiváló tudományos igénnyel és színvonalon megírt munkájában olvashatunk első alkalommal igen nagy részletességgel.¹³⁷ A „*Doctissimus Prepositus*” – ahogy kortársai nevezték – római kutatásai során számtalan korabeli dokumentumot lemásolt és köteteiben nyomtatásban is közreadott, azonban e kötetekben az egyházmegye történetére vonatkozó forrásokat gyűjtötte össze és rendszerezte, így kutatásai homlokterében sem csak a pécsi káptalan története, tagjai álltak. Munkája az egyházmegye és természetesen a székeskáptalan történetével foglalkozó kutatók számára ma is megkerülhetetlen forrásbázist jelent.¹³⁸

¹³⁴ CEVINS 2003.

¹³⁵ i.m.60–68., 99–106.

¹³⁶ Ez a rész elhanyagolható változtatásokkal megjelent a Pécsi Szemle 2004. évi tavaszi számában. A pécsi székeskáptalan középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások a 18–20. században. In: Pécsi Szemle 2004 tavasz, 30–39.

¹³⁷ K I–VII. valamint Prolegomena.

¹³⁸ Horváth J. Gyula nem véletlenül írta 1993-ban, hogy Koller és Brüstle köteteinek megjelenése óta nincs „*tehát megírva a pécsi egyházmegye története, nemhogy történeti alapossággal, de sehogyan sem. Ez pedig semmiképpen sem megnyugtató.*” Fricsy Ádám (szerk.): Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I. Pécs, 1993. 12. (A pécsi püspökség alapításának 1000 esztendőjének jubileuma jó alkalomnak kínálkozik egy korszerű, teljességre törekvő egyházmegye-történet elkészítésére.)

Aigl Pál pécsi kanonok a 18. század első felében készítette el a káptalan történetét tárgyaló munkáját.¹³⁹ Amint a címben is jelezte a szerző, a kanonoki testület rövid (*brevis*) történetét kívánta összeállítani, melyet a könyv terjedelme és tagolása is bizonyít. A 255 oldal terjedelmű munka első 156 oldalán foglalkozott Aigl a káptalan történetével és tagjaival, majd a könyv második részében a városban működő szerzetesrendeket, templomokat, stb. mutatta be. A hat fejezetből álló könyv 2. és 3. fejezetében tárgyalta a szerző a káptalan történetét és közölte a kanonokok nevét kronologikus sorrendben. A 2. fejezetben a Mohács előtti korszak története tárul az olvasó elé az 1191-es évvel kezdődően,¹⁴⁰ míg az ezt követő szakaszban az 1526–1838 közötti évek eseményei kerültek bemutatásra.¹⁴¹ A munka időrendben közöl oklevélkivonatokat, méltóságsorokat, a legtöbb esetben Koller nyomán, amelyet minden alkalommal pontosan meg is jelöl. Elenyésző azon – a Mohácsot megelőző korszakra vonatkozó – adatok száma, amelyek saját kutatásaiból származnak.¹⁴² A munka 18–19. századra vonatkozó adatai – véleményünk szerint – értékesebbek és ezáltal jobban felhasználhatóak a korszak kutatói számára. Mégis ki kell emelni Aigl érdemeit, hisz ő volt az első szerző, aki a székeskáptalan tagjairól és történetéről rendelkezésre álló adatokat rendezte és önálló kötetben közzétette.

Haas Mihály az 1845-ben publikált, Baranya megyéről szóló munkájában három oldalt szentelt a pécsi káptalan történetének.¹⁴³ E rövid terjedelemből következik, hogy igen vázlatosan érintette az intézményt és annak is elsősorban 18–19. századi történetét. A kanonoki testület középkori históriájából kiemelte a kanonoki stallumok számát (40), valamint felsorolta három prépostjának nevét.¹⁴⁴ E rész természetesen nem önálló kutatásokból származott, hanem Koller és Aigl munkáira támaszkodott a szerző.

Az 1846-os egyházmegyei schematizmusban megjelent a nagyprépostok névsora Aigl könyve és jegyzetei alapján, azonban – minthogy felsorolásról van szó – a nevek mellett csak az egyes személyek méltóságviselésének éveit

¹³⁹ AIGL 1838.

¹⁴⁰ i.m. 48.

¹⁴¹ i.m. 77–156.

¹⁴² Pl. i.m. 51–52., 59., 61.

¹⁴³ HAAS Mihály: Baranya földirati, statistikai és történeti tekintében. Pécs, 1845. 291–293.

¹⁴⁴ Uski, Gatalóczi, Beckensloer. i. m. 291.

szerepeltek.¹⁴⁵ Ez a névsor meglehetősen foghíjas, továbbá több alkalommal ugyanazt a személyt szerepeltette kétszer, valamint Kálnói András, a társaskáptalan prépostja is felkerült a listára.¹⁴⁶ Ez az összeállítás gyakorlatilag a mai kutatás számára már nem tartalmaz releváns információkat.

1856-ban publikálta *Jerney János* a magyarországi hiteleshelyekről elkészített dolgozatát a Magyar Történelmi Tár lapjain.¹⁴⁷ E munkában a szerző a középkorban hiteles helyként működő egyházi intézményeket állította sorba és röviden összegezte a rendelkezésére álló ismereteket. Természetesen a munka jellegéből adódóan minden egyházi testület esetében csak igen rövid összefoglalást adott közre, amely a legfontosabb adatokat és a hiteleshelyi pecsétek leírását és ábráját tartalmazta. A pécsi székeskáptalanról a 66–68. oldalakon található információk záródátuma az 1335-ös esztendő volt.¹⁴⁸

A következő szerző, akit fontosnak tartunk kiemelni, *Rupp Jakab*, noha a székeskáptalanról éppen csak említést tett az 1870-ben napvilágot egyházi topográfiai munkájában.¹⁴⁹ Az első kötetben található a pécsi egyházmegyeről szóló összefoglalás, melyben vázlatosan áttekintette a székesegyház történetét. A munka 361–362. oldalain a társaskáptalan vázlatos történetét foglalta össze, és ami jelen témánk szempontjából a legfontosabb, az általa ismert kisprépostokat is felsorolta.¹⁵⁰ Összefoglaló munkáról lévén szó, jelen esetben sem lehet önálló kutatásokról beszélni, így csak a már nyomtatásban hozzáférhető kiadványokra támaszkodott. Fontos kiemelni és korrigálni azonban egy tévedését, amely szerint Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) főpapi hivatalát megelőzően a társaskáptalan prépostja lett volna.¹⁵¹ Teljes megalapozottsággal állítható a források és a szakirodalom tanúsága alapján, hogy Ernuszt nem viselte a pécsi Keresztelő Szent János társaskáptalan préposti méltóságát.¹⁵²

¹⁴⁵ Schm 1846. 13.

¹⁴⁶ Pl. Uski János 1404-ben Jánosként, majd 1414-ben Johannes Usk-ként, Laki Péter pedig 1494-ben még csak keresztnévén, míg 1503-ban származási helyére utaló „vezetéknevvel” szerepel. I. h.

¹⁴⁷ JERNEY 1856.

¹⁴⁸ JERNEY 1856. 68.

¹⁴⁹ RUPP 1870.

¹⁵⁰ A kisprépostok a középkorban a székeskáptalan tagjai voltak.

¹⁵¹ RUPP 1870. 362., G. Sándor Mária a káptalansor topográfiájáról írt dolgozatában átvette ezt és feltételezte, hogy a Káptalan u. 2. sz. alatti préposti ház harmadik gótikus periódusát Ernuszt kisprépost készítette el. SÁNDOR 1991. 156–164.

¹⁵² KUBINYI 2001a. 301–361.

Brüsztle József olasz plébános nagy gonddal állította össze a pécsi egyházmegye plébániáinak történetét négy kötetben.¹⁵³ Munkájában arra törekedett, hogy egy-egy plébánia történetét a legrégebbi koroktól kezdve mutassa be, így nem meglepő, hogy igen sok középkori oklevelet közöl teljes terjedelemben, vagy részletekben. Ezen okmányokat többnyire Koller nyomán idézi, ám felhasználta a káptalan és a püspökség levéltárában – akkor még fellelhető – forrásokat is. A négy kötetes mű első *tomus*ának végén több káptalani tag életét foglalta össze röviden. Gatalóczi Mátyás, Bekensloer János és Handó György prépostokról,¹⁵⁴ valamint Pesti Márton, Gosztonyi Tamás és Oláh Miklós – a későbbi esztergomi érsek – kanonokok életéről közöl adatokat.¹⁵⁵ Természetesen adatait a későbbi szerzők kiegészítették és pontosították,¹⁵⁶ azonban a szerző érdemeiből ez nem von le, hiszen az ő célkitűzése nem a káptalan tagjainak bemutatása volt. Fontos megjegyezni, hogy a pécsi székeskáptalan hiteleshelyi kiadványai közül számosat – teljes egészében, vagy kivonatolva – beillesztett köteteibe.¹⁵⁷

Pór Antal, az Anjou-kor kutatója, a Történelmi Tárból publikálta a Miklós pécsi éneklőkanonok és a káptalan közötti viszályra (1302–1309) vonatkozó újabb adatait.¹⁵⁸ Tanulmányában az intézmény archontológiájához és a város életéhez igen értékes adatokkal járult hozzá. A dolgozat alcímében egyértelműen jelezte a szerző, hogy az események ismertetését tágabb összefüggésbe kívánja helyezni, magyarul az *interregnum* időszakának magyar egyháztörténetéhez szánta adalékul.¹⁵⁹ A tanulmány első részében igen precízen rekonstruálta az említett évek eseményeit,¹⁶⁰ majd a Vatikáni Levéltárban őrzött, két 1309-ben kelt oklevelet közölt teljes terjedelemben.¹⁶¹ Eredményei időtállóan bizonyultak, hiszen azokat

¹⁵³ B I–IV.

¹⁵⁴ i.m. I. 532–537.

¹⁵⁵ i.m. I. 533., 538–539.

¹⁵⁶ Például Handó nevét Hasznosként írta le. i.m. I. 536. A pontatlanságokat sem lehet felróni Brüsztlének, hiszen ő csak egyszerű plébános volt teológiai végzettséggel és erős történelmi érdeklődéssel, de nem volt szakember.

¹⁵⁷ Pl. i.m. II. 364–365., III. 918–919., IV. 186–187. stb.

¹⁵⁸ PÓR 1889. 401–420.

¹⁵⁹ Az alcím: „Újabb adalék Gentilis bíboros követsége történetéhez Magyarországon”. i.m. 401.

¹⁶⁰ i.m. 401–408.

¹⁶¹ i.m. 408–420.

– az azóta eltelt időszak újabb kutatási eredményeivel kiegészítve, esetenként korrigálva – a mai egyháztörténészek is elfogadják.¹⁶²

A honfoglalás millenniumára tervezett, majd egy esztendővel később megjelent Baranya monográfia második kötetében *Németh Béla* foglalta össze a megye államalapítástól a mohácsi tragédiáig ívelő történetét.¹⁶³ E munkában igen sok adat található a káptalan tagjairól, birtokairól az egész középkorra vonatkozóan. E szerző esetében már releváns, önálló kutatásokról beszélhetünk, hiszen az ekkorra már nyomtatásban napvilágot látott okmánytárak, tanulmányok rendelkezésére álltak,¹⁶⁴ ezeken felül pedig saját levéltári kutatásokat is folytatott.¹⁶⁵

Mátyás és a Jagellók-korának kiváló kutatója, *Fraknói Vilmos* Mátyás király diplomatáiról készített összefoglalásában több pécsi nagyprépost és kanonok rövid életrajzát is elkészítette, akik az uralkodó szolgálatában gyakran képviselték az ország érdekeit külföldön.¹⁶⁶ Így szerepel Bajoni István, Hangács Albert, Handó György, Mohorai Vidfi Miklós életrajza a kötetben.

Lukcsics József veszprémi kanonok a vatikáni levéltárban folytatott kutatómunkáját követően részt vett a veszprémi püspökség okmánytárának elkészítésében.¹⁶⁷ 1908-ban publikálta a Századok hasábjain Uski Jánosról szóló tanulmányát, amelyben egyúttal egy pécsi nagyprépost és egy javadalmas életét tárta a nyilvánosság elé.¹⁶⁸ Az azóta eltelt időszakban a kutatás tisztázta, hogy ez a biográfia nem minden vonatkozásban állja ki a kritika próbáját, ugyanis szerzője két különböző személyt azonosított anélkül, hogy állítását megfelelő érvekkel alátámasztotta volna.¹⁶⁹ Az Uskiról szóló életrajz második felében a Szászi Jánosra

¹⁶² Pl. KOSZTA 1993., KOSZTA 1998., TIMÁR 1981. 37.

¹⁶³ Baranya Szent-Istvántól a jelenkorig. 211–392. In: VÁRADY Ferenc: Baranya múltja és jelene. I–II. Pécs, 1897. I. 211–730.

¹⁶⁴ Pl. megjelent Fejér oklevélkiadása, az Árpád-kori okmánytár és az Anjou-kori okmánytár 6 kötete, a Hazai Okmánytár stb. CD I–XI., AO I–VI., HO I–VIII.

¹⁶⁵ A teológiai és jogi végzettséggel egyaránt rendelkező Németh, miután ügyvédi praxisából nyugállományba vonult helytörténeti kutatásokat folytatott. A különböző levéltárakban végzett kutatásai során kijegyzetelt anyagot nagyon precízen rendszerezte. Ez az értékes anyag ma a Baranya Megyei Levéltárban a kutatók rendelkezésére áll. BML XV. 6. Németh Béla-féle oklevélkatalógus.

¹⁶⁶ A Századok folyóiratban is megjelent több folytatásban, majd önálló kötetként is kiadásra került: FRANKÓI 1898.

¹⁶⁷ Mon. Vesp. I–IV.

¹⁶⁸ LUKCSICS 1908.

¹⁶⁹ Elsőként Bónis György hívta fel erre a figyelmet: BÓNIS 1971. 98.

vonatkozó adatokat vette sorra, aki pécsi kanonok, királyi alkancellár, majd budai prépost, végül veszprémi püspök volt.¹⁷⁰

A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi kiadványai közül számos napvilágot látott a különböző okmánytárakban. *Iványi Béla* egy középkori formuláskönyvet tett közzé a Történelmi Tárban, amelyet a pécsi és bácsi székeskáptalanok és a pécsi püspökök, elsősorban a 15. század második felében kelt kiadványaiból állított össze ismeretlen szerzője.¹⁷¹ Ez az összeállítás, rendeltetése folytán, csak igen kevés esetben tartalmazza az oklevelek teljes keltezését, ám sok esetben érdekes információkat és a kutató számára értékes adatokat foglal magában.¹⁷²

Békefi Remig ciszterci történész az 1909-ben publikált, Pécs középkori egyetemére vonatkozó munkájában is érintette a káptalani iskolát,¹⁷³ ám az egy esztendővel később napvilágot látott kötetével máig megkerülhetetlen forrásbázist hozott létre nemcsak a pécsi, hanem a magyarországi káptalani iskolák középkori történetére vonatkozóan.¹⁷⁴ Az említett munka hét oldalon, igen széles forrásbázisra támaszkodva sorolja fel a Pécsen hivatalt viselt olvasó- és éneklőkanonokokat és helyetteseiket, pontosan megjelölve forrásait.¹⁷⁵ Ezek az adatsorok, természetesen a szükséges korrekciókkal, napjainkban is alapvető fontosságúak a testület archontológiájának összeállítása során.

Mindenképpen meg kell említenünk *Eckhart Ferencet* is, aki középkori hiteleshelyeinkről máig mérvadó monográfiát készített, még az első világháború kitörése előtt.¹⁷⁶ Ebben az összefoglaló munkában igen sok értékes adat található a pécsi székeskáptalan közhitelű tevékenységéről is.

A következő, témánk szempontjából releváns munka megjelenésére közel fél évszázadot kellett várni. Ehhez nem kis mértékben járult hozzá a második világháború kitörése, majd a felszabadulást követő pártállami ideológia, amely

¹⁷⁰ A probléma részletes tisztázását és Uski legújabb biográfiáját Ld. FEDELES 2002. 21–24 és FEDELES 2003d.

¹⁷¹ IVÁNYI 1904.

¹⁷² A hiteleshely területi hatókörének vizsgálata szempontjából pl. értékes információkat tartalmaznak az oklevélrészletek. A hiteleshelyi oklevelek számának meghatározásában is elengedhetetlen a formuláskönyv, hiszen – mint az köztudott – a pécsi káptalan (magán- és) hiteleshelyi levéltárának nagy része is az enyészetté lett.

¹⁷³ BÉKEFI 1909. Emellett sok értékes adat található a kötet lapjain az egyetemi grádust szerzett pécsi kanonokokról az 55–56. oldalakon.

¹⁷⁴ BÉKEFI 1910.

¹⁷⁵ i.m. 133–139.

¹⁷⁶ ECKHART 1915.

természetesen a történettudományt sem kímélte. Az Andics-féle „modern” felfogásban az egyháztörténet-írásnak nem volt létjogosultsága, „visszaszorítása az egyház elleni politikai harc részévé vált, története pedig mint a klerikális reakció előtörténete jelent meg. A katolikus egyházban a nagybirtok, az idegen uralom kiszolgálóját, a függetlenségi harcok árulóját látták. A történelmet a politikai propaganda eszközévé alacsonyító tudományirányítás pozitív oldalra helyezte a rendi függetlenségi kiüldöztetéseket, s így az ezekkel a mozgalmakkal összefonódó reformáció kutatása némi helyet kaphatott [...] A katolikus történetírás viszont teljesen visszaszorult.”¹⁷⁷

Közel hatvan esztendő volt már Petrovich Ede, amikor a káptalan történetéről készített első tanulmánya napvilágot látott.¹⁷⁸ Az iskolai hitoktatástól az '50-es évek első felében megválni kényszerülő tudós pap élete hátralévő részét a történeti kutatásoknak szentelte. Az élete fő művének tekinthető pécsi egyetemi beszédek kiadása ugyan csak posztumusz jelenhetett meg,¹⁷⁹ de számos kisebb tanulmányában érintette a káptalan és tagjai középkori históriáját. A fentebb már említett, 1956-ban megjelent dolgozatában a pécsi prépostok névsorát állította össze, amelyben Aigl adatait és az 1846-os egyházmegyei schematizmus névsorát egészítette ki saját kutatási eredményeivel.¹⁸⁰ E dolgozatában az 1174 és 1539 közötti esztendőkből 32 személyt sorolt fel, akik neve mellett feltüntette a méltóságviselés ismert intervallumát, a „megjegyzés” rovatban közölte azokat az információkat, amelyek az egyes személyek későbbi egyházi pályafutásáról és az esetleges királyi szolgálatáról rendelkezésre álltak.¹⁸¹ Természetesen ezen adatok is kiegészíthetők és módosíthatóak, ám ezideig ez az egyetlen tanulmány, amelyben a középkori pécsi prépostok archontológiája a legteljesebb és relatíve a legpontosabb. Maga a szerző is tudatában volt adatsora hiányosságának, amelyet a következő szavakkal fogalmazott meg: „Nem gondoljuk, hogy a felsorolt 32 névben megtaláltuk a prépostok teljes névsorát. Az egy emberre eső átlagos 12 esztendő ugyan ezt nem zárna ki, de ismerve a reneszánszkor mozgalmasságát e téren, a jegyzéket hiányosnak

¹⁷⁷ KOSZTA 1993a. 66.

¹⁷⁸ PETROVICH 1956.

¹⁷⁹ Sermones compilati in Studio generali Quinqueecclesiensi in regno Hungariae. Budapest, 1993.

¹⁸⁰ PETROVICH 1956. 33–34.

¹⁸¹ Pl. 26-ként szerepel a sorban Hantó (Handó) György, aki – Petrovich adatai szerint – 1467–1478 közt állt a káptalan élén, ezen kívül kancellárként is tevékenykedett, majd a kalocsai érsekség élére került. PETROVICH 1956. 34.

érezzük.”¹⁸² Ennek ellenére a kutatás a mai napig méltán tartja mérvadónak, és hasznosítja eredményeit.¹⁸³ Három alapvető tanulmányát kell még kiemelni, amelyek jelenlegi témánk szempontjából megkerülhetetlenek. 1966-ban tette közzé a középkori pécsi egyetem megszűnésével kapcsolatos gondolatait, majd egy esztendővel később az egyetem korábbi nem ismert tanáira vonatkozó adatait publikálta.¹⁸⁴ Ezekben a munkáiban mutatott rá pl. arra, hogy Rudolf pécsi prépost (1383–1400) bekapcsolódott az egyetemi oktatómunkába is.¹⁸⁵ Utolsó írása, amely a középkori kanonokról közölt adatokat, 1975-ben látott napvilágot.¹⁸⁶ E munkájában a 15. század derekán élt prépostokról és kanonokokról közölt értékes adatokat, zömében saját levéltári kutatásaira alapozva. Ezt követően szorgos kutatómunkával tovább bővítette adatait, mind a prépostok, mind pedig a káptalan többi tagjára vonatkozóan. Erről tanúskodik az a több száz cédula, xerox-anyag, oklevélmásolat amelyek egy része a Pécsi Káptalani Levéltárban a többi pedig magánszemélyeknél található.¹⁸⁷ Minden valószínűség szerint el kívánta készíteni a székeskáptalan archontológiáját, azonban ebben idős kora, és főként romló látása megakadályozták.¹⁸⁸

Bónis György jogtörténész a magyarországi hiteleshelyekről és levéltáraikról készített ismertetésében a pécsi székeskáptalan archívumáról is említést tett.¹⁸⁹ Akadémiai doktori értekezésében részletes vizsgálat alá vette a középkori magyar

¹⁸² Uo.

¹⁸³ Farbak Péter a 2000-ben megjelent dolgozatában is hasonlóképp értékelte: „A pécsi prépostok eddig legteljesebb névsorát [...] Petrovich Ede állította össze [...]” FARBAK 2000. 144. 57. j.

¹⁸⁴ PETROVICH 1966., PETROVICH 1967.

¹⁸⁵ Klaniczay Tibor e szavakkal méltatta Petrovich eredményeit: „Elfogadható az a rendkívül szellemes eljárás is, amellyel Petrovich egy közelebről nem ismert Rudolf személyében tovább bővíti a pécsi professzorok kurta névsorát.” KLANICZAY 1974. 165., Uő.: Hagyományok ébresztése. 143–144. Budapest, 1976. 136–165., Rudolfról részletesebben ld. FEDELES 2003.; A középkori pécsi egyetemre vonatkozó kutatásainak historiográfiáját ld. FONT, Márta: Ede Petrovich, Forscher der mittelalterlichen Pécs-Universität von Pécs/Fünfkirchen. In: Font, Márta – Szögi, László (Hrsg.): Die ungarische Universitätsbildung und Europa. Pécs, 2001. 75–85.,

¹⁸⁶ PETROVICH 1975. 119–171.

¹⁸⁷ Petrovich kilenc munkája maradt kéziratban, ám a káptalan tagjairól tudomásom szerint nem készült kézírata. Ld. BOROS László: Petrovich Ede tudományos munkájának bibliográfiája. 137. In: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. FONT Márta–VARGHA Dezső. Szerk. Tanulmányok Pécs Történetéből 8. Pécs, 2001. 135–137.

¹⁸⁸ Cserháti József pécsi megyéspüspök jegyezte fel memoárjába, hogy „vakoskodó tudós papunk, Petrovich Ede tanár” számára egy ún. lézer vetítógépet vásárolt, amellyel „a már szinte nem-látó ember is újból megtanul olvasni”. CSERHÁTI József: Másokért élünk, egymásnak szolgálunk. Önéletrajzi látképek és felüldítő megállóhelyek. [Pécs, 1990.] 122.

¹⁸⁹ A közhitelűség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. 138. Levéltári Szemle 14 (1964) 118–142.

jogtudó értelmiséget is,¹⁹⁰ amely sorában több személyt találunk, akik javadalommal rendelkeztek a pécsi székeskáptalanban. Több kanonokról részletes életrajzot állított össze,¹⁹¹ igen jó kiindulási pontot adva ezzel a további kutatásoknak. A pécsi kanonokok kancelláriai, diplomáciai szolgálatát is kiválóan nyomon lehet követni a kötethez készült táblákon.

A magyar főkegyúri jogra vonatkozó, sokáig „lappangó” konstanzi bulla másolatát *Mályusz Elemér* Eperjes város levéltárában megtalálta, majd a róla készített dolgozattal együtt publikálta.¹⁹² E kiváló tanulmány részletesen tárgyalja Uski János pécsi prépost szerepét a konstanzi zsinaton.¹⁹³ A magyar egyház középkori törtérijával foglalkozó kutatók számára ma is alapmunkának számít, Mályusznak a – már 1944-re elkészült, ám csak több mint negyed század múltán megjelent – középkori magyar egyházi társadalomról készített monográfiája.¹⁹⁴ Összefoglaló jellegéből adódóan csak néhány információt hoz a káptalanra és egyes tagjaira vonatkozóan. Röviden vázolta, pl. Demeter pécsi kanonok, majd esztergomi érsek pályafutását,¹⁹⁵ a kanonokok jövedelmeiről írt részben megemlítette a pécsi prépost javadalmának értékét,¹⁹⁶ továbbá a prebendáriusok testületének létrejöttét is ismertette.¹⁹⁷

A pécsi egyházmegye történetének jeles kutatója, *Timár György* – Petrovich-hoz hasonlóan – szintén azon tudós papok sorába tartozik, akik alapvető munkáikkal nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy mára az egyházmegye törtérijának sok részlete ismertté vált. Számtalan munkájában érintette a pécsi székeskáptalan középkori történetét, így szinte egy önálló dolgozatot lehetne írni ezek értékeléséről.¹⁹⁸ Ettől természetesen most eltekintünk, így csak a legfontosabb tanulmányait vesszük sorra. Timár, a Pécs 14. századi egyházi társadalmáról írt

¹⁹⁰ Az értekezés két részben jelent meg az Akadémiai kiadó gondozásában: BÓNIS 1971., A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Budapest, 1972.

¹⁹¹ Pl. Bajoni István, Gatalóczi Mátyás, Valkói János, stb.

¹⁹² MÁLYUSZ 1958.

¹⁹³ MÁLYUSZ 1958. 94-96.

¹⁹⁴ MÁLYUSZ 1971.

¹⁹⁵ I.m. 196. Itt megjegyzendő, hogy tévesen a Kaplai család leszármazottjának tartotta. Vö. CSUKOVITS 1994a. 165.

¹⁹⁶ MÁLYUSZ 1971. 85

¹⁹⁷ I.m. 168.

¹⁹⁸ Témánk szempontjából még fontosabb tanulmányai: Profán és templomtitulusból eredő falunevek találkozása a XIV. századi Baranya É–NY-i szögletén. In: Baranyai Helytörténetírás 1971. 7–20., Pécs vallási élete a török uralom előtt. In: Baranya 1991/1–2. 135–142., TIMÁR 1992. (a tolnai *archidiaconusok* adataival),

alapvető tanulmánya még ma is megkerülhetetlennek számít.¹⁹⁹ Ő volt az első, aki szisztematikus kutatásokkal a 14. század első felében működő kanonokokról, a káptalan alsópapságának tagjairól készített prozopográfiai adattárat.²⁰⁰ A dolgozat igen széles forrásbázisra épült, hisz a kiadott források, tanulmányok, monográfiák mellett saját levéltári kutatásain alapult. Hiánypótló volt ez a munka, sőt ma is az, hiszen a 19. század végén és a 20. század elején az ország több egyházmegyéjében is elkészült az ott működő káptalanok tagságának főbb életrajzi adatait, a testület történetét tartalmazó monográfia,²⁰¹ Pécs esetében pedig csak – a már említett, tudományosnak nagy jóindulattal sem nevezhető – Aigl-féle összeállítás áll rendelkezésre. A prozopográfiai felsorolás mellett ismertette a *dignitariusok*, hivatalviselők, mesterkanonokok, prebendáriusok és altaristák feladatait, továbbá a társaskáptalanról és a város lelkészkedő papságáról rendelkezésre álló információkat is közzé tette.

Timár további három dolgozata, amelyet most kiemelünk, a káptalan középkori birtokhálózatát érinti. Az elsőben, amely sajnos nem igazán közismert, a kanonoki testület egyik legjelentősebb birtokkomplexumát, a Zselicet tárgyalta.²⁰² Sorra vette az itt lévő jószágokat, amelyek topográfiai azonosítása mellett,²⁰³ az ott folyó gazdálkodásról is készített egy rövid összefoglalást. További két tanulmányában egy igen érdekes periódust vett górcső alá, ugyanis a pécsi püspökök és a káptalan hódoltság alatti birtokmegőrző törekvéseit, majd az 1703-as birtokrestaurációt mutatta be.²⁰⁴ E munkák – véleményünk szerint – mindenképpen kiindulópontja kell legyen azon jövőbeli kutatásoknak, amelyek a testület középkori birtokviszonyainak rekonstruálását célozzák meg.

Koszta László a '80-as évek végétől publikálta a káptalan középkori történetét – elsősorban a hiteleshelyi tevékenységét – érintő tanulmányait,

¹⁹⁹ TIMÁR 1981. Annyira alapvető és hiánypótló munkáról van szó, hogy egy nemrég napvilágot látott kiváló összefoglalás – Pécs középkori egyházi intézményei kapcsán – erre támaszkodott. CEVINS 2003.

²⁰⁰ A püspökökről írt összefoglalások ezúttal nem tartoznak tárgyunkhoz, így azok ismertetésétől eltekintünk. A dolgozat e része megjelent a Pécsi egyházmegyei schematizmus 1981-es kötetében is.

²⁰¹ Ld. az előző alfejezetet!

²⁰² TIMÁR 1982.

²⁰³ Ebben segítségére volt a Horváth J. Gyula barátjával már korábban publikált dolgozatuk: HORVÁTH–TIMÁR 1972.

²⁰⁴ TIMÁR 1999. és A Pécsi Egyházmegye birtokainak restaurálása 1703-ban. In: Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Szerk. LENGVÁRI István–VONYÓ József. Pécs 2003. 573–584.

oklevélkiadásait. 1989 és 1995 között a – az akkor még megjelenő – Baranya Megyei Levéltár évkönyvében tette közzé a testület 11 Árpád-, valamint 68 Anjou-kori közhitelű kiadványát rövid magyar regesztával.²⁰⁵ Igen jelentős az 1306-os pécsi püspökválasztásról publikált tanulmánya, amely a középkori Magyarországról fennmaradt néhány káptalani választásról készült jegyzőkönyvek sorát gazdagítja.²⁰⁶ Timár fentebb idézett munkájának adatait bővíti a pécsi székesegyház alsópapságáról közzétett dolgozata, amely a szélesebb közönség körében sajnos nem ismert.²⁰⁷ A város egyházi intézményeinek – mindenekelőtt a püspökség és a székeskáptalan – Pécs urbanizációjára gyakorolt hatását analizálta egy 1995-ben megjelent dolgozatában, amellyel gyakorlatilag országos viszonylatban is úttörő munkát végzett.²⁰⁸ Eredményei szerint a káptalan hiteleshelyi tevékenységének több vármegyére kiterjedő vonzáskörzete jótékony hatással volt a település fejlődésére. A közhitelű oklevéladásból *„származó bevételek jótékonyan hatottak Pécs gazdaságára. Egyrészt kiegészítették a káptalan bevételeit, növelték a székesegyház papságának vásárlóerejét. Másrészt mivel a jogügyletek lebonyolítása és írásba foglalása néha hosszabb időt vett igénybe, a városban hosszasan időzők emelték a hetivásárok forgalmát, illetve távoli vidékekre vitték el a piac és a pécsi kézművesek hírét.”*²⁰⁹ A káptalan hiteleshelyi pecséthasználatát bemutató dolgozatát követően,²¹⁰ 1998-ban látott napvilágot PhD értekezése, amelyben a káptalan hiteleshelyi tevékenységét elemezte a kezdetektől (1214) 1353-ig.²¹¹ E monográfiában az általa korábban kidolgozott, és a pozsegi káptalan esetében már alkalmazott,²¹² módszerrel dolgozta fel a testület közhitelű tevékenységét. A dolgozat rendkívüli adatgazdagságát teszik áttekinthetővé a hozzá készült

²⁰⁵ A pécsi székeskáptalan Árpád-kori hiteleshelyi tevékenységének kiadatlan oklevelei. In: Baranyai helytörténetírás 1989. Pécs, 1989. 13–26., A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1301–1325). In: Baranyai Helytörténetírás 1990–1991. Pécs, 1992. 3–19., A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1325–1339). In: Baranyai Helytörténetírás 1992–1995. Pécs, 1995. 3–36.

²⁰⁶ KOSZTA 1993. 37–50.

²⁰⁷ KOSZTA 1988.

²⁰⁸ A német várostörténeti kutatások módszereit és eredményeit felhasználva hangsúlyozta, hogy *„Az egyes püspöki székvárosokat külön-külön ugyan többen vizsgálták, de város és püspökség kapcsolatát, a város mint egyházi központ szerepét valamint az egyházi intézmények hatását nem hangsúlyozták. Ezidáig szinte kizárólag a püspöki városok jogi helyzetét és ennek következményeit emelték ki. Így nem került előtérbe a felismerés, mely szerint a püspöki székhelyt külön várostípusként kell vizsgálni.”* Ld. KOSZTA 1995. 233.

²⁰⁹ I.m. 257.

²¹⁰ A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználat a XIV. század közepéig. In: Levéltári Közlemények 67 (1996) 51–60.

²¹¹ KOSZTA 1998.

²¹² A pozsegi káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Szeged 1990. (kézirat), amely a Századok hasábjain jelent meg azonos cím alatt: Századok 132 (1998) 3–46.

grafikonok, térképek és táblázatok.²¹³ Az oklevelekről készült táblázatok tartalmazzák a hiteleshelyi oklevelekben szereplő pécsi kanonokok, altaristák és prebendáriusok neveit, így ez jó kiindulópontként szolgálhat egy majdani, a középkor korábbi szakaszát feltáró, prozopográfia összeállításához.

Végezetül K. Németh András a regölyi főesperesség középkori templomos helyeiről készített szakdolgozatát kell megemlítenünk.²¹⁴ Az egyházi topográfiával foglalkozó munkában a szerző – szerencsés módon – az archeológiai módszerek mellett (terepbejárások) a történeti (levéltári is) források és irodalom eredményeire is nagy hangsúlyt helyezett. Így felvázolta az *archidiaconatus* kialakulását, szervezeti felépítését, majd összeállította a fő- és alesperesek eddig legteljesebb archontológiáját (korszakunkból közel 30 adat) és a jövedelmeikről is említést tett.²¹⁵

E rövid áttekintésből látható, hogy a káptalan személyi összetétele még csak részleteiben került feltárássra. Az Aigl munkájában található középkori adatok szisztematikus kutatásokkal jelentősen bővíthetők, amint ezt Timár munkája is bizonyította. Timár tanulmánya ugyan hiánypótló volt, ám gyakorlatilag egy adattár összeállításán túl többre nem vállalkozott. Jelen értekezésünkben a középkori magyar egyházi társadalom esetében – Köblös József által korábban – sikeresen alkalmazott, a nemzetközi kutatásban pedig már több évtizede jelen lévő módszerekkel kívánjuk a Szent Péterről nevezett pécsi székeskáptalan személyi összetételét vizsgálni.

Historiográfiai áttekintésünk végére érve megállapíthatjuk, hogy a középkori magyar káptalanok és kanonokaik történetének, Köblös munkáján

²¹³ A monográfia 183–312. oldalain található ez – a disszertációban függelékként szereplő – rész. Koszta szegedi tanítványai e módszerrel dolgozták fel diplomamunkájukban egy-egy hiteleshelyi Árpád-kori közhitelű tevékenységét. Hunyadi Zsolt: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. Koszta László. Szeged 1998. 33–66., Köfalvi Tamás: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: i.m. 129–150., Parlagi Márton: A bácsi káptalan hiteles helyi tevékenysége az Árpád-korban. Szeged 1999. (kézirat), Tóth Ildikó: A boszniai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Szeged 1997. (kézirat). Magam a pécsi káptalan hiteleshelyi anyagának feldolgozását folytattam: FEDELES 1999.

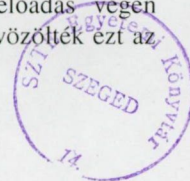
²¹⁴ K. NÉMETH András: A Középkori Tolna megye nyugati felének egyházas helyei (A regölyi főesperesség templomai a középkorban) Budapest 2001. (Kézirat) [A dolgozat 1999-ben készült]

²¹⁵ I.m. 16–20., valamint a 3. és 5. táblázat a 110–112. oldalakon Egy tévedését azonban korrigálnunk kell, hiszen egy 1503-ban kelt pécsi kiadvány hiányos méltóságsora esetében anakronizmus a pozsegi főesperesről beszélni, mivel a pozsegi társaskáptalan megalakulásával annak prépostja látta el a terület főesperesi teendőit is. Vö. KOSZTA 1991.

kívül, nincs modern feldolgozása. Sőt egyes testületek esetében egyáltalán nem rendelkezünk ilyen munkákkal. Így még ma is az egyik legfontosabb feladat – amelyet Köblös már több, mint egy évtizede tervbe vett – az lenne, hogy valamennyi káptalanunkról egy archontológiai és egy prozopográfiai összeállítást készítsünk. Ezt csak team-munkával lehetne megvalósítani, hiszen egy ember ezt nem vállalhatja fel. Az ilyen irányú munka Nyugat-Európában már régóta folyik, így Németországban a már említett *Germania Sacra*, Svájcban a *Helvetica Sacra*, Franciaországban a *Fasti Ecclesiae Gallicanae*, Angliában a *Fasti Ecclesiae Anglicanae* keretében. Magyarországon azért is hasznos lenne egy ilyen sorozat „beindítása”, mivel egyházmegye-történeti feldolgozásainkat is modern alapokra kellene helyezni, amelynek megfelelő adatbázist biztosítana egy-egy *diocesis* anyagának ilyen irányú rendszerezése.²¹⁶ Ez magától értetődően szélesebb körű összefogást igényelne, amely – véleményünk szerint – csak a világiak és egyháziak szoros együttműködésével kerülhet kivitelezésre. Ezen túlmenően nyilvánvalóan a szomszédos országok kutatóival is együtt kellene működni, hiszen a középkori egyházmegyéink, mai országhatárunkon jelentősen túlnyúló, területe ezt elengedhetetlenné teszi.²¹⁷

²¹⁶ Vanyó Tihamér az egyházmegyéink modern feldolgozást már a '30-as években elengedhetetlen feladatnak tartotta. Az egyházmegye-történetírásról. Francia tervek–magyar tanulságok. In: Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv. Budapest, 1937. 3–18., Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét? Pannonhalma, 1939.

²¹⁷ A 2004 szeptemberében tartott nemzetközi konferencián (Freudenstadt, Németország) összefoglaltam a középkori magyar székeskáptalanok tagjaira vonatkozó korábbi kutatásokat, majd az előadás végén megemlékeztem a team-munka relevanciáját. A referátumot követő diskurzus során többen üdvözölték ezt az elgondolásomat, sőt *Marius Diaconescu* felvetette az együttműködés lehetőségét.

2. A káptalan szerkezeti felépítése

2.1. A testület középkori történetének vázlata

Első adatunk a pécsi székeskáptalanról 1177-ből származik, amikor III. Bélát Kozma pécsi prépost képviselte a velencei béketárgyalásokon.¹ Nyilvánvalóan jóval korábban megszerveződött a kanonokok közössége a püspöki székhelyen, azonban adatok hiányában csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Minden valószínűség szerint az egyházmegye alapítását (1009) követően hamarosan létrejött a dómkolostor, ahol kezdetben a kanonokok, bencés szerzetesekkel élhettek együtt. A szerzetesek később a káptalanból „a közeli pécsváradi apátságba telepedhettek át”.² A székesegyházhoz³ és az egyházmegyéhez⁴ hasonlóan, a káptalan patrocíniuma is Szent Péter apostolfejedelem lett.⁵

A testület 1214-től folytatott adatolhatóan hiteleshelyi tevékenységet, jóllehet vélhetőleg már 1181-től megőrizte mások közhitelű okleveleit.⁶ Az intézmény önálló pecséthasználata a 13. század második felétől folyamatos volt, a mandorla alakú pecséteken Szt. Péter alakját, vagy egyik attribútumát, a mennyország kulcsait ábrázolták.⁷ A Mohácsot megelőző időszakból – valamilyen formában – korunkra maradt közel 1200 közhitelű kiadvány alapján meghatározható a hiteleshely területi hatóköre. E szerint Baranya vármegye volt a törzsterülete, majd Somogy és Tolna megyék következtek megelőzve Bodrogot, Köröst és Valkót. A hiteleshelyi vonzáskörzet szélső pontjait a következő *comitatusok* képezték: Verőce, Pozsega, Zágráb, Zala és Varasd.⁸

---

¹ KOSZTA 1998. 10.

² KOSZTA 1996. 75.

³ SRH I. 343.

⁴ DHA I. 58.

⁵ Prolegomena 89., RUPP 1870. 361.

⁶ KOSZTA 1998. 13., SOLYMOSI László: A hiteleshelyi pecséthasználat kezdeteihez. In: Magyar Herald I. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv. Szerk. Kállay István. Bp., 1984. 91–154. 97–99.

⁷ KOSZTA 1998. 53–62.

⁸ KOSZTA 1998-as munkáját felhasználva készítettem el az összesítést: FEDELES 2003b. 20.

A tatárak Pécs városát sem kímélték, pusztításuk áldozatává vált a székesegyház is, amint egy 1248-ban kelt oklevélből értesülünk.⁹ A kanonoki testület Székesfehérvárra menekült legfontosabb okirataival, kincseivel.¹⁰

A francia származású Bertalan püspök minden valószínűség szerint 1251-es lemondása alkalmával a káptalanra ruházta az általa építtetett Szt. Bertalan templom kegyúri jogát.¹¹ Az 1365-ig a templomhoz tartozó ispotály is a kanonoki testület felügyelete alá tartozott.¹²

A 14. század elejéről két eseményt emelünk ki. Az első a káptalan 1306-os püspökválasztása, amely jegyzőkönyve szerencsés módon korunkra maradt. Az említett év februárjában a káptalan 28 tagja gyűlt össze a ferences kolostorban és Manfréd zágrábi prépostot választotta meg az egyházmegye püspökévé, aki azonban röviddel a választást követően elhunyt. Ezután a kanonokok nem tudtak döntésre jutni, így az esztergomi érsekhez fordultak, aki Péter tolnai főesperest jelölte ki az egyházmegye élére, aki 1307-től kormányozta az egyházmegyét.¹³ A másik esemény ezzel szorosan összefügg, ugyanis Miklós éneklőkanonok, aki Kőszegi Henrik pártján állt, nem ismerte el Péter püspökségét. Már korábban átvette a püspökvár irányítását az azt elfoglaló Kőszegitől, így a székesegyházba sem engedte be kanonoktársait. Az országban időző pápai legátusok (Boccasini, Gentilis) kiközösítései ellenére a rend csak 1310 elejére állt vissza.¹⁴

Az 1367-ben alapított kérészéletű pécsi egyetemmel is szoros kapcsolatban állt a káptalan. Itt elég csak az egyetem két tanárára utalnunk, hiszen Vilmos püspök *Galvano Bettini*, a kiváló dekretista, javadalmazását „a pécsi egyház káptalanjának tanácsa és beleegyezése alapján” oldotta meg.¹⁵ Rudolf prépost pedig, a kutatások alapján, szintén az egyetemen tanára volt.¹⁶

⁹ „Et quum istius privilegii aliam particulam, que nostra remansit in camera cum pluribus aliis perdidimus in tempore Tartarorum [...]” ÁUO VII. 273.

¹⁰ KOSZTA 1998. 57.

¹¹ KOSZTA László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). 70. *Aetas* 1994/1. 64–87.

¹² FEDELES 2003e. 118.

¹³ KOSZTA 1993., Vö. TIMÁR 1981. 23–24.

¹⁴ TIMÁR 1981. 23–26., PÓR 1889., NÉMETH 1897. 267–270.

¹⁵ K III. 130. Magyar fordítása: Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777. Szerk. Szőgi László. Bp., 1995. 59.

¹⁶ PETROVICH 1966. 161–163., PETROVICH 1967. 293–295., FEDELES 2003., valamint a disszertáció adattárában Nr. 336.

A káptalan történetének, a kanonokok műveltsége terén mindenesetre, az egyik legvirágzóbb korszaka – amint ezt Petrovich Ede egyik kiváló tanulmányában feldolgozta¹⁷ – kétségkívül a 15. század hatvanas éveire, Janus Pannonius püspökségére (1459–1472) tehető. Az ekkor javadalmat nyerő ismert személyek nagy része egyetemet végzett, sőt többen az uralkodó szolgálatában álltak diplomataként, kancelláriai alkalmazottként. Nyilván a püspököknek sem volt közömbös káptalanának tagsága, hiszen *„tanulmányaik és világlátottságuk következtében Janus Pannoniusnak nemcsak munkatársai lehettek, hanem biztosíthatták is számára a megfelelő szellemi légkört”*.¹⁸

A mohácsi csatát megelőző két évtizedben az imént említetthez hasonló környezetet teremtett Szatmári György püspök (1505–521). Kiváló humanisták vették körül, akik közül többeknek kanonoki javadalmat biztosított a káptalanban.¹⁹

A káptalan igen kiterjedt birtokhálózattal rendelkezett a középkor folyamán. A testület birtokhálózatát e helyen természetesen nem áll módunkban részletesen bemutatni, azonban annyit mindenképpen meg kell említenünk, hogy eddigi gyűjtéseink alapján a középkor folyamán 129 település földesura volt.²⁰ Nyilván gazdagsága alapján rendelkezett az 1498:20. tc. úgy, hogy 200 lovasból álló bandériumot kell kiállítania. A székeskáptalanok közül az esztergomi, erdélyi és a váradi ugyanilyen arányban állítottak bandériumokat. A tekintélyes fehérvári káptalan 100-, a bácsi székeskáptalan pedig, a dömösi és a titeli prépostsággal egyetemben 50 lovast szerelt fel.²¹

A mohácsi csatát követően a török csapatok felégették a várost. A székesegyház kanonokjai elmenekültek legfontosabb kincseikkel és irataikkal, melyeket a csatatérről menekülő Báthori István nádornak adtak át megőrzésre. A Habsburgokhoz csatlakozó nádor a káptalan javait, köztük a pecsétet, Pozsonyba vitte.²² A testület ezt követően visszatért székvárosába, ahol Pécs török kézre kerüléséig (1543. július 20.) működött. Ezt követően a kanonokok irataik egy

¹⁷ PETROVICH 1975.

¹⁸ PETROVICH 1975. 137.

¹⁹ FARBAKY 2000., FARBAKY 2002. 21–30.

²⁰ A birtoklistát ld. a XVI. táblázatban.

²¹ MT 606–607.

²² Magyar fordítása: PÉCS 61–62. Nr. 29.

részevel Sziget várába menekültek, majd az erősség török kézre kerülése (1566) előtt Pozsonyba tették át székhelyüket.²³

2.2. A káptalan tagsága

A testület az ország legnépesebb káptalanjai közé tartozott, hiszen a 14. században 40 fő számára biztosított kanonoki stallumot.²⁴ 1428-ban Henrik püspök a káptalan konszenzusával Szent Móric és társai tiszteletére a székesegyház mellett egy kápolnát alapított. A kápolna javadalmát, pedig négy kanonoki javadalommal egyesítették,²⁵ így mivel a kápolna igazgatója egyben kanonoki stallummal rendelkezett, ettől kezdve 37 kanonoki javadalom lehetett a káptalanban. A Keresztelő Szent János társaskáptalan prépostja (kisprépost) is a székeskáptalan méltóságviselői közé tartozott, így javadalommal rendelkezett a székeskáptalanban is. Az egyházmegye hét főesperese szintén egy-egy stallummal rendelkezett.²⁶ A felsoroltakon felül rendelkezésre álló 28 javadalmat az ún. egyszerű – vagy a későbbi terminológiát használva mester- – kanonokok tartották kezükben. A magyar káptalanok létszámát tekintve a testület mindenképpen az élen állt, hisz Esztergomban 39,²⁷ Veszprémben 36,²⁸ Egerben 35,²⁹ Győrött és Fehérvárott 34–34,³⁰ Zágrábban 32,³¹ Erdélyben a 14. században 24, majd 1496-ban

²³ BÓNIS 1964. 138. Vö. PAPP 1936. 19.; 1563. decemberében Dudith András pécsi püspök levélben utasította Pozsonyban élő kanonokjait, hogy költözzenek az egyházmegyéhez közel fekvő Sziget várába, ahonnan a hívek pasztorációjáról és a tized beszedéséről gondoskodni tudnak. Ld. MOLNÁR Antal: A Katolikus Egyház a hódolt Dunántúlon. *Metem Könyvek* 44. Budapest, 2003. 34–35.

²⁴ AIGL 1838. 27., K I. 357.; Prolegomena, KOSZTA 1995., KOSZTA 2000. 47., MÁLYUSZ 1971. 116., TIMÁR 1981. 32.

²⁵ „[...] *Capellam ipsam, cuius quatuor, cum omnibus iuribus et pertinentiis suis Canonicatui et prebende dicte Ecclesie Quinqueecclesien. [...] si qui vacant ad presens, seu cum primum vacaverint, perpetuo incorporare et annectare et unire [...]*” K III. 342.; Az annátáról szóló bejegyzés is hasonlóképpen fogalmaz: „[...] *capella Sanctorum Mauricii et sociorum prope dictam ecclesiam de novo constructam cuius quatuor canonicatui (recte: canonicatus) et prebende dicte eccl. Cum vacaverint unienda [...]*” KÖRMENDY 1990. Nr. 66.

²⁶ TIMÁR 1981. Róluk részletesebben ld. a 2.2.2.b pontot!

²⁷ CEVINS 2003. 60. 32. j. Megjegyzendő, hogy az idézett munkában a szerző a prépostok nélkül közölte a számokat. 1397-ben: 39 stallum volt. Ld. KOLLÁNYI 1901. 99.; Solymosi László hívta fel a figyelmet arra, hogy, a Cevins által is hivatkozott, 1525-ös 40-es létszám vélhetőleg Szalkai László érsek “kerekítésének” eredménye. EKJ 42.

²⁸ SOLYMOSI 1989. 84. és 40. j., VKSZ XI.

²⁹ CEVINS 2003. 60. 32. j.

³⁰ KÖBLÖS 1994. 15–16.

³¹ MÁLYUSZ 1971. 117.

27,³² Budán és Váradon 24–24,³³ Bácsón kb. 20,³⁴ Nyitrán a 14. században 20, 1500-ban 12,³⁵ Kalocsán 10³⁶ kanonoki stallum állt rendelkezésre.³⁷

Európai összehasonlításban – Cevins szerint – a 30–40 fős magyar testületek átlagos nagyságúnak számítottak, „közel álltak az itáliai vagy dél-franciaországiakhoz, ugyanakkor sokkal kisebbek voltak a német, angol vagy észak-franciaországi székeskáptalanoknál.”³⁸ Valójában az angol (világi) székeskáptalanok közül csak a három legnagyobb (Lincoln, Salisbury, Wells) rendelkezett 50-nél több stallummal, míg Chichesterben, Lichfieldben, Londonban és Yorkban 30–40 közötti, Exeterben és Herefordban pedig ennél kevesebb (24 ill. 28) javadalom volt.³⁹ Ami a kb. 50 német székeskáptalan létszámát illeti a következő testületekben működött 40-nél több javadalmas a vizsgált korszakban: Köln (70–72),⁴⁰ Lüttich (60),⁴¹ Würzburg (54),⁴² Halberstadt (52),⁴³ Mainz (42),⁴⁴ Münster (41),⁴⁵ a legnagyobb magyar káptalanokkal kb. megegyező számú kanonok élt Augsburgban (40),⁴⁶ Trierben (40),⁴⁷ Lübeckben (39–40),⁴⁸ Bambergben (34),⁴⁹ Speyerben (35)⁵⁰; olyan jelentős egyházi központokban, mint pl. Passau, Regensburg és Salzburg csak 24-25 kanonoki stallum állt rendelkezésre.⁵¹ Néhány további adattal kiegészítve illusztrációként lássuk az alábbi táblázatot!⁵²

³² uo.

³³ BUNYITAY 1883. I. 129., KÖBLÖS 1994. 15., MÁLYUSZ 1971. 118.,

³⁴ KOSZTA 2000. 48.

³⁵ MÁLYUSZ 1971. 115.

³⁶ KOSZTA 2000. 47.

³⁷ A boszniai és a szerémi székeskáptalanok létszámáról nem rendelkezünk számszerű információkkal. Ld. MÁLYUSZ 1971. 117.

³⁸ CEVINS 2003. 60. Konkrét számokat nem közölt, két összefoglaló munkát adott meg forrásként. Hasonlóképpen vélekedik Koszta is, aki szerint „nemzetközi összehasonlításban a magyar székeskáptalanok kanonokjainak számát tekintve általában a kicsi vagy közepes káptalanokhoz tartoztak.” KOSZTA 2000. 47.

³⁹ R. B. DOBSON–D. N. LEPINE: Two English Cathedrals: Exeter and York. General Introduction: The Ecclesiastical and Political Background. 11. In: MILLET 1992. 9–46., LEPINE 1995. 3.

⁴⁰ HAUCK, Albert: Kirchengeschichte Deutschlands. V/1. Berlin–Leipzig. 1954.⁸ 193., KISKY 1906. 24–25., A 15. század végén azonban 39-re csökkent létszámuk. Vö. HERSCHE 1984. I. 104.,

⁴¹ HERSCHE 1984. I. 118.

⁴² i.m. 193.

⁴³ i.m. 200.

⁴⁴ i.m. 126.

⁴⁵ HERZOG 1961. 84. a kanonokok száma azonban csak 40.

⁴⁶ HERSCHE 1984. I. 66. Vö. LEUZE 1909. 6.

⁴⁷ 1451-ben redukálták a kanonokok számát 60-ról 40-re. BASTGEN 1910. 34.

⁴⁸ FRIDERICI 1988. 21.

⁴⁹ KIST 1943. 4.

⁵⁰ FOUQUET 1987. 33–34.

⁵¹ HERSCHE 1984. I. passim.

⁵² A francia káptalanokra ld. GAUDEMET, Jean: Le gouvernement de l'Église à l'époque classique; Le gouvernement local, (Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident, II/8., éd.: LE BRAS, G. —

Néhány székeskáptalan középkori létszáma

	Város	fő	Város	fő	Város	fő
magyar	Pécs	40 (37)	Zágráb	32	Vác	16
	Esztergom	39	Erdély	27	Nyitra	12
	Veszprém	36	Csanád	24	Szerém	?
	Eger	35	Várad	24	Bosznia	?
	Győr	34	Bács	20	Kalocsa	10
angol	Lincoln	58	York	36	London	30
	Wells	55	Lichfield	32	Hereford	28
	Salisbury	52	Chichester	30	Exeter	24
német	Köln	70– 72	Münster	41	Speyer	35
	Lüttich	60	Augsburg	40	Worms	35
	Würzburg	54	Trier	40	Bamberg	34
	Halberstadt	52	Lübeck	40	Passau	24
	Mainz	42	Magdeburg	36	Salzburg	24
francia	Laon	83	Rouen	49	Bordeaux	24
	Chartres	77	Bayeux	49	Grenoble	18
	Paris	52	Lyon	32		
olasz	Róma Szt. Péter	30	Parma	17	Pisa	16
	Róma Laterán	18	Pavia	17	Arezzo	12
spanyol	Barcelona	34	Lérida	25	Huesca	20
lengyel	Krakkó	36	Gniezno	33		
skandináv	Roskilde	30– 34	Schleswig	24	Bergen	12

GAUDEMET, J.) Paris, 1979. 185. MILLET 1982.; Az itáliai testületekre ld.: REHBERG 1999. 182. és 40. j.; BATTIONI 1992. 66., PELLEGRINI 1992. 73. ; A skandináv káptalanokra ld.: BAGGE-TRYTI 1992. 177., HARMS 1914. 14., MORNET 1992. 185.; A lengyel testületekre ld.: BINDER 1912. 12–13., KOCZERSKA 1992. 207.; A spanyol testületekre ld. Vincke, J.: Die vita communis des Klerus und das spanische Königtum im Mittelalter. In: Spanische Forschungen 6 (1937) 49–50. Idézi: KOSZTA 2000. 74. 41. j.

2.2.1. Méltóságviselők

A magyar székeskáptalanok méltóságviselői a következők voltak: a prépost, az olvasó-, az éneklő- és az örkanonok, valamint a kisprépost(ok).⁵³ Pécsen is a felsoroltak tartoztak a káptalan elitjének számító méltóságviselők közé.⁵⁴

2.2.1.a Prépost

A káptalan vezetőjeként kiemelkedő szerepet töltött be, hisz ő volt a felelős a testület megfelelő működéséért. Az ő joga volt a káptalani gyűléseket összehívni, a káptalanon belüli vitákban dönteni, a káptalant minden fórumon képviselni, a testület birtokait (tulajdonát) védeni. A káptalani gyűléseken az övé volt az első szó.⁵⁵

Korszakunkban 18 személy viselte a préposti méltóságot,⁵⁶ amely személyenként átlagosan 9,4 éves javadalombirtoklást jelent (XII.1. Táblázat). Uski János birtokolta a leghosszabb ideig, 27 esztendeig, a javadalmat, míg négyen (Garai, Büki, Nagylucsei és István) csak 1 esztendeig mutathatók ki e *dignitas*ban.

Amennyiben a származásukat vesszük vizsgálat alá, úgy a következő eredményt kapjuk: a legtöbben (7fő, 39%) köznemesi családokból származtak (Brodarics, Büki, Gatalóczi, Hangácsi, Laki, Macedóniai, Németi). A köznemeseket a külföldiek követik (5 fő, 28%) a sorban (a két Beckensloer, Rudolf, Uski, Vilmos). Összesen két arisztokrata származású mutatható ki közöttük (11%): László a Garai

⁵³ MÁLYUSZ 1971. 68,

⁵⁴ A külföldi testületek méltóságviselői mind számukat, mind pedig elnevezésüket illetően eltértek a magyar gyakorlattól. Most ezek közül néhány példát említünk meg. A lateráni székeskáptalanban a következő *dignitarius*ok voltak: *archipresbiter*, vikárius, prior. REHBERG 1999. 26–35.; Augsburgban: prépost, dékán, *custos*, *scholasticus*, plébános, *cellarius*. LEUZE 1909. 55–69.; Mainzban, Wormsban és Speyerben: prépost, dékán, *custos*, *scholasticus*, *cantor*. HARTMANN 1975. 150.; Mindenben: prépost, dékán, *cellarius*, *scholasticus*, *cantor*, *custos*. DRÄGER 1936. 27–33.; Lübeckben: prépost, dékán, *custos*, *scholasticus*, *cantor*, pincemester (*Kellermeister*). FRIDERICI 1988. 58–76.; Kölnben: prépost, dékán, aldekán, *Chorbischof* (másutt *cantor*), *scholasticus*. GROTEN 1980. 242–255.; Salzburg: prépost, dékán, *scholasticus*, *cantor*. WAGNER 1949. 33–39.; Trierben 10 méltóságviselő volt: prépost dékán, 5 *archidiaconus*, *scholasticus*, *cantor*, *custos*. BASTGEN 1910. 45., HOLBACH 1992. 119., A német székeskáptalanok esetében a prépostot és a dékánt követő méltóságokról egyébként MARCHAL (1977. 59.) a következőket állapította meg: „[...] eine große Varietät der Rheinfolge und der Funktionen je nach Stift festzustellen, deren Gründe und mögliche Gesetzmäßigkeiten noch nicht untersucht sind.“ – Schleswigben: prépost, *archidiaconus*, *cantor*. HARMS 1914. 4.; – Angliában: dékán, *precentor*, kancellár, kincstárnok. LEPINE 1995. 2. – Laonban: dékán, 2 *archidiaconus*, kincstárnok, *cantor*. MILLET 1992. 47.– Gnieznoban, és a lengyel káptalanokban általában: prépost, dékán, *archidiaconus*, *cantor*, *scholasticus*, *custos*, *cancellarius*. BINDER 1912. 51–57., MÁLYUSZ 1971. 68. 30.j.

⁵⁵ KOLLÁNYI 1901. 89.

⁵⁶ Az adatokat a dolgozat második részében található prozopográfiai adattárból merítettük. Nr. 14., 30., 31., 55., 58., 101., 105., 136., 137., 156., 211., 221., 244., 269., 276., 338., 392., 396.

família sarja, valamint Asszonyfalvi Ostfy Miklós, akinek családja valójában pécsi prépostsága idejében (1483–1484) már nem tartozott a bárók elitjébe. A polgári réteget a mezővárosi (Kálmáncsehi) származású Handó képviseli, míg a jobbágyszármazásúak közül Nagylucsei Orbánnak sikerült e stallumot megszereznie. (A két keresztnévvel szereplő származása kérdéses, így e kategóriában nem vizsgálhatóak.) Az egyetemlátogatást a későbbiekben részletesen tárgyaljuk, így itt most csak annyit említünk meg, hogy a prépostok 44,5%-a (8 fő) folytatott egyetemi tanulmányokat. A vizsgált személyek közül 6 fő (Brodarics, Garai, Gatalóczi, Mihály, Németi, Rudolf) már korábban kanonoki stallummal rendelkezett a testületben, így az ő esetükben előlépésről beszélhetünk. Egy ízben csere folytán töltötték be a prépostságot 1526 tavaszán, Burgio pápai követ közbenjárására, Brodarics kancellárrá történő kinevezése érdekében Macedóniai László lemondott javára a szerémi püspökségről, cserébe elfoglalta a pécsi nagypréposti stallumot.⁵⁷ Laki Péter és István (VII.) esetében nem sikerült meghatároznunk, hogy milyen úton kerültek a káptalan élére. A további nyolc személy mindegyike az ún. külső kapcsolatok csatornáján keresztül nyerte el a szóban forgó méltóságot. Négyen (Handó, Hangácsi, Büki, Uski) minden bizonnyal a királyi udvarban teljesített szolgálataik jutalmaként kerültek a káptalan élére. Közülük Handó esetében e csatornát erősíthették azok a személyes kapcsolatok, amelyek Vitézhez és unokaöccséhez, Janus pécsi püspökhöz fűzték. Büki esetében, pedig szem előtt kell tartanunk, hogy kancelláriai főnöke, Gatalóczi Mátyás, pécsi nagyprépost volt.⁵⁸ Családi kapcsolatokat két személynél

⁵⁷ Mon. Vat. II/1. 351., K V. 52–53. és 182., AIGL 1838. 77–78., SÖRÖS 1907. 34., PETROVICH 1956. 38.

⁵⁸ Büki pécsi prépostságával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy *supplicatio*ján kívül egyetlen adattal rendelkezünk róla. 1438. március 22-én egy pécsi kanonoki stallumért és a préposti méltóságért, amely [Gatalóczi] Mátyás váci püspökségre emelkedésével vált üressé, Rómában megfizette az annátát. (KÖRMENDY 1990. Nr. 104.) Az eset problémás, mivel szintén a nagypréposti javadalom után teljesítette fizetési kötelezettségét Németi Gergely 1438. január 14-én. (KÖRMENDY 1990. Nr. 102.) Most nem beszélhetünk arról a gyakran előforduló esetről, amikor a pápai kúriában két személynek adományozzák ugyanazt a javadalmat, hisz Büki, Németi és a korábbi prépost, Gatalóczi jól ismerték egymást, hiszen a királyi kancellárián közvetlen munkatársak voltak. (BÓNIS 1971. II. tábla, FEDELES 2002. 26.; FEDELES 2003c. 81.; MÁLYUSZ 1957. 584.) Talán arról lehetett szó, hogy pillanatnyilag nem volt két préposti stallum üresedésben, így egy rövid ideig közösen viselték a méltóságot. E szokatlan feltételezést erősítheti amennyiben a prépostság jövedelmét vizsgáljuk. Németi kérvényében a prépostság éves jövedelmét 150 Ft-ra taksálta (LUKCSICS II. Nr. 520.), ezzel szemben Bükinél már 500 forintos jövedelem került a *supplicatio*ba (LUKCSICS II. Nr. 532.). Ezt megelőzően Gatalóczi kérvényében (1429. 10. 29.: LUKCSICS I. Nr. 1313.), majd később Hangácsi folyamodványában (1445. 06. 30.: LUKCSICS II. Nr. 520.) egyaránt 300 Ft/év szerepel a prépostság jövedelmeként. Minden bizonnyal a 150 Ft azért kerülhetett a kérvénybe, mivel a javadalom felére vonatkozott, míg az 500 Ft vélhetőleg elírás eredménye, amely alapján aztán az annátáról kiállított bullába is átkerült. Amennyiben tehát elfogadható az elképzelésünk, úgy a következőképpen

feltételeztünk. Vilmos bíboros esetében a „befolyásos rokon” VI. Kelemen pápa volt, míg Ostfy Miklós esetében ugyancsak a családi támogatás valószínűsíthető. Beckensloer János, Mátyás királyi kegye révén került a káptalan élére, bár minden bizonnyal szerepe volt javadalomnyerésében Jeromos testvérének is, akit követett a méltóságban. Nagylucsei Orbán esetében is az uralkodói szolgálat állhatott a javadalomszerzés háttérében. Prépostjaink közel 60%-a (10 fő) állt az uralkodók szolgálatában (X. Táblázat), amelyről részletesebben a továbbiakban lesz majd szó. Amennyiben a prépostok magasabb egyházi javadalmakra történő továbblépését vesszük górcső alá, úgy azt látjuk, hogy 6 fő közvetlenül pécsi javadalma után nyert el püspökséget, érsekséget, míg egy fő (Hangácsi) először – tegyük hozzá, hogy a jobban jövedelmező – egri székeskáptalan élére, majd azt követően a csanádi püspöki székbe került. Handó György a kalocsai érsekség élére jutott, azonban továbbra is megtartotta a préposti javadalmát. Macedoniai László esete kivételesnek tekinthető, hisz ő a szerémi püspökség éléről került a préposti stallumba, majd azt követően Váradra kapott kinevezést I. Ferdinándtól, ám a főpapi széket ténylegesen nem foglalhatta el.

2.2.1.b *Lector*

A prépost után a legtekintélyesebb méltóságviselő volt a kanonoki testületben, így a préposti javadalom üresedése, vagy a prépost távolléte esetén ő irányította a káptalant.⁵⁹ E központi szerepét és nagy tekintélyét minden bizonnyal a hiteleshely működésében vállalt kardinális szerepe is elősegítette.⁶⁰ Mindezek mellett a káptalani iskolát is ő felügyelte, így joggal következtethetünk széleskörű műveltségére.⁶¹ A magyarországi gyakorlatnak megfelelően Pécsen sem volt

---

rekonstruálhatjuk az eseményeket. Gatalóczi váci püspökségre emelkedésével két bizalmas munkatársa folyamodott a préposti stallumért. Mivel mindketten továbbra is a királyi kancellárián dolgoztak Gatalóczi irányítása alatt, nyilván nem okozott problémát számukra, hogy a stallum jövedelmeinek 50–50%-ával rendelkeztek. Amint alkalom nyílt egy a pécsihez hasonlóan jövedelmező javadalom elnyerésére Büki számíthatott Gatalóczi támogatására. 1438 novemberében érkezett el az alkalmas pillanat, mivel ekkor Albert király intézett kérvényt a pápához, annak érdekében, hogy Zólyomi Benedeket nevezze ki a megüresedett zágrábi püspökségre, míg a kezében tartott fehérvári prépostságra Büköt prezentálta (Mon. Vesp. III. Nr. CLXVIII.). IV. Jenő pápa ekkor megtagadta a javadalomadómanóyzást, azonban fél év múltán már Büköt találjuk a fehérvári káptalan élén (1439. 06. 15.: Mon. Vesp. III. Nr. CLXXIV.). Ezután Németi egyedül viselte a 300 Ft évi jövedelmet jelentő pécsi préposti stallumot, míg Büki a szintén 300 Ft éves jövedelmet biztosító (MÁLYUSZ 1971. 85.) fehérvári prépostságot élvezte.

⁵⁹ TIMÁR 1981. 35.

⁶⁰ KOSZTA 1998. 97.

⁶¹ BÉKEFI 1901. 43-47., ECKHART 1915., MIKLÓSSY 1941.

követelmény az egyetemi végzettség, így nem meglepő, hogy a középkor folyamán a 28 ismert olvasókanonok közül, csupán négyen végeztek bizonyosan egyetemi tanulmányokat (Garázda, Mohorai, Turoni, Valkói) és csak két személy (Mohorai, Turoni) szerzett akadémiai grádust.⁶²

Korszakunkban 17 személy viselte az olvasókanonoki méltóságot,⁶³ amely kb. 7 éves (6,76) átlagot jelent. A leghosszabb ideig, 35 esztendőn át, Valkói János viselte ezt a méltóságot. Két személy hosszabb *lector*i működéséről tudunk még: Vátyi Miklós 23, míg Simon fia: Pál 18 évig mutatható ki e méltóságban. A legtöbb személy (7 fő, 41%) olvasókanonoki működéséről csak egy-egy esztendőből rendelkezünk információval.

A származás tekintetében 7 fő esetében (Bertalan II., Imre II., Imre III., István IX., Pál, Simon fia, Péter VI., Zloteg Fábián) nem rendelkezünk megfelelő ismeretekkel, így az ő eredetük kérdéses. Arisztokrata és jobbágy származású személy, csakúgy, mint a kisprépostok esetében láttuk, nem került e méltóságba. A köznemesi famíliákból származtak a legtöbben, 8 fő azaz közel 50% (Garázda, Mohorai, Nagyszabói,⁶⁴ Nagyvátyi, Rendewi, Turoni, Valkói, Vátyi). A polgárokat és a külhonból származókat 1–1 személy képviseli: Neszmélyi a hasonló nevű mezővárosból, míg Sasvári a Német-római birodalom területén található, kulmi egyházmegyéből származott.

A javadalom elnyerését 9 személy esetében tudjuk vizsgálni. négy fő már korábban javadalommal rendelkezett a kanonoki testületben mielőtt elnyerte volna a *lector*i méltóságot. Valkói, Rendewi és Turoni egyaránt az aszúági főesperesi kerület éléről jutott e méltóságba. Mohorai esetében ezzel szemben azt láthatjuk, hogy a magasabb bevétellel és presztízzsel járó kispréposti stallumból került az olvasókanonoki méltóságba. Érdekes lenne e javadalomváltás hátterét megvizsgálni, azonban forrásaink, pontosabban ezek hiánya, ezt nem teszik lehetővé. Pál a Szentszéknél folytatott per megnyerését követően, míg Zloteg Fábián csere útján lett a méltóság birtokosa. A két Nagyvátyról származó személy (Nagyvátyi, Vátyi) javadalomhoz jutásában, véleményünk szerint a káptalan és a

⁶² A középkor korábbi szakaszára Ld. KOSZTA 1998. 99–100., BÉKEFI 1910.

⁶³ Az adatokat ld. a prozopográfiai adattárban. Nr. 43., 104., 145., 146., 158., 266., 270., 271., 275., 296., 312., 335., 341., 389., 383., 394., 402.

⁶⁴ Az ő esetében csak feltételezem a nemesi származást.

Nagyvátyi család között fennálló kapcsolatokat kereshetjük. A káptalan is birtokokkal rendelkezett Nagyváty határában és a környéken így a – Köblös által bevezetett terminussal – a területi kapcsolatok útján kerülhetett a két személy a káptalan olvasókanonoki méltóságába. A kiváló humanista Garázda Péter pécsi kanonokságát Petrovich Ede 1469-től számította,⁶⁵ ám az általam átvizsgált forrásokban erre nem találtam adatokat, így csak 1478-as *lectori* működése igazolt. Ezek alapján tehát javadalomhoz juttatásában nem számolhatunk másodunokafivére, Janus Pannonius pécsi püspök, közvetlen szerepével, hisz ő már 1472-ben elhunyt. Szem előtt kell tartanunk azonban azt a közvetett kapcsolatot, amely Handó préposton keresztül még ekkor is fennállt. Handó javadalomnyerésében, amint azt fentebb említettük, minden bizonnyal szerepet játszott Janus is, nyilván közös érdeklődésük és humanista műveltségük okán. Handó és Garázda között nyilván e közös szellemiség erős köteléket jelentett (mindketten Itáliában tanultak), amely Janus halála után is megmaradt. Ezek alapján azt feltételezem, hogy Garázda az olvasókanonoki méltóságot Handónak köszönheti.

A vizsgált 17 személy közül senki sem jutott főpapi székbe. Egyedül Valkói János jutott magasabb javadalomhoz, 1364-ben veszprémi prépost lett. Garázda már korábban esztergomi kanonok és nyitrai főesperes volt, majd 1507-ben még a szentistváni (Esztergom) prépostságot is kezében tartotta.

2.2.1.c Cantor

Az éneklőkanonok feladatai Pécsen is elsősorban, csakúgy mint más testületekben, a szentmiséken és a *horae canonicae* az énekrend elkészítése, az énekesek felkészítése és vezetése voltak. E mellett a székesegyházi iskolában is felügyelte a *musica* oktatását, valamint különböző vizsgálatok alkalmával ellenőrizte a vizsgázók énektudását.⁶⁶

Korszakunkban 24 személy mutatható ki e méltóságban,⁶⁷ amely, a *lectoroké*hoz hasonlóan, személyenként hét éves átlagot jelent. A leghosszabb ideig (24 év)

⁶⁵ PETROVICH 1975. 139.

⁶⁶ KOLLÁNYI 1901. 93–94., TIMÁR 1981. 36.

⁶⁷ Az adattárban a következő számok alatt olvasható rövid biográfiájuk: 5., 23., 45., 64., 118., 124., 139., 147., 148., 176., 209., 213., 229., 230., 235., 248., 259., 316., 358., 366., 368., 369., 397., 399.

Kovácsszénei András működött *cantorként*, míg Szegedi Miklós és Szerémi István egyaránt 20 éves javadalombirtoklása szintén kiemelkedő.

Mindössze három személy esetében tudjuk az egyetemi tanulmányait kimutatni. Balbi és Máté (I.) akadémiai fokozatot szerzett, míg Gibárti Keserű Mihály esetében csak bolognai tanulmányai ismeretesek.

Eredetüket vizsgálva először is azt kell leszögeznünk, hogy 14 személy esetében forrásaink csak a keresztnévüket ill. apjuk keresztnévét említik, ebből adódóan származásuk meghatározása nem lehetséges. Bárói családból e méltóságba nem került egyetlen személy sem. A köznemesek és a polgárok egyaránt 4–4 fővel képviseltették magukat. Az előbbieik közül Besenyői, Gibárti, Szegedi és Szentmártoni, míg az utóbbiak közül Csáki, Szerémi, Vinográdi, valamint Zágrábi volt pécsi éneklőkanonok. Balbi Jeromos Velencéből származott, tehát a külföldiek számát gyarapítja, míg Kovácsszénei András baranyai jobbágyfamília sarja volt.

Tizenkét személy vizsgálható a javadalomhoz jutás tekintetében. Hat fő már ezt megelőzően javadalommal rendelkezett a káptalanban. Öten (Csáki, Kovácsszénei, Szentmártoni, Szerémi, Zágrábi) kanonoki stallumukból emelkedtek e méltóságra, míg Márton fia: Miklós (I.) a regölyi főesperesi hivatalt viselte korábban.

Két fő egyaránt a pápától nyerte el a stallumot: Alexius, Gergely fia, valamint Péter, Ferenc fia. Balbi Jeromos javadalomnyerését minden bizonnyal Szatmári püspöknek köszönheti, akivel szoros kapcsolatban volt. István fia, Imre Iudicis Vilmos bíboros kíséretéhez tartozott, így e kapcsolat segítette a szóban forgó stallumhoz. Gibárti Keserű Mihály javadalomhoz jutásában minden bizonnyal családjának, elsősorban apjának – aki alországbíró, majd alnádor volt – lehetett kiemelkedő szerepe. Mátyás (IV.) csere útján került Pécsre, ugyanis Vinográdi Máté pécsi *cantorral* elcserélte a gyulai plébánia javadalmát.

Összesen két személy lépett tovább egy-egy főpapi székbe. Balbi pécsi hivatalviselését követően egri *custos*, majd pozsonyi prépost lett, végül a gurki egyházmegye élére jutott. Gibárti már 1502-ben elnyerte a boszniai püspökséget, majd az egyházmegye csekély jövedelme miatt a fehérvári préposti stallumot is megkapta.

2.2.1.d Custos

Feladatai közé tartozott többek között a székesegyház liturgikus felszereléseinek, kegyszereinek a káptalan autentikus pecsétjeinek, okiratainak (levéltárának) felügyelete. Ezen kívül vélhetőleg a székesegyház könyvtárát is ő kezelte.⁶⁸ Veszprémben pl. tudjuk, hogy a könyvtárat az alsó és felső sekrestyében helyezték el, és a kölcsönzéseket az örkanonok és helyettese bonyolították le.⁶⁹ Pécs esetében nem maradtak fenn a könyvtárra vonatkozó adatok, ám léte ennek ellenére is erősen valószínű.

Korszakunkban összesen 15 személy viselte az örkanonoki méltóságot,⁷⁰ amely a javadalomviselésük alapján 9,4 éves átlagnak felel meg. A leghosszabb ideig Cserkúti György működése mutatható ki e méltóságban, 1395 és 1431 között összesen 37 évig. Kövesszarui Gosztonyi Tamás javadalomviselése is több évtizedet ível át 1458 és 1484 között.

Eredetüket tekintve 5 személy esetében csak a keresztnévüket ismerjük (György I., Kelemen I., Mihály II., Mihály VII., Péter III.), így családi hátterük kérdéses. Az arisztokrata és a jobbágy családok tagjai közül egy-egy személy került e méltóságba: a bárók közül Bodó Miklós, míg a legalsó társadalmi csoportból Cserkúti György.⁷¹ A polgári családok tagjai közül Kaproncai Péter és Budai Kakas János *custosi* működése mutatható ki Pécsen, míg legtöbbször, 6 fő (Cserdii, Gosztonyi, Izsépi, Kornis, Maravizai, Németi), köznemesi famíliákból jutottak e méltóságra.

Hat személy egyetemi tanulmányairól rendelkezünk adatokkal közülük öten (Budai Kakas, Cserdii, Kaproncai, Maravizai, Mihály VII.) akadémiai fokozatot szereztek.⁷²

Három személy került e méltóságba előlépéssel. Bodó Miklós a tolnai *archidiaconatus* éléről emelkedett az örkanonoki stallumba, míg Budai Kakas János és Cserdii Imre egyszerű kanonoki javadalmukból léptek elő. Két egyén javadalomhoz jutásában a területi kapcsolatok útja is meghatározó lehetett.

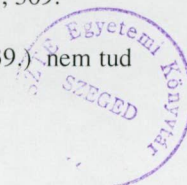
⁶⁸ BÉKEFI 1901. 44., KOLLÁNYI 1901. 95–96., TIMÁR 1981. 37.

⁶⁹ A kölcsönzésekről fennmaradt feljegyzés-töredékekről ld. SOLYMOSI 1989.

⁷⁰ Ld. az adattárban! Nr. 47., 57., 66., 67., 121., 125., 162., 192., 195., 207., 222., 239., 244., 276., 309.

⁷¹ Nr. 47 és 66.

⁷² Bodót egyházjogi doktornak tartja TIMÁR 2001a. 61. Ezzel szemben KÖBLÖS (1994. 215. és 339.) nem tud a fokozatáról és az általunk vizsgált források sem tartalmaznak erre vonatkozó adatokat.

Cserkúti György már pécsi örkanonokságát megelőzően javadalmas aradi és fehérvári kanonok, továbbá Zsigmond király familiárisa volt. Vélhetőleg a király pártfogása mellett az is szerepet játszott pécsi stallumhoz jutásában, hogy a középkor folyamán Cserkút település a székeskáptalan birtokában volt.⁷³ Izsépi esetében a területi kapcsolat lehetősége már korántsem annyira megalapozott, mint az előző esetben láttuk, hiszen az ő esetében csak a család és a káptalan megyebéli kapcsolata bizonyított.⁷⁴ Maravizai Barnabás minden bizonnyal *per permutationis causa* került az örkanonoki stallumba. Noha a cserére vonatkozó explicit forrásaink nincsenek, ám a hiteleshelyi privilégiumokból egyértelmű, hogy 1448 és 1453 között az általa kézben tartott székesegyházi főesperesi hivatalt elcserélte Kornis Mihállyal az örkanonoki stallumért.⁷⁵ Németi Gergely javadalomnyerésében a döntő szerepet Gatalóczi prépost játszotta, ugyanis Gergely 1433-tól a titkos kancellária egyik protonotariususa volt,⁷⁶ Gatalóczi pedig 1434-ig a titkos kancellária alkancellárjaként, majd főkancellárként tevékenykedett.⁷⁷ A fennmaradó nyolc személy esetében nem rendelkezünk közelebbi információkkal javadalomszerzésüket illetően.

Az olvasókanonoki stallumhoz hasonlóan e méltóságból nem emelkedett egyetlen személy sem a főpapi rendbe. Mihály (VII.) és Németi a káptalanon belül jutott magasabb stallumra. Előbbi a Szent Erzsébet ispotály élére, majd a nagypréposti méltóságra emelkedett, míg utóbbi egyenesen a káptalan élére került.

2.2.1.e Kisprépost

Amint fentebb említettük a püspökvárban működő, Keresztelő Szent Jánosról nevezett társaskáptalan prépostja is javadalommal rendelkezett a dóm kanonoki testületében. A 10–12 fős kanonoki testület préposti stalluma elvileg a pécsi püspök *collatio*jához tartozott, ám a javadalomadományozás a gyakorlatban számos egyéb módon is megtörténhetett.

⁷³ ÁMTF I. 295., CSÁNKI II. 478., 557., HORVÁTH–TIMÁR 96.

⁷⁴ ÁMTF I. 319–320., CSÁNKI II. 492–493.

⁷⁵ Az 1448. július 7-én keltezett hiteleshelyi oklevél (DL 14185) méltóságsorában Kornis *custos*ként, Barnabás pedig székesegyházi főesperesként szerepelt, míg egy 1453. október 10-én keltezett diploma (DL 93225) *series dignitatum*ában Barnabás már örkanonokként, Kornis pedig főesperesként lett megnevezve.

⁷⁶ BÓNIS 1971. III. tábla.

⁷⁷ ENGEL 1996. I. 89., Vö. BÓNIS 1971. II. tábla.

A vizsgált időszakban 12 személy javadalomviseléséről sikerült adatokat találnom (XII.2. Táblázat).⁷⁸ A stallum birtoklásának átlagos időtartama 5,6 évet tesz ki. A leghosszabb ideig, 25 évig, Pécz nb. András kezében volt a javadalom, míg 5 fő (Eberhárd, Pozsegavári, Mohorai, János, Herendi) esetében csak 1–1 esztendőből áll rendelkezésünkre információ.

Származásukat tekintve azt látjuk, hogy sem arisztokrata sem jobbágy család tagjai nem kerültek a kiskáptalan élére. Négy fő esetében (Eberhárd, Demeter, János, Tamás) sajnos nem rendelkezünk információkkal eredetükről. A köznemesek közül négyen (Péczi, Herendi, Kálnói, Mohorai), polgári famíliákból hárman (Korponai, Piso, Pozsegavári), míg a külhonból származók közül mindössze egyetlen személy (Głowinoi) nyerte el ezt a stallumot.

A kisprépostok 1/3-a, 4 fő (Głowinoi, Mohorai, Piso, Pozsegavári), esetében tudunk kimutatni egyetemi tanulmányokat.

A javadalomhoz jutás tekintetében 4 személy esetében (Demeter, Eberhárd, János, Tamás) nem rendelkezünk közelebbi információkkal a stallum elnyerésének körülményeiről.

Két fő a székeskáptalanban élvezett javadalma mellé nyerte el a préposti stallumot. Demeter (V.) a székesegyházi *archidiaconatus*t irányította 1467–1470 között, majd 1475–1478 között a társaskáptalan élén találjuk. Korponai János pécsi kanonikátusa 1416-tól mutatható ki, majd 1426-ban már kisprépostként találkozunk nevével, jóllehet előlépéséhez vélhetőleg az a körülmény is hozzájárult, hogy királynéi kancellárként is tevékenykedett.⁷⁹ Herendi Miklós stallumhoz jutását vizsgálva több tényezőt is szem előtt kell tartanunk. A Baranya vármegyében található Herend nevű településen és környékén a kisbirtokos Herendi család és a székeskáptalan egyaránt birtokokkal rendelkezett, így a fennálló területi kapcsolat jelenthette az egyik lehetséges csatornát. Apja szerepe sem lehet elhanyagolható pályafutásában, hiszen 1467–1468-ban Baranya megye szolgabírája volt, majd 1476-ban az országbírói irodán nótáriusi működését tudjuk dokumentálni. A harmadik szempont, amely szerepet játszhatott javadalomnyerésében, pedig az 1511–1513 között kimutatható *thesaurarius*i

⁷⁸ Az adattában ld. Nr. 75., 89., 120., 141., 180., 194., 208., 266., 305., 323., 328., 374.

⁷⁹ 1427. 06. 21.: DF 250158.

tevékenysége. Szintén két fő esetében az uralkodói szolgálat („állami” hivatalviselés) állhatott a stallum elnyerésének hátterében. Kálnói András 1440–1444 között a királyi nagykancellárián alkancellárként tevékenykedett. 1428-tól viselt császári örkanonoki méltóságából került 1441-ben a pécsi kollegiális egyház élére, majd 1443 novemberében e *dignitas* mellé elnyerte a fehérvári prépostságot is. Piso Jakab diplomáciai feladatokat teljesített mind II. Ulászló, mind II. Gyula és X. Leó megbízásából, majd Lajos királyfi nevelője lett. Szolgálataiért kapta 1517-ben a társaskáptalan préposti javadalmát, vélhetőleg azért, mivel ekkor nem volt előkelőbb javadalom *vacantiában*. Az uralkodói szolgálat mellett a javadalom elnyerésében nyilván domináns szerepet játszott, hogy *protonotarius*ként a pápai udvar tagja volt. Három kisprépost pápai adományozás által nyerte el a javadalmát. Pécz nb. Andrásról nem tudjuk, hogy a *provisios* bullát kinek a támogatására kapta meg. A lengyel származású Glowinoi Pál és Mohorai Miklós esetében a javadalomadományozás szintén pápai oklevéllel történt. Glowinoi vélhetőleg I. Ulászló udvarához tartozott, továbbá egy 1450-ből származó adat alapján, a pápa egyik kamarása volt. Mohorai pedig II. Pius pápa familiárisa és kamarása volt, továbbá Janussal is kiváló kapcsolatot ápolt, valamint Mátyás is igénybe vette szolgálatait a diplomácia terén.

A nagyprépostokkal ellentétben a társaskáptalan előjárói közül csupán egy illető (Kálnói) jutott a főpapok közé: 1445-ben, alkalmasint káptalani választással, pécsi püspök lett. Glowinoi a későbbiekben előkelő lengyel javadalmakat tartott kezében: krakkói dékán, gnieznoi prépost, wladislawi és plocki kanonok. Érdekes viszont, hogy Mohorai a kispréposti méltóságot követően Pécsen olvasókanonok volt.

2.2.2. Hivatal- és tisztségviselők

2.2.2.a. Dékánok

A dékánok a magyar székeskáptalonokban a tisztségviselők közé tartoztak, ellentétben a külhoni testületekkel. Angliában ők álltak a székeskáptalanok élén és a káptalan tagsága elegálta őket e méltóságra.⁸⁰ A német székeskáptalanok esetében is a kanonoki testület választása folytán töltötték be a prépost után

⁸⁰ LEPINE 1995. 2. A franciaországi Laonban is a dékán állt a testület élén. MILLET 1992. 47.

következő méltóságot. Gyakorlatilag ő látta el a testület tényleges irányítását, vezette a káptalani gyűléseket, joghatósággal bírt a kanonokok felett, felügyelte a kórusszolgálatot, külső fórumokon képviselte a testületet.⁸¹ A lengyel testületek esetében is ugyanezt láthatjuk.⁸²

Mivel a pécsi káptalan esetében forrásaink csak néhány dékán nevét őrizték meg, célszerű röviden áttekintenünk a forrásokban gazdagabb magyar testületek dékánjainak feladatait. A magyar káptalanokban eredetileg a következő feladatokat látták el: igazgatták a káptalan birtokait, szétosztották a bevételeket a kanonokok között, a káptalan jobbágyságai felett gyakorolták a joghatóságot, a kanonokok között felmerülő vitákat, pereket rendezték, külső fórumokon képviselték a testületet. Általában évente választották őket a kanonokok maguk közül, egyszerű szavazattöbbséggel. Az újonnan megválasztott tisztségviselő, lejárt mandátumú elődjével felkereste a testület birtokait, és gyakorlatilag ekkor történt az „átadás-átvétel” aktusa. A megbízatása lejártát követően nyolc napon belül számot kellett adnia az éves tevékenységéről, a káptalani uradalom gazdasági helyzetéről. E felelősségteljes munkakör ellátása természetesen nagy terhet jelentett, ezért a dékán kanonoki javadalma mellett külön jövedelmekhez jutott.⁸³ Egy évre választották a dékánt Fehérvárott, Győrben, Egerben, Pozsonyban, Vasváron, Váradon és Veszprémben.⁸⁴ A rendelkezésünkre álló adatokból tudjuk, hogy Győrben, Pozsonyban és vélhetőleg Budán Szt. György napján lehetett a dékánválasztás, Fehérvárott Szt. István király ünnepén. Fehérvárott két dékánt, míg Győrben és Veszprémben a dékán mellé két *divisor*t választottak, akik a kanonokok között osztották szét a napi osztalékot.⁸⁵ Esztergomban a kanonokok az 1397-es egyházlátogatás során elmondták, „*hogy valamikor volt már dékánjuk, a tisztség azonban az idők folyamán – mikor és hogyan,*

⁸¹ A lübecki testület monográfiája a következőképpen fogalmazott: „*Er ist der eigentliche Repräsentant des Kapitels [...]*”. FRIDERICI 1988. 64.; HARTMANN 1975. 150., GROTEN 1980. 246., WAGNER 1949. 35–37., MARCHAL 1977. 58., BASTGEN 1910. 130., HOLLBACH 1992. I. 119., LEUZE 1909. 56–59., KIST 1943. 14., DRÄGER 1936. 29., BÜCKMANN 1912. 44–45., HAUCK 1954. V/1. 202–203., WEBER 1912. 62–63.,

⁸² BINDER 1912. 51–57., MÁLYUSZ 1971. 68. 30.j. Megjegyzendő, hogy Krakkóban a dékán volt a káptalan első méltósága. Ld. KOCZERSKA 1992. 207.

⁸³ KÖBLÖS 1994. 17., A dékáni tisztséggel járó nagy felelősség következtében Egerben egy ideig nem töltötték be a tisztséget, melynek „*legfőbb oka az lehetett, hogy a sok munkával, fáradtsággal és felelősséggel járó tisztséget egyik kanonok sem vállalta.*” SOLYMOSI 1992. 142.

⁸⁴ KÖBLÖS 1994. 17–18., BUNYITAY 1883. 130., BUNYITAY 1886. 64., SILL 1977. 181., SOLYMOSI 1992. 143., 149., VKSZ IX.

⁸⁵ KÖBLÖS 1994. 17–18., VKSZ IX.

maguk sem tudják – megszűnt. Kérésüknek, hogy a dékánság állíttassék vissza, a prépost nem mondott ellen, kikötötte azonban, hogy anyagi érdekei nem csorbulhatnak meg.”⁸⁶ A káptalan gazdaságát, uradalmait itt is választott tisztségviselők (*officiales*) irányították. A *divisor* osztotta fel a testület jövedelmeit. További tisztségviselőket választottak a földesúri jövedelmek kezelésére, a tizedszedésre, valamint a káptalan ügyeinek intézésére (*procurator*). „Előfordult, hogy egyszerre több mint húsz tisztség betöltéséről döntöttek.”⁸⁷

A pécsi dékánokról Aigl Pál munkájában azt olvashatjuk, hogy a káptalan tagjai közül választották ők és a káptalan javait kezeli, valamint az uradalom tisztjeit irányítja.⁸⁸ E megállapítás nyilván a káptalan monográfusa idejében, a 19. század első felében alkalmazott gyakorlatra vonatkozik, azonban minden kétséget kizáróan megfelel a káptalan középkori praxisának. Timár György, Pécs Károly Róbert-kori egyházi társadalmáról írt tanulmányában, a következőképpen fogalmazta meg a dékán feladatait. „Gondnok kanonok (*decanus*) a káptalan megbízásából kezelte a káptalan gazdaságait.”⁸⁹

A káptalan középkori birtokairól, gazdálkodásáról még mindezidáig nem készült összefoglalás,⁹⁰ azonban az általunk összegyűjtött (és térképen ábrázolt) középkori birtokok száma 129-re tehető. E nagy számból adódóan, több uradalomban folyó a differenciált gazdálkodás, véleményünk szerint, minden bizonnyal több tisztségviselő munkáját tette szükségessé. Minden bizonnyal Pécsen is működtek *divisorok* és egyéb *officialisok*, azonban források hiányában ez csupán feltételezés.

Korszakunkban 12 dékán nevét őrizték meg az oklevelek.⁹¹ A kanonoki testületben betöltött fontos szerepüket és tekintélyüket bizonyítja, hogy a káptalan hiteleshelyi kiadványainak tanú- ill. méltóságsoraiban 1369-ig következetesen feltüntették a tisztséget viselő nevét, általában a *custos* követően.⁹² Miután a

⁸⁶ MÁLYUSZ 1971. 65., KOLLÁNYI 1901. 244–245.

⁸⁷ EKJ 11–13. Egerben például két levéltárost is választottak a kanonokok közül, „*quae in superiori et secretiori sacristia servari solent, qui quidem conservatores iurare debeant*”. SOLYMOSI 1992. 148–149.; Váradon egy világi bírót (*iudex noster secularis*) is választottak. BUNYITAY 1886. 67.

⁸⁸ „*Decanus. Hic e gremio Capituli electus, providendorum, et procurandorum Bonorum capituli fructuum curam gerit, et officialibus Dominalibus intendit.*” AIGL 1838. 26.

⁸⁹ TIMÁR 1981. 42.

⁹⁰ A testület zselici uradalmáról készült eddig egy rövid áttekintés. TIMÁR 1982. 116–120.

⁹¹ Adataikat ld. a prozopográfiai adattárban. Nr. 7., 19., 24., 52., 110., 130., 150., 228., 229., 279., 291., 367.

⁹² A korábbi időszakra ld. KOSZTA 1998. 98., 183–233.; korszakunkra: FEDELES 2001b. 122, 129. és e munka VII. Táblázatát.

privilegiális alakban kiállított oklevelek 1367-től következetesen feltüntették a hét főesperes nevét, a dékánok már csak 6 alkalommal szerepeltek.⁹³

Pécsett is, más testületek gyakorlatához hasonlóan,⁹⁴ többször megválaszthatták ugyanazt a személyt e tisztségre. A korábbi korszakból Demeter példának okáért négy ízben is e felelősségteljes pozícióba került (1303, 1304, 1307, 1308).⁹⁵ Az általunk vizsgált időszakban hat személy, az ismert dékánok 50%-a, viselte többször is a hivatalt. A István (I.) öt, Nyitrai János három, míg Szerémi Demeter, János, fia Márton, György (VI.) valamint Gáspár egyaránt két ízben. Adataink alapján úgy tűnik, hogy a dékáni teendők ellátására általában egyszerű mesterkanonokokat választottak. Kivételt három személy képez: Márton és Balázs egyúttal a valkói főesperesi kerület élén álltak, míg Máté az éneklőkanonoki méltóságot viselte.

2.2.2.b. Archidiaconusok

A főesperesek a székeskáptalanok tagjai voltak a középkor folyamán, amely megfelel a német püspökségekben fennálló általános helyzetnek. Ők a káptalan méltóságviselői után következtek. Rezideálási kötelezettségük volt, azaz a káptalan székhelyén kellett élniük. Bevételeik a kanonoki prebendán kívül: a püspöki tizedek negyede (*quarta decimales*), *cathedraticum*, egyházi bíróként a bírságpénzek.⁹⁶

A Pécsi Egyházmegye területén a középkor folyamán nyolc főesperesi kerület létezett. Tolna megye K-i felén a tolnai, Ny-i felén a regölyi; Baranya K-i felén a baranyai, Ny-i felén a vátyi, majd a 14. századtól a székesegyházi; Baranya D-Ny-i, Valkó É-Ny-i és Pozsega É-i határán az aszúági; Valkó Ny-i és középső részén a valkói; szintén Valkó vármegye D-K-i felén valamint Szerémben a marchiai (maróti); Pozsega megye területén, pedig a pozsegai *archidiaconusi* kerületet találjuk. Az élükön álló főesperesek a 13. század első felében beköltöztek a pécsi

⁹³ 1367. június 11-én kiállított oklevélben szerepelt egyszerre hat *archidiaconus*, a dékánt követően. (DL 87422.) Ezután a következő oklevelekben tüntették fel a dékán nevét: 1368. 08. 25. – DL 87433, 1369. 07. 24. – DL 94434, 1382. 06. 07. – LK 1931. 95., 1387. 07. 19. – DL 7287., 1462. 02. 06. – DF 233200. ezúttal csak azért lett feltüntetve, mivel Balázs valkói főesperes viselte e tisztséget.

⁹⁴ KÖBLÖS 1994. 18.

⁹⁵ TIMÁR 1981. 42.

⁹⁶ SZENTIRMAI, Alexander: Das Recht der Erzdechanten (Archidiaconate) in Ungarn während des Mittelalters. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 74. Kan. Abt. 43. (1957) 147., 197–200.

székeskáptalanba. Kivételt a képezett a pozsegai főesperes, mivel a pozsegai társaskáptalan prépostja látta el a kerület főesperesi teendőit is.⁹⁷ A székeskáptalanban kanonoki stallummal rendelkező hét főesperes kerülete természetesen különböző mértékben jövedelmezett, különböző presztízzsel bírt. Adataink alapján az *archidiaconatusok* „sorrendje” a következő volt: székesegyházi, baranyai, tolnai, regölyi, valkói, majd az aszúági és a maróti kb. azonos szinten álltak. A „sorrendre” vonatkozóan a következő adatok állnak rendelkezésünkre. Barnabás (II.) 1430 és 1455 között először a maróti, majd a valkói, végül a baranyai kerületet irányította.⁹⁸ Egerszegi György a tolnai főesperesség éléről került a baranyai kerület élére 1439 táján.⁹⁹ Két esetről tudunk, amikor az általunk tekintélyesebbnek vélt kerületeket cserélték fel egy kisebb presztízzsel és nem utolsó sorban kevesebb bevétellel kecsegtető *archidiaconatussal*.¹⁰⁰ Bálint és Albert (III.) egyaránt a regölyi főesperesi hivatalukat adták fel. Előbbi a maróti, míg utóbbi az aszúági kerület irányítását vette át.¹⁰¹ Saját kerületükben minden évben egyházlátogatást kellett tartaniuk. Minden plébániát végiglátogattak vagy ők maguk, vagy helyetteseik és ellenőrizték, hogy megfelelő-e a hívek lelki gondozása. A papok megfelelő életvitelt folytatnak-e, eretnekek nincsenek-e a kerületben stb.¹⁰² A főesperesek számára az 1279-ben, Fülöp fermoii püspök, pápai legátus által elnökölt budai zsinat 38. pontja előírta, hogy „*legyenek kötelesek legalább három évig kánonjogi tanulmányokat folytatni*”,¹⁰³ hiszen házassági és egyéb egyházi törvényszék elé tartozó ügyekben bíraskodási kötelezettségük volt. Főespereseink felsőfokú tanulmányairól a későbbiekben szólnunk részletesebben, e helyütt csak annyit jelzünk előre, hogy korszakunkban 34%-uknál tudtunk egyetemi tanulmányokat kimutatni.

⁹⁷ KOSZTA 1991. 41., KOSZTA 1995. 236–237., KRISTÓ 1988. 283–304., TIMÁR 1981. 39.

⁹⁸ Nr. 25.

⁹⁹ Nr. 90.

¹⁰⁰ A bevételekre a plébániák számából következtethetünk. Ezek a 14. század '30-as éveiben a következőképp alakultak: a székesegyházi főesperességben 89, a baranyaiban 99, a regölyiben 68, a tolnaiban 74, míg az aszúágiban 51, a valkóiban 66, a marótiiban pedig 41 plébánia, templomos hely működött. KOSZTA 1995. 237.

¹⁰¹ Nr. 3. és 29.

¹⁰² Pl. megvizsgálták, hogy a papok nem élnek-e fényűzően, nem pereskednek-e, vadásznak-e, kiszolgáltatják-e megfelelő módon a szentségeket stb. KOLLÁNYI 1901. 102–103.; A középkori magyarországi zsinatok is foglalkoztak a főesperesek feladataival. Ld. pl. VESZPRÉM 1515. 86.

¹⁰³ KLE 160. (A zsinat határozatait Almási Tibor fordította)

A vizsgált időszakban 94 személy mutatható ki a főesperesi kerületek élén. A társadalom felső rétegéből 3 fő (3%) jutott hivatalhoz és kanonoki stallumhoz. A Bodók, Dombaiak és a Szekcsőiek az arisztokrácia második vonalába sorolhatók. A köznemesi családokból 15 fő (16%) fő lett főesperes, míg a polgári származásúak közül öten (5%), a külföldiek közül kilencen (kb. 10%), a jobbágyok közül, pedig csak egy személy (1%) került egy-egy *archidiaconatus* élére. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy 61 személy (65%) származásról hallgatnak forrásaink.

A hivatal elnyerésének körülményeit vizsgálva 58 fő (62%) esetében nem rendelkezünk releváns információkkal. Négy fő csere útján jutott egy-egy főesperesi hivatalhoz. Érdekes, hogy közülük ketten, korábban a zágrábi székeskáptalanban rendelkeztek javadalommal. Herard a zágrábi olvasókanonoki méltóságát váltotta fel a valkói főesperesi hivatallal, János (Fülöp fia) pedig a zágrábi egyházmegye vaskai főesperesi kerület irányítását cserélte fel a tolnai *archidiaconatus*s-sal.¹⁰⁴ Kornis Mihály az örkanonoki méltóságról mondott le a székesegyházi főesperességért cserébe.¹⁰⁵ Bodó Miklós esetében a csere kényszerű okok miatt történt. Ő ugyanis a Szerém vármegyében lévő maróti prépostság javadalmát birtokolta, azonban Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, a Szentszék jóváhagyásával, egyesítette a prépostságot a püspöki javakkal. Ekkor kárpótlásul a tolnai főesperességet és egy kanonoki javadalmat kapott a székeskáptalanban.¹⁰⁶

17 fő (18%) előlépéssel jutott egy-egy főesperesi hivatalba. Közülük tizenöt személy már egy pécsi javadalom birtokában lett *archidiaconu*. Bertalan (I.) kanonok az aszúági alesperesi *districtus* éléről jutott a kerület főesperesi hivatalába,¹⁰⁷ míg Plaueni Konrád a pécsi Szt. Bertalan ispotály *rectoratus*-át váltotta fel a baranyai főesperesség irányításával.¹⁰⁸ Négy személy (Beremendi, Egerszegi, Isztrói, Sztárai) minden bizonnyal a területi kapcsolatok csatornáján keresztül jutott egy-egy főesperesi kerület élére. Szintén négy személynél számolhatunk magas rangú egyházi pártfogók támogatásával. Cremonai, Gál és

¹⁰⁴ Nr. 140. és 183.

¹⁰⁵ Nr. 207.

¹⁰⁶ K IV. 502., TÓTH-SZABÓ 1903. 10., TIMÁR 1992. 49. és az adattárban Nr. 46.

¹⁰⁷ Nr. 42.

¹⁰⁸ Nr. 324. és FEDELES 2003.e. 122. (Nr. 5.)

Miklósfi Imre esetében Alsáni Bálint pécsi püspök volt a protektor,¹⁰⁹ míg Macedóniai Lászlót Szatmári püspök patronálta.¹¹⁰ Jecozai Henrik és Rogerius de Cavazis egyaránt a pápai tizedszedőkként lettek pécsi javadalmasok és kerültek egy-egy főesperesi kerület élére.¹¹¹ Javadalmukat és hivatalukat bizonyosan pápai javadalomadományozás, pápai *provisio*, útján nyerték. Két fő hivatalát minden valószínűség szerint a királyi ill. királynéi udvarban végzett szolgálatainak köszönhette. Márton (I.) Erzsébet anyakirályné káplánjaként diplomáciai feladatokat látott el Avignonban.¹¹² Tinódi János pedig Zsigmond király *secretarius*a volt.¹¹³ Véleményünk szerint befolyásos családja révén kerülhetett a főesperesség birtokába Dombai Imre.¹¹⁴

A vizsgált hivatalviselők közül hárman jutottak a főpapi rendbe. Macedóniai szerémi, míg Casocti trau püspök lett.¹¹⁵ Atádi pedig az augustopolisi tituláris püspöki címet nyerte el.¹¹⁶

A 94 *archidiconus* közül a testületen belül 6 személy jutott magasabb javadalom birtokába. Hárman (Rendewi, Turoni, Valkói) az olvasókanonoki, Bodó az órkanonoki, Miklós, Márton fia (I.) az éneklőkanonoki méltóságba emelkedett, míg Demeter (V.) a társaskáptalan élére került.¹¹⁷ 5 személy más egyházi testületekben jutott javadalomhoz. Demeter fia, András és Zólyomi Benedek csere folytán jutott a zágrábi székeskáptalanban *lector*i méltósághoz, ill. főesperesei hivatalhoz.¹¹⁸ Kornis Mihály veszprémi, míg Rogerius pozsegi prépost, Swessai pedig esztergomi javadalmas és zólyomi főesperes lett.¹¹⁹

2.2.2.c. A méltóságviselők helyettesei

A káptalan alprépostjáról egyetlen adattal rendelkezünk: 1378-ban egy Jakab nevű kanonok töltötte be azt.¹²⁰ Feladata nyilván a prépost helyettesítése

¹⁰⁹ Nr. 64., 107., 149.

¹¹⁰ Nr. 221.

¹¹¹ Nr. 190., 336.

¹¹² BOSSÁNYI II. 196., Nr. 279., 282–284.

¹¹³ ZSO II/1. Nr. 4559., 5419.

¹¹⁴ Nr. 83.

¹¹⁵ Nr. 60., 221.

¹¹⁶ Nr. 15.

¹¹⁷ Nr. 47., 75., 259., 335., 389., 393.

¹¹⁸ Nr. 10., 404.

¹¹⁹ Nr. 207., 336., 354.

¹²⁰ Nr. 163.

volt, ám közelebbi információink nincsenek róla. A helyzetet bonyolítja, hogy a jelzett évből nem rendelkezünk adatokkal a prépostra vonatkozólag, így nem tudjuk, hogy valójában kit helyettesített. Vélhetőleg ekkor a préposti stallum üresedésben volt,¹²¹ így az intézmény irányítását a kanonoki testület egy tagjára bízták.

A *lector* megsokszorozódott feladatai nyomán merült fel az igény, hogy helyetteseket vegyen maga mellé, akik munkájukért tőle fizetséget kaptak, és természetesen neki tartoztak felelősséggel. Így a 14. század elejére kialakult az olvasókanonok helyettesének (*sublector*) tisztsége és ettől kezdve a tisztség viselője irányította a káptalani iskolában folyó munkát.¹²² Az 1280-as 1290-es évek fordulóján sor került a hiteleshelyi tevékenység megreformálására, amely eredményeként létrejött a hiteleshelyi kancellária.¹²³ A hiteleshely megnövekedett forgalma az 1290-es évektől sokkal több munkát és szakértelmet igényelt, mint annak előtte, tehát az itt folyó munka közvetlen irányítását is egy „alkalmazott”, a *notarius*, vette át.¹²⁴ Ez a gyakorlat természetesen nem pécsi specifikum, hanem országos gyakorlat volt.¹²⁵ A jegyző(k) feladatai közé tartozott az oklevelek fogalmazása, a regisztrum vezetése, a *fassiokról* készített jegyzetek ellenőrzése, továbbá a diplomák megpecsételésénél is jelen vol(tak). Pécsett a hivatal külön pecséttel rendelkezett, így a káptalan nevében a jegyző oklevelet is kiadhatott.¹²⁶ Pécsett az első, jegyzőre vonatkozó adat 1294-ből származik, majd ezt követően folyamatosan betölthették a tisztséget. Négy notariust ismerünk név szerint, akik közül korszakunkban Benedek 1460-ban látta el a hivatallal járó feladatokat.¹²⁷ Koszta szerint a pécsi káptalan jegyzői – a 14. század közepéig feltétlenül – a fiatal, törekvő, az egyetemi grádust is megszerezni óhajtó, az egyházi társadalom középső rétegéhez tartozó, megfelelő íráskészséggel és jogi ismeretekkel rendelkező klerikusok voltak. Ennek ellentmondani látszik Mezey azon megállapítása, hogy a *notarius*ok vagy nem voltak klerikusok, vagy csak a kisebb

¹²¹ Erre ld. Nr. 338.!

¹²² TIMÁR 1981. 35.

¹²³ KOSZTA 1998. 102.

¹²⁴ Váradon a jegyzőt választották: „*ad officium notarie capituli nostri electus credatur*” Ld. BUNYITAY 1886. 26.

¹²⁵ KOSZTA. 1998. 100.

¹²⁶ KOSZTA. 1998. 101.

¹²⁷ 1294: Damján, 1307: Gallus mester, 1340: Mihály mester Ld. KOSZTA. 1998. 100., 1460. 09. 20.: DF 209317.

rendekeket vették fel, és nem tartoztak a kanonoki testületbe.¹²⁸ A 15. század második feléből származó adat alapján azonban egyértelmű, hogy Pécsen a notarius a kanonokok közül került ki.¹²⁹ A jegyző iskolázottságára vonatkozó előírásokról nem tudunk, de elengedhetetlen követelmény lehetett, hogy az illető jártas legyen a latin nyelvben, továbbá rendelkezzen a munkájához szükséges jogi ismeretekkel. Ezeket a székesegyházi iskolában a retorika keretében oktató *ars dictandi* elsajátításával lehetett megszerezni. Ez konkrétan a levél-, oklevélszerkesztés szabályainak megtanulását jelentette és az itt megismert előírások betartása biztosította a diplomák jogi és formai kifogástalanságát.¹³⁰

Az okleveleket a *notarius* fogalmazta és írta, de amennyiben rendelkezett helyettesessel, úgy a *subnotarius*, sőt nem egy esetben a káptalani iskola tanulói is részt vettek e műveletekben.¹³¹ Pécsen egyetlen aljegyzőről maradt fenn okleveles adat. Lőrinc mester 1375-ben a káptalan *testimoniumaként* vett részt egy tudományvételnél.¹³² Ő nem tartozott a kanonoki testületbe, ám véleményünk szerint vélhetőleg az intézmény alsópapságából került a hivatalba.

Az éneklőkanonok helyettese a *succentor* a székesegyházi iskolában tanított, a szentmisék liturgiájának megszervezésében vett részt, néhány testület esetében ő állt a káptalan alsópapságának élén. Pécsen a korszakból ismert két tisztségviselő (Pál I., Péter IV.) egyaránt a testület javadalmazott kanonokja volt. 1405-ből származó adatunk alapján a testületben *vicsuccentor* is működött (Mihály), aki azonban nem rendelkezett stallummal a testületben.¹³³

A *subcustos* az őrkanonok helyettesítését látta el, feladatköre megegyezett a *custos*éval. Korszakunkban négyen (Benedek II., Demeter I., III., Mátyás II.) töltötték be e hivatalt, és egyúttal valamennyien pécsi kanonokok voltak.

¹²⁸ Vö. KOSZTA 1998. 101., MEZEY 1967. 81–83.

¹²⁹ DF 209317.

¹³⁰ KÖRMENDY 1986.

¹³¹ MIKLÓSY 1941. 170–178.

¹³² 1375. 01. 26.: DL 6256.

¹³³ DL 8967.

2.2.3. Egyéb tisztségeket, hivatalokat betöltő személyek

A kanonoki testületben a fentebb részletesen bemutatott méltóságviselők, ill. helyetteseik, főesperesi és dékáni hivatalok, ill. tisztségek mellett voltak egyéb olyan funkciók, melyeket a székeskáptalan kanonokjai láttak el.

2.2.3.a. Püspöki vikárius

A pécsi püspökök lelkiekben általános helynökeiket (*generalis vicarius in spiritualibus*) korszakunkban 19 alkalommal a székeskáptalan kanonokjai közül választották (a melléklet VIII. táblázata). Adataink többsége a 15. századból származik, amikor a vikáriusi (szentszéki) bíróság joghatósága, hivatali szervezete „stabillá” vált.¹³⁴ A megszilárdult gyakorlat következtében a vikáriusi konzisztóriumnak önálló pecsétje lett.¹³⁵ A század második felében Garai Pál maróti főesperes, helyettes vikáriusként hozott ítéletet, amely egyértelműen mutatja a hivatal differenciáltságát.¹³⁶ A hivatalt viselt személyek közül tízen (~53%) akadémiai grádussal rendelkeztek kánonjogból. Öt személy (Balázs III., Egerszegi, Bastonyai, Dénes, Dúlházi) kánonjogi doktorátussal, ketten (Albert II., Mihály VII.) a szabad művészetekből és a dekretálisból egyaránt doktori címmel, egy fő (Kolozsvári) az említett két diszciplínából borostyánkoszorúval, ugyancsak egy kanonok (Feketi) az *artium* magisztere volt, végül szintén egy ember (Tolnai) a *doctor in artibus et iuris utriusque* titulussal rendelkezett. Minden bizonnyal az egyetemet nem végzettek is megfelelő egyházjogi ismeretekkel rendelkeztek, hisz nehéz elképzelni, hogy ezen ismeretek és a jogi érzék hiányában valakit e pozícióba emelt volna a püspök. A helynök, vagy helyettese által vezetett szentszéki „tárgyalások”, ítélethozatalok alkalmával általában a káptalan jogban jártas tagjai is jelen voltak, több oklevélben a tanúk közt szerepelnek.¹³⁷ Mindenképpen meg kell említenünk, hogy 7 személy (41%) (János I., Rendewi, Egerszegi, Bastonyai, Dénes, Tolnai, Atádi) helynöksége idején az egyházmegye

¹³⁴ BÓNIS 1963. 218.

¹³⁵ Körirata: „VICARIATVS QVINQVEECCLESIENSIS”, pecsétképén két keresztbe helyezett kulcs látható. i.m. 219.

¹³⁶ 1451. 08. 25.: Z IX. 297., Reg.: BÓNIS 1997. Nr. 2704.

¹³⁷ Pl. 1445. 03. 19.: Kolozsvári Jakab vikárius ítéletlevelében a tanúk közt sorolták fel Dénes tolnai-, Barnabás székesegyházi-, Bastonyai János baranyai főespereseket. Mindhárman kánonjogi doktorátussal rendelkeztek. DL 44391.

valamely főesperességét irányította.¹³⁸ Közülük három személy (János I., Rendewi, Atádi) egyetemi tanulmányairól nem tudunk, ám a budai zsinat (1279) előírásai alapján feltételezhetjük, hogy esetleg kánonjogi stúdiumokat folytattak. Amennyiben hipotézisünk helyes úgy, az említett három fővel kiegészítve, azt mondhatjuk, hogy a vikáriusként tevékenykedő kanonokok 65%-a folytatott kánonjogi tanulmányokat.

Nyilvánvalóan az elméleti ismeretek elsajátítása mellett szükséges volt a gyakorlati tapasztalatok megszerzésére is, amelyre pl. a szentszéki bíróságokon lehetett szert tenni. Vélhetőleg az egyes ítéletek alkalmával tanúként résztvevő kanonokok közül nem volt nehéz kiválasztani az alkalmas személyt, aki később a helynöki hivatalba kerülhetett. E hipotézis bizonyítására igen jó alapot szolgáltat a fentebb már említett diploma tanúnévsora,¹³⁹ hiszen a jelenlévő három személy közül Dénes és Bastonyai János később vikáriusként működött.

Végezetül ki kell emelnünk Mihály (VII.) kanonokot, aki közel egy évtizeden át püspöki helynökként tevékenykedett. Ezen évek során szerzett tapasztalatai alapján állította, vagy állíttatta össze azt a formulagyűjteményt, amely a 16. század elejének egyik kiemelkedő darabja.¹⁴⁰

2.2.3.b. Ispotályigazgató

A Pécssett működő középkori ispotályról az első adatunk 1181-ből származik.¹⁴¹ 1348 és 1365 között Szt. Bertalan, míg 1393-tól Szt. Erzsébet volt az intézmény patrocíniuma. Az első védőszent minden bizonnyal összefüggésben van a Gros Bertalan pécsi püspök (1219–1251) által felépített plébániateplommal, hiszen az adatok alapján a kórház a plébánia felügyelete alá tartozott. A patrocínium megváltozásának okát Petrovich azzal magyarázta, hogy az ispotály számára egy önálló kápolnát, vagy templomot emeltek Szt. Erzsébet tiszteletére, így az intézmény kikerült a Szt. Bertalan templom felügyelete alól.¹⁴² A korábbi kutatások alapján elmondhatjuk, hogy az 1320–1532 között az ispotály élén álló 13

¹³⁸ Dúlházi korábban a gömöri *archidiaconatus* élén állt.

¹³⁹ DL 44391.

¹⁴⁰ Egyetlen példánya Esztergomban található a Főkáptalani levéltárban: ERDŐ 2001. 80., 95.

¹⁴¹ PETROVICH 1960. 271.

¹⁴² PETROVICH 1960. 271., FEDELES 2003e.117–118., és Uő: Gilebertus ispotályos mester. Az ispotályosok középkori pécsi rendházának kérdése. In: Pécsi Szemle 2003. Ősz 10–17.

személy közül tízen kanonoki javadalommal rendelkeztek a székeskáptalanban, így minden valószínűség szerint az intézmény a káptalan felügyelete (joghatósága) alatt állt.¹⁴³

A most vizsgált időintervallumban összesen nyolc kanonok kórházigazgatói működését tudtuk adatolni (XIII. Táblázat).¹⁴⁴

2.2.3.c. Hitszónok

Fentebb, a káptalan létszámával kapcsolatban, már említettük az 1428-ban alapított Szt. Móric és mártírtársai tiszteletére alapított kápolnát. Henrik püspök és káptalanja ennek javadalmát, amelyet 4 kanonoki stallummal egyesített, olyan személyeknek kívánták juttatni, akik teológiai doktorátussal, vagy borostyánkoszorúval rendelkeznek, vagy legalábbis alkalmasnak mutatkoznak prédikáció tartására, a hívek és a papság számára.¹⁴⁵

Korszakunkból mindössze két prédikátorról rendelkezünk adatokkal. Péter (VIII.) és Miklós (VI.) egyaránt a 15. század utolsó harmadában működtek, ám egyikük sem rendelkezett egyetemi végzettséggel teológiából, sőt egyáltalán nincs információnk egyetemi tanulmányaikról.¹⁴⁶

2.2.4. Mesterkanonokok

A káptalan tagságának döntő többségét a kanonoki javadalommal rendelkező egyszerű, vagy mesterkanonokok alkották. A méltóságviselők és a főesperesek is rendelkeztek egy-egy kanonoki javadalommal, így 1428 előtt 28, majd ezt követően – a hitszónoki állás létrejötte után – 25 egyszerű kanonokkal számolhatunk.

A vizsgált időszakban 236 fő kezdte kanonokként pályafutását a pécsi káptalanban. Közülük 119 fő (50,5%) származását nem tudtuk megállapítani. Az ismert eredetűek közül 49 személy (21%) a köznemesek, míg 39 fő (16,5%) a polgárok közül jutott kanonoki javadalomhoz. Az előkelő származásúak közül heten (3%), míg a jobbágyok sorából öten (2%) nyertek stallumot.

¹⁴³ FEDELES 2003e. 118–119. A brixeni káptalan esetében is hasonló volt a helyzet. SANTIFALLER 1924–1925. 162–163.

¹⁴⁴ Az adattárban ld. Nr. 98., 108., 113., 232., 244., 272., 324., 373.

¹⁴⁵ K III. 341., Idézi: KLANICZAY 1974. 170., MÁLYUSZ 1971. 319., TIMÁR 2001. 79.

¹⁴⁶ Nr. 252., 314.

Amennyiben az egyetemjárás tekintetében kívánunk vizsgálni, úgy csak 209 fővel kell számolnunk, mivel 27 fő, az egyszerű javadalmasok 11%-a, a testületen belül magasabb javadalom, hivatal birtokába jutott, így őket már korábban számba vettük. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a mesterkanonokok 12%-a (25 fő) folytatott egyetemi tanulmányokat.

A javadalomszerzés módozatait szemügyre véve azt látjuk, hogy az alsópapság soraiból gyakorlatilag alig van mód a felemelkedésre. Mindössze hárman (1%) jutottak ily módon kanonoki javadalomhoz korszakunkban. 39 fő (16,5%) egyházi kapcsolatai révén nyert egy-egy stallumot a testületben. Területi kapcsolatokat 16 személy javadalomhoz jutásánál tételeztünk fel, míg 12 fő vélhetőleg rokonainak köszönhetette stallumát. Tizenegy személy minden valószínűség szerint az uralkodónak tett szolgálatai jutalmaként, míg négyen uralkodói kegyként jutottak pécsi kanonikátushoz. Négy személy javadalomnyerése háttérben egyetemi kapcsolatokat tételeztünk fel. A mesterkanonokok 60%-nál nem tudjuk nyomon követni, feltételezni javadalomszerzésük módját.

Nem meglepő, hogy mesterkanonokjaink közül mindössze ketten emelkedtek azonnal a főpapi rendbe. Jánosfi György az argyasi püspöki,¹⁴⁷ míg Helfensteini Lajos a kalocsai érseki székbe emelkedett.¹⁴⁸ A testületen belül előrelépett 27 személy közül a legtöbben, szám szerint 15-en jutottak egy-egy főesperesi hivatalba. A maradék 12 személy a méltóságviselők közé emelkedett: 5 fő éneklő-, 1-1 olvasó-, ill. örkanonokká emelkedett, négyen jutottak a káptalan élére, míg egy személy a kispéposti stallumot nyerte el.

2.3. A székesegyház alsópapsága

Az említett csoport nem tartozott a káptalanhoz, azonban a kanonoki testülettel fennállott szoros kapcsolat miatt mindenképpen szükségesnek tartjuk, hogy röviden kitérjünk ismertetésére.¹⁴⁹ A katedrális alsópapsága két csoportból állt: karpapokból (*sacerdotes de choro*) és prebendáriusokból. Elsősorban a székesegyházban kellett kórusszolgálatot ellátniuk, a kanonokok helyett végezték a zsolozsmázást, szentmisét mutattak be. A 14. században már több káptalanban

¹⁴⁷ Nr. 134.

¹⁴⁸ Nr. 138.

¹⁴⁹ Az alsópapság 1354-1400 közti részletes összefoglalására ld. FEDELES 2003a.

intézményesült szervezetük, mivel a testület alkalmazta őket és gondoskodott fizetésükről.¹⁵⁰ Pécsen is – mint a legtöbb káptalan esetében –¹⁵¹ 12 prebendárius működött már a 14. század harmadik évtizedétől. A karbéli papok számát illetően nem rendelkezünk pontos információkkal, ám minimálisan ők is tizenketten lehettek.¹⁵² Esztergomban, amint a statútumból megtudjuk, 12 prebendárius működött a 14. század végén, akiknek felszentelt papoknak (*sacerdotes*), vagy legalábbis szentelés előtt állóknak kellett lenniük. Ugyanez volt a helyzet Váradon is.¹⁵³ A zsolozsmákon a *succentor* vezetésével részt kellett venniük, ahol ők énekeltek ill. a zsolozsmát mondták. A káptalan hiteleshelyi tevékenységében tanúbizonyságként vettek részt és a káptalan számára egyéb szolgálatokat is elláttak.¹⁵⁴ Pécsen is igen fontos szerepük volt a hiteleshelyi munkában, hiszen adataink alapján azt mondhatjuk, hogy nagyobb arányban vettek részt tanúbizonyságként, mint a káptalan tagjai.¹⁵⁵ A korszakunkban 98 személyről maradtak fenn adataink (XV. Táblázat), akiknek döntő többsége felszentelt áldozópap volt.¹⁵⁶

A pécsi prebendáriusok a 15. század első negyedében már testületbe tömörültek, hiszen 1425-ben már egy prebendárius-dékán irányítása alatt álltak.¹⁵⁷ János zágrábi (korábban pécsi) püspök 1433-ban kelt végrendeletéből arról értesülünk, hogy a pécsi prebendáriusok között is megkezdődött a testvérületbe (*confraternitas*) szerveződés.¹⁵⁸

Anyagi helyzetüket tekintve jelentős hátrányban voltak a kanonokokkal szemben, akiknek az életszínvonalát próbálták követni. Jövedelmük alig érte el egy-egy kanonoki stallum nyújtotta bevételek harmadát, tizedét. Bevételeik növelése érdekében megpróbáltak kápolna- ill. oltárigazgatósághoz jutni, és részt

¹⁵⁰ BÉKEFI 1901. 48–49., MÁLYUSZ 1971. 72., 158–167.

¹⁵¹ Zágrábban 24 prebendárius működött. Vö. MÁLYUSZ 1971. 169.

¹⁵² KOSZTA 1998. 111.

¹⁵³ BUNYITAY 1886. 68.

¹⁵⁴ KOLLÁNYI 1901. 99–101.

¹⁵⁵ Erről részletesebben ld. az 5.3. alfejezetet!

¹⁵⁶ A budai káptalan hiteleshelyi feladatokat végző oltárigazgatói valamennyien áldozópapok voltak. Vö. KUBINYI-FÜGEDI 24. Az esztergomi statútum és a budai valamint a pécsi gyakorlat alapján minden bizonnyal követelmény volt az alsópapság számára a felszentelés.

¹⁵⁷ MÁLYUSZ 1971. 168.

¹⁵⁸ K III. 349., TIMÁR 1982. 115.

vállaltak a közhitelű feladatok ellátásában.¹⁵⁹ Ennek fényében nem meglepő, hogy a vizsgált személyek 80%-a rendelkezett oltár- ill. kápolnaigazgatósággal.

Az igazi előrelépést számukra egyértelműen a kanonokok sorába történő bejutás jelenthette. Az általunk vizsgált időintervallumban a székesegyház alsópapságának egyetlen tagja, Jánosfi György, jutott javadalomhoz a székeskáptalanban.¹⁶⁰ Korábbi dolgozatomban ezzel kapcsolatban úgy fogalmaztam, hogy *„az eset elszigeteltsége arra enged következtetni, hogy igen ritkán fordult elő ehhez hasonló előrelépés.”*¹⁶¹ A mostani, sokkal szélesebb forrásbázison nyugvó, vizsgálat megerősítette ezt a megállapítást, hiszen hasonló felemelkedést nem tudtunk adatolni.¹⁶²

Összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a székesegyházi alsópapság számára Pécsen is csekély volt az előlépés lehetősége, így a Köblös által Győrben konstatált, nem túl magas, 5%-os eredményt sem érte el.¹⁶³ A káptalan tehát nem „alulról” toborozta tagjait, az alsópapság és a középréteg között igen merev határok húzódtak: a kanonoki testület alulról zárt réteg volt.¹⁶⁴

¹⁵⁹ KOSZTA 1988. 20., TIMÁR 1981. 47–49.

¹⁶⁰ Szintén az alsópapság soraiba tartozott István oltárigazgató, aki csere folytán jutott a kanonoki testületbe. Mivel ő nem az egyszerű felemelkedés nyomán nyert javadalmat, így őt itt nem vesszük tekintetbe. Nr. 154.

¹⁶¹ FEDELES 2003a. 127.

¹⁶² Itt jegyezzük meg, hogy az alsópapsághoz számítottuk azt a két társaskáptalani kanonokot is, akik javadalomhoz jutottak a székeskáptalanban.

¹⁶³ KÖBLÖS 1994. 83., A budai prépostságra vonatkozóan ugyanilyen megállapításra jutott Kubinyi András is. Vö. KUBINYI-FÜGEDI 24.

¹⁶⁴ Ugyanezt állapította meg Timár György is a 14. század első felére vonatkozólag. Vö. TIMÁR 1981. 49.

3. A káptalani javadalmak betöltése

A 13. század közepéig általános volt az a gyakorlat, mely szerint a székeskáptalanok prépostjait a káptalanok választották, az illetékes egyházmegye főpásztorai pedig ezt megerősítették. A király és más magánkegyurak által alapított kollegiális egyházak előjáróit a patrónus ajánlatára választotta a testület, az esztergomi érsek pedig megerősítette. A székeskáptalanok kanonokjait az illetékes érsek, vagy püspök nevezte ki, és szükség esetén mozdította el.¹

A pápaság a 12. század második felétől kezdve – III. Sándor pontifikátusától (1159–1181) kimutathatóan – igyekezett az egyházi javadalmak adományozását saját hatáskörébe vonni. IV. Kelemen pápa (1265–1268) a *Licet ecclesiarum* c. konstitúciójában (1265) fogalmazta meg első ízben a pápaság igényét az egyházi javadalmak betöltésére vonatkozólag: a pápa az összes javadalom legfőbb kollátora.² E gyakorlat igazi fénykora a pápaság avignoni időszakára (1309–1377) tehető, azonban a középkor későbbi szakaszában is – ugyan kisebb mértékben és pl. a Német-római Birodalom esetében konkordátumban lefektetett szabályok alapján³ – megmaradt.

Az általunk vizsgálat alá vont időszak nagyobb részében azonban Zsigmond király (1387–1437) 1404-es *placetum regium*-án,⁴ és a bíborosi testület által kiadott okmányon (1417) alapuló elv érvényesült, így az egyházi javadalmakat a mindenkori uralkodó főkegyúri joga alapján adományozta.⁵

A kanonoki javadalmakat az említett három mód mellett csere útján is lehetett nyerni, azonban ez volt a legkevésbé jellemző.

E fejezetben megpróbáljuk forrásaink alapján rekonstruálni, hogy a pécsi káptalan esetében az említett négy javadalomnyerési forma milyen arányban jelent meg.

¹ BÉKEFI 1910. 323., KOLLÁNYI 1906. 219–238.

² BARRACLOUGH 1971. 4–5., 9. MEYER 1986. 29.,

³ Az 1448-ban megkötött bécsi konkordátum értelmében a pápa a páratlan hónapokban, míg rendes adományozó (*der ordentliche Kollator*) a páros hónapokban tölthette be az üresedésben lévő javadalmakat. MEYER, Andreas: Das Wiener Konkordat von 1448 – Eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters. 109–110. In: Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. 66/1986. 108–152.

⁴ DRH I. 181–182.

⁵ MÁLYUSZ 1958. 9–12., 112–131.,

3.1. A magyar királyok javadalomadományozásai

Amint fentebb már említettük, Zsigmond király 1404-es rendelete, majd a konstanzi zsinaton a bíborosok által 1417-ben kiadott ún. „konstanzi bulla” az uralkodók főkegyúri jogának alapjait teremtette meg. A magyar királyok azonban, amint ez a szakirodalomból közismert,⁶ már a korábbi évszázadokban is töltöttek be ily módon egyházi javadalmakat. Károly Róbert (1308–1342) egyházpolitikájának egyik ismertetőjegye éppen az egyházi javak saját céljaira történő felhasználása volt, ezért fordultak panasszal a prelátusok XII. Benedek (1334–1342) pápához 1338-ban.⁷

Nagy Lajos uralkodása alatt (1342–1382) a gyakorlat az volt, hogy a király *supplicat*ot nyújtott be az általa valamely javadalomra kinevezni kívánt személy érdekében, majd a pápa általában teljesítette a kérését. Természetesen e gyakorlat maga után vonta, hogy a pápai kúriából érkező tizedszedők, valamint kíséretük tagjai javadalmakhoz juthattak az országban.⁸

Jóllehet a Zsigmond által „kiharcolt” oklevelet „a későbbiekben a Szentszék [...] nem tekintette érvényes egyházi jogforrásnak”, továbbá az uralkodó „a főkegyúri joggal kapcsolatban olyan szisztémát alakított ki, mely határozottan túllépte a kánonjog kereteit”, ám a középkor későbbi évtizedeiben az uralkodók következetesen alkalmazták a *ius patronatus*.⁹ A Zsigmond által törvénybe fektetett gyakorlat azonban nem jelentette azt, hogy a pápai rezervációk, javadalom adományozások teljes mértékben megszűntek volna, jóllehet a korábbi időszakkal összevetve jelentős mértékben csökkentek.¹⁰

⁶ DEÁK János: *Kegyuri jog Magyarországon a reformatioig. Kolozsvári Értekezések a Magyar Művelődéstörténelem Köréből* 8. Kolozsvár, 1916., FRAKNÓI 1895., FRAKNÓI SZENTSZÉK I–II., RÁ CZ 1996., SZÜCS Jenő: *A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla király és az egyház.* In: *Történelmi Szemle* 21 (1978) 158–181. (különösen 167–172.)

⁷ FRAKNÓI 1899. Nr. I., RÁ CZ 1996. 66–67.

⁸ MÁLYUSZ 1958. 70–72., RÁ CZ 1996. 74–75.

⁹ ERDŐ 1996. 90–91., FRAKNÓI Szentszék. II. 6., FRAKNÓI 1885. 128–129., MÁLYUSZ 1958. 112–131.

¹⁰ Ld. pl. LUKSICS I–II., THEINER I–II. passim., KÖBLÖS 1994. 21–22. Vö. MÁLYUSZ 1958 112.: „Ne tévesszen meg tehát bennünket, ha oly adománylevél kerül kezünkbe, amellyel a pápa javadalmat rendel valakinek anélkül, hogy egy szóval is említene a királyi elhatározást. Csak látszat, mintha a szentszék saját hatalmából járt volna el. Ha a körülményeket sikerül felfedni, meggyőződhetünk, hogy a pápa a királyi rendelkezéshez, határozathoz csak hozzájárult, bár oly formában, oly külsőségek közt és szavakkal, mintha ő lett volna a kezdeményező.”; Mályusz könyvének német nyelvű kiadását (MÁLYUSZ 1959) ismertette Hubert Jedin is hangsúlyozta, hogy „*der Papst hat, wiederum gegen den Wortlaut der Urkunde [die sogenannte „Konstanzer Bulle”, F.T.], weiter auf ungarische Benefizien providiert. Daß er in der Regel dabei den Wünschen des Königs entsprach, hat politische Gründe, keine rechtliche Basis.*“ In: *Zeitschrift für*

Albert rövid országglása alatt (1437–1439) keresztül tudta vinni akaratát az egyházi javadalmak betöltése terén.¹¹

I. Ulászló király (1440–1444) mindvégig a törvényes pápa IV. Jenő (1431–1447) állt, ezért az 1440 júliusában tartott székesfehérvári országgyűlés azt a rendeletet hozta, hogy az ellenpápa és a bázeli zsinat pártján maradt egyháziakat javadalmuktól meg kell fosztani.¹²

Hunyadi János kormányzó és az országtanács is gyakorolta a főkegyúri jogot az interregnum idején.¹³ 1447-ben az országgyűlés a következőképpen fogalmazott a főkegyúri jogot illetően: *„Mivel abból, hogy a szentszék a székes- és társasegyházi, valamint más méltóságok és javadalmak betöltéséről az ország rendjeinek megkérdezése nélkül intézkedett, sok baj és egyenetlenség származott, egyetlen egyházi se merészeljen a király vagy a rendek bemutatása nélkül valami beneficiumot adni magának a szentszékkel; aki így járna el, az hűtlennek és számkivetettnak számít.”*¹⁴

V. László (1452–1457) regnálásának kezdetétől gyakorolta a főkegyúri jogokat. Egy 1453. január 21-én kiállított oklevélben a kalocsai és a váci székeskáptalanok javadalmaira vonatkozó kegyúri jogokat Vince váci püspöknek ill. Szekcsői Herceg Rafael kalocsai érseknek adományozta, *„seclusis dumtaxat et exceptis prepositura et lectoratu cum canonicatibus eorundem, quorum colacionem et omnimodam dispositionem nostre regie persone reservavimus”*.¹⁵

Szilágyi Mihály kormányzó is – Hunyadihoz hasonlóan – gyakorolta a főkegyúri jogokat.¹⁶

A Zsigmond halálától Mátyás trónra kerüléséig ívelő két évtizedben a magyar uralkodók főkegyúri joga terén a Szentszék elismerte, hogy *„az országban a*

Kirchengeschichte 71 (1960) 163.; Adriányi Gábor is hangsúlyozza, hogy *„doch wurden die höchsten kirchlichen Stellen in Ungarn auch unter Sigismund fast ausnahmslos, unter seinen Nachfolgern jedoch ausschließlich, durch päpstliche Reservationen, d. h. Ernennungen, besetzt. Freilich versuchten die Könige, so Albert (1437–39) und Wladislaus I. (1440–44), bei der päpstlichen Ernennung ihre Kandidaten durchzusetzen, beschränkten aber ihr Vorgehen auf eine offizielle Empfehlung.“* Ld. ADRIÁNYI 1979. 85–86.

¹¹ E. KOVÁCS 1996. 101.

¹² FRAKNÓI Szentszék. II. 41., FRAKNÓI 1895. 134–135.

¹³ *„[...] az országgyűlés feljogosítva érezte magát a királyi trón üresedése idejében, az egyházi javadalmak adományozása körül a királyi kegyurasághoz tartozó jogokat gyakorolni és pedig nemcsak tényleg megüresedett javadalmakat adományozni, hanem a jövőben megüresedő javadalmakról is rendelkezni.”* Ld. FRAKNÓI 1899. VII.

¹⁴ MÁLYUSZ 1958. 123.

¹⁵ FRAKNÓI 1899. Nr. XXXI.

¹⁶ FRAKNÓI Szentszék. II. 217–218., FRAKNÓI 1899. IX.

püspöki és érseki stallumokat a király (kormányzó, országtanács), adományozhat, hiszen övé a bemutatási és kinevezési jog. A kisebb egyházi javadalmak esetében a Szentszék elfogadta a magyarországi gyakorlatot, miszerint az illetékes püspökhöz és nem Rómába érkeztek a királyi kegyet demonstráló oklevelek. Az annata-k fizetésének kötelezettségén kívül a Szentszék csak a javadalmasok Rómában történő halála, vagy esetleges lemondásuk esetében érvényesíthette kinevezési jogát Magyarországra.”¹⁷

Hunyadi Mátyás uralkodása idején (1458–1490) a legkisebb egyházi javadalmakat is számon tartotta, és kegyúri jogánál fogva intézkedett betöltésükről.¹⁸ A javadalomadományozások terén teljes mértékben a királyi akaratot érvényesítette, a pápák tiltakozását, jelöltjeiket figyelmen kívül hagyta.¹⁹ Kubinyi András találó értékelése szerint, „Mátyás az egyházat egyre inkább olyan fejőstehénnek tekintette, amely katonákat és pénzt juttat a királynak, az egyház vezetőiben, a püspökökben pedig olyan szolgálkat látott akik javadalmaikból kapták fizetésüket.”²⁰

A mohács előtti két Jagelló-házból származó királyunk, II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526), már kétséget kizáróan hivatkozhatott elődeik jogára. Az 1498:67. tc., majd azt követően Werbőczy ugyanis már kifejezetten „az ország régi szokásai” közé sorolta a királyi főkegyúri jog gyakorlását.²¹

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy korszakunk nagy részében (a konstanzi zsinatot követően mindenképpen) a kanonoki stallumokat is elsősorban az uralkodók adományozták főkegyúri joguk alapján, amely eltért a nyugat- és

¹⁷ E. KOVÁCS 1996. 105.

¹⁸ 1487-ben a Bakócz Tamás magasabb javadalomra jutásával üressé vált pécsi oltárigazgatóságot adományozta a király. K. IV. 436–437. Idézi: MÁLYUSZ 1958. 115.

¹⁹ ADRIÁNYI 1979. 86–87., E. KOVÁCS 1996. 113., GALLA Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. In: Lukinich Imre (szerk.): Mátyás király emlékkönyv I–III. Budapest, é.n. [1940] I. 95–170. passim

²⁰ KUBINYI 1999a. 83.

²¹ 1498:67.: „Minthogy pedig az ország mindamaz egyházaiban, amelyekre nézve a királyi felség magának kegyúri jogot tulajdonít, bármely javak adományozása, így kívánván az ország régi szokása, őfelségére tartozik, ezért elhatároztuk, hogy [...] a királyi felség akarata és bejegyzése nélkül semmiféle egyházi javadalmakat ne adományozhassanak, melyek időnkint üresedésbe jönnek.” MT 633–635.; Trip. I. 11.: „[...] mindazáltal [t.i. a pápa F.T.] ebben az országban, az időnkint megüresült egyházi hivatalok adományozásánál semmi joghatóságot, a megerősítés hatalmán kívül nem gyakorol; és pedig négyféle okból: 1. §. Először az egyházak alapítás okából: mivel az országban minden egyházat [...] egyedül a magyar királyok alapítván, ez alapítás által a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivataladományozásnak minden hatalmát megszerezték és magukénak tulajdonították. A mely okból tudniillik a kegyuraságnál fogva, ebben az országban az egyházi hivatalok adományozása mindenkor királyainkat illeti. [...] 4. §. Harmadszor: a törvényes elévülés okából, mivel Magyarország királyai, Szent István királyunk uralkodása óta [...] a jelen időig, több mint ötszáz éven át, az ilyen egyházi hivatalok adományozásának mindenkor valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak, a mi az egyház és apostoli szentszék jogainak elévülési idejét már többszörösen és rég túlhaladta.” HÁRMASKÖNYV 70–73.

észak-európai gyakorlattól.²² Már Zsigmond uralkodása alatt kimutatható,²³ majd Mátyás regnálása idején általánossá vált, „*hogyan a király kegyúri jogát világi vagy egyházi személynek adományozza, általában élete tartamára szólóan.*”²⁴

A pécsi kanonoki stallumokat vizsgálva a következő kép rajzolódik ki előttünk. A 14. század nagy részében, amint már említettük, a pápai rezervációs gyakorlat érvényesült, azaz *de iure* a Szentszék adományozta az egyházi javadalmakat. A király egy-egy pécsi stallumra vonatkozó előterjesztését azonban, az általunk ismert esetekben a Szentszék teljesítette, azaz *de facto* Nagy Lajos érvényesíteni tudta elképzeléseit.²⁵ Így ténylegesen a királynak köszönhette pécsi javadalmát, Demeter (II.), aki kincstartóként és királyi káplánként tevékenykedett;²⁶ Bálint fia: Gál királyi alkancellár;²⁷ Helfensteini Lajos, aki a királyi családdal állt rokoni kapcsolatban.²⁸

Luxemburgi Zsigmond révén jutottak pécsi javadalomhoz az uralkodó szolgálatában álló személyek közül: Uski János;²⁹ Tinódi János,³⁰ Szekcsői János,³¹ Fábián (I.),³² Gatalóczi Mátyás,³³ Szászi János,³⁴ Tapászi Pál.³⁵

Az 1440-ben hozott rendelet értelmében fosztották meg Alemanniai Vilmos pécsi kanonokot javadalmától, mivel az egyetemes zsinat Ferrarába történő

²² Angliában elsősorban az érseki, püspöki székek üresedésekor adományoztak az uralkodók kanonoki stallumokat. LEPINE 1995. 26–27.; A német-római uralkodók számára a „*preces primariae*” (első kérdés) joga biztosította, hogy valamennyi kolostorban, káptalanban közvetlen a koronázásuk után először megerősödő javadalmakat ők adományozhatták. Ez a javadalombetöltési forma azonban az általunk ismert székeskáptalanok esetében nem volt jelentős. Trierrel kapcsolatban pl. Rudolf Holbach a következőt állapította meg: „*Eine Einflußnahme der Könige auf die persönliche Zusammensetzung des Kapitels erfolgte fast überhaupt nicht über das Instrument der Erste Bitte, sondern über Suppliken beim Papst und auch wohl über eigene Anhänger im Kapitel.*” HOLBACH 1982. 39. A többi testületre ld. FOUQUET 1987. I. 35., HOLLMANN 1990. 36–38., KIST 1943. 29., MEIER 1967. 113., SANTIFALLER 1924–1925. 221., WAGNER 1949. 46., WEBER 1912. 42.; A dán királyoknak nem volt saját joguk a stallumok betöltésére, de a pápák az általuk javasolt személyeket kinevezték. HARMS 1914. 8–10.; BAGGE-TRYTI 1992. 180.; Gnieznoi székeskáptalan javadalmainak adományozásáról a lengyel király 1234-ben lemondott. BINDER 1912. 21.

²³ MÁLYUSZ 1958. 117.

²⁴ KÖBLÖS 1994. 20.

²⁵ Egy eset kérdéses, azonban vélhetőleg csak a források hiányából kifolyólag. Ld. Nr. 226.

²⁶ Nr. 72.

²⁷ Nr. 108.

²⁸ Nr. 138.

²⁹ Nr. 392.

³⁰ Nr. 185.

³¹ Nr. 360.

³² Nr. 94.

³³ Nr. 105.

³⁴ Nr. 356.

³⁵ Nr. 381.

áthelyezése után is Baselben maradt.³⁶ Az így megüresedett javadalomba Márton pécsi oltárigazgató „*ad praesentationem Wladislai regis auctoritate ordinaria iam assecutus est.*” Márton ezt követően újabb adományként (*pro nova provisione*) kérte a pápától az említett stallumot.³⁷

Mátyás természetesen a pécsi székeskáptalan javadalmai felől is rendelkezett főkegyúri jogánál fogva. Beckensloer János és Handó György pécsi prépostságukat, noha nem rendelkezünk okleveles adatokkal a javadalomhoz jutásukról, minden bizonnyal a királynak köszönhették.³⁸ 1472-ben azonban IV. Sixtus (1471–1484) pápa okleveléből arról értesülünk, hogy mialatt Miklós pécsi éneklőkanonok a saját és káptalana ügyeit intézve Rómában időzött, a király a javadalmát másnak adományozta. A pápa a királyhoz (és a kalocsai érsekhez) intézett levelében kérte Mátyást, hogy a javadalomban annak jogos tulajdonosát, Miklóst támogassa. A király figyelembe vette a kérést, így két esztendő múlva is Besenyői Miklós volt a *cantor*.³⁹ A király a pécsi székeskáptalanra vonatkozó kegyúri jogának továbbadományozására vonatkozóan egyetlen adattal rendelkezünk. Egy 1474-ben kiállított oklevélből arról szerzünk tudomást, hogy Mátyás a káptalan javadalmaira vonatkozó kegyúri jogát Ernuszt János főkincstartóra és szlavón bánra ruházta,⁴⁰ aki a baranyai főesperesi hivatalt és a hozzá tartozó kanonoki stallumot – amelyet annak korábbi birtokosa emberölés vádja miatt elvesztett – Nagylucsei Orbánnak adományozta.⁴¹ Az már az eset pikantériája, hogy a javadalom korábbi birtokosa Isztrói István, Újlaki Miklós

³⁶ BÓNIS 1997. Nr. 2533., FRAKNÓI 1895. 139., FRAKNÓI Szentszék. II. 43., LUKCSICS II. Nr. 738. „*Canonicatus et praebenda vacant, quia eorum possessor [...] post translationem generalis concilii a Basiliensi in Ferrariensem civitatem factam rebellis erga papam existens ibidem remansit et propterea beneficiis spoliatus est.*”

³⁷ Uo.

³⁸ Handó esetében Janus szerepe is mérvadó lehet, hiszen kapcsolatuk korábról eredeztetethető, de Beckensloer Mátyás kegyenceként került Pécsre. Nr. 30., 136.

³⁹ Nr. 45.

⁴⁰ „[...] *quasdam litteras Magnifici domini Johannes Ernst Regni Sclavoniae Bani et regie maiestatum summi thesaurarii, genitoris Reverendi domini Sigismundi [episcopi ele] cti ecclesie nostre domini et prelati nostri quibus ipse dominus banus antedictae iuris patronatus regii, quod in conferendis omnibus beneficiis in hac ecclesia nostra regia ex donatione [...]*” DL 17542.

⁴¹ DL 17542.

boszniai király kancellárja,⁴² míg Nagylucsei alkincstartóként Ernuszt familiárisa volt.⁴³

II. Ulászló adományozhatta a pécsi stallumot Stek Jánosnak, aki a királyi udvarban sajátította el az orgonaművészetet,⁴⁴ míg II. Lajos egyik nevelőjének, Piso Jakabnak a társaskáptalan préposti javadalmát juttatta.⁴⁵

3.2. A pécsi püspökök mint *collatores*

A székeskáptalanok javadalmainak adományozása, *collatio*ja, az illetékes megyés főpásztorok joga volt, mely jogra először a pápaság, majd a magyar uralkodók formáltak igényt. Korszakunkban tehát a pécsi püspökök – a középkor korábbi időszakával ellentétben, néhány kivételtől eltekintve – nem rendelkeztek a püspöki méltóságból eredő javadalomadományozási joggal. Általános érvénnyel bír Udvardy József – a kalocsai és bácsi káptalanokra vonatkozó – megállapítása, hogy „*elvileg nem szűnt meg az érsek joga [ti. a kanonokok kinevezése terén F.T.] csupán gyakorlását a pápa felfüggesztette.*”⁴⁶ Ez természetesen nem csak az említett két testületre alkalmazható, hanem az összes ilyen intézményre, így a pécsi székesegyház kanonoki testületére is. A kalocsai érsek, ebben a korszakban is nevezett ki kanonokokat saját jogán, melyet követően a kedvezményezett rendszerint a pápai kúriához fordult megerősítésért, nehogy jogtalanul élvezze javadalmát, vagy bitorlók háborgassák abban.⁴⁷ A váradi káptalan 1374 körül összeállított statútuma egyenesen úgy fogalmazott, hogy régtől fogva a püspök és nem más adományozza az üresedésben lévő kanonoki javadalmakat, méltóságokat, hivatalokat.⁴⁸ Sok esetben a magyar érsekek, püspökök a pápától

⁴² Nr. 161.

⁴³ Nr. 269.

⁴⁴ Nr. 354.

⁴⁵ Nr. 323.

⁴⁶ UDVARDY 1992. 23.

⁴⁷ Kátó Lászlót Lackfi Dénes kalocsai érsek (1350–1355) bácsi préposttá nevezte ki (1352), és be is iktatta a javadalomba. A prépost a Szentszékhez folyamodott megerősítésért. A pápa megerősítette javadalmában, azzal a záradékkal, ha a prépostság nincs más számára rezerválva („*ac si nulla de dicta praepositura per nos specialis reservatio facta foret*”). UDVARDY 1992. 23.

⁴⁸ „[...] *quorum collatio cum suis prebendis et iuribus, ac etiam dignitatum, personatum et officiorum eiusdem ecclesie pertinet ad episcopum dicte ecclesie, prelatum nostrum, qui pro tempore fuerit. Et fuit communiter observatum ab antiquo, quod episcopi Waradiensis dignitates, personatus, et officia huiusmodi vacantes et vacantia pro tempore contulerunt canonicis eiusdem ecclesie Waradiensis, et non aliis.*”

kapott engedély alapján adományoztak kanonoki stallumokat és egyéb javadalmakat, ezzel elismervén a Szentszék jogát a javadalmak betöltésére vonatkozólag.⁴⁹

Európa szerte megpróbálta a Szentszék a rezervációs rendszerrel a káptalani javadalmakat hatáskörébe vonni. A német székeskáptalanok esetében a püspökök, érsekek e korszakban nem játszottak számottevő szerepet a kanonokok kinevezésében.⁵⁰ Ezzel szemben az angol főpapok a középkor folyamán mindvégig adományoztak székesegyházuk kanonoki testületében üresedésben lévő stallumokat.⁵¹

A korszak pécsi püspökei közül is többen a pápáktól nyert felhatalmazás birtokában adományoztak javadalmakat. Neszmélyi Miklós püspök (1346–1360) 1346-ban kapott engedélyt négy javadalom betöltésére.⁵²

Koppenbachi Vilmos (1361–1374) három üresedésben lévő kanonoki javadalom adományozására kapott felhatalmazást „*in tribus ecclesiis regni Ungarie*”,⁵³ amely a pécsi egyetem tanárainak javadalmazására szolgált. Így kaphatott Rudolf először Egerben, majd Pécsen egy-egy kanonoki stallumot.⁵⁴

Alsáni Bálint (1374–1408) több ízben is kapott hasonló engedélyeket. Petrovich Ede kutatásaiból tudjuk, hogy azt a vatikáni formuláriumból ismert oklevelet, amely értelmében a pécsi egyetem kánon, és római jog tanárai javadalmazására egy-egy alkalommal a pécsi egyházmegyében működő három káptalan préposti stallumát a pécsi püspök adományozhatja, Alsáni részére állították ki.⁵⁵ Egy másik alkalommal pedig egy-egy kanonoki stallum rezerválására kapott engedélyt a pécsi székeskáptalanban, ill. az egyházmegye

---

BUNYITAY 1886. 20. Ugyanezt a gyakorlatot rögzítette a zágrábi káptalan 1332-es statútuma is. TKALČIČ 1874. II. 13.

⁴⁹ Számos példa említhető. Ld. pl. Mon. Vat. I/1. 466., 479., 483–484., 491., 520., MÁLYUSZ 1958. 72–73., BOSSÁNYI I–II. passim. Stb.

⁵⁰ Ez azonban nem a rezervációs rendszer sikerének, hanem a német testületek választási jogának volt a következménye. Erről a következőkben részletesebben szólunk.

⁵¹ Angliára Ld. DOBSON 1992. 15., LEPIE 1995. 19–21.;

⁵² K III. 33–34. Említi: MÁLYUSZ 1958. 73.

⁵³ Mon. Vat. I/1. 495.

⁵⁴ PETROVICH 1966. 162., PETROVICH 1967. 295.

⁵⁵ K III. 333–334., PETROVICH 1966. 162., PETROVICH 1967. 295.

egyik kollegiális egyházában.⁵⁶ Minden bizonnyal engedély birtokában adományozott egy pécsi stallumot 1401-ben Tamásnak, aki kételkedvén a *collatio* és a *provisio* jogosságában a pápától is megerősítést kért.⁵⁷ Pétert is ő nevezte ki aszúági főesperesi hivatalra, aki szintén pápai megerősítését kérte.⁵⁸

1411-ben az egyik üresedésben lévő javadalmat János pécsi püspök (1410–1421) *auctoritate ordinaria* Csáki János éneklőkanonoknak adományozta. „Minthogy Jánosnak kételye támadt a *collatio* és *provisio* érvényességét illetően, kérésére – ha vizsgálata alapján alkalmasnak találja – [XXIII. János pápa] *auctoritate nostra* adja neki a kanonokságot és *prebendát*.”⁵⁹ Simon 1418 októberében ismételten a Szentszékhez fordult, hogy azon kanonoki javadalomban amely István éneklőkanonok lemondása folytán vált üressé, megerősítést kapjon.⁶⁰ Ekkor már ténylegesen birtokolta a stallumot, hiszen Zsigmond király prezentálására János püspök (1410–1421) neki adományozta.⁶¹ Mohácsi Mihály (II.) 1442-ben ismételten kérte a pápától megerősítését egy pécsi kanonoki javadalomban és a városi Szent Bertalan plébániatemplom *beneficiumában*, amelyek korábbi birtokosa, Miklós halála folytán megüresedtek, és Henrik pécsi püspök (1421–1444) már *auctoritate ordinaria* neki adta.⁶²

1445-ben az örkanonoki javadalom új adományozásáért folyamodott Bogykai Kelemen, mivel előző birtokosa, Péter, elhunyt. A kérvényben az áll, hogy Dénes esztergomi érsek, bíboros, mivel a pécsi püspökség akkor üresedésben volt „*auctoritate metropolitanae*” adta azt Kelemennek.⁶³

E két utolsó adatból arra következtethetünk, hogy Henrik püspök rendelkezett a káptalan javadalmaira vonatkozó adományozási joggal. Különösen Bogykai *supplicatiojának* azon kitétele teszi elképzelésünket megalapozottá, hogy a javadalmat „*Dionysius archiepiscopus Strigoniensis, presbyter cardinalis auctoritate*

⁵⁶ K III. 199–206., Mon. Vat. I/3. 13–15., említi: MÁLYUSZ 1958. 73.

⁵⁷ „[...] *prefatus Episcopus canonicatum et prebendam predictos dicto Thome eadem auctoritate contulit et de illis etiam providit.*” Mon. Vat. I/4. 330.

⁵⁸ „[...] *Valentini Cardinalis ... eundem archidiaconatum, sic vacantem, dicto Petro auctoritate dicte administrationis contulit [...]*” Mon. Vat. I/4. 426.

⁵⁹ ZSO III. Nr. 194.

⁶⁰ 1418. 10. 30.: LUKSICS I. Nr. 146.

⁶¹ „[...] *ad presentationem Sigismundi regis auctoritate ordinaria Johannis episcopi iam provisos est.*” Uo.

⁶² LUKSICS II. Nr. 749.

⁶³ LUKSICS II. Nr. 840.

metropolitana – sede Episcopatus Quinqueecclesiensis vacante – [...] contulit.” Azaz mivel Henrik püspök halálát követően a pécsi püspökség üresedésben volt, az esztergomi érsek felettes egyházi hatóságként adományozta a stallumot.

Janus Pannoniusnak (1459–1472) több javadalomadományozási formulája maradt korunkra,⁶⁴ így konkrét példák ismerete nélkül is bizonyos, hogy adományozott javadalmakat a székeskáptalanban.

Ernuszt Zsigmond (1473–1505) és utóda Szatmári György (1505–1521) püspökök javadalomadományozásairól sincsenek konkrét információink. Szatmári esetében azonban feltehető, hogy Hagymási Bálint,⁶⁵ Macedóniai László⁶⁶ és Oláh Miklós⁶⁷ általa nyert kanonoki stallumot a testületben.

3.3. Pápai *provisiok*⁶⁸

Amint a fejezet elején említettük a pápaság a 12. századtól kezdődően az egyházi javadalmak adományozási jogának igényével lépett fel: saját hatáskörébe kívánta vonni a latin rítusú keresztény Európa országainak valamennyi egyházi javadalmát. IV. Kelemen konstitúciójának kiadását követően,⁶⁹ utódai a javadalmak pápai betöltésének eseteit dolgozták ki egyre precízebben. VIII. Bonifác (1294–1303) az Apostoli Szentszéknél a javadalmas halála folytán üresedésben lévő javadalmak körét definiálta elődeinél pontosabban (1298 körül).⁷⁰ V. Kelemen (1305–1314) a vienne-i zsinaton (1311–1312) a Szentszéknél javadalmukért pereskedők halála következtében üresedésbe kerülő beneficiumok betöltését szabályozta.⁷¹

⁶⁴ K IV. 206–220. Ezt a formuláskönyvet Magyi János A XIII. íven jegyezte be saját formuláriumába. BÓNIS 1967. 232.

⁶⁵ Nr. 135.

⁶⁶ Nr. 221.

⁶⁷ Nr. 282.

⁶⁸ PUZA, R.: 'Provision'. In: Lexikon des Mittelalters VII. 286.

⁶⁹ „*Licet ecclesiarum, personatum, dignitatum aliorumque beneficiorum ecclesiasticorum plenaria dispositio ad Romanum noscatur Pontificum pertinere ita, quod non solum ipsa, quum vacant, potest de iure conferre, verum etiam, ius in ipsis tribuere vacaturis.*” MEYER 1986. 29.

⁷⁰ A *Praesenti* konstitúció értelmében azon javadalmak voltak a pápa számára rezerválva, amelyek birtokosai a pápai kúriában, vagy attól 2 napi járásra (kb. 60 km) hunytak el. Kivételt képeztek azon személyek akiknek e rádiuszon belül volt a szülőhelyük, vagy javadalmuk, ill. azok akiknek javadalma laikus vagy vegyes patronátus alá tartozott. MEYER 1986. 34.

⁷¹ MEYER 1986. 35.

A pápai udvar Avignonba helyezésével a kúriának egyre nagyobb szüksége volt a kieső bevételi források (pl. az itáliai birtokok) pótlására újakat „keresni”. Ennek legkézenfekvőbb módja a pápák adományozási körébe tartozó javadalmak skálájának bővítése, és a kisebb javadalmak után fizetendő illeték (*annata*) rendszerének általános gyakorlattá tétele volt. XXII. János (1316–1334) az *Execrabilis* konstitúcióban (1317) a javadalomhalmozást kívánta visszaszorítani oly módon, hogy egy személy kezén egy lelkipásztori kötelezettséggel ellátott (*cum cura*) és egy *sine cura* javadalom lehet. Az ezen felül birtokolt beneficiumokról egy hónapon belül le kell mondani az ordinarius számára, különben a Szentszék a maga számára rezerválja azokat.⁷²

XII. Benedek (1334–1342) az 1335-ben kiadott *Ad regimen ecclesiae* c. konstitúcióban foglalta össze elődei rendelkezéseit. „*Saját magunknak tartjuk fenn a rendelkezés, döntés és betöltés jogát minden pátriárkális, érseki és püspöki egyház, minden monostor, kolostor, méltóság, plébánia és tisztség, minden kanonoki, káptalani, templomi vagy egyéb egyházi javadalom fölött, lelki gondozással vagy anélkül, legyen az világi, vagy szerzetesi, vagy bármilyen, ha üres, vagy a jövőben megüresedik, még ha választás útján vagy valami más módon már betöltötték is őket, vagy betöltendők lennének*”,⁷³ fogalmazott az irat, majd a következő alapeseteket sorolta fel:

- A javadalom az Apostoli Széknél kerül üresedésbe; pápai áthelyezés, letétel, lemondás
- Azon beneficiumok amelyek betöltése ügyében a Szentszékhez fellebbeztek
- A kardinálisok, a pápai kúria tisztségviselőinek és a szentszék követeinek javadalmai
- A pápának rezerválva a javadalmak, ha a birtokosaik a Szentszékhez érkeznek és 2 napi járásra elhunynak
- A pápának rezerválva a javadalmak, ha a birtokosaikat a szentatya magasabb javadalomra nevezi ki.⁷⁴

⁷² MEYER 1986. 38.

⁷³ SHOUTERN 1987. 190–191.

⁷⁴ CSIZMADIA Andor: A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére. Klny. Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei IX. kötet 3–4. számából. Bp., 1959. 308.

A Szent Péter székében Benedeket követő pápák pontifikátusa alatt is ez volt a javadalombetöltések általános elve, esetenként kiegészítve.⁷⁵

A 15. század folyamán a Német-római Birodalom a – már fentebb említett – bécsi konkordátumban szabályozta a javadalombetöltéseket, míg Franciaországban a *bourges-i pragmatica sanctio*, Angliában „*mintegy hallgatólagos megegyezés, csendes konkordátum*” szerint intézkedtek a stallumokról.⁷⁶

Részletesen tárgyaltuk, hogy Magyarországon Zsigmond király és utódai maguk kívánták betölteni az egyházi javadalmakat, azonban előrebocsátottuk azt is, hogy – ugyan a 14. századi méreteknél jelentősen alacsonyabb számban, de – továbbra is adományoztak a pápák javadalmakat. Köblös József Mátyás és a Jagellók korának egyházi középrétegéről készített alapvető monográfiájában csak megemlítette az, általa vizsgált testületekbe, ilyen módon javadalomhoz jutókat.⁷⁷

A pápai javadalomadományozások (*provisio*) vizsgálatakor mindenképpen meg kell említenünk, hogy a ténylegesen üresedésben lévő stallumokon felül igen gyakran adományoztak olyan javadalmakat amelyek majd a jövőben fognak megüresedni, azaz ún. várományt (*canonicatum sub expectatione prebendae*).⁷⁸ A pápai kúria számára természetesen az ilyen bullák kiállítása is bevételt jelentett, függetlenül attól, hogy valaha ténylegesen javadalomhoz jutott-e a kedvezményezett.⁷⁹ Szintén kérdéses volt az olyan személyek javadalomhoz jutása, akik egy ténylegesen üresedésben lévő beneficiumra kaptak pápai kinevezést. A pápai kúria adminisztrációjának kimagasló fejlettsége ellenére sem volt ugyanis garantált, hogy ugyanazt a javadalmat nem két személy „kapta meg”. Az ilyen konfliktusokból keletkezett, szintén nem költségkímélő perek díjai pedig ugyancsak a pápai kincstárat gazdagították.⁸⁰ Amennyiben a javadalomra

⁷⁵ Pl. a nagy nyugati schizma idején XII. Gergely (1409–1415) az összes javadalmat rezerválta, amelyeket az ellenpápák töltöttek be. MEYER 1986. 40.

⁷⁶ MÁLYUSZ 1958. 56–63.

⁷⁷ „Néhány ekkoriban kivételes esetről mégis tudunk, mikor a pápai adományozás a hazai gyakorlat szerint is törvényesnek számított. Így azon esetekben, mikor a hazai javadalmas a pápai kúriában tartózkodott, s javadalma ott történt lemondásával vagy halálával üresedett meg.” KÖBLÖS 1994. 21–22.

⁷⁸ Számos magyar példa található pl. a Mon. Vat. II/3–4. kötetében.

⁷⁹ A lateráni székeskáptalanban 1300–1399 között 63 várományos közül mindössze 27-en (43%), míg a S. Maria Maggioreban 66 fő közül 25 (38%) jutott ténylegesen javadalomhoz. REHBERG 1999. 57., 66.

⁸⁰ Két hivatal intézte ezeket a pereket: 1. *audientia litterarum contradictarum*, 2. *Sacra Romana Rota*. MEYER 1986. 57.

kandidáló minden konfliktus nélkül megszerezte a meglehetősen drága⁸¹ kinevező oklevelet, a szóban forgó stallum elfoglalását még realizálnia kellett, amely pedig adataink alapján váltakozó sikerű volt.⁸² A költségeket növelte, hogy azon javadalmak után, amelyek éves jövedelme meghaladta a 24 aranyforintot a pápai kincstárba be kellett fizetni az ún. kinevezési díjat, az *annat*at, amely általában az éves jövedelmek felére rúgott.⁸³

A pécsi javadalmakra vonatkozó pápai adományok elemzésénél előre kell bocsátanunk, hogy a forrásadottságból következően sokkal nagyobb arányban maradtak fent az erre vonatkozó oklevelek, mint az egyéb módon adományozott stallumok esetében. A pápai kancellária regiszterkötetei megőrizték az adatokat, míg a pécsi káptalan középkori hiteleshelyi és magánlevéltára nem maradt korunkra.⁸⁴ Azt is tekintetbe kell vennünk továbbá, hogy – amint fentebb említettük – sok esetben a pápai bulla nem is utalt arra, hogy adott esetben az uralkodó akaratát teljesítve került kiállításra.⁸⁵

Dolgozatunk függelékében közölt táblázat tartalmazza mindazon eseteket, amikor pápai „közreműködéssel” jutott valaki pécsi javadalomhoz, egy javadalomra várományt, vagy pápai megerősítést kapott. Összesen 85 ilyen esetről van tudomásunk, ám ez a szám tartalmazza azokat a személyeket is, akik már egy pécsi javadalom birtokában részesültek újabb adományban. Jelen esetben természetesen figyelmen kívül hagyjuk azokat az eseteket, amikor egy-egy

⁸¹ Egy 1481-es adat alapján egy speyeri kanonoki stallumra kiállított bulla nem kevesebb, mint 90 aranyforintba került. Az összehasonlítás végett egy egyszerű kanonoki javadalom éves átlagjövedelme Speyerben 200 Ft volt. FOUQUET 1987. I. 35. 9.j., 52.;

⁸² Trierben kevés esélye volt az olyan pápai kinevezéssel rendelkező személyeknek, akik nem álltak származási, vagy területi kapcsolatban káptalanban meghatározó nemességgel. HOLBACH 1982. I. 185., Angliára vonatkozóan ld. LEPINE 1995. 35., Általános érvénnyel ld. SHOUTERN 1987. 199.; Konkrét adatok a következő testületekről állnak rendelkezésünkre. Lübeck (1353–1400): 96-ból 56 sikertelen. FRIDERICI 1988. 103–114.; Speyer (1350–1540): 165-ből 95 sikertelen. FOUQUET 1987. I. 37.; Brixen: (1316–1503): 57 esetből 28 sikertelen. SANTIFALLER 1924–1925. 219.; Schwerin (1171–1400): 110 esetből 42 sikertelen. KALUZA-BAUMRUKER 1987. 44–49.

⁸³ KÖRMENDY 1990. 25–26.

⁸⁴ A középkori pécsi anyagot különböző családi levéltárakból lehet valamelyest rekonstruálni, mivel csak az oklevelek töredékét ismerjük. A jelentős hiteleshelyi tevékenységet folytató testület közhitelű okleveleinek rekonstruálása pl. igen „alulreprezentált” eredményt hozott, ugyanis 1214–1526 közötti időszakból kevesebb, mint 1200 oklevél ill. említése maradt fenn. KOSZTA 1998. 183–233., FEDELES 2003b. 20. 54.j. (Megjegyzendő, hogy e dolgozatomban, elírás következtében, 1150 kiadvány helyett 1115 szerepel!) A káptalan magánlevéltárában minden bizonnyal megőrizték a kanonoki kinevezésekről kiállított okleveleket, ugyanúgy ahogy ezek a 18. századtól kezdve jelenleg is megtalálhatóak. Pécsi Káptalani Magánlevéltár CDLIII. Fasc. 33.

javadalomcserét erősített meg a Szentszék, ill. a már fentebb tárgyalt Bogykai Kelemen javadalomnyerését. Szintén nem vesszük figyelembe azokat a *provisiokat*, melyek már a testületben stallummal rendelkező személyeket (18) jutattak magasabb javadalmakhoz. Ezen kivételeket tekintetbe véve, korszakunkban 51 ízben állított ki a pápai kancellária pécsi javadalomra vonatkozó adományozó iratot.

Az adományozások típusai, eredményessége

Típus	Sikeres	Sikertelen/kérdéses	Összesen
Adomány	17	16	33
Ismételt adomány	2	1	3
Váromány	4	4	8
Rezerváció	3	4	7
Összesen	26	25	51

A fenti táblázatból kitűnik, hogy az általunk számba vett esetek közül szinte azonos arányban voltak a sikeres és a sikertelen, ill. kérdéses adományozások. Ez az arány némileg módosul, amennyiben ide számítjuk azokat a személyeket, akik bizonyosan a Szentszék közreműködésével nyerték pécsi (és egyéb) javadalmaikat, ám konkrét forrásokkal nem rendelkezünk stallumhoz jutásuk körülményeiről.⁸⁶ Az összkép érdekében, azonban nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy hat alkalommal a Szentszék olyan személyt juttatott pécsi kanonikátushoz, akiket a magyar uralkodók,⁸⁷ a pécsi püspökök,⁸⁸ illetve magyar főpapok⁸⁹ ajánlottak.

A pápák által adományozott benefíciumok üresedésének ismert oka a legtöbb esetben az előző javadalmas elhunyt (vacantia per obitum) volt. A további okok között találjuk a lemondást (*resignatio*), magasabb javadalomra jutást (*promotio*) és végül a – már fentebb említett – javadalomtól való megfosztást (*depositio*).⁹⁰

⁸⁵ MÁLYUSZ 1958. 112.

⁸⁶ Pl. Vilmos kardinális, aki VI. Kelemen pápa unokaöccse volt. Ld. Nr. 396.; A pápai kúrialistákról a továbbiakban részletesen szólunk.

⁸⁷ Tinódi Jánost, Zsigmond király: Nr. 385.; Mártont (II.), I. Ulászló király: Nr. 225.

⁸⁸ Imrét, Miklós fiát Alásni Bálint: Nr. 149.; Illés, Tamás fiát Alsáni Bálint: Nr. 143.

⁸⁹ Csehi Berecket Dénes kalocsai érsek: Nr. 65.; Frankó Jánost, testvére, Frankói István nyitrai püspök: Nr. 98.

⁹⁰ Hasonló arányokat figyelhetünk meg pl. luccai és a lateráni székeskáptalanok esetében. BITTINS 1992. 36., REHBERG 1999. 58–59.

Az üresedések oka	Összesen
Halálozás	15
Lemondás	4
Elölépés	2
Letétel	1

Adataink alapján azt látjuk, a pécsi javadalmak betöltésében a Szentszék szerepe nem volt meghatározó. A kanonoki testület személyi összetételét csak minimális mértékben befolyásolta a pápai akarat. Ez teljesen megegyezett a korabeli magyar és európai székeskáptalanok praxisával.⁹¹

3.4. Cserék

Kánonjogilag egy egyházi javadalom cseréje akkor számított érvényesnek, ha a csere tárgyát képző javadalmakat a róluk lemondók a felettes egyházi hatóság „kezéhez” juttatják és a cserét ezáltal valósítják meg. Kisebb javadalmak esetében a felettes hatóság a püspök, vagy az érsek, míg nagyobb beneficiumok esetében a pápa volt.⁹² Általánosságban elmondható, hogy minden kanonoki testület esetében ezen az úton jutottak a legkevesebben javadalomhoz.⁹³ Köblös ezt a lehetőséget nem is említette munkájában, vélhetőleg azért, mivel az általa vizsgált kanonokok egyike sem ezen a módon jutott stallumhoz.

Pécsett sem volt más a helyzet, hiszen összesen 8 alkalommal jutottak csere útján javadalomhoz a testületben. A cserék közül most három érdekes esetet emelünk ki. Az első alkalommal István (V.) a katedrális Szt. Jakab oltárának rektorátusát cserélte el Pál kanonokkal egy kanonoki stallumért, amelyet Alsáni püspök erősített meg.⁹⁴ A következő eset egy hármas csere, amely a

⁹¹ Györre ld.: KÖBLÖS 1994. 20–21.; Brixenben (1316–1503) a kanonokok 12%-a jutott pápai adományozás folytán stallumhoz. SANTIFALLER 1924–1925. 219.; Bambergben (1400–1556) ez az arány közel 20%-os volt. KIST 1943. 28.; Exeterben (1308–1541) nem haladta meg a 16%-ot. LEPINE 1995. 21.; Bergenben (1200–1537) a javadalmaskok kevesebb, mint 5%-a jutott pápai adományozással kanonoki stallumhoz. BAGGE-TRYTI 1992. 180.; A parmai kanonokok (1450–1500) 10%-a jutott a pápa által stallumhoz. BATTIONI 1992. 61.; Boroszlóban a pápai javadalomadományozás fénykorában (1341–1417) a kanonokok 54%-a Szentszéknek köszönhetette stallumát. A szerző azonban, a kérdéses esetekre tekintettel, ezt hipotetikusán 70–80%-ra helyezte. SCHINDLER 1938. 41.; Lichfieldben hasonló periódusban (1296–1400) ez az arány 34% volt. LEPINE 1995. 21. stb.

⁹² SCHINDLER 1938. 44.

⁹³ Az általam ismert európai testületek mindegyikében – Liechfield kivételével (21%) – 10% alatt maradt a csere útján javadalomhoz jutottak aránya.

⁹⁴ K III. 297–299.

következésképpen történt. „Miután Zolio-i Mátyásfi Benedek a valkói főesperességről és a pécsi javadalmas kanonikátusról, Jánosfi Miklós a javadalmas zágrábi kanonikátusról, és Jánosfi Herard a zágrábi lectoratusról csere okából lemondtak, az említett cserét Henrik pécsi püspök és Kaproncai János a zágrábi egyház vikáriusa hatalmuknál fogva úgy rendelték el, hogy a főesperesség Herardé, a javadalmas pécsi kanonikátus Miklósé, míg a zágrábi kanonoki javadalom és a lectoratus Benedeké legyen.”⁹⁵ Ezt a cserét a IV. Jenő pápa is megerősítette. Ernuszt Zsigmond püspök azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez 1496-ban, hogy a pécsi egyházmegye területén Szerém vármegyében lévő maróti Szűz Mária tiszteletére alapított prépostságot a pécsi püspöki javakkal örök időkre egyesíthesse. A prépostság igen rossz állapotban és anyagi helyzetben volt, mivel a törökök folytonos becsapásait szenvedte el, így éves jövedelme nem volt több 24 aranyforintnál. A prépostságot ekkor Bodó Miklós tartotta kezében, aki e javadalmat az alapító Maróti családtól nyerte el Mátyás király regnálása idején. Miklós a prépostságról hajlandó volt lemondani, cserébe a tolnai főesperességért és egy kanonoki stallumért a káptalanban. A kérelmet a pápa jóváhagyta, így a már korábban megtörtént csere minden szempontból érvényes volt, hiszen az illetékes egyházmegye főpásztora, a pápa, a király, az országtanács és maga Miklós sem támasztott akadályokat.⁹⁶

Összefoglalásképpen azt állapíthatjuk meg, hogy Pécsen az uralkodók és a pécsi püspökök szerepe volt meghatározó a stallumok adományozásában. Konkrét arányokat sajnos a releváns források hiányában nem tudunk megállapítani, de úgy véljük, hogy a fentebb felvázolt gyakorlat kellően megalapozza feltételezésünket. A pápai javadalombetöltések kapcsán hangsúlyoznunk kell, hogy egyrészt az erre vonatkozó adataink túlnyomó többsége (77,6%) a bíborosok 1417-ben kiadott diplomája előtti korszakból származik, másrészt pedig nem szabad alulértékelnünk a magyar királyok, kormányzók, főpapok és más személyek szerepét (akaratát) a *provisiok* kieszközlésében. Amint láttuk a javadalomcsere elenyésző mértékben alakították a testület összetételét, amely szintén megfelel a magyar és európai gyakorlatnak.

⁹⁵ LUKSICS II. Nr. 481.

⁹⁶ K IV. 502., TÓTH-SZABÓ 1903. 10., TIMÁR 1992. 49.

Röviden szólnunk kell még a káptalani választásokról, jóllehet Pécsen egyáltalán nem alkalmazták a káptalani testület ilyen módon való „feltöltését”. E gyakorlat Magyarországon – néhány ismert példától eltekintve – nem volt jellemző.⁹⁷ Elsősorban a német testületek éltek az ún. turnusos választással, amely a legtöbb helyen a javadalombetöltés legfontosabb módja volt.⁹⁸ Ezáltal tudták megőrizni pl. a főnemesi (Edelfrei) testületek exkluzivitásukat, hiszen egyszerű szavazattöbbséggel döntötték el, hogy a soron következő kanonok által bemutatott személy javadalomhoz jut-e a testületben.⁹⁹

3.5. A kanonokok beiktatása

A fenti módokon javadalomhoz jutó személyek csak a beiktatást követően váltak a testület tagjaivá.¹⁰⁰

Először az illető személy – amennyiben nem a püspöktől nyerte a stallumot – a javadalomra vonatkozó adománylevelet bemutatta a megyéspüspöknek, vagy helyettesének. Az adománylevélben a kiállító hivatkozik az adományozásra vonatkozó jogára, utal a javadalom üresedésének körülményeire, majd mandátumot intéz az illetékes felettes egyházi joghatósághoz, hogy a kinevezett személyt (vagy ügyvédjét) *iurisdiction*ja alapján erősítse meg a javadalomban, végül pedig utasítja a káptalant új társuk befogadására és, hogy számára a szentélyben lévő stallumot és a testületben a szavazás teljes jogát biztosítsa. Pécs esetében nem tudunk ilyen oklevél fennmaradásáról, ám Mátyás egyik formulája az általános gyakorlatot rögzítette.¹⁰¹

⁹⁷ MÁLYUSZ 1958. 89.

⁹⁸ A 16. században Lengyelországban is általánossá vált. BINDER 1912. 22.; Schleswigben és Luccaban is éltek vele. HARMS 1914. 8–10., BITTINS 1992. 35.

⁹⁹ FOUQUET 1987. I. 168., HARTMANN 1975. 152., KIST 1943 23–24., WAGNER 1949. 46–47., WEBER 1912. 40–41. stb.

¹⁰⁰ Ez hasonló módon történt minden testületben. Ld. KÖBLÖS 1994. 22., UDVARDY 1992. 24–25. 37.

¹⁰¹ „[...] *Fidelis Nostri discreti T. quibus ipse apud Nos commendamus est, vel exstitit, eundem ad canonicatum et prebendam in ecclesia T. per mortem condam Honorabilis T. ejusdem canonicatus et prebende ultimi veri legitimi et immediati possessoris de iure et de facto vacantem Auctoritate Nostri Juris Patronatus, quod in ipsa ecclesia T., vel sic, quod generaliter in omnibus Ecclesiis Regni Nostri more Predecessorum Nostrorum Regum Hungariae habere dinoscimur, duximus nominandum, eligendum et praesentandum. Immo nominamus, eligimus et praesentamus praesencium per vigorem. Quocirca Vobis Fideli Nostro Reverendissimo Domino T. firmiter committimus et mandamus quatenus antefactum T. quem in canonicatus et praebenda predictis per Vos canonice instituendum Auctoritate praedicta praesencium vigore Vobis praesentamus, aut ipsius procuratorem ejus nomine et neminem alium in ipsis canonicatus et praebenda canonice instituere et confirmare, ac eisdem sibi Auctoritate vestra ordinaria pleno Jure*

Amennyiben a király másra ruházta kegyúri jogát, úgy természetesen a patrónusi jogot bíró személy állította ki az oklevelet, kiemelve a kegyuraság megszerzésének körülményeit. Pécs esetében az egyetlen erre vonatkozó adatunkat, Ernuszt bán felhatalmazását, fentebb már ismertettük.

Pápai javadalomadományozás esetén is hasonló oklevelet állított ki a kúrai kancellária. A különbség abban mutatkozik meg, hogy – mivel a pápa *Caput Ecclesiae* – a Szentatya az adományozás végrehajtóihoz (*executorait*) intézte mandátumát.¹⁰²

A pápai *provisios* bullák esetenként azt is elrendelték, hogy a „kedvezményezettek” alkalmasságát is vizsgálják meg, mielőtt bevezetnék őket a javadalomba. Pl. IX. Bonifác pápa (1389–1404) úgy rendelkezett, hogy Garai László zágrábi prépostot (pécsi és boszniai kanonok) csak akkor iktassák be egy esztergomi kanonoki javadalomba, ha az előzetes vizsgálat során számot ad arról, hogy jól tud olvasni, fogalmazni, énekelni és latinul beszélni (*per diligentem examinationem dictum Ladislaum bene legere, bene construere, et bene cantare ac congrue loqui latinis verbis*). Abban az esetben, hogyha az éneklés terén ismeretei hiányosak, ám ígéretet tesz arra, hogy egy éven belül e fogyatékoságát megszünteti, akkor

---

providere debeatis. Committentes nihilominus Honorabilis Dominis de Capitulo ejusdem ecclesiae Vestrae [...] nos firmissime praecipientes mandamus, un ipsi eundem T. [...] insocium et concanonicum assumere, Stallumque sibi in Choro et vocem in capitulo cum omni Juris plenitudine assignare [...]. KOVACHICH 1799. Nr. 36.

¹⁰² „*Pius Episcopus Servus Servorum Dei. Dilecto filio Nicolao Johannis preposito Eccl. Sancti Johannis Baptiste Quinqueecl. Familiari nostro gratia familiaritatis obsequia, que nobis hactenus impendisti et adhuc sollicitis studis impendere non desistis, nec non nobilitas generis, vite ac morum honestas, aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, quibus personam tuam tam familiari experientia, quam etiam fide dignorum testimonis juvari percepimus, Nos inducunt, ut Tibi reddamur ad gratiam liberales. Dudum siquidem omnes dignitates, ceteraque Beneficia Ecclesiastica cum cura et sine cura apud Sedem Apostolicam tunc vacantia et in antea vacatura collationi et dispositioni nostre reservavimus, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super his a Quoquam quavis Autoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Cum itaque postmodum prepositura [...] per liberam resignationem dilecti Filij Pauli de Glavina [...] in manibus nostris sponte factam et per Nos admissam apud Sedem ipsam vacaverit vacet ad presens [...] Nos tibi, qui etiam Cubicularius noster et, ut asseris, de nobili genere ex utroque parente procreatus existis, premissorum meritorum tuorum intuitu specialem gratiam facere volentes, [...] Venerabilibus Fratribus Anconitan. Et Assisinat. Episcopis ac Dilecto Filio Petro Andree canonico Strigon. Salutem et Apostolicam Benedictionem. Hodie dilecto filio Nicolao Johannis [...] preposituram ejusdem eccl. [...] cum omnibus iuribus et pertinentiis suis Apostolica Autoritate contulimus et de illa etiam providimus, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Quocirca discretioni vestre per unus vestrum, si et postquam dicte littere vobis presentate fuerint, per vos vel alium seu alios eundem Nicolaum vel procuratorem suum ejus nomine in corporalem possessione prepositure iuriumque et pertinentiarum predictorum inducatis autoritate nostra et defendatis inductum, amoto exinde quolibet detentore, ac facientes ipsum Nicolaum vel pro eo procuratorem predictum ad preposituram hujusmodi, ut est moris, admitti, sibi que de illius fructibus redditibus proventibus iuribus et obventionibus universis integre responderi. [...]*” K IV. 82–87.

lelkipásztorsággal egybekötött-, míg ellenkező esetben csak szinekúra javadalmat kaphat.¹⁰³

Ezt követően a kinevező oklevelet az új javadalmas bemutatja a pécsi püspöknek, aki esküt vesz ki tőle, hogy engedelmességet fogad neki és utódainak, majd meghagyja a káptalannak, hogy vezessék be a stallumba és részesítsék az őt megillető javakban és jogokban. Ugyanígy járt el a megyéspüspök, amennyiben ő adományozta a javadalmat. Erre a Janus Pannoniusnak tulajdonított formuláskönyvben találunk példát.¹⁰⁴

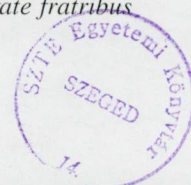
Végül a jelölt a káptalan elé járul és átadja a mandátumot a testületnek, majd esküt tesz, miután bevezetik a stallumba és az ahhoz tartozó egyéb tulajdonok birtokába, majd oklevelet állíttat ki a történekről egy közjegyzővel. Általában az új kanonok a káptalan kasszájába bizonyos összeget fizetett be kinevezésekor,¹⁰⁵ ám Pécserről nem tudunk. Erről a procedúráról káptalanunk esetében csak egyetlen oklevéllel rendelkezünk. A már többször említett oklevél Nagylucsei Orbán baranyai főesperessé történő kinevezését és beiktatását rögzítette, amelyet a pécsi káptalan foglalt írásba.¹⁰⁶

¹⁰³ Mon. Vat. I/3. 3–5., BÉKEFI 1910. 302., KOLLÁNYI 1900. 70.

¹⁰⁴ „[...] *quod nos consideratis virtutum meritis, morum honestatibus et fidelibus servitiis Magistri T. quibus a primevo etatis sue tempore toto conamine desideriorum suorum nobis studuit complacere indesesse, volentes igitur pro hujusmodi virtutum, ac servitiorum meritis sibi aliquantulum facere compensationem, Canonicatum et Prebendam nostre Ecclesie per mortem condam T. vacantes de jure et de facto, nostreque collationi pertinentes eidem duximus conserendas et conserimus in his scriptis, dantes eidem stallum in choro et vocem in capitulo cum omni plenitudine juris canonici [...] recepto tamen prius ab eodem corporali juramento manibus nostris prestito de obedientia debita nobis et successoribus nostris canonice ontrantibus observant.*” K IV. 206–207.

¹⁰⁵ Ezt nevezhették esküdíjnak, vagy statútum díjnak. Salzburgban a „Statungeld” igen magas összeg, 70 aranyforint volt. WAGNER 1949. 51.

¹⁰⁶ A pécsi káptalan bizonyítja, hogy amikor Orbán, az Esztergom–hegyfoki Szent Tamás egyház prépostjának teljes meghatalmazással ellátott ügyvédje, Gosztonyi Tamás pécsi örkanonok (*Venerabilis dominus Thomas de Gozthon Custos et canonicus ecclesie nostre procurator [...] Venerabilis Domini Urbani prepositi ecclesie beati Thome de promontorio Strigoniensis nomine procuratorio eiusdem cum pleno et sufficiens procuratio mandato*) bemutatta Ernszt János szlavón bán, királyi főincstartó, a Zsigmond pécsi püspök atyja levelét, melyben az királyi kegyúri joggal felruházva, mely szerint a pécsi egyházban mindennemű javadalmat adományozhat, a baranyai főesperességet, kanonokságot és javadalmat, melyeket Isztróti István mester bírt, de gyilkosság vétkébe esve a kánoni jogszabályok alapján elvesztett (*archidiaconatus de Baranya canonicatusque et prebenda quos in hac ecclesia magister Staphanus de Istro obtinebat [...] dyabolo volun[tate] [...] homicidii crimine sacrorum canonum institutionem amisit*), mint kegyúr Orbán prépostnak adományozott és Orbánt prezentálta, kérve, hogy őt a főesperességben, kanonokságban és javadalomban megerősítsék, Tamás örkanonok kívánsága szerint a bán kérésének engedelmeskedve a végrehajtás eszközzése végett összegyűltek a sekrestyében és ott Balázs kánonjogi doktor vikárius, Besenyői Miklós éneklőkanonok jelenlétében felkérték Balázs vikáriust, hogy Orbánt iktassa be a főesperességbe, kanonokságba és javadalomba (*prefati domini Bani patroni ecclesie nostre [...] mandatum in Sacristia ecclesie nostre [...] capi]tulariter convenimus et presentibus Venerabilibus viris dominis Blasio decretorum doctore Vicario nostro Sede Vacante [...] et Nicolao de Besenyeu Cantore ecclesie [nostre pre]fate fratribus*

Ebből egyértelmű, hogy az installáció Pécsett az éneklőkanonok feladata volt.

Az újonnan beiktatott kanonok ezt követően megerősítő oklevelet kért a pápától,¹⁰⁷ majd ő maga, vagy a megbízottja befizette az apostoli kamarába a kinevezésért esedékes díjat.¹⁰⁸

---

et concanonicis nostris mandavimus eiusdem ut ipse Blasius vicarius memoratum dominum Custodem legitimum procuratorem prefati domini Vrbani prepo[siti...] nomine prefatus archidiaconatus canonicatusque et prebenda modo quo supra vacantibus servatis de iure ser[u]andis investit et eundem in [...] canonicis instituat.), Miklós éneklőkanonokot pedig, akinek a káptalan szokása szerint hivatalához tartozó feladata, hogy mutassa meg az egyház kórusában a baranyai főesperesnek fenntartott stallumot, a főesperességi házat pedig adja át Orbán prépost másik ügyvédjének: az e célra kiküldött és a ház vezetésével megbízott Dávidházi László mesternek. (*Ipse vero dominus Nicolaus cantor cuius officij ex consuetudine ecclesie nostre est ut eidem [domi]no Thomi Custodi legitimo procuratori memo[rati] domini Vrbani prepositi eius nomine Stallum in Choro ecclesie nostre archidiacono de Baranya deputatus debita solemnitate observata assignet preterea in posses[sion]e domus eiusdem archidiaconatus nobile magister Ladislaus de Dávidhaza similiter legitimum procuratorem prefati domini Vrbani prepositi ad cuius scilicet domus occupationem et gubernationem idem dominus Vrbani prepositus ipsum specialiter deputasset nomine eiusdem introducat.*) Ezt követően Orbán prépostot megerősítik a főesperességben, kanonokságban és a javadalomban, miután előzőleg Tamás örkanonok Orbán prépost nevében letette az evangéliumra az esküt arra, hogy Zsigmond választott püspöknek és utódainak köteles módon engedelmes lesz (*ab eodem dominus Thoma Custode nomine prefati domini Vrbani prepositi et in animam eiusdem ad sancta dei evangelia iuramento de obedientia debita prefato dominus Sigismundo electo ecclesie nostre domino et prelato nostro et eius successoribus Episcopis*), főesperessége, kanonoksága és javadalma javait nem idegeníti el, nem tékozolja el, sőt ígérete szerint az elveszett javakat is visszaszerzi (*res et bona prefatorum archidiaconatus canonicatusque et prebende non alienabit nec dissipabit copia alienata et dissipata proposse recuperabit*). Orbán prépost tartozik az esküt, mihamar megjelenik személyesen megismételni. DL 17542.; A javadalmától megfosztott Isztróci, 1475-ben a Szentsektől felmentést kapott, valamint felhatalmazást, hogy a kezén lévő egyházi beneficiumokat továbbra is birtokolhatja. Adataink (illetve azok hiánya) alapján úgy látszik, hogy Orbán ténylegesen nem, vagy csak igen rövid ideig vette birtokba a javadalmat. 1478 nyarán Márton (I.) állt az említett főesperesi kerület élén. THEINER II. Nr. 632., DL 18057.

¹⁰⁷ E kérelmekre fentebb a püspökök adományozása kapcsán már szoltunk. Sok hasonló szupplikáció található Lukács Pál regeszta-köteteiben.

¹⁰⁸ Néhány példa: Büki Basó István (1438. 03. 22.: KÖRMENDY 1990. Nr. 104.), Głowinoi Pál (1446. 07. 29.: KÖRMENDY 1990. Nr. 125.), Gibárti Keserő Mihály (KÖRMENDY 1990. Nr. 204.)

4. A testületbe történő bejutás

Ebben a fejezetben elsőként részletesen megvizsgáljuk a kanonokok származását.¹ Feltérképezzük, hogy mely társadalmi csoportokból rekrutálódtak kanonokjaink, továbbá milyen arányban mutatható ki a külföldiek javadalomhoz jutása. Második nagyobb vizsgálódási kategóriánkban a szóban forgó személyek felsőfokú tanulmányait tekintjük át, majd megpróbálunk választ adni arra a kérdésre, hogy az egyetemen tanulók és ott tudományos grádust szerzők nagyobb eséllyel pályáztak-e a stallumokra? Ezt követően – a kollektív biográfia módszereivel – a javadalomnyerések főbb típusait elemezzük, hiszen ezáltal nyerhetünk realisabb képet a testület valós összetételére ható külső erőkről,² a káptalanon belül működő struktúrákról, összefonódásokról.

4.1. Származás

Elöljáróban arra a tényre kell utalnunk, miszerint a magyar székeskáptalanok esetében a szabályzatok nem rögzítették egy-egy társadalmi réteg előjogát, ill. kizárólagosságát a stallumok elnyerésével kapcsolatban. Jól tudjuk, hogy a német káptalanok esetében előírták a státútumok, hogy melyik szociális csoport képviselői juthatnak javadalmakhoz. Voltak olyan testületek, melyek tagjai kizárólagosan a főnemesség tagjai lehetettek, mint pl. Kölnben és Strassburgban.³ A második csoportot azok a testületek alkották (*gemischtadelig*), amelyek nyitva álltak a nemesség alsóbb rétegei (pl. lovagok, miniszteriálisok) számára is, így pl. Bambergben,⁴ Trierben,⁵ Mainzban,⁶ Salzburgban⁷. A harmadik csoporthoz azok a káptalanok sorolandók (*gemeinständische*), melyek valamennyi társadalmi csoport számára lehetővé tették a javadalomszerzést. A nem nemesi származásúak esetében több testület feltételként szabta, hogy meghatározott ideig egyetemi tanulmányokat kell igazolniuk, ill. meghatározott akadémiai fokozattal

¹ A 2. fejezetben már érintettük javadalomszintenként a származás kérdését. Most az egész testületre vonatkozóan tesszük meg ezt.

² Itt a pápai kinevezésekre utalunk, hiszen fentebb láttuk, hogy a kinevezettek egy része jutott ténylegesen stallumhoz.

³ BORGOLTE 1992. 43., MARCHAL 1977. 53., SCHULTE 1927.20., KISKY 1906. 10.

⁴ KIST 1943. 38–39.

⁵ BASTGEN 1910. 28–32., BORGOLTE 1992. 43–44.

⁶ BORGOLTE 1992. 43–44., HARTMANN 1975. 154., HOLLMANN 1990. 14–17.

⁷ WAGNER 1949. 50.

kell rendelkezniük. Ezek közé tartozott többek között Basel és Konstanz,⁸ Lübeck,⁹ Brixen,¹⁰ Augsburg,¹¹ Boroszló,¹² Magdeburg,¹³ stb.

Az angol székeskáptalanokban a bárók és a főrendiek sohasem domináltak, tagjaik között többségben voltak az alsóbb társadalmi csoportok tagjai (pl. *landholder, franklin, yeoman, urban*).¹⁴ A skandináv testületekben is megtalálhatóak a nemesek mellett a polgári származásúak is.¹⁵

A lengyel testületeknél is megfigyelhető a 14. századtól az a törekvés a stallumokat a nemesség tagjai számára kívánták biztosítani. Gnieznoban a 14. század kezdetéig nem volt kritérium a nemesi származás, azonban ezt követően gyakorlatilag szokásjoggá merevedett ez a praxis. 1515-ben arról határozott a testület, hogy négy javadalom kivételével, csak nemesek lehetnek tagjai.¹⁶

4.1.1. Bárók

Mivel az általunk vizsgált korszak folyamán az arisztokráciához tartozó családok nagyarányú változásokon mentek keresztül, továbbá a bárói réteghez tartozók köre is folyamatosan szűkült, célszerűnek látszik a fejlődés vázlatos áttekintése.

Nagy Lajos uralkodása idején „*az ország világi nagyjait a főbb tisztségviselők köre jelentette*”,¹⁷ és tulajdonképpen „*az Anjou-kori arisztokrácia [...] a tisztségviselők arisztokráciája volt.*”¹⁸ E szűk kör (kb. 10 fő) mellett a bárók közé tartoztak az ország ispánjai, honorbirtokosai (20–30 fő) is.¹⁹ I. Lajos bárói is az ország legnagyobb birtokosai közül kerültek ki, nagy többségük 40–50 család sarja volt. A Zsigmond-kori arisztokrácia az 1403-as lázadás leverését követően jelentős mértékben átalakult, amelynek következtében, amint uralkodóváltásoknál általában

---

⁸ MARCHAL 1977. 53.

⁹ FRIDERICI 1988. 136–138.

¹⁰ SANTIFALLER 1924–1925. 46–47

¹¹ LEUZE 1909. 4–5.

¹² SCHINDLER 1938. 62–64.

¹³ WEBER 1912. 16–17.

¹⁴ LEPINE 1995. 49–53.

¹⁵ HARMS 1914. 27–30.

¹⁶ Négy polgári származású személyt is felvehettek, ám közülük két-két főnek teológiai ill. mindkét jogi doktori fokozattal kellett rendelkeznie. BINDER 1912. 10–11.

¹⁷ ENGEL 1985. 399.

¹⁸ ENGEL 1985. 401.

¹⁹ ENGEL 1985. 402.

megszokott, régi mágnás famíliák letűntek, új családok pedig felemelkedtek.²⁰ Mátyás és a Jagellók korában elsősorban az országos főméltóságot viselő és viselt személyek, azaz az igazi bárók (*veri regni Hungariae barones*) alkották az arisztokrácia első vonalát. A bárók tágabb köréhez tartoztak azok a nagybirtokosok (mágnások) is, akik nem viseltek országos főméltóságot, azaz a született bárók (*barones naturales, barones solo nomine*). Az 1498:22. törvénycikkben felsorolt 40 személy, az ország legnagyobb birtokosai, bandériumtartási jogot kaptak (zászlósurak), így – noha csak egy részük viselt országos méltóságot – a bárók első vonalába tartoztak. A 16. század elejétől vált gyakorlattá, hogy az uralkodó örökletes bárói címeket adományozott, így gyakorlatilag tovább bővült az arisztokrácia köre.²¹ Fügedi Erik a 15. századi arisztokráciát 350–400 főre (70–80 család) becsülte, amely a birtokos nemesség kevesebb, mint 1%-át jelentette.²² Amennyiben a család megfelelő vagyonnal rendelkezett, úgy akkor is a bárók közé tartozott, ha a családból több évtizeden keresztül senki sem viselt országos méltóságot.²³

A káptalanban igen elenyésző arányban találjuk meg a legfelsőbb társadalmi szinthez tartozó családok tagjait. Összesen 10 személyt soroltunk az arisztokraták közé, azonban a bárók első vonalába tartozó egyének a csoporton belül kisebbséget alkotnak. Az Anjou-korban mindössze egy arisztokrata származású kanonokot találunk a káptalanban, az ónodi Czudar család tagját, Imrét (1369–1371).²⁴ A régi köznemesi család Károly Róbert uralkodása alatt emelkedett a bárói famíliák közé.²⁵ A család az ország észak-keleti megyéiben, Borsodban, Abaújban, Szabolcsban és Sárosban, rendelkezett birtokokkal.²⁶ Testvérei közül valamennyien fontos pozíciókat töltöttek be. Péter pályája ívelt a legmagasabbra, hiszen országbíró, szlavón bán és orosz vajda is volt.²⁷ Miklós és

---

²⁰ ENGEL 1977. 47–49.

²¹ ENGEL 2003a. 19–20., 46–52., KUBINYI 1988. 151–152.

²² FÜGEDI 1970.

²³ KUBINYI 1988. 173.

²⁴ Nr. 70.

²⁵ A klán a 15. század folyamán már a bárói családok második vonalába tartozott, majd 1470-ben kihalt. FÜGEDI 1970. 22–23., FÜGEDI 1986. 242–245., 363 és 374.

²⁶ SUGÁR 1984. 121.

²⁷ 1372–1373: országbíró, 1368–1371 és 1373–1380: szlavón bán, 1380–1382: orosz vajda. Ld. CSUKOVITS 1994. 142.

Simon udvari ifjak, István és Mihály ajtónálló-, György pohárnok mesterek voltak.²⁸ János nevű testvére szintén egyházi pályára lépett, feltételezésünk szerint Imre támogatásával, hisz az ő prépostsága alatt a fehérvári káptalan örkanonoki méltóságát viselte, majd követte a prépostság élén (1376–1402).²⁹ Zsigmond országlása alatt öt előkelő személy jutott a testületbe, azaz a bárók kerekén 50%-a. A tekintélyes Garai famíliából származó László is pécsi javadalmas volt.³⁰ Zsigmond uralkodása alatt, 1433-ban bekövetkezett haláláig, a régi arisztokrata család sarja, Garai Miklós nádor volt a királyság „második embere”. Jelentős birtokokat szerzett meg, így a Garai család nádori ága a 15. század első felében az ország legvagyonosabb és ezáltal a legnagyobb befolyással bíró famíliája volt.³¹ Pásztói László is javadalmas volt a káptalanban (1400).³² Ő a Heves vármegyében birtokos bárói nemzetség sarja volt.³³ A család egyik tagja János 1387-ben, Kakas Lászlóval együtt kapta Zsigmondtól Siklós várát.³⁴ A baranyai viszonylatban igen tekintélyes Szekcsői família három tagját találjuk a káptalanban. A Héder nemből leszármazó család régi nagybirtokos famíliája volt a vármegyének, amely Zsigmond uralma alatt sem tűnt le.³⁵ János (1410–1435)³⁶ és testvére Lukács (1410)³⁷ Herceg László fiai voltak, aki 1402–1426 között a királyi udvar tagja volt.³⁸ György (1395–1398)³⁹ leszármazását nem ismerjük így csak annyit tudunk, hogy a Szekcsői Herceg família tagja volt. A családból többen országgyűlési követek voltak, míg a legmagasabbra Rafael emelkedett, hiszen először boszniai püspök, majd kalocsai érsek lett.⁴⁰ A család az arisztokrácia második vonalába tartozott. A família kezében volt Baranya két vára, Szekcső és Kőszeg.⁴¹

²⁸ Gen.

²⁹ Gen., SÖRÖS 1916. 573. szerint János volt az idősebb és a tárczai főesperesség éléről került az örkanonoki méltóságba (1369–1374), amelyet nagyobb javadalommal kívánt felcserélni és a *custodiát* Imrének kívánta juttatni.

³⁰ Nr. 101.

³¹ ENGEL 1977. 47–49.

³² Nr. 300.

³³ 1400. 05. 29.: Mon. Vat. I/4. 215–216., ZSO II/1. Nr. 300.

³⁴ FONT 2000. 62–63., Pásztói János 1395–1397 között az országbírói hivatal élén állt. Ld. ENGEL 1996. I. 9.

³⁵ ENGEL 2001. 71.

³⁶ Nr. 360.

³⁷ Nr. 361.

³⁸ ENGEL 1996. I. 494.

³⁹ Nr. 359.

⁴⁰ 1444–1450: boszniai püspök, 1450–1456: kalocsai érsek. Ld. ENGEL 1996. I. 66–67.

⁴¹ ENGEL 1996. I. 349., 424., ENGEL 2003a. 33.

Mátyás uralkodása folyamán már csak két, kevésbé jelentős, arisztokrata családból származó személy volt pécsi javadalmas. Az előkelő Osl nemből származó Asszonyfalvi Ostfy Miklós mindössze két esztendőt töltött a káptalan élén (1483–1484).⁴² Apja László soproni főispán, édesanyja Szécsi Anna, testvérei pedig: István, László, Ferenc, János, Katalin és Margit voltak.⁴³ Apja Zsigmond király kiváló vitéze volt és nagy hadi érdemeket szerzett *Tabor* város ostrománál, amelyért Fejér megyében kapott birtokadományt.⁴⁴ Zsigmond halálát követően is az udvar tagja volt, így 1439-ben az udvari lovagok és az országgyűlési követek között egyaránt szerepelt neve.⁴⁵ V. László, Miklós érdemeire való tekintettel, engedélyezte a család számára (1456) a, korábban Zsigmond király által leromboltatott, kigyóközi vár újjáépítését.⁴⁶ Dombai Imre tíz esztendeig állt a tolnai főesperesi kerület élén (1478–1487).⁴⁷ A 15. század második felében a déldunántúli régióban két Dombai család élt, egymáshoz nem kötötték rokoni szálak őket. Az egyik família központja a tolnai -, a másiké a somogyi Dombó vára volt.⁴⁸ Imrét a „tolnai” família tagjának véljük. A család tagjai közül György 1416-ban az országnagyok között szerepelt,⁴⁹ 1449-ben és 1463-ban Pál, 1470-ben Pál és László Tolna vármegye alispánjai voltak.⁵⁰ Pál 1464-ben királyi főlovászmester volt, majd 1507-ben királyi táblai ülnök és 1514-ben Werbőczy Hármaskönyvének átvizsgálásában is részt vett.⁵¹ A család a Tolna megyei Dombó és Nyék erősségeket birtokolta, valamint három mezőváros és megközelítőleg 30 falu földesura volt.⁵²

⁴² Nr. 14.; „*filius baronis regni Hungariae*” Ld. VERESS 1941. 363., KOLLÁNYI 1900. 97.; A 14. századtól kezdve a család tagjait magas pozíciókban találjuk: Miklós (1335–1339) és Domokos (1340–1353) macsói bánok voltak; János udvari lovag (1365–1375), majd soproni és vasi ispán (1380–1381) volt; Gergely a királyi udvar tagja (1402–1413) és szintén soproni ispán (1405–1406) volt. Ld. ENGEL 1996. I. 181–182. A család a 14–15. század fordulójának belpolitikai zavaraiiban jelentős vagyont veszített. Ld. ENGEL 1985. 403.

⁴³ Gen. Osl nem 3. tábla

⁴⁴ PÓR 1890. 183.

⁴⁵ ENGEL 1996. I. 509.

⁴⁶ A *castrum* Sárvártól ÉK-re a Rába mellett, Ostffyasszonyfa területén állt. Ld. ENGEL 1977. 122–123. (135.), ENGEL 1996. I. 341., KOLLÁNYI 1900. 98., PÓR 1890. 184.

⁴⁷ Nr. 83.

⁴⁸ KUBINYI 1973. 26.

⁴⁹ ENGEL 1996. II. 63.

⁵⁰ CSÁNKI III. 464–465., Pál 1498-ban a királyi tanács köznemesi ülnöke volt. KUBINYI 1984. 263. 23. j., KUBINYI 1988. 209.

⁵¹ Uo.

⁵² ENGEL 2003a. 33.

II. Ulászló és II. Lajos regnálása alatt egy-egy előkelő származású személy mutatható ki a testületben. Bodó Miklós, a Tolna megyében nagybirtokos györgyi Bodó család tagja, 1496–1503 között volt javadalmas Pécssett.⁵³ A famíliát Mátyás király emelte a bárók közé.⁵⁴ Györgyi Bodó György 1486-ban királynéi főajtónálló és tolnai főispán volt.⁵⁵ A Szentemágocs nemzetségből származó család birtokolta a Tolna megyében lévő Anyavár erősséget.⁵⁶ Az erdélyi Szebenben született Oláh Miklós (1516–1521 között pécsi kanonok),⁵⁷ a Hunyadiakkal rokonságban lévő havasalföldi Dán fejedelmi családban.⁵⁸ Apját Istvánnak, anyját Hunzár Borbálának hívták, testvérei: Mátyás, Orsolya, Ilona. 1505-1512 között a váradi káptalani iskolában tanult. 17 éves korától hat évig a királyi aula tagja volt, mint udvari apród.⁵⁹

Amennyiben a vizsgálat alá vont valamennyi személyt figyelembe vesszük, úgy a 10 arisztokrata csupán 2%-ot tesz ki. Vélhetőleg közelebb visz a tényleges arányokhoz, ha az ismert származásúakon belül vizsgálódunk. Ebben az esetben valamivel magasabb arányt kapunk, ám összességében a 6%-os megoszlás sem mondható jelentősnek. Más magyar testületekkel összevetve ezt az arányt, azt látjuk, hogy a pécsi gyakorlat is országos trendeket tükröz.⁶⁰ Így káptalanunk esetében is fenntartások nélkül érvényesnek tekinthető Köblös megállapítása. *„Teljesen érthető, hogy az országos politikában oly nagy szerepet játszó famíliák egyházi pályára lépett tagjai a középréteg javadalmaikat kevesellték és legfeljebb csak karrierjük kiinduló állomásának tekintették.”*⁶¹ A bárói ivadékok közül két személy (Czudar, Oláh) emelkedett a főpapi rendbe. Czudar váradi, egri, imolai, végül erdélyi püspök, míg Oláh zágrábi, egri püspök, végül esztergomi érsek volt. Asszonyfalvi pécsi prépostságát követően váradi éneklókanonok majd, a premontrei rendbe lépve, leleszi prépost lett. Garai pécsi prépostsága mellett a zágrábi káptalan préposti stallumát is kezében tartotta. Bodó a tolnai *archidiaconatus* éléről emelkedett az örkanonoki méltóságba. Dombai tolnai, míg Szekcsői János

⁵³ Nr. 47.

⁵⁴ NAGY II. 138–139., KÖBLÖS 1994. 338.

⁵⁵ TELEKI XII. 341–342. Nr. DCCXLIX.

⁵⁶ KARÁCSONYI 1900–1901. III. 1. 63., Gen. Szentemágocs nem 5. tábla, CSÁNKI III. 462., TIMÁR 2001. 58.

⁵⁷ Nr. 282.

⁵⁸ R. VÁRKONYI 2003. 256.

⁵⁹ KOLLÁNYI 1888. 18–21., KOLLÁNYI 1900. 132–135.

⁶⁰ CEVINS 2003. 102., KÖBLÖS 1994. 24–25.

⁶¹ KÖBLÖS 1994. 24.

baranyai főesperes volt. Pásztói és a Szekcsői család másik két tagja úgy látszik megelégedett az egyszerű kanonoki stallummal, bár Szekcsői Györggyel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy egyszersmind császári közjegyzőként is működött. Ezek alapján tehát azt látjuk, hogy azon előkelő személyek többsége is a káptalan elitnek számító javadalmait nyerték el, akik nem jutottak a prelátusok rendjébe.

4.1.2. Köznemesek

A testületben az ismert származású személyek többsége (44,5%) a köznemesi családok tagjaiból került ki. Valamennyi vizsgálat alá vont személyre vetítve ez az arány 21%. Összesen 78 személyről van szó, akik 68 család leszármazottai. A következőkben e társadalmi rétegből kikerülő kanonokokat vesszük vizsgálat alá.

a, nagybirtokosok

Összesen hét nagybirtokos család tagjait találjuk meg a káptalanban: Büki Basó, Garázda, Macedóniai, Matucsina, Mohorai Vidfi, Pathi Török, Pécsi.

Pécsi András a Győr vármegyében megtelepedő Peech nemzetség Pécsi ágának utolsó férfitagja volt. Ő birtokolta a nemzetség két ősi jószágát: Kispéczet és Felpéczet.⁶² Matucsina Demeter a Baranya megyében birtokos, tekintélyes Matucsina (Cseményi) család leszármazottja volt. Négy testvére közül Ferenc és Miklós baranyai alispánok voltak. A család központja a középkori Baranya D-i, Dráván túli, részén fekvő Matucsina *castrum* volt.⁶³ Büki Basó István apja Körös vármegye főispáni tisztét látta el 1381-ben és 1384-ben. A család Zala és Vas megyében rendelkezett birtokokkal.⁶⁴ Garázda Péter a Vojk nemből származó és Szlavóniában – Vojk keresztúr és Mecsenice környékén – nagy birtokokkal rendelkező család sarja. Felmenői részt vettek Zsigmond uralkodása elején a király törökellenes vállalkozásaiban, amelyért az uralkodótól armálist kaptak. A címeres levelet Keresztúri Garázda Miklós, Péter nagyapja, és Szilágyi László 1409-ben

⁶² NAGY 1892. 6., 13., 27., ZSO III. Nr. 945.

⁶³ ÁMTF I. 340., CSÁNKI II. 456., 553., ENGEL 1996. I. 104., A családra ld. Gen.

⁶⁴ WERTNER 1903. 909.

megújították. A család rokonságban állt Vitéz Jánossal, akinek édesanyja Garázda leány, Péter, pedig Janus Pannoniusnak másod-unokafivére volt.⁶⁵ A Mohorai Vidfi család névadója, Vid, a Nógrád megyei Mohora nevű birtokról nevezte magát. Zsigmond király kíséretéhez tartozott és külföldi útjai alkalmával rendre elkísérte. 1418-ban, egy ilyen utazáson kapta Strassburgban a királytól címeres levelét. Ő lett a család alapítója, utódai magukat Vidffynek nevezték. A Nógrád megyei köznemesi családból származó Miklós apja, János mester, már Zsigmond király uralkodása alatt kúriai jegyzőként tevékenykedett, majd 1444-től az évtized végéig a kancellária protonotáriusa volt.⁶⁶ Pathi Török Mihály családja Zala vármegyében volt birtokos.⁶⁷ A Macedóniai család Zsigmond uralkodása alatt került a Dunántúlra, mivel tagjai érdemeket szereztek a török elleni harcokban, valamint a lázadó István vajda leverésében is az uralkodó mellett harcoltak. István vajda birtokaiból jelentős részt adományozott számukra a király.⁶⁸ A család délvidéki birtokainak központja a 15. század második felében Perjámos lett. Apja János, anyja, pedig vélhetőleg Gyulafy Ágnes volt, így a Báthoryakkal is rokonságba kerültek. Lászlónak négy testvéréről tudunk. Miklós vitte a legtöbbre közülük, ugyanis Szapolyai királlyá koronázását követően erdélyi alvajda lett.⁶⁹

A felsorolt személyek közül mindössze Macedónai László emelkedett a főpapi rendbe, szerémi, majd váradi püspök lett. További négy fő Pécssett előkelő javadalmat birtokolt, így Büki nagyprépost, Pécsi kisprépost, Mohorai kisprépost majd olvasókanonok, Garázda olvasókanonok volt. Csupán Matucsina és Török elégedtek meg egy-egy mesterkanonoki prebendával. E két személyen kívül valamennyien több javadalmat tartottak kezükben. Mohorai váci, Garázda esztergomi javadalmas volt; Büki küküllői főesperes, majd pécsi javadalmát a fehérvári prépostsággal cserélte fel; Pécsi titeli örkanonok volt.

b, középbirtokosok

E csoportba összesen 12 család 13 tagját soroltuk. Közülük hárman emelkedtek püspökségre, további öt fő pedig a káptalan egy-egy előkelő javadalmát tartotta

⁶⁵ HORVÁTH 1972. 387., KUBINYI 2001. 14., V. KOVÁCS 1957. 49., PAJORIN 1990. 347., HUSZTI 1931. 230.

⁶⁶ NYULÁSZINÉ 1987. 25. és 119., KUBINYI 1885. 1-3., PRT VIII. 448–457., BÓNIS 1971. 159. és III. Tábla

⁶⁷ CSÁNKI III. 191.

⁶⁸ OBERMAYER–HORVÁTH 1959. 777., 1397. 03. 02.: ZSO I. Nr. 4653., 1398. 04. 28.: ZSO I. Nr. 5355.

⁶⁹ OBERMAYER–HORVÁTH 1959. 781.

kezében. Brodarics zágrábi, pécsi és esztergomi kanonikátussal rendelkezett, majd pécsi nagypréposttá lépett elő. Mindvégig diplomataként tevékenykedett, aztán 1526-ban főkancellárrá nevezte ki a király, ekkor kapta a szerémi püspökséget. Mohács után előbb pécsi, végül váci püspök volt.⁷⁰ Gibárti Keserű István pécsi éneklőkanonoki méltóságból emelkedett a boszniai egyházmegye élére. Boszniai püspöksége mellé, királyi titkárságáért megkapta a fehérvári prépostságot, majd 1524-ben elhagyta az egyházi pályát és megnősült.⁷¹ Bajoni István diplomataként működött, szoros barátságban állt Janussal és Vitézzel. Pécsi, váradi, esztergomi és váci kanonoki stallumokkal rendelkezett, majd a szerémi püspökséget nyerte el.⁷² Gosztonyi Tamás és Kornis Mihály egyaránt örkanonokként tevékenykedett. Kornis a *custosi* stallumot felcserélte a székesegyházi főesperesi hivatallal, majd veszprémi prépost, végül segesdi *archidiaconus* volt.⁷³ Herendi Miklós kisprépostsága mellett a királyi kincstárat is irányította.⁷⁴ Sztárai Benedek a maróti főesperesi kerületet irányította.⁷⁵ 5 személy (Gosztonyi Lőrinc, Kozári, Óvári Sárogi, Teremhegyi) úgy látszik megelégedett egy-egy pécsi kanonoki stallummal. Összesen tehát a középbirtokos családokból származó kanonokok 61,5%-a jutott jelentősebb javadalom birtokába.

c, kisbirtokosok

E csoportból összesen 34 kanonok került ki, akik 27 családból származtak. Közülük 18 fő csak az egyszerű kanonikátusig vitte, amely 53%-os aránynak felel meg. A diplomataként és kancelláriai hivatalnokként egyaránt tevékenykedő Hangácsi Albert pécsi és egri prépostságát követően csanádi püspök lett.⁷⁶ Turoni Mihály pécsi, esztergomi, kalocsai javadalmai mellett esztergomi vikáriusként és segédpüspökként tevékenykedett, 1463-tól a milkói püspöki címet is viselte.⁷⁷ Atádi Márton 1517-től viselte, a szintén tituláris *augustopolisi* püspöki címet,

---

⁷⁰ Nr. 55.

⁷¹ Nr. 118.

⁷² Nr. 17.

⁷³ Nr. 207.

⁷⁴ Nr. 141.

⁷⁵ Nr. 372.

⁷⁶ Nr. 137.

⁷⁷ KOLLÁNYI 1903. 103.

amelyet nyilván a pápai kúriának végzett szolgálatai fejében nyert el.⁷⁸ A káptalan jelentősebb javadalmai közül a következőkben találjuk a most vizsgált illetőket: nagypréposti stallum (2 fő), olvasókanonokság (4 fő), örkanonoki méltóság (3 fő), főesperesi hivatal (6 fő).

d, köznemesek közelebbi meghatározás nélkül

Ebben a csoportban azokat a kanonokokat szerepeltetjük, akik vagyoni helyzetére vonatkozóan nem találtunk adatokat, illetve ide soroltuk a feltehetőleg egyházi nemes eredetű Egerszegi Györgyöt is. Így összesen 22 személyről van szó. Közülük Gatalóczi a királyi kancelláriában épített karrierje következtében egyre magasabb egyházi javadalmakat nyert el. Zágrábi és pécsi kanonikátusát követően, ill. azokkal párhuzamosan először zágrábi, aztán pécsi nagyprépost volt, míg a főpapi rendbe emelkedvén váci, végül veszprémi püspök lett.⁷⁹ Kálnói András szintén a királyi kancelláriában működött, egyházi pályafutása során pedig elsőként pécsi kisprépost, majd fehérvári prépost, végül pécsi püspök lett.⁸⁰ Szászi János szintén alkancellárként tevékenykedett. Egyházi pályafutása során először pécsi kanonok és oltárigazgató, majd budai prépost volt, végül a veszprémi püspökség élére került.⁸¹ A mesterkanonokok közül Csehi Berecknek Fehérvárott is volt egy stalluma,⁸² Frankói pedig a pécsi Szt. Bertalan templom plébánosa és a hozzá tartozó ispotály rektora volt,⁸³ míg Telegdi János a zalavári apátságot kapta kommandába⁸⁴. 12 személy (54,5%) csak mesterkanonoki javadalmig jutott.

4.1.3. Polgárok

A polgárság meghatározásánál nem a jogi szempontokat vettük alapul, amely szerint az egyházi és a világi földesuraság alatt álló *oppidumok* lakosait egyértelműen jobbágnak kellene tekintenünk. A több évtizede a magyar

⁷⁸ „*Martinus de Attad episcopus Augustopolitanensis, prepositus de Maroth, archidiaconus cathedralis et canonicus ecclesie Quinqueecclesiensis commendatarius ac prothonotarius apostolicus, necnon aule sacri Lateranensis palatii comes [...]*” LK 1926. 185.

⁷⁹ Nr. 105., FEDELES 2002. 25–27., FEDELES 2003c.

⁸⁰ Nr. 194.

⁸¹ Nr. 356.

⁸² Nr. 65.

⁸³ FEDELES 2003e. 121. Nr. 3.

⁸⁴ Nr. 382.

városfejlődéssel (is) foglalkozó Kubinyi professzor által kidolgozott centralitási pontrendszer ugyanis sokkal alkalmasabb a magyar városok differenciálására. Ez alapján bebizonyosodott – noha még nem készült el az egész ország területének feldolgozása –, hogy sokkal több tényleges városi funkciót ellátó település létezett valójában a középkori Magyarországon, mint azt a korábbi – általában a Werbőczyre támaszkodó – szerzők állították.⁸⁵ Ezek alapján a polgársághoz soroltuk a mezővárosok lakosait is.

A pécsi kanonokok között összesen 48 polgári származásút találunk. Amennyiben a 376 vizsgált kanonokra vetítjük ki ezt a számot, úgy 13%-ot kapunk, ha pedig az ismert származásúakon belüli arányszámra vagyunk kíváncsiak, akkor 27%-os eredményt kapunk. A polgári származásúak közül mindössze két kanonok jutott a főpapi rendbe. Zólyomi a zágrábi olvasókanonoki stallumból emelkedett a zágrábi püspökségre.⁸⁶ A Kálmáncsehiből származó Handó Györgyöt Mátyás király diplomataként és az államigazgatásban egyaránt alkalmazta, így a pécsi prépostság, majd élete alkonyán a kalocsai érseki szék elnyerése egyaránt kiváló teljesítményének elismerése volt.⁸⁷ A káptalan nagyobb javadalmait a polgárok közül 16-an nyerték el, amely 33%-nak felel meg. Közöttük találunk egy nagyprépostot (Handó), három kisprépostot (Korponai, Piso, Pozsegavári), egy olvasókanonokot (Neszmélyi), négy éneklőkanonokot (Zágrábi, Szerémi, Csáki, Vinográdi), két őrkanonokot (Budai Kakas, Kapronczai) és öt főesperest (Bácsi, Beremendi, Garai, Tolnai, Zólyomi).

A köznemesség tagjaival és a polgárokkal kapcsolatban azt állapíthatjuk meg tehát, hogy az ismert származású pécsi kanonokok döntő többsége, 71,5%-a, e társadalmi csoportokból került ki.

⁸⁵ Kubinyi András mellett mindenképpen ki kell emelnünk Bácskai Vera, Szakály Ferenc és Szűcs Jenő kutatásait. KUBINYI 1971., Uő: Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország. In: A Tapolcai Városi Múzeum közleményei I (1989) Tapolca, 1990. 319–335., Uő: Polgárság a mezővárosban a középkor és az újkor határán. In: BUKSZ 1997/2., KUBINYI 2000. stb.; BÁCSKAI Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. *Értekezések a Történeti Tudományok Köréből Új sorozat* 37. Bp., 1965., Uő: Város-e a mezőváros? In: BUKSZ 1997/2., Uő: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Bp., 2002. 18–56.; SZAKÁLY Ferenc: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. *Humanizmus és Reformáció* 23. Bp., 1995. Különösen a Prológus (9–32) és az Epilógus (413–426).; SZÜCS Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955.

⁸⁶ Nr. 404.

⁸⁷ Nr. 136.

4.1.4. Jobbágypok

Adataink alapján azt látjuk, hogy a jobbágyszármazásúak közül került ki a legkevesebb javadalmas. Összesen 8 személyről van szó, amely az ismert származásúaknak csupán a 4,5%-a. Tovább csökkent a számukat, hogyha tekintetbe vesszük azt, hogy a paraszti származású Nagylucsei Orbán pécsi prépostsága idején (1481) már – a Mátyástól nyert adomány révén – nemesnek számított.⁸⁸ Ezek alapján az sem meglepő, hogy egyedül ő jutott be a prelátusok rendjébe. Rajta kívül egy örkanonokot (Cserkúti György), egy éneklőkanonokot (Kovácsszéna), egy főesperest (Devecseri Péter) és négy mesterkanonokot találunk közöttük. Mindenképpen ki kell emelnünk, hogy esetükben a javadalomhoz jutásban nyilvánvalóan alapvető szerepe volt, hogy valamennyien – értelemszerűen Nagylucsei kivételével – egyházi birtokokról származtak: a két Cserkúti, a két Devecseri, Kovácsszéna és Töttösi a káptalan azonos nevű birtokairól, míg Berekalji a pécsi püspök Berekalj nevű *possessio*járól.

Az eddigiek összegzéseként tehát azt mondhatjuk, hogy eredményeink megerősítik Cevinsnek a magyar székeskáptalanokról tett megállapítását ti., hogy ezek *„tagjait majdnem egyenlő arányban a városi polgárság és a nemesség adta, míg a paraszti származásúak és a bárók gyermekei kisebbségben maradtak.”*⁸⁹

4.1.5. Külföldiek

A külföldi származásúak a 14. századi Magyarországon igen nagy számban tartottak kezükben kisebb-nagyobb egyházi javadalmakat. A javadalomadományozásokkal kapcsolatban fentebb már említettük, hogy Anjou királyaink az egyházi javadalmakat saját céljaikra kívánták fordítani, saját jelöltjeiket akarták javadalmakhoz juttatni, ám „ennek fejében” az országba érkező tizedszedők javadalomszerzését nem gátolták. Zsigmond uralkodása alatt, pontosbban az 1397-ben tartott temesvári országgyűlésen találkozunk először az idegen javadalmasok elleni állásfoglalással, majd az 1404-es rendelet uralkodói

---

⁸⁸ Nr. 269.

⁸⁹ CEVINS 2003. 102.

jóváhagyástól tette függővé külhoniak stallum nyerését.⁹⁰ A konstanzi zsinatot követően fokozatosan csökkent a külföldi javadalmasok száma, azonban további jelenlétüket igazolja, hogy 1526-ig megtaláljuk törvényeink között az ellenük irányuló cikkelyeket.⁹¹ A külföldi káptalanok közül csak a lengyel testületeknél figyelhetünk meg hasonló intézkedéseket. Elsőként Gnieznoban hoztak ilyen jellegű határozatot (1462), majd Włocławekben, Płockban (1515) és Krakkóban (1516).⁹²

Pécsett a vizsgált korszakban 31 külföldi személyt regisztráltunk, amely a 376 személy 8%-a, míg ha az ismert származásúakat vesszük figyelembe, akkor ez az arány 18%. Közülük négy személy az uralkodóknak köszönhette pécsi stallumát. Helfensteini Lajos Nagy Lajos király családjával állt rokoni kapcsolatban, így a király egészen a kalocsai érsekségig ívelt egyházi pályája.⁹³ Beckensloer Mátyásnak köszönhette pécsi préposti stallumát, bár meg kell jegyeznünk, hogy a testvére lemondása (?) folytán üressé vált pécsi préposti méltóságot nyerte el.⁹⁴ Skultéti Konrád és Uski János pedig az uralkodóknak tett szolgálataikért részesültek különböző egyházi javadalmakban. Skultéti pécsi stalluma egy volt a számos egyházi javadalma közül, míg Uski pécsi nagypréposti javadalma magyarországi egyházi pályafutásának csúcsát jelentette.⁹⁵ Közvetve ugyan, de az uralkodónak köszönhette a pécsi kisprépostságot a lengyel származású Głowinoi Pál. Ő még I. Ulászló kíséretében érkezhetett az országba, ám csak az uralkodó halálát (1444. november 10.) követően, 1446-ban nyerte el az említett prépostságot.⁹⁶ Hat javadalmas pécsi (és magyarországi) javadalomnyerésével kapcsolatban a pápai udvar szerepét kell kiemelnünk. Közülük négyen pápai kúrialisták voltak. Jeczai Henrik a pápai tizedek *subcollectora*,⁹⁷ míg *Rogierius de Cavazis collector*, a Pécsi Egyházmegye *subcollectora*,

⁹⁰ KNAUZ Nándor: A bullások. In: Magyar Sion I (1963) 411–431., DRH I. 181–182.

⁹¹ 1440:4.tc. DRH I., 1444:32. tc. DRH I. 333., 1445:14.tc. DRH I. 345., 1447:33., 1447:33. tc. DRH I. 369, 1495:30–32.tc. MT 580., 1498:26. tc. MT 609., 1500:35. tc. MT 663., 1504:10. tc. MT 677., 1525:2. tc. MT 829., 1526:21. tc. MT 847.

⁹² WOLLEK 1972. 15–16.

⁹³ Nr. 138.

⁹⁴ Nr. 30.

⁹⁵ Nr. 351. és 392.

⁹⁶ Nr. 120.

⁹⁷ Nr. 190.

apostoli követ és *referendarius* volt⁹⁸. Sienai Miklós pápai familiáris és Jegyző (*notarius*),⁹⁹ míg Sienai Zergardis Fülöp szintén pápai kúrialista volt, ám ez utóbbi magyarországi javadalmait (legalábbis a győrit) Gosztonyi Jánosnak (is) köszönhette.¹⁰⁰ Vilmos bíboros VI. Kelemen pápa unokaöccseként számtalan javadalommal rendelkezett, többek között Magyarországon is.¹⁰¹ Casocti Miklós pápai provízióval nyerte el pécsi stallummát, ám hogy konkrétan kik támogatták nem tudjuk, mindenesetre pécsi javadalma és a tolnai főesperesi hivatal csak pályafutása egy szakaszát képezték, utóbb ugyanis Trau püspöki székébe emelkedett.¹⁰² Egy személyt, Montilioi Pétert, Miklós pécsi püspökhöz fűzött familiárisi kötelék, egyben a főpap káplánja volt. Magyarországi javadalomszerzéseiben azonban Vilmos bíboros szerepét kell kiemelnünk, ugyanis az ő kíséretében érkezett az országba.¹⁰³ Egy külhoni származású személy pécsi javadalomszerzése véleményünk szerint egyházi kapcsolatai útján valósult meg. Cremonai Miklós apostoli és császári közjegyzőt Alsáni Bálint pécsi püspök a saját kancelláriájának irányításával bízta meg. Vélhetőleg Alsáni egyik diplomáciai útja során ismerkedhetett meg Miklóssal, akit aztán szolgálatába vett.¹⁰⁴ Öten személyes ismeretségük, kapcsolataik révén juthattak egy-egy pécsi stallum birtokába. Közülük hárman Vilmos püspökkal fennálló kapcsolatuknak köszönhették javadalmukat. Vilmos már Magyarországra érkezését megelőzően kapcsolatban állt a *Bachenstein* családdal, hiszen a speyeri székeskáptalan tagja volt mind a későbbi pécsi püspök, mind pedig egy *Johannes von Bachenstein* nevű illető. Így Vilmos minden bizonnyal már a birodalomban maga mellé vette Albertet, akit magával hozott Magyarországra, és itt javadalmakat eszközölt ki számára. Először Egerben, ahol Vilmos, püspökségre emelkedéséig a préposti méltóságot töltötte be, majd Pécsen kapott egy-egy kanonoki stallumot.¹⁰⁵ Znojmoi

⁹⁸ Nr. 336.

⁹⁹ Nr. 345.

¹⁰⁰ Nr. 346.

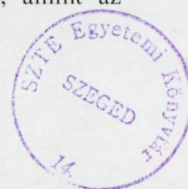
¹⁰¹ Nr. 396.

¹⁰² Nr. 60.

¹⁰³ Nr. 267. Koszta László hipotézise alapján ő kezelte a bíboros magyarországi egyházi javadalmait. KOSZTA 1991. 51.

¹⁰⁴ Nr. 63. Talán éppen a torinói békekötés alkalmával ismerkedhettek meg, hiszen időben ez teljesen elfogadható: Miklós Pécsen 1383-tól rendelkezett javadalommal, a Velencével kötött béke, amint az közismert, 1381-ben történt.

¹⁰⁵ Nr. 16.

Jánost I. Lajos király diplomataként alkalmazta és 1356-ban már magyarországi egyházi javadalmakat birtokolt. Pécsett 1372-ben kapott stallumot, amelyet Vilmos püspöknek köszönhetett, akinek kedvelt titkára volt. A főpap minden bizonnyal a cseh királyi udvarban ismerkedett meg Jánossal, aki ekkor IV. Károly titkáráként tevékenykedett.¹⁰⁶ Rudolf is Vilmos révén került a magyar királyi kápolnába, majd Egerben és Pécsett is javadalmakat eszközölt ki számára a pécsi püspök, majd a pécsi egyetem professzora lett.¹⁰⁷ *Plaueni* Konrád javadalmát Skultétinek köszönhette, hiszen az ő káplánjaként érkezett az országba. Az már más kérdés, hogy pécsi javadalomhoz jutása idejében protektora – legalábbis a rendelkezésünkre álló adatok alapján – már nem volt a kanonoki testület tagja.¹⁰⁸ Balbi Jeromos pécsi éneklőkanonoki méltóságát egyértelműen a Szatmári püspökkel fennálló szoros baráti kapcsolatának köszönhette. Tagja volt a püspök humanista körének, személyi titkáráként és tanácsosaként alkalmazta, továbbá nagybányai bányájának vezetésével is őt bízta meg.¹⁰⁹ A németalföldi Hueveni Goeswin a Bécsi egyetemen ismerkedhetett meg Tamásfalvi Miklóssal, aki ekkor már Pécsett kanonoki javadalommal rendelkezett. Ezek alapján azt feltételezzük, hogy Goeswin e kapcsolata révén lett pécsi kanonok.¹¹⁰ A további 12 külföldi személy esetében (Alemanniai, Basthonyai, Beckensloer Jeromos, *Escheri*, Armandfi Konrád, Modrusi, Pipowoi, Regensburgi, Sasvári, Sienai János, Spalatoi, *Swessai*) nem rendelkezünk olyan információkkal, melyek birtokában legalább hipotetikusán megállapíthatnánk, hogy milyen kapcsolatok segítették őket pécsi javadalmukhoz.

A javadalomszinteket vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy 15 fő csak az egyszerű kanonoki javadalmakat tudta megszerezni, míg a többség (52%) a káptalanon belül magasabb szintre emelkedett. Közülük öten (a két Beckensloer, Rudolf, Uski, Vilmos kardinális) a káptalan élén álltak, 1-1 személy pedig a kispréposti (*Głowinoi*), a *lector*i (Sasvári), illetve a *cantori* (Balbi) méltóságot nyerte el. Nyolc fő (Basthonyai, *Casocti*, Cremonai, Jeczai, Modrusi, Plawei, Sienai János

¹⁰⁶ Nr. 403. Persze korábról is ismerhették egymást, hiszen tudjuk, hogy maga Vilmos is IV. Károly diplomatája volt 1353 előtt.

¹⁰⁷ Nr. 338.

¹⁰⁸ Nr. 324.

¹⁰⁹ Nr. 23.

¹¹⁰ Nr. 13.

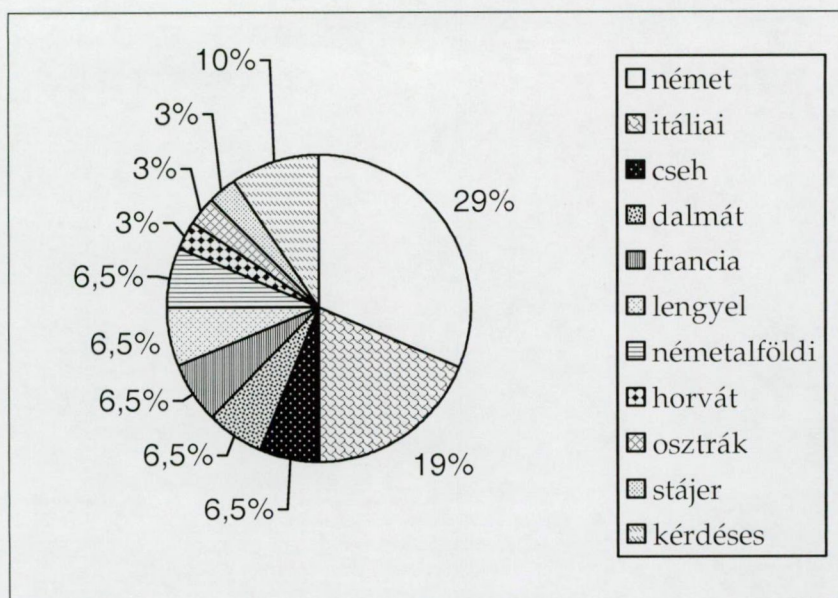
Swessai) egy-egy *archidiaconatus* élére került. Ki kell emelnünk, hogy a németalföldi *Bastogne* városból származó Jánost András pécsi püspök helynökévé nevezte ki.¹¹¹ Ezek alapján Pécs esetében is azt állapíthatjuk meg, hogy a törvények ellenére a káptalani helyek betöltése alapján relatíve magas arányban jutottak javadalomhoz. Tovább finomíthatjuk az eredményt, amennyiben az 1397-es országgyűlés előtti javadalmasokat elkülönítjük, hiszen – amint fentebb említettük – ettől kezdve jelentek meg az idegen származásúak egyházi javadalombirtoklását tiltó törvénycikkek. Gyakorlatilag majdnem azonos arányt állapíthatunk meg, hiszen a 14. században (1397 előtt) összesen 16 idegen származású kanonokot találunk a testületben, amely 51,6%-os aránynak felel meg. A későbbiekben 15 javadalmasról állapítottuk meg a külföldi eredetet, amely 48,4%-os megoszlás. Ebből az összevetésből világosan látható, hogy a törvényi tiltások ellenére továbbra is javadalomhoz juthattak Pécsen a külföldiek. Nyilvánvalóan megfelelő kapcsolatokkal, ismeretiséggel kellett rendelkezniük ehhez, ám csak összeköttetéseiktől függött a siker. Köblös egyébként ugyanezt állapította meg az általa elemzés alá vont négy testülettel kapcsolatban. Ehhez hozzátehetjük, hogy kutatási eredményei szerint a Mátyás és Jagelló kor egyházi középrétegében az általunk is megállapított 8%-os arányban jutottak a stallumok a külhoniaknak.¹¹²

Amennyiben a külföldiek származási helyét vesszük górcső alá a következőket állapíthatjuk meg. Három személy (Jeczozai, Armandfi Konrád, *Swessai*) származási helyét nem tudtam azonosítani, így nem tudni, hogy mely nációnak tagjai. Kilenc kanonok (Alemanniai, Bachensteini, a két Beckensloer, Helfensteini, Plaueni, Regensburgi, Sasvári, Skultéti) sorolható a német nációnak tagjai közé. Hat fő esetében (Balbi, Cremonai, *Cavazis*, a három Sienai) itáliai eredetet állapítottunk meg. Egyaránt 2 személy került ki a következő nációkból ill. területekről: cseh (Uski, Znojmoi), dalmát (Casocti, Spalatoi), francia (Montilioi, Vilmos bíboros), lengyel (Głowinoi, Pipowoi), németalföldi (Arnheimi, Basthonyai). Egy-egy személy képviselte a következő nációkat: horvát (Modrusi), osztrák (Rudolf), stájer (*Escheri*).

---

¹¹¹ Nr. 26.

¹¹² KÖBLÖS 1994. 31.

A külföldiek etnikai hovatartozása

A külföldi származásúak közül mindössze egyetlen személynek kellett elhagynia javadalmát: Alemanniai Vilmost IV. Jenő pápa azért fosztotta meg javadalmától, mivel az egyetemes zsinat Baselből Ferrarába történő áthelyezését követően ő is Baselben maradt.¹¹³ Vilmos e döntésében egyértelműen szerepet játszott német származása, mivel tudjuk, hogy a német választófejedelmek sorába tartozó mainzi és kölni érsek, valamint a német egyháziak többsége sem követte a pápát.¹¹⁴ Az így üressé vált stallumot egyébként I. Ulászló király bemutatására Márton a pécsi várban lévő aranyos Mária kápolna oltármestere nyerte el.¹¹⁵

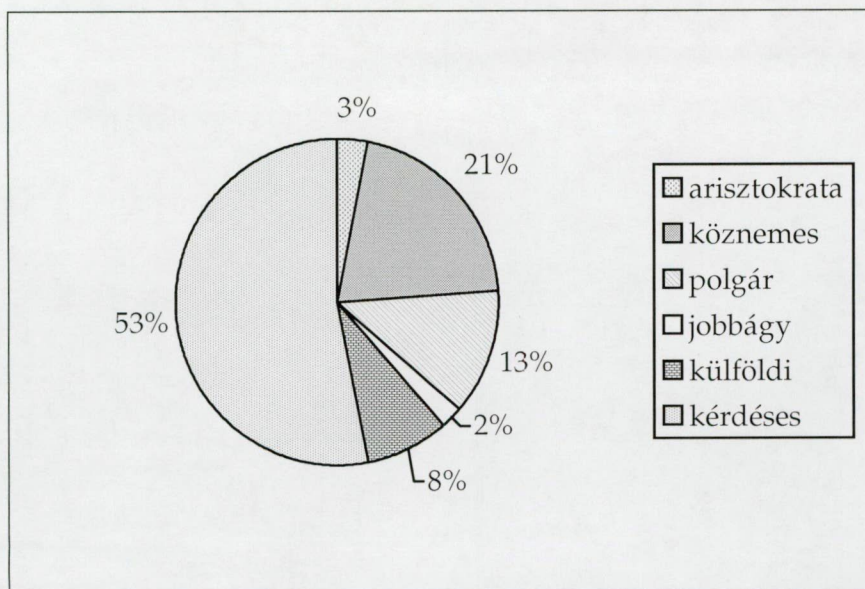
A származással kapcsolatos vizsgálódásaink végére érve egy feladatunk maradt, jelesül, hogy választ adjunk arra a kérdésre, hogy a származás determinálta-e a javadalomhoz jutást Pécsen? Áttekintésünk alapján egyértelműen azt a választ adhatjuk, hogy az eredet gyakorlatilag nem befolyásolta a javadalomszerzést.

¹¹³ BÓNIS 1997. Nr. 2533., FRAKNÓI 1895. 135., 139., LUKCSICS II. Nr. 738. „*Canonicatus et praebenda vacant, quia eorum possessor [...] post translationem generalis concilii a Basiliensi in Ferrariensem civitatem factam rebellis erga papam existens ibidem remansit et propterea beneficiis spoliatus est.*”

¹¹⁴ A kúria hiába tette le őket 1446-ban a zsinat 1448-ig Baselben, aztán Lausanneban ülésezett és csak 1449-ben sikerült elérni az ellenpápa lemondását, valamint e zsinat önfeloszlatását. JEDIN III/2. 585-586.

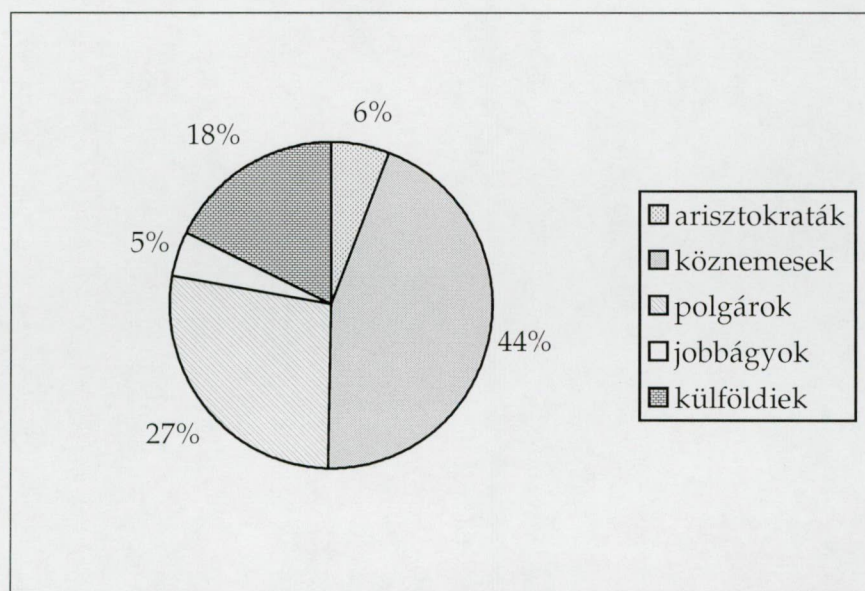
¹¹⁵ Nr. 225.

A kanonokok származása

Nyilván a magasabb társadalmi csoportok képviselői jobb kapcsolatokkal rendelkezhettek, amelyek megkönnyítették a bejutást, ám – amint alább látni fogjuk – a tehetséges jobbágyok számára sem voltak elérhetetlen távolságban a stallumok, sőt a jobbágy származásúak 50%-a magasabb javadalmak birtokába jutott. Adataink alapján az is nyilvánvaló, hogy a származásból adódó negatív diszkrimináció a testület tagjai között egyáltalán nem jelentkezett, továbbá ahogy fentebb már említettük, a külföldiekkel szemben sem keletkezett etnikai hovatartozásukból fakadóan semmilyen konfliktus.

Az ismert származású kanonokok eredete

4.2. Egyetemlátogatás

A nyugat-európai egyházi középréteg egyetemet végzett tagjainak arányát a magyar szakirodalomban Mályusz Elemér vázolta fel,¹¹⁶ majd munkája nyomán legutóbb Köblös József ismertette.¹¹⁷ Eszerint Angliában a konstanzi zsinaton rögzítették, hogy a kanonoki stallumok $\frac{1}{4}$ -ét a borostyánkoszorúval, *licentiatussal*, ill. doktori fokozattal rendelkezők számára kell fenntartani; a francia királyság az 1438-as bourges-i *pragmatica sanctio*val a kanonikusok $\frac{1}{3}$ -át juttatta az egyetemet végzett személyeknek; a Német-római birodalomban a kérdést a Szentszékkal 1448-ban kötött bécsi konkordátum szabályozta, amely a javadalmak $\frac{1}{6}$ -át biztosította a grádussal rendelkezőknek.¹¹⁸ E szabályozások azonban csak a javadalmak minimumát határozták meg, melyeket minden körülmények között az egyetemet végzett személyek számára kellett biztosítani. A felsőfokú képzettséggel rendelkező kanonokok tényleges jelenlétét az egyházi középrétegben, csak az egyes testületek beható vizsgálata nyomán lehet megállapítani.

David N. Lepine kutatásaiból tudjuk, hogy a 15. századi Angliában szinte alapkövetelmény volt az egyetemi képzettség a sikeres egyházi karrierhez. Kivételszámba ment, ha egy klerikus egyetemi stúdiumai befejezése előtt, magasabb grádusok nélkül jutott kanonoki javadalomhoz. Az 1300–1541 közötti időszakban az exeteri székeskáptalan tagjainak 78%-a, míg a lincolni kanonokok 70%-a folytatott egyetemi tanulmányokat, és e személyek több mint 40%-a szerzett fokozatot.¹¹⁹

Franciaországi példánkat ugyan az 1438-as rendelet előtti időszakból vettük, ám így talán még jobban megragadható az elvi szabályozás és a praxis közötti különbség. A laoni katedrálisban javadalommal rendelkező (1272–1412 között) személyek 48%-ánál mutathatók ki felsőfokú tanulmányok, és 83%-uk szerzett grádust.¹²⁰

---

¹¹⁶ MÁLYUSZ 1958. 56–63.

¹¹⁷ KÖBLÖS 1994. 37–38.

¹¹⁸ MÁLYUSZ 1958. i.h., KÖBLÖS 1994. i.h.

¹¹⁹ LEPINE 1992. 35., LEPINE 1995. 56–58., 62.

¹²⁰ Igen széles adatbázis alapján készült ez az elemzés, hiszen a jelzett időszakban 849 személynek volt javadalma a testületben. MILLET 1982. 22., 90., 465.

A német kanonoki javadalmakat a nemesség igyekezett magának fenntartani, így az egyes intézmények statútumaikban írták elő azon követelményeket, amelyeknek az egyéb társadalmi csoportok tagjainak eleget kellett tenni, hogy javadalomhoz juthassanak. E követelmények általában az egyetemi tanulmányokat, és bizonyos grádusokat kívántak a kandidálóktól.¹²¹ A bécsi konkordátumban előírt 16,6%-os arányt, a legtöbb testületben meghaladta az egyetemjárt kanonokok száma. Bambergben (1399–1556) a kanonokok 80%-a folytatott egyetemi tanulmányokat, amely a német testületek mellett – véleményem szerint – európai összevetésben is kimagasló. E magas százalékos arány ellenére kevesebb, mint 10%-uk szerzett akadémiai fokozatot.¹²² Speyerben (1350–1540) a kanonokok 72%-a járt egyetemre és 29,5%-uk rendelkezett fokozattal,¹²³ Salzburgban (1400–1550) ez az aránypár 60–19%,¹²⁴ Bresslauban (1341–1417) 50–24%,¹²⁵ Brixenben (1300–1500) 40–20%,¹²⁶ Mainzban (1306–1476) 31–34-%,¹²⁷ Schwerinben (1171–1400) 26–28%,¹²⁸ Goslarban (1049–1551) 13–39%¹²⁹ volt. Az egész középkorra vonatkozó adatok szerint Kölnben a javadalmasok 35, Trierben 29, míg Hildesheimben 15%-a látogatta valamelyik egyetemet, míg Augsburgban (1400–1500) ez 64,5%-ot tett ki.¹³⁰

A legjelentősebb lengyel káptalanok esetében hasonló tendencia figyelhető meg, mint amit a német testületek esetében fentebb jeleztünk: a nemesek számára kívánták fenntartani a stallumokat. 1414-ben a gnieznoi dóm kanonokjai közé a nemesi származásúakon kívül csak azokat vették fel, akik valamelyik tudomány akadémiai fokozatával rendelkeztek. 1421-ben ezt a rendelkezést V. Márton pápa megerősítette és kiterjesztette a plocki, a poznani és a wrocławwiki székeskáptalanokra is, valamint a grádussal nem rendelkezők számára 7 év

¹²¹ MÁLYUSZ 1971. 112. Hauck és Schulte munkáira támaszkodva sorol fel néhány testületet.

Speyerben és Wormsban pl. a következőképpen határozták meg az egyetemi végzettséget: „*Nachweis von mindestens 5 Jahren Universitäts-Studium jenseits der Alpen und 5 Jahren diesseits der Alpen, erlangter Grad eines Magisters oder baccalaureus formatus in theologica oder doctor oder Lizenziat in iure canonico vel civili.*” HARTMANN 1975. 155.

¹²² KIST 1943. 93–95.

¹²³ FOUQUET 1987. 172., 183.

¹²⁴ WAGNER 1949. 88.

¹²⁵ SCHINDLER 1938. 53–57.

¹²⁶ SANTIFALLER 1924. I. 126., 132.

¹²⁷ HOLLMANN 1990.

¹²⁸ KALUZA–BAUMRUKER 1987. 110–117.

¹²⁹ MEIER 1967. 132.

¹³⁰ KIST 1943. 93–94.

egyetemi tanulmányokat írt elő.¹³¹ Egy 1505-ben kelt pápai bulla a gnieznoi testület számára előírta, hogy 6 stallumot kell fenntartani a doktori fokozattal (2 jogász, 2 teológus, 2 orvos) rendelkezők részére, majd ezt 1515-ben X. Leó kiterjesztette a fent említett testületekre és a krakkói káptalanra is, ám a fenntartott javadalmak számát 4-re csökkentette.¹³²

Európa további területei közül először Skandinávia gyakorlatát tekintjük át.¹³³ A bergeni székesegyház kanonokjainak 26%-a tanult egyetemen, és ezek 32%-a rendelkezett akadémiai fokozattal 1200–1537 között.¹³⁴ A dán káptalanok közül Lundban a 15. században a nemesek (!) számára kötelezővé tették az egyetemi tanulmányokat, a polgárok számára pedig az akadémiai grádus megszerzését írták elő. Aarhusban (1345) két, Viborgban (1440) és Ripenben (1455) pedig három esztendei stúdiumot kellett igazolni.¹³⁵

Itáliában az általunk ismert káptalanok közül Lucca áll az „élen”, mivel a 15-16. században a testületben javadalommal rendelkezők 42,6%-a folytatott egyetemi tanulmányokat, és e személyek 37%-a rendelkezett fokozattal.¹³⁶ Rómában a Szt. Péter bazilika javadalmasainak (1376–1500) mindössze 8,6%-a rendelkezett egyetemi fokozattal, amelyből – a két nagy római dóm analógiájára – az egyetemet jártak alacsony arányára következtethetünk.¹³⁷ A lateráni bazilika 14. századi javadalmasainak 16,4, míg a *S. Maria Maggiore* kanonokjainak csupán 7%-a járt egyetemre.¹³⁸ A 15. század második felében Páviában a javadalmasok 25,¹³⁹ Pármában pedig 16%-a folytatott egyetemi tanulmányokat.¹⁴⁰

A magyar káptalanok statútumaiban nem szerepel az egyetemlátogatási kötelezettség, ami természetesen nem azt jelenti, hogy javadalmasaik egyike sem folytatott volna egyetemi tanulmányokat. Az *archidiaconus*ok számára az 1279-ben tartott budai zsinat minimum 3 éves kánonjogi tanulmányokat írt elő, amely

¹³¹ WOLLEK 1972. 5.

¹³² i.m. 7.

¹³³ Az ibériai félsziget, Csehország valamint Dalmácia székeskáptalanjairól nem találtam adatokat.

¹³⁴ BAGGE-TRYTI 1992. 177., 182.

¹³⁵ HARMS 1914. 25.

¹³⁶ BITTINS 1992. 99–104.

¹³⁷ MONTEL 1992. 113.

¹³⁸ REHBERG 1999. 156–158., 166. E három római káptalan esetében bizonyára a pápai *reservatiok* és *provisiok* következtében volt ilyen alacsony az arány.

¹³⁹ PELLEGRINI 1992. 73.

¹⁴⁰ BATTIONI 1992. 61.

időszak alatt rezideálási kötelezettségüket egy helyettes állításával oldhatták meg.¹⁴¹ Ezen előírásnak azonban nem tettek következetesen eleget a főesperesek, mint ahogy azt a következőkben látni fogjuk. Amint köztudott a középkori Magyarország területén nem működött folyamatosan egyetem. Az 1367-ben alapított pécsi egyetem nem érte meg a 15. század kezdetét, Zsigmond óbudai alapítása (14-15. század fordulója) legfeljebb az uralkodó haláláig működhetett, míg a Vitéz János által 1467-ben életre hívott pozsonyi *Academia Istropolitana* a főpap bukásával szűnt meg.¹⁴² Az ország „egyetemnélkülisége” következtében a magyar tanulni vágyóknak a külföldi egyetemeket kellett felkeresniük, amelyek közül a közeli Bécs és Krakkót látogatták a legtöbben. Az egyetemek közötti „versenyben” a 15. század második felében Krakkó megelőzte Bécsét, több magyar diákot vonzott.¹⁴³ Bécs és Krakkó kiemelkedő látogatottságát földrajzi közelségük mellett minden bizonnyal a kedvezőbb anyagi feltételek (beiratkozási díj), olcsóbb életvitel lehetősége is kedvezőbbé tette a magyar diákok számára.¹⁴⁴ A prágai egyetemet a 15. századtól kezdve a huszitizmus következtében magyarok nem, vagy csak elvétve látogatták. Itália egyetemei, amelyek igen nagy költségeket róttak a hallgatókra, szintén célpontjai voltak a magyar diákoknak, ám Bécsét és Krakkót nem tudták megelőzni.¹⁴⁵ A párizsi, valamint a német egyetemeket igen kevesen választották, nyilván a nagy távolságok miatt.

Káptalanjaink középkori történetének feldolgozottságából adódóan, csak néhány testület esetében rendelkezünk releváns adatokkal a kanonokok egyetemjárását illetően. Az esztergomi káptalan gyakorlatát az 1397-es egyházlátogatási jegyzőkönyvből ismerjük. E szerint a fiatalabb javadalmasok mentek egyetemre, akik javadalmuk birtokában folytatták tanulmányaikat, majd három esztendő elteltével meg kellett jelenniük a káptalan székvárosában és be kellett számolniuk tanulmányi előmenetelükről.¹⁴⁶ A 14. század végén alapította

¹⁴¹ SZENTIRMAI 1957. 160–162.

¹⁴² A magyar középkori egyetemekkel számtalan tanulmány, monográfia foglalkozik. Ezek felsorolása helyett itt ld. KUBINYI 1971. 60.

¹⁴³ KOVÁCS 1964. 23–24.

¹⁴⁴ KOVÁCS 1964. 31.; Bécsben egy *magister artium* grádust kb. 4 év alatt lehetett megszerezni, amely kb. 40–50 Ft-ba került, ezzel szemben, pl. Bolognában a beiratkozási díj 12 ft volt. TONK 1979. 115–116.

¹⁴⁵ Kubinyi professzor véleménye szerint, melyet az alább ismertetésre kerülő pécsi adatok alapján magam is osztok, általában azok iratkoztak be valamely itáliai egyetemre, akik korábban Bécsben vagy Krakkóban már fokozatot szereztek. KUBINYI 1971. 61.

¹⁴⁶ KÖRMENDY 1986. 180., MÁLYUSZ 1971. 101.

Budai János barsi főesperes a *Collegium Christit*, amely intézmény a szerény anyagi helyzetben lévők külföldi tanulmányait segítette.¹⁴⁷ Az esztergomi székeskáptalanban 1183–1543 között kanonoki stallummal rendelkezők 19,7%-a folytatott egyetemi tanulmányokat, és ezek 62,5%-a szerzett fokozatot. Az 1301 után grádust szerzők közül 64 kánonjogi-, 13 *artes*-, 7 orvosi fokozattal rendelkezett. Az egyetemek közötti sorrend a következőképp alakult: Bécs, Bologna, Padova, Prága, Ferrara, Krakkó.¹⁴⁸

Tonk Sándor kutatásai igazolták, hogy – a magyar káptalanok gyakorlatának megfelelően – az erdélyi káptalan esetében sem volt kritérium az egyetemi képzettség. A gyulafehérvári kanonokok 34,63%-a folytatott felsőfokú tanulmányokat 1381 és 1520 között. A főesperesek kisebb része végzett egyetemi tanulmányokat, a szerző szerint az egyházi bíróságokon gyakorlatban sajátították el a kánonjogot.¹⁴⁹

A Mátyás- és a Jagelló-kori egyházi középrétegről készített alapvető monográfiájában Köblös József igen részletes, sokoldalú elemzés alá vonta az általa kiválasztott négy kanonoki testület egyetemet járt tagjait. Eszerint a vizsgált korszakban a budai kanonokok 23, a fehérváriak 51, a győriek 40, míg a pozsonyiak 55%-a tanult rövidebb-hosszabb ideig egyetemen. A négy káptalan felsőfokú tanulmányokat végzett tagjainak azonban csak 35%-a szerzett akadémiai grádust. A kanonokok hét egyetemen folytattak tanulmányokat, melyek közül Bécs emelkedik ki, majd alaposan lemaradva Krakkó következik. Az észak-itáliai egyetemeket (Padova, Bologna Ferrara) csak kevesen keresték fel, végül a Párizsban és Rómában tanultak száma a legcsekélyebb (5-5 fő). A származás és egyetemjárás kapcsolata a következőképpen alakult: az arisztokraták 75, a külföldiek 70, a polgárok 51, a köznemesek 35, míg a jobbágyok 31%-a vett részt egyetemi képzésben. Ami az egyetemi tanulmányok időtartamát illeti a kanonokok 69%-a egy 18%-a 2–5, míg 11%-a 6–10 évig járt egyetemre. A fokozatot elérők többsége a *facultas artium* stúdiumait végezte el, míg őket a kánonjogi grádussal rendelkezők követték.¹⁵⁰

¹⁴⁷ KÖRMENDY 1986. 180.

¹⁴⁸ KÖRMENDY 1986. 184–185., 200. 201.

¹⁴⁹ TONK 1979. 129–132.

¹⁵⁰ KÖBLÖS 1994. 38–43.

A váradi székeskáptalan tagságát analizáló Kristóf Ilona kutatásaiból tudjuk, hogy 1440 és 1526 között a kanonokok 29%-a (107 fő közül 31-en) folytatott egyetemi tanulmányokat. Az egyetemet járt egyháziak döntő többsége (39%) a nemesek közül rekrutálódott, amit az indokolhat, hogy „a káptalan tagjainak 46%-a volt bizonyíthatóan nemesi és csak 29%-a polgári származású”.¹⁵¹ Az egyetemet járt kanonokok közül 18 személy szerzett fokozatot, amely 58%-os aránynak felel meg. A főesperesek mintegy fele nem folytatott egyetemi stúdiumokat.

Pécssett a vizsgált 376 személy közül 77 fő esetében mutatható ki felsőfokú tanulmányok végzése, amely közel 20,5%-os aránynak felel meg. Közülük hét kanonok esetében csak feltételezni tudjuk egyetemi tanulmányaikat. Macedóniai László humanista műveltsége és Szatmári humanista köréhez tartozása alapján feltételezhető, hogy legalább a szabad mesterségek fakultásán folytatott tanulmányokat, vélhetőleg Bécsben. Montilioi Pétert, Miklós pécsi püspök nevezte *in iure peritusnak*, amely alapján egyetemi tanulmányait valószínűsíthetjük. Ugyanez mondható el Skultéti Konrádról és Valkói Jánosról, utóbbi esetében annyival kiegészítve, hogy minden valószínűség szerint valamelyik itáliai egyetemet látogatta. János (IX.) esetében egy pápai bulla tájékoztat arról, hogy felmentést kapott a rezideálási kötelezettség alól, amíg egyetemi tanulmányokat folytat. István (VIII.) főesperest vélhetőleg azonosíthatjuk azzal a pécsi kanonokkal, aki 1487-ben tanúként jelen volt Padovában Vitéz Mihály zágrábi prépost doktori vizsgáján. Vélhetőleg ő is az egyetem jogi fakultását látogatta, ám biztos információval nem rendelkezünk. Cserkúti György esetében annyit tudunk, hogy pápai felmentést kapott rezidencia kötelezettség alól, és az okok között szerepelt az egyetemlátogatás.¹⁵² Veress Endre hipotetikusan azonosította a padovai egyetemen 1400-ban feltűnő „*dominus custos de Ungaria*”-val.¹⁵³ Ez a 20,5% nemzetközi viszonylatban relatíve alacsony arány, ám meghaladja a német káptalanok számára 1448-ban előírt 1/6-os arányt és Lucca kivételével az említett itáliai testületek egyetemjárt tagjainak százalékos arányát is. Az erdélyi káptalannal összehasonlítva az 1381–1520 közötti években a pécsi javadalmasok

¹⁵¹ KRISTÓF 2002. 70.

¹⁵² Mon. Vat. I/3. 303.

¹⁵³ VERESS 1915. 5.

23%-a járt egyetemre, míg az erdélyi kanonokok kb. 35%-a. Az 1458–1526 közötti időszakot vizsgálva a pécsi javadalmasok 34%-a látogatta valamelyik egyetemet, ezzel a testület megelőzte a budai káptalant (23%), megközelítette Győrt (40%), ellenben jelentősen elmaradt a fehérvári (51%) és a pozsonyi (55%) káptalanoktól. Amennyiben a négy testület adatait átlagában vesszük, úgy 39%-os arányszámot kapunk, így azt mondhatjuk, hogy a pécsi 34% megfelel az „országos viszonyok”-nak.

Az egyetemek közül a legtöbben a bécsit látogatták, amely a 15. század közepéig országos viszonylatban is az első helyen szerepelt. 21 pécsi javadalmas folytatott biztosan tanulmányokat Bécsben és további három fő esetében is ez valószínűsíthető. Az ott tanulók döntő többségéről azt mondhatjuk, hogy itt csak a *magister artium* fokozatot szerezték meg, majd ezt követően további tanulmányokat folytattak Itáliában, ahol általában kánonjogi stúdiumokat folytattak. Jellemző példáját láthatjuk e gyakorlatnak Handó György és Hangácsi Albert prépostok esetében. Mindketten Bécsben kezdték tanulmányaikat, majd a szabad művészetek mestereiként előbbi Ferrarában, utóbbi Padovában hallgattott a kánonjogot, majd Handó Firenzében (1451), míg Hangácsi Bolognában (1450) tette le a doktori vizsgát.¹⁵⁴ Bécsset követően az itáliai egyetemeket látogatták többnyire, melyek közül Padovában 13 személy folytatott tanulmányokat, majd Bologna (9), Ferrara (6), Firenze és Róma (3) következett, megelőzve Prágát (2), Párizst (2) és Kölnt (2). Heidelbergben és Paviában egyaránt 1–1 személy folytatott tanulmányokat. A vizsgált pécsi kanonokok közül mindössze Budai Kakas János tanult Krakkóban, aki 1507-ben – tehát pécsi javadalomnyerését megelőzően – a szabad mesterségek magiszteri fokozatát szerezte meg.¹⁵⁵ Az azonosítatlan egyetemeken fokozatot szerzett kanonokok közül Kolozsvári Jakabról tételezhető fel, hogy a Visztula-parti városban végezte stúdiumait, amely egyetem az erdélyi diákok körében igen népszerű volt.¹⁵⁶ A pécsi javadalmasok tehát 12 különböző európai egyetemen tanultak, ám az egyetemek közötti „rangsor”, Krakkó kivételével, hasonlóképpen alakult, mint amelyet Köblös az általa vizsgált négy

¹⁵⁴ Ld. Nr. 136., 137.; Ostfy Miklós esetében Bécs-Ferrara-Bologna volt a sorrend. További példákat ld. XI.5. táblázatban!

¹⁵⁵ KUBINYI 1999c. 201.

¹⁵⁶ Erre ld. TONK 1979.

testület és Körmendy Esztergom esetében megállapított: Bécs kimagasló látogatottságát az észak itáliai egyetemek követték.

Amennyiben az egyetemet jártak származását vizsgáljuk a következő képet kapjuk:

báró	4	7,3%
köznemes	23	42%
polgár	11	20%
jobbágy	2	4%
külföldi	15	27%

(Ezen arányokat jelentősen módosítaná az a 22 fő, akinek származása ismeretlen, és ehelyütt nem vettük figyelembe őket.) Amennyiben az egyetemjártak arányát kivetítjük a vizsgálat alá vont összes személyre (XI.2. táblázat), azt látjuk, hogy a külföldi származásúak esetében a legmagasabb a százalékos arány (48%). Ez alapján feltételezhetjük, hogy javadalomhoz jutásukban dominánsabb szerepe lehetett tanultságuknak. Az arisztokrata famíliák tagjai közül 4 fő (40%) tanult egyetemen. A köznemesek, a jobbágyok és a polgári származásúak közel azonos mértékben (26, 25, ill. 23%) végeztek felsőfokú tanulmányokat.

Az egyetemi tanulmányok alatt kiváló alkalom kínálkozott új ismeretségek szerzésére, személyes kapcsolatok kialakítására, a latin nyelv univerzalitásánál fogva, pedig különböző nemzetek tagjai is könnyen érintkezésbe kerülhettek egymással. Az egyes egyházi javadalmakról is könnyen informálódhattak az „érdeklődők”, sőt akár beneficiumhoz is juthattak e kapcsolatok által. Az egyetemeken kialakított kapcsolatok révén többen is kanonoki javadalomhoz jutottak Budán, Fehérváron, Győrben és Pozsonyban.¹⁵⁷ Pécs esetében a testületbe kerülés e módja elenyésző volt, hiszen mindössze négy személy esetében tudjuk feltételezni, hogy egyetemi tanulótársaik által jutottak kanonoki stallumhoz. Hueveni Goeswin vélhetőleg 1412-ben ismerkedhetett meg Tamásfalvai Miklóssal, a bécsi egyetemen. Miklós ekkor már pécsi javadalmas volt, és alkalmasint általa jutott javadalomhoz a tudós németalföldi. Minden bizonnyal közös padovai tanulmányaik során került kapcsolatba Tolnai János pécsi kanonokkal és főesperessel Gosztonyi Lőrinc és Szentegyedi Albert 1501-ben. Ezen ismeretség

¹⁵⁷ KÖBLÖS 1994. 43–44., Speyer esetében is igen fontos volt ez a csatorna. Ld. FOUQUET 1987. 154., 164–201.

folytán juthattak egy-egy kanonoki javadalomhoz ők is a káptalanban. Vélhetőleg Tolnai révén jutott javadalomhoz Pécsett Cinzius Antal is, aki szintén az említett egyetemen tanult 1499-ben.

Az egyetemet jártak több, mint 1/3-a, 27 fő (Hueveni, Asszonyfalvi, Bajoni, Balbi, Bodó, Bodrogi, Brodarics, Budai Kakas, Büki, Czudar, Dúlházi, Garázda Péter, Gosztanyi Lőrinc, Handó, Hangácsi, Mohorai, Piso, Plaueni, Pozsonyi, Cavazis, Rudolf, Sienai János és Fülöp, Skultéti, Turoni Kelemen, Valkói) már pécsi javadalomviselése előtt végezte tanulmányait, szerzett akadémiai fokozatot. A külföldiek közül kilencen (Hueveni, Balbi, Basthonyai, Plaueni, Cavazis, Rudolf, Sienai János és Fülöp, Skultéti) tartoztak ezek közé. Az arisztokrata származásúak tanulmányait (Asszonyfalvi, Czudar, Bodó) nyilván családjuk finanszírozta. Ezt valószínűsíti Asszonyfalvi esete, aki 1450–1453 között István nevű öccsével tanult Bécsben.¹⁵⁸ A köznemesek és polgárok számára családi kapcsolataik és magas rangú mecénások tették lehetővé a külföldi stúdiumok végzését. Mohorai Miklós nyilván apja kapcsolatai révén folytathatta tanulmányait Bécsben, hiszen apja, János mester, már Zsigmond király uralkodása alatt kúriai jegyzőként tevékenykedett, majd 1444-től az évtized végéig a kancellária protonotáriusa volt, továbbá Szentgyörgyi Tamásnak, a johanniták vránai perjelének, familiárisa és a lovagrend gondnoka volt.¹⁵⁹ Bajoni itáliai tanulmányait Vitéz János támogatásával végezte, sőt bolognai tanulmányai idején már a királyi kancellária titkáráként tűnt fel.¹⁶⁰ Brodarics padovai tanulmányait Thuz Osvát zágrábi- és Ernuszt Zsigmond pécsi püspökök egyaránt támogatták.¹⁶¹ Garázda Péter itáliai stúdiumait unokafivére, Janus Pannonius és a szintén rokon Vitéz segítette.¹⁶² Handó György tanulmányait Szécsi Dénes esztergomi érsek támogatta.¹⁶³

20 személy (Hueveni, Tamásfalvai, Barnabás II., Bácsi Simon, Cinzius, Cserdi, Garai Pál, Gibárti, Glowinoi, Gosztanyi Lőrinc, Gyarmati, Hagymási, Hangácsi, Laki, Pápai, Svessai, Szentegyedi, Telegdi, Tolnai) már egy pécsi kanonoki stallum birtokában kezdte meg, vagy folytatta tanulmányait. Hueveni Goeswin korábbi

¹⁵⁸ VERESS 1941. 363.

¹⁵⁹ PRT VIII. 448–457., BÓNIS 1971. 159. és III. Tábla, KUBINYI 1885. 3.

¹⁶⁰ BÓNIS 1971. V. tábla., SZILÁGYI 1930. 12., VERESS 1941. 51.

¹⁶¹ FARBAKY 2002. 26.

¹⁶² HUSZTI 1931. 235.

¹⁶³ UDVARDY 1991. 328.

párizsi tanulmányait 1412-től a kölni egyetemen folytatta egy pécsi kanonoki javadalom birtokában. Egy heidelbergi intermezzót követően egészen 1421-ig Kölnben tanult. Ehhez további anyagi támogatásra volt szüksége, amelyet újabb egyházi javadalmak megszerzésével biztosított: pécsi oltárigazgató, zágrábi és utrechti kanonok, *zempsai* plébános volt.¹⁶⁴ Gosztonyi Lőrincet és Hangácsi Albertet itáliai tanulmányaik folytatásában segítette egy-egy pécsi stallum. Az említett személyek közül 13 Itáliában (Padova, Bologna, Firenze) folytatott tanulmányokat, amelyek magasabb költsége miatt mindenképpen szükségük volt a pécsi javadalmuk nyújtotta jövedelemre.

A további 30 személy esetében adatok hiányában nem tudtuk megállapítani, hogy pontosan mikor és melyik egyetemen folytatták tanulmányaikat. Az oklevelekben már akadémiai fokozattal rendelkező pécsi javadalmasokként szerepeltek.

Ami a pécsi kanonokok tanulmányainak időtartamát illeti igen nagy szóródást tapasztalunk, ugyanis 1 és 25 év a két szélső érték. Sok esetben nem rendelkezünk pontos adatokkal az egyetemen eltöltött évekről, így azokban az esetekben, amikor az illető személyek nem szereztek akadémiai fokozatot minimálisan 1 évvel számoltunk. Amennyiben csak az illető fokozatát ismerjük, úgy az ahhoz szükséges optimális időtartamot vettük figyelembe. Az *artes* fakultáson a magiszteri fokozat megszerzéséig, az előírások szerint, hat esztendőn át kellett tanulni, majd ezután következhetnek a magasabb stúdiumok.¹⁶⁵ Az orvosi karon Párizsban hat éves tanulmányokat írtak elő a doktori fokozat megszerzéséhez.¹⁶⁶ A kánonjogi doktori fokozat megszerzése Prágában hét év tanulmányokat jelentett.¹⁶⁷ A teológiai stúdiumok Párizsban a világi papok számára 16 évig tartottak, ezt követően nyerhették el a doktori fokozatot.¹⁶⁸

¹⁶⁴ MUK I. 159. 94,1., LUKSICS I. N° 785.

¹⁶⁵ LE GOFF 2000. 103., LEFF, Gordon: *Das trivium und die drei Philosophien*. 294. In: UNIVERSITÄT 279–302. Vö. TONK 1979. 115.

¹⁶⁶ LE GOFF 2000. 103.

¹⁶⁷ TONK 1979. 115.

¹⁶⁸ ASZTALOS, Monika: *Die theologische Fakultät*. 366. In: UNIVERSITÄT 359–385., LE GOFF 2000. 103.

Évek	Személyek	%
1	18	23
3	2	2,7
4	1	1,3
5	1	1,3
6	16	21
8	2	2,7
9	2	2,7
12	1	1,3
13	29	38
16	2	2,7
20	1	1,3
22	1	1,3
25	1	1,3
Összesen	77	100

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a legtöbben legkevesebb 13 esztendeig látogatták valamelyik egyetemet, amely idő alatt a *doctor decretorum* fokozatot lehetett megszerezni. Azonos aránnyal szerepel az egy ill. 6 éves tanulmányi idő. Az egy évvel kapcsolatban, véleményem szerint, nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, hiszen ennek elsődleges oka az adathiány lehet. Emellett természetesen egyetértek Köblössel, aki szerint az egyetemet jártak többségét a tanulás lehetősége mellett a kapcsolatteremtések esélye is jelentős mértékben motiválta.¹⁶⁹ Hat esztendő alatt lehetett elérni a szabad mesterségek magiszteri grádusát (*magister artium*), amellyel – amint a következőkben látni fogjuk – az egyetemet jártak nagy hányada megelégedett. A 13 év feletti tanulmányi idő a pécsi kanonokokra sem volt jellemző,¹⁷⁰ így nem meglepő, hogy mindössze 5 személy (az egyetemet jártak kevesebb, mint 7%-a) vállalta a nagy anyagi áldozatokat követelő hosszú stúdiumokat.

A fokozatot szerzett kanonokok esetében európai viszonylatban is kiemelkedő eredményt kapunk, ugyanis az egyetemet járt személyek 66%-a végezte tanulmányait akadémiai grádussal (XI.3. Táblázat). Itt elég csak a fentebb ismertetett káptalanok közül kettőre utalni: Bambergben a kanonokok 80%-a járt

¹⁶⁹ KÖBLÖS 1994. 44.

¹⁷⁰ A Köblös által vizsgált négy testületben összesen 3 személy folytatott 13 évet meghaladó tanulmányokat. KÖBLÖS 1994.

egyetemre és mindössze 10%-uk szerzett fokozatot, míg Exeterben a javadalmazók 78%-a folytatott egyetemi tanulmányokat és ezek több mint 40%-a rendelkezett fokozattal. A magyar testületek közül, ahogy fentebb láthattuk, Esztergomban volt a pécsihez hasonló az arány, hisz ott az egyetemlátogatók 62,5%-a rendelkezett fokozattal. Váradon is közel 60%-os aránnyal találkozunk. A Mátyás- és a Jagelló korban az egyházi középréteg (legalábbis Buda, Fehérvár, Győr, Pozsony adatai alapján) tagjainak mindössze 35%-a szerzett akadémiai fokozatot.

Pécsett 33 személy zárta le jogi tanulmányait valamilyen fokozattal, amely a grádussal bírók 65%-a. Közülük 27-en kánonjogi doktorátust-, 5-en *utriusque iuris* fokozatot, míg egy személy kánonjogi *baccalaureatus*t szereztek. Itt kell megvizsgálnunk, hogy a testület *archidiaconus*ai mennyire tartották szem előtt a budai zsinat előírásait. Az ismert 94 főesperes közül 33 személy tanult egyetemen. Közülük 18-an folytattak tanulmányokat jogi fakultáson, és egy híján valamennyien fokozatot szereztek. Ezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a főesperesek Pécsett sem tartották be az előírásokat, ugyanúgy ahogy Gyulafehérváron, Győrben és Váradon sem.¹⁷¹ A pécsi püspöki vikáriusok közül nyolc személy rendelkezett jogi fokozattal, amely közel 50%-os aránynak felel meg (VIII. Táblázat). A kánon- és civiljogi tanulmányokat részesítették előnyben általában minden kanonoki testületben a legtöbben. Az esztergomi káptalanban (1301–1543) 64 kanonok szerzett akadémiai grádust e tudományágból.¹⁷² Angliában is hasonló volt a helyzet, ahol pl. Exeterben és Lincolnban a grádussal rendelkezők 50–50%-a jogtudományi fokozatot szerzett.¹⁷³ Hasonló arányokat tapasztalunk Speyerben,¹⁷⁴ Schwerinben,¹⁷⁵ Luccaban,¹⁷⁶ Brixenben¹⁷⁷. Az *artes* fakultást végzők állnak a második helyen Pécsett: 15 személy, a grádussal bírók 29%-a, rendelkezett a szabad művészetek magiszteri fokozatával.¹⁷⁸ Esztergomban a 86 fokozattal rendelkező személy közül összesen 13 fő szerzett *magister artium*

¹⁷¹ KÖBLÖS 1994., KRISTÓF 2002., TONK 1979. 132.

¹⁷² KÖRMENDY 1986. 201.

¹⁷³ LEPINE 1992. 35., LEPINE 1995. 59.

¹⁷⁴ FOUQUET 1987. 183.

¹⁷⁵ KALUZA–BAUMRUKER 1987. 110–117.

¹⁷⁶ BITTINS 1992. 99–104.

¹⁷⁷ SANTIFALLER 1924. I. 130–131.

¹⁷⁸ Itt nem szerepeltettem azokat, akik *magister artium* fokozatuk mellett más tárgyakból is grádust szereztek. Erre részletesen ld. a XI. 3. Táblázatot!

fokozatot,¹⁷⁹ ezzel szemben a Budán, Pozsonyban, Fehérváron és Győrben az egyházi középréteg több, mint 50%-a rendelkezett az szabad műesterségnek valamely grádusával.¹⁸⁰

A teológiai fokozattal rendelkezők Pécsen összesen hárman voltak, amely 6%-os aránynak felel meg. János (V.) és Hueveni Goeswin borostyánkoszorúval, míg János (XII.) doktorátussal rendelkezett. Ez igen alacsony arány, amely egyébként a magyar és európai testületekben is hasonló volt, ha tekintetbe vesszük a Henrik pécsi püspök által 1428-ban alapított Szent Móric és mártírtársai kápolna javadalmát. E kápolna *rectoratus*-át ugyanis egyesítették négy kanonoki prebendával és ezt jelölték ki a székesegyház hitszónoka számára, és feltételként megjelölték, hogy „*hujusmodi persone, que etiam Magister, aut Baccalaureus formatus in Theologia*” vagy legalábbis prédikáció tartására alkalmas legyen.¹⁸¹

Végül meg kell említenünk az orvosi fakultáson doktori fokozatot szerzett egyetlen pécsi javadalmast, a tudós Goeswint. A kanonokok közül mind Magyarországon, mind pedig Európa szerte a medicinát tanulták a legkevesebben.¹⁸² Ezek alapján nem meglepő, hogy 1458 és 1526 között Budán, Fehérvárott, Győrben és Pozsonyban sem találunk egyetlen javadalmast, aki e stúdiumokat hallgatta volna.¹⁸³ Itt azonban mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy királyaink, már Károly Róbert uralkodása alatt is sok esetben egyházi javadalommal jutalmazták udvari orvosait, amely még Zsigmond uralkodása idején is gyakorlat volt.¹⁸⁴ Arányuk azonban az egyházi társadalom egészét szemlélve igen alacsony volt.

Mindenképpen szólnunk kell a rövid ideig működő pécsi egyetem két tanárának javadalmazásáról is. Rudolf prépost egyetemi működését Petrovich Ede mutatta ki, amelyet a szakirodalom is elfogadhatónak ítélt.¹⁸⁵ Galvano di Bologna professzor javadalmazásához, pedig véleményünk szerint a káptalan a préposti

¹⁷⁹ KÖRMENDY 1986. 201.

¹⁸⁰ KÖBLÖS 1994. 216.

¹⁸¹ K III. 341., Idézi: KLANICZAY 1974. 170., MÁLYUSZ 1971. 319., TIMÁR 2001. 79.; A 15. század második felében hitszónokként működő két személy nem is rendelkezett egyetemi fokozattal.

¹⁸² LEPINE 1992. 36., LEPINE 1995. 62., MILLET 1982. 465., FOUQUET 1987. 183. stb.

¹⁸³ KÖBLÖS 1994. 216.

¹⁸⁴ Erre ld. TAHIN N. Emma: A medicina doktorai a Zsigmond-kori egyházi társadalomban. In: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv I. Bertényi Iván, Dóka Klára Szerk. Bp., 1994. 71–83.

¹⁸⁵ PETROVICH 1966. 161–163., PETROVICH 1967. 293–295., KLANICZAY 1974. 165., KOSZTA László: Pécsi egyetem. In: KMTL 538., FEDELES 2003.

stallum jövedelmének átengedésével járult hozzá.¹⁸⁶ A professzorok kanonoki stallummal történő javadalmazására van példánk Bécsből,¹⁸⁷ Speyerből és Wormsból,¹⁸⁸ sőt Pozsonyból is.¹⁸⁹

Minden bizonnyal az egyetemet nem látogató kanonokok műveltsége is megfelelő színvonalú lehetett. Ez alatt nemcsak az államigazgatási apparátusban, a diplomácia terén tevékenykedő kanonokokat értjük (pl. Gatalóczi, Németi, Szászi, Uski stb.), hanem a helyben tartózkodó méltóságviselőket (elsősorban a lektor), a főespereseket, a szolgáló javadalmasokat, akik kivették a részüket a hiteleshelyi munkából. Ehelyütt a veszprémi kanonokokra kívánunk utalni, ugyanis az ott fennmaradt középkorvégi (1482–1502) könyvtári kölcsönzésekről készült lajstrom e feltételezésemet alátámasztja. A könyvtárat a jelzett időszakban 15 személy használta, melyek közül 13 fő a mesterkanonokok közül került ki. Közülük 3 személy rendelkezett akadémiai grádussal, további két fő, pedig kimutathatóan egyetemi tanulmányokat folytatott. A fennmaradó 8 kanonok tehát csak székesegyházi, városi iskolai műveltséggel rendelkezett, amely úgy látszik elégségesnek bizonyult a kánonjogi munkák olvasásához.¹⁹⁰ A pécsi székesegyházi iskola magas színvonala már Szent István korában is megfelelő lehetett, hisz *Bonipertus* minden bizonnyal az intézmény számára kérte Fulbert chartresi püspöktől *Priscianus* grammatikáját.¹⁹¹ Az egyetem megszűnését követően is igen jó hírnek örvendett és széleskörű műveltséget nyújtott a „*schola maioris ecclesiae*”.¹⁹² A most vizsgált személyek közül Brodaricsról tudjuk, hogy a pécsi-, míg Oláhról, hogy a váradi székesegyházi iskolában végezték alapfokú tanulmányaikat. A magyar középkori iskolahálózatot Békefi kiváló monográfiájában mutatta be,¹⁹³ amely alapján talán nem tűnik túlzásnak az a megállapításunk, hogy a pécsi székeskáptalanban kanonoki javadalomhoz jutó magyar személyek legalább

¹⁸⁶ Erre részletesebben ld. FEDELES 2003. 12.

¹⁸⁷ TONK 1979. 30.

¹⁸⁸ Speyerben és Wormsban pl. a heidelbergi professzorok számára 12 stallumot biztosítottak 1398-ban. Ld. FOUQUET 1992. 158.

¹⁸⁹ KÖBLÖS 1994. 57.

¹⁹⁰ SOLYMOSI 1989. 85–86.

¹⁹¹ DHA I. 104. Legújabb fordítása: Az Államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999. 102–104.

¹⁹² Erre jó példa Huszti György, aki a mohácsi csata előtt volt az iskola tanulója. 1532-ben török fogságba került és útleírást készített. E munkájában kiválóan idézte a „*régi és új auctorokat*”. TIMÁR 1982. 149. 93. j.; A pécsi káptalani iskola magas színvonalát emeli ki V. Kovács Sándor is. HUMANISTA LEVELEK (Bevezetés) 7.

¹⁹³ BÉKEFI 1910.

alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek, míg ez a külföldiek esetében kétségtelennek tekinthető.

4.3. A javadalomszerzés egyéb módozatai

A származás és az egyetemi tanulmányok részletes vizsgálata arról győzött meg bennünket, hogy ezek egyike sem befolyásolta döntően a káptalan személyi összetételét. E kategóriákon kívül nyilvánvalóan Pécsen is működtek azok a struktúrák, amelyeken keresztül lehetővé vált az egyes stallumok elnyerése. Köblös József, a már sokszor idézett munkájában, feltérképezte azt a hálózatot, amelyen keresztül az egyes személyek javadalomhoz jutottak Győrött, Budán, Székesfehérvárott és Pozsonyban.¹⁹⁴ Ő 10 főbb kategóriát állapított meg a rendelkezésre álló adatok alapján, amely mindenképpen alkalmas arra, hogy káptalanunk esetében is, alkalmazzuk. Szintén Köblös módszere alapján dolgozunk, amikor az egyes kategóriák esetében megkülönböztetjük az ún. külső és belső kapcsolatokat, amelyeket a szerző a következőképpen definiált. *„Egyes kapcsolatok és utak külső támogatás [kiemelés a szerzőtől] formájában jelentkeznek, ezalatt értem azt, hogy a támogató személye vagy a támogatás módja a vizsgált káptalanon kívüli, tehát az illetőt >>kintről teszi be<<. A többi a belső kapcsolatok [kiemelés a szerzőtől] formájában jelentkezik, vagyis a káptalanon belüli személyek, erők és mechanizmusok juttatják az illetőt javadalomhoz.”*¹⁹⁵ Pécsen szintén működött a testületen belüli előlépés, azaz magasabb javadalomhoz jutás, amint ezt részletesen tárgyaltuk a káptalan szerkezeti felépítése kapcsán.

4.3.1. Személyi összefonódás

Egy frázisszerű megállapítással élve, a személyi kapcsolatoknak gyakorlatilag alapvető szerepe volt és van mindenfajta testületbe való bekerülésnél, lett legyen az egyházi vagy laikus szervezet. Magától értetődő, hogy a káptalanok esetében is megfigyelhetjük a személyes kötődéseket, összefonódásokat. Néhány külföldi testülettel kezdve a sort, példaként említhetjük

¹⁹⁴ KÖBLÖS 1994. 46–66.

¹⁹⁵ KÖBLÖS 1994. 46.

Andreas Rehberg értékelését, aki az újabb, káptalanokra vonatkozó kutatásokkal kapcsolatban kiemelte, hogy a székes- és a társaskáptalanok összetételét nagymértékben meghatározta, hogy az egyes tagok többnyire egy szélesebb társadalmi hálózat tagjai voltak.¹⁹⁶ Szintén az ő kutatásiból tudjuk, hogy Róma három nagy bazilikájának (Szt. Péter, Laterán, Szt. Mária Magdolna) kanonoki stallumai a város „politikai pártjainak” fontos játékterét képezték. A lateráni káptalanban pl. az Annibaldi és a Colonna család tagjainak és híveinek kezén volt a legtöbb prebenda, míg a *S. Maria Maggiore*-ben az arisztokrata családok tagjai közül a legtöbben szintén a Colonnák közül kerültek ki, akik természetesen klientúrájuk számára is biztosítottak javadalmakat.¹⁹⁷ A speyerei káptalan esetében is hasonló megállapításra jutott *Gerhard Fouquet*, aki a személyes kapcsolatokon belül a következő főbb kategóriákat különböztette meg: rokonság (*Verwandschaft*), a területi kapcsolatok (*Landsmannschaft*) és az egyetemi kapcsolatok (*Studienfreundschaft*).¹⁹⁸ A trieri kanonoki testülettel kapcsolatban *Rudolf Holbach* jutott hasonló megállapításra, mindemellett ő a rokoni kapcsolatok szerepét hangsúlyozta.¹⁹⁹ Tovább folytathatnánk az egyes külföldi testületek felsorolását, ám nézetünk szerint a szemléltetéshez elegendő volt az említett testületek gyakorlatának ismertetése.

A magyar testületek esetében Köblös kutatásait említjük elsőként, hiszen ismereteink szerint a magyar testületekre vonatkozóan ő vizsgálta elsőként ilyen szempontrendszer alapján (is) a káptalanokat.²⁰⁰ A váradi székeskáptalanban kimutatható személyi kapcsolatokat tette elemzése tárgyává *Kristóf Ilona*, aki bemutatta, hogy 1440 és 1526 között a kanonoki testület tagjai közül (összesen 107 személy) minden második kanonok valakinek az ismerőse ill. rokona volt.²⁰¹

¹⁹⁶ „Die jüngere Kapitelforschung hat in eindrucksvoller Form zeigen können, dass die Zusammensetzung der Dom- und Stiftskapitel Aufschluss über personale Beziehungen ihrer Mitglieder geben kann und das sich die Einzelnen Kapitulare meist in ein breiteres soziales Netz einfügen lassen. Als Grundtypen dieser >>Verflechtung<< hat man u. a. die Freundschaft, die Patronage, die Klientel und die gemeinsame Herkunft benannt.“ REHBERG 1999. 94.

¹⁹⁷ REHBERG 1999. 112., 128–129.

¹⁹⁸ FOUQUET 1992. 154.

¹⁹⁹ „[...] die im Mittelalter und später noch verbreitete >>Vetternwirtschaft<< vor allem in der höheren Geistlichkeit ist eine bekannte Tatsache und für das Trierer Kapitel aus der Personenliste leicht zu ersehen. [...] Insgesamt ist Verwandschaft als ein entscheidendes Bindenglied zwischen dem weltlichen Adel und dem Domkapitel anzusehen.“ HOLBACH 1982. I. 39., 43.

²⁰⁰ KÖBLÖS 1994. 47–48., 223–226.

²⁰¹ KRISTÓF 2001. 83.

Kristóf két korszakot emelt ki a vizsgált időszakból: az első Vitéz János püspökségének idejére esik (1445–1465), a második – már korántsem annyira kiemelkedő – periódus pedig a Szatmári György, Thurzó Zsigmond és Perényi Ferenc püspökségének idejére (1501–1526) tehető. E két korszakban a káptalan személyi összetétele döntő mértékben a főpapok hatását tükrözi, ugyanis a körülöttük kialakult humanista csoportok tagjait rendre megtaláljuk a testületben.²⁰² Itt előrebocsátjuk, hogy a Janus és Szatmári pécsi püspöksége idején Pécsen is hasonló jelenséget figyelhetünk meg.

Mielőtt a pécsi helyzetet tekintenénk át részletesen előre kell bocsátanunk, hogy a vizsgált személyek 37%-nál, 140 személynél tudtuk nagyobb biztonsággal (valószínűséggel) feltárni azt a kapcsolatrendszert, ill. támogatói kört, amely által javadalomhoz jutottak a testületben. Így azon esetekben melyeknél csak hipotéziseken (ill. személyes impressziókon) alapulhattak volna a stallum megszerzésének körülményeire vonatkozó megállapítások – az objektivitást szem előtt tartva – ezektől eltekintettünk. Szintén meg kell említenünk azt az ugyancsak evidens tényt, hogy annál nagyobb eséllyel pályázhatott valaki egy benefíciumra, minél több támogatót nyert meg ügyének, így többször találkozunk olyan esetekkel, amikor egy-egy személyt több csoportba is besorolhatunk.

Az ismert esetek közül 37 ízben nyertek stallumot Pécsen személyi kapcsolataik útján az egyes kandidálók, amely 26%-os aránynak felel meg. A személyi kapcsolatok közül elsőként a külső támogatással javadalomhoz jutókat vesszük szemügyre.

Elsőként azokat a rokoni kapcsolatokat említjük meg, amelyekben a család egyik tagja magasabb egyházi javadalom, méltóság birtokosaként jelentős kapcsolatokkal, befolyással rendelkezett. Célszerű talán a legmagasabb támogatással rendelkező Vilmos bíborossal kezdenünk, hiszen mögötte állt nagybátyja VI. Kelemen pápa. Már fentebb áttekintettük vázlatosan a pápai javadalomadományozások fejlődését az avignoni korszakban. Nyilvánvalóan egy pápai rokon számára nem okozott nagyobb nehézséget különböző egyházi javadalmak megszerzése, nem beszélve arról, ha az illető a bíborosi kollégium tagja volt. Minden bizonnyal saját kapcsolatai révén is javadalmakhoz juthatott

²⁰² KRISTÓF 2001. 67., 83.

volna, ám a pápai támogatás bizonyára még több „kaput” nyitott meg előtte.²⁰³ Frankói István testvére, Frankói Szigeti István nyitrai püspök, a későbbi kalocsai érsek támogatásának köszönhetette javadalmait. Nyitrai olvasókanonoki stallummal rendelkezett korábban, majd bátyja folyamodott számára a pécsi stallumért is.²⁰⁴ Garai László esetében a befolyásos családi támogatást erősítette, hogy nagybátyja Alsáni Bálint pécsi püspök volt.²⁰⁵

A rokoni kapcsolatoknál maradva, külön kategóriát képeznek azok a személyek, akiknek rokonságában nem volt befolyásos egyházi személy, azaz a család befolyásának köszönheték javadalmukat. Az arisztokrata családok kapcsán említettük már Garait, de szintén ide sorolhatóak a következő bárói családok tagjai: Dombai Imre, Pásztói László. Asszonyfalvi Ostfy Miklós esetében finomítanunk kell a rokoni kapcsolatok fogalmát. Ő is befolyásos családjának köszönhetette pályakezdését, hiszen gyakorlatilag egyetemi tanulmányai végeztével azonnal az esztergomi káptalan élére került. Későbbi pályafutásában nyilván szerepet játszottak a család kapcsolatai, annak ellenére, hogy a família Mátyás uralkodása alatt már kiszorult az arisztokráciából, ám ennél is fontosabbak lehettek az egyetemen szerzett ismeretségei (pl. Janussal) és nem utolsósorban három évtizedes esztergomi prépostsága.²⁰⁶ Az ő esetében tehát igen szerteágazó kapcsolatrendszerrel beszélhetünk, amely a kiterjedt családi kapcsolatokon nyugodott. A szekcsői Herceg família esetében azt mondhatjuk, hogy noha a család nem tartozott az arisztokrácia elitjébe, ám Baranya vármegyében igen befolyásos famíliának számított. Nyilván nem okozott nehézséget a család egyházi pályára lépő tagjainak a pécsi székeskáptalanban egy-egy javadalmat biztosítani. A család három tagja került a testületbe. György közjegyzőként is tevékenykedett,²⁰⁷ Lukács korábban a család hercegszőlősi plébániáját vezette.²⁰⁸ János a királyi kancellárián dolgozott, ahova szintén családja révén kerülhetett, majd ottani szolgálatai és a család támogatása révén szerzett pécsi és boszniai

---

²⁰³ Nr. 396.

²⁰⁴ Nr. 98.

²⁰⁵ Nr. 101.

²⁰⁶ Nr. 14.

²⁰⁷ Nr. 359.

²⁰⁸ Nr. 361.

javadalmakat.²⁰⁹ Bár pontos adatokkal nem rendelkezünk pécsi javadalomviselésének kezdetéről, azonban annyi bizonyos, hogy Lukács nevű testvére később került a testületbe.²¹⁰ Ebben az esetben vélhetőleg a már bent lévő testvér támogatása sem volt elhanyagolható. Az arisztokrata családok tagjai közül esetleg még Czudar Imréről tételezhetnénk fel, hogy a család támogatta, ám konkrét adatok hiányában ettől eltekintünk.

A következő csoportba tartozó javadalmasokat a személyes ismeretség, közös érdeklődés (ezalatt a humanistákat értem), barátság útján kerültek Pécsre. Fentebb, a külföldi származású személyek kapcsán, már említettük Vilmos püspök szerepét. Az ő személyes ismeretsége révén juthatott javadalomhoz Pécssett Bachensteini Albert, Rudolf és Znojmoi János. Valkói János protektorai között olyan előkelő és befolyásos személyeket találunk, mint Vásári Miklós és Zsámboki László. Vásári, Telegdi Csanád esztergomi érsek unokaöccse, Nagy Lajos regnálása kezdetén a királyi káplánok központi alakja volt. Valkói János is a baráti köréhez tartozott, akivel együtt királyi követségben is jártak a pápai udvarban.²¹¹ Tamás (I.) Harkácsi Büki István pécsi prépostnak, a későbbi kalocsai érseknek köszönhette pécsi javadalmait.²¹²

Az alábbiakban Pécs városán és a káptalanon egyaránt túlmutató jelenségeket fogunk érinteni, ugyanis a Janus Pannonius és Szatmári György körül kialakult humanista csoportokról szólunk. E csoportok tagjai számára a pécsi (és az e mellett birtokolt) javadalom általában a nyugodt munkát, a tanulást biztosította. Gyakorlatilag ugyanarról a jelenségről van szó, mint a későbbiekben tárgyalandó udvari szolgálat kategóriánál majd látni fogunk. A kíváncsú szellemi légkört csak úgy lehet biztosítani mind a kanonoki testületben, mind pedig a királyi kancelláriában, ha megfelelő képzettségű, tanultságú személyek jutnak stallumhoz.²¹³

---

²⁰⁹ Nr. 360.

²¹⁰ 1410. május 25-én János a pécsi és a boszniai káptalanban kapott egy-egy stallumot, ám ekkor már pécsi kanonok volt. Lukács szintén ugyanazon a napon a kapott pécsi és boszniai kanonikátust, ám ő korábban csak a fent említett plébániát birtokolta. ZSO II. Nr. 7614., 7616.

²¹¹ BÓNIS 1971. 34. Vásári egyházi pályája csúcsaként az esztergomi érseki székbe emelkedett (1350). Ld. Arch.

²¹² Nr. 373.

²¹³ Itt a stallumot a kanonoki javadalomra és a kancelláriai állásokra egyaránt értem.

Janus Pannoniust nagybátyja, Vitéz János, küldte Itáliába tanulni megélhetéséről egy váradi kanonoki stallummal gondoskodott. Váradon, amint fentebb már Kristóf Ilona kutatásaival kapcsolatban említettük, Vitéz püspöksége idején a káptalan tagjainak jelentős része a püspök támogatásával jutott el a különböző itáliai egyetemekre. Janus miután 1459-ben elnyerte a pécsi püspökséget igyekezett az üresedésben lévő kanonoki javadalmakat a vele szoros kapcsolatban álló, művelt embereknek, vélhetőleg barátainak juttatni, akik biztosíthatták számára az inspiráló környezetet. Petrovich Ede az 1975-ben napvilágot látott Janus-tanulmányában 31 kanonokot mutatott ki 1459–1472 között a káptalanban,²¹⁴ akik közül tizenhatan egyetemi grádussal rendelkeztek. Velük kapcsolatban a következőket jegyezte meg: *„tanulmányaik és világlátottságuk következtében Janus Pannoniusnak nemcsak munkatársai lehettek, hanem biztosíthatták is számára a megfelelő szellemi légkört”*.²¹⁵ Elsőként Handó György nevét kell megemlítenünk, aki 1465-ben nyerte el a nagypréposti stallumot. Mátyás udvarában tevékenykedett egész életében, előbb a kancellárián, majd a kincstartóság élén állt. A király gyakran alkalmazta követként, elsősorban a Szentszékkal folytatott diplomácia során. Első követjárására 1465-ben került sor, amikor a magyar uralkodó hódolatát fejezték ki az újdonsült pápának, II. Pálnak. Nem elhanyagolható szempont, hogy egyik követtársa Janus Pannonius volt.²¹⁶ Nyilvánvalóan pécsi javadalomnyerésében a király és Janus is egyaránt szerepet játszott. Janussal fennálló barátságából kifolyólag az 1471-es összeesküvés kapcsán ő is gyanúba került, azonban Mátyás számára igen fontos „államigazgatási” szakember makulátlan maradt.²¹⁷ Bajoni István apja Vitéz János familiárisa volt, így István a váradi püspök udvarába került, aki Ferrarába, majd Bolognaba küldte egyetemre. Már egyetemi tanulmányai során álláshoz jutott a királyi kancellárián, amelyet szintén Vitéznek köszönhetett, majd miután 1467-ben kánonjogi doktorátust szerzett, Vitéz Váradon, míg Janus Pécsen biztosított számára egy-egy

²¹⁴ Adattárunkban a korszakban 35 kanonok szerepel, azonban hozzá kell tennünk, hogy Petrovich azon javadalmakat is felvette a „listájára” akik, jelen kutatásaim szerint már korábban is pécsi kanonokok voltak, magyarán nem Janusnak köszönhatték javadalmukat.

²¹⁵ PETROVICH 1975.137.

²¹⁶ FRAKNÓI 1898. 17.

²¹⁷ UDVARDY 1991. 330.

kanonoki javadalmat.²¹⁸ Kancelláriai titkári állása egyben azt jelentette, hogy az uralkodó diplomáciai szolgálataira tartott igényt. Több „missziójáról” tudunk, melyek közül az egyiket barátja Janus, elégiában örökítette meg.²¹⁹ Telegdi János itáliai tanulmányai során került szoros barátságba Garázda Péterrel, Janus Pannonius unokatestvérével. Firenze városállama két oroszlánszobrot kívánt küldeni Mátyásnak Garázda Péter által, ám az ajándékot barátja, Telegdi János vitte.²²⁰ Ettől kezdve a király is megbízta diplomáciai feladatokkal, és Garázda révén került kapcsolatba Janussal is, aki egy stallumot biztosított számára a káptalanban.²²¹ Mohorai Vidfi Miklós 1461-ben kapta II. Pius pápától a pécsi kispépostságot. Miklós Bécsben végzett egyetemi tanulmányai alatt került szoros barátságba *Aeneas Silvius Piccolominivel* a későbbi II. Pius pápával, akinek kamarása és familiárisa lett időközben.²²² Tudjuk, hogy Janus is kapcsolatban állt Aeneasszal,²²³ így talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt felételezzük, hogy a pápai bulla tényleges realizálásban a pécsi püspöknek is fontos szerepe volt. Mohorai egyébként egészen 1464-ig, II. Pius haláláig, Itáliában tartózkodott, ahol többször teljesített diplomáciai feladatokat is Mátyás megbízásából.²²⁴ A felsorolás végére hagytuk az egyik legjelentősebb személyt, Garázda Pétert. Garázda kiváló humanista volt, aki Firenzében igen szoros barátságba került *Marsiglio Ficinoval*, az újplatonizmus egyik meghatározó alakjával, így ő közvetítette Janus felé ezt az eszmeáramlatot.²²⁵ Pécsi javadalomviselést Petrovich 1469-től adatolta,²²⁶ ám nem adta meg forrását, így nem tudtam ellenőrizni. Az általam feltárt anyag alapján pedig csak 1478-tól mutatható ki pécsi javadalomviselése.²²⁷ Ettől függetlenül közvetve kétségtelenül Janus humanista köréhez sorolható, ám úgy látszik, hogy csak halálát követően lett pécsi javadalmas. Javadalomszerzésében bizonyára Handó prépost segítette.²²⁸

²¹⁸ FRAKNÓI 1898. 86., BUNYITAI 1883. 151.

²¹⁹ *De venatione Stephani de Baion oratoris*: JANUS 382–385.

²²⁰ HORVÁTH 1972. 387.

²²¹ Nr. 382.

²²² K IV. 82–87.

²²³ HORVÁTH 1935. 77.

²²⁴ Nr. 266.

²²⁵ HUSZTI 1925. 32–33.

²²⁶ PETROVICH 1975. 139.

²²⁷ 1478. július 19.: DL 18057, BÉKEFI 1910. 136.

²²⁸ Nr. 104.

Janust igen kedvelték káptalanjának tagjai, akik közül többel baráti kapcsolatot ápolt, így nem meglepő, hogy elhunytát követően a kanonokok kezdeményezésére engedélyezte Mátyás a humanista főpap nyugalomra helyezését a pécsi székesegyházban.²²⁹

Szatmári György körül egy jelentős humanista csoport szerveződött. Tagjai között találjuk a püspök-kancellár titkárait, unokaöccsét és több diplomatát, akik közül többen a prelátusok közé emelkedtek.²³⁰ Reneszánsz főpap humanista körének tagjai közül kilenc személy Pécsen is rendelkezett egy-egy kanonoki stallummal, amelyben minden bizonnyal a püspöknek meghatározó szerepe volt. Egyedül Gibárti Keserű Mihály számít kivételnek, de csak abból a szempontból, hogy ő Szatmári Pécsre kerülése előtt volt pécsi éneklőkanonok.²³¹ Forrásaink alapján nem tudjuk adatolni, de elképzelhető, hogy az igen szerény javadalmat biztosító szerémi püspöksége mellett esetleg Pécsen is megtartotta kanonoki javadalmát. Analógiaként említhetjük, hogy ugyanezen megfontolásból kapta a fehérvári örkanonoki méltóságot, nyilván Kretschmer Lőrinc prépostnak köszönhetően, aki történetesen Szatmári unokaöccse volt.²³² Kretschmer bolognai tanulótársa volt a varasdi származású Hagymási Bálint is, akinek tanulmányi költségeit Szatmári finanszírozta. 1512-ben Pécsen kanonoki stallumot kapott, majd úgy látszik barátja révén ő is székesfehérvári kanonokká lett.²³³ *Valentinus Cybeleius* néven írta verseit és prózai műveit, amelyek között megtaláljuk az *Ad*

²²⁹ Erről Antonio Bonfini a következőképpen tudósít. „Hogy egyházmegyéje szent testülete mennyire kedvelte, képzeld el az alábbiakból. Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtisztességet megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. Hosszú idő múlva, midőn Mátyás történetesen meglátogatta a várost és a bazilikát, a papi kollégium megkérte őt, hogy engedje meg végre méltó temetéssel meg tisztelni János poéta testét, melyet haragjától való féltükben régóta őrizgetnek temetetlenül. A király elbúsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és féltelmük miatt megdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a jeles költőt ne fossa meg a temetés tisztességétől.” BONFINI, Antonio: A magyar történelem tizedei. Fordította, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt készítette: Kulcsár Péter. Bp., 1995. 784.; A székesegyházban 1991-ben a Kárpáti Gábor vezetésével folytatott feltárás alkalmával egy fiatal férfi sírjára bukkantak, akinek bal kézcsontjai alatt a jobb combfejen II. Pál olombulláját találták. Lehetséges, hogy ez valóban Janus sírja, azonban kétséget kizáróan nem bizonyítható, így Kárpáti is csak azt állítja, hogy „a halott Janus kortársa volt, aki az egyházi hierarchiában magas helyet foglalt el, hiszen kitüntetett helyre, az alttemplomba helyezték el”. KÁRPÁTI 1998. 41–42. Más kérdés, hogy ezt követően a már említett 1465-ös követségre utal, amely II. Pál köszöntésére érkezett Rómába.

²³⁰ HORVÁTH 1935. 206–213., FARBAKY 2000., FARBAKY 2002. 21–30.

²³¹ Legalábbis e javadalom után fizette le az annátát 1503-ban. Nr. 118.

²³² FARBAKY 2002. 22., KÖBLÖS 1994. 356. Nr. 68.

²³³ Köblös adattárában nem szerepel, ám egy 1517-ben kelt levelében ő maga írja, hogy fehérvári kanonok. Vö. HUMANISTÁK LEVELEI 469., KARIDOS 1955. 264.

Pannoniam címűt, amely elsősorban Szatmári dicsőítésére íródott.²³⁴ 1512-ben írhatta *Eligidion* c. munkáját, amelyben tulajdonképpen megköszöni Szatmárinak a pécsi kanonokságot.²³⁵ A minden bizonnyal rendszeres pécsi humanista összejövetelek egyikét örököltette meg a *Művecske a Bor és Víz dicséretéről és megszólásáról* c. munkájában. Mihály vikáriusról csak feltételezni tudjuk, hogy ő is Szatmárinak köszönhette javadalmát, de erről tudósító közvetlen forrásokkal nem rendelkezünk.²³⁶ Mindenesetre igen szoros kapcsolatban volt a főpappal, hiszen 1512 és 1521 között általános helynökeként tevékenykedett. Kánonjogi doktori fokozattal rendelkezett, amelyet esetleg Bolognaban szerzett, bár forrásaink erről sem tájékoztatnak. Az azonban kétségtelen, hogy az egyik humanista összejövételnek az ő pécsi háza adott otthont 1516-ban.²³⁷ Budai Kakas János is a püspöknek köszönhette pécsi javadalmát (1512). Budai szintén tanulmányokat folytatott Bolognában, azonban a kánonjogi doktorátust Padovában szerezte meg. 1517-ben aztán az örkanonoki méltóságot is elnyerte. Ő a pécsi humanista kör mellett minden bizonnyal kapcsolatban állt a budai csoporttal is.²³⁸ Igen szoros baráti kapcsolatot tartott fenn a velencei származású Balbi Jeromos is Szatmárral, hiszen személyi titkára volt, valamint nagybányai bányáit is ő igazgatta egy időben. Balbi több egyetemen tanult, majd tanított pl. Bécsben, Prágában és tagja volt a *Sodalitas Danubianan*nak is. A királyi udvarba bekerülve kiváló kapcsolatokat tartott fent a humanistákkal, a királyi gyermekek (II. Lajos és Anna) nevelője lett. Királyi titkárként diplomáciai szolgálatokat is vállalt. Számos egyházi javadalmat elnyert, majd végül a török támadástól tartva Ausztriába menekült, ahol Gurk püspöke lett.²³⁹ Brodarics Istvánt Ernuszt Zsigmond pécsi és Thuz Osvát zágrábi püspök támogatták itáliai tanulmányai során, és mellettük minden valószínűség szerint Szatmári is patronálta. A királyi kancellárián, majd 1512-től Szatmári magántitkáráként tevékenykedett, nyilván ennek köszönhette pécsi javadalmát. 1522-től pécsi nagyprépost volt. Diplomáciai feladatokkal bízta meg az uralkodó, majd 1526-tól kancellárként tevékenykedett, immáron szerémi

²³⁴ FARBAKY 2002. 23. Műveit Révész Mária adta ki. Ld. RÉVÉSZ 1939.

²³⁵ Uo.

²³⁶ Nr. 244.

²³⁷ FARBAKY 2002. 23.

²³⁸ Nr. 57.

²³⁹ Nr. 23.

püspökként. Mohácsot követően pécsi, majd váci püspökként tevékenykedett.²⁴⁰ Szintén Szatmári titkára volt Oláh Miklós a későbbi esztergomi érsek, aki 1516-tól pécsi kanonoki javadalommal rendelkezett.²⁴¹ Macedoniai László is a pécsi humanista körhöz tartozott. Először baranyai főesperesként találkozunk nevével, majd szerémi püspök lett, amely méltóságot Brodarics pécsi prépostságáért és egy egri javadalomért „kénytelen” volt elcserélni.²⁴² Az 1516-ban megrendezett összejöveten részt vett ő is, méghozzá a borivók pártján állva. Közéleti szereplését unokatestvérének Báthori István nádornak köszönhetette, így több alkalommal járt Lengyelországban és a Német-római birodalomban. Igen impozáns követi beszédei nyomtatásban is megjelentek.²⁴³ Végezetül az erdélyi szász Piso Jakabot kell megemlítenünk. Bécsi, majd itáliai tanulmányait követően elsősorban diplomáciai feladatokat látott el. A magyar király mellett II. Gyula és X. Leó pápák is megbízták egy-egy feladattal. II. Lajos neveléséből is kivette a részét, majd 1517-től a királyi kancellárián nyert alkalmazást. Ugyanebben az esztendőben nyerte el a pécsi kispréposti méltóságot, amelyet nyilván kancelláriai főnökének, Szatmári pécsi püspöknek köszönhetett. Budai háza a magyar humanisták egyik kedvelt helye volt. Levelezést folytatott Rotterdami Erasmusszal is. Végül 1522-ben a budai Szt. Zsigmond társaskáptalan prépostja lett.²⁴⁴

A belső kapcsolódás útján javadalomhoz jutó személyeket vizsgálva először az egyetemi ismeretség révén stallumhoz jutottakat említjük meg. Ezt fentebb az egyetemi tanulmányok tárgyalása alkalmával részletesen áttekintettük, így most csak megemlíjük, hogy négy személy (Goeswin, Cinzius, Gosztonyi Lőrinc, Szentegyedi Albert) jutott ily módon egy-egy pécsi kanonikátushoz.

Végezetül azt az öt javadalmast említjük meg, akiknek rokonai már korábban a káptalan tagjai voltak, így alkalmasint e kapcsolatuk révén kerültek a testületbe. Rendewi Tamásról azt feltételezzük, hogy rokoni kapcsolatban állt Rendewi Jánossal pécsi kanonokkal (1395–1402), és így juthatott 1402-ben ő is kanonoki javadalomhoz. Forrásaink nem teszik lehetővé, hogy egyáltalán rokoni

²⁴⁰ Nr. 55.

²⁴¹ Nr. 282.

²⁴² Mon. Vat. II/1. 351., K V. 52–53. és 182., AIGL 77–78., SÖRÖS 1907. 34., PETROVICH 1956. 38.

²⁴³ Nr. 221.

²⁴⁴ Nr. 323.

kapcsolatukat biztosan állítsuk, így lehet hogy csak ugyanarról a településről származott a két személy.²⁴⁵ Cserkúti Mihályról biztosan tudjuk, hogy Cserkúti György örkanonok unokaöccse volt. Ezen felül a káptalan birtokában volt a Cserkút nevű település, így a rokoni szálak mellett nyilván a területi kapcsolatok is segíthették javadalomszerzésében.²⁴⁶ Szentgyörgyvári Mihály nagybátyja, Kaproncai András már 1493-tól pécsi kanonok volt,²⁴⁷ így Mihály minden bizonnyal neki köszönhette pécsi stallumát.²⁴⁸ Szegedi Boldizsár és Turoni Kelemen esetében ugyanaz a helyzet, mint a Rendewieknél. Rokoni kapcsolatukat csak hipotetikusán állíthatjuk, ám az kétségtelen, hogy előbbi Szegedi Miklós, míg utóbbi Turoni Mihály „földije” volt.²⁴⁹ Kelemen esetében az is szerepet játszhatott pécsi javadalomnyerésében, hogy Rangoni Gábor káplánjaként bekerült a királyi udvarba, és Mátyás ügyvivője lett a pápai kúriánál.²⁵⁰

4.3.2. Területi kapcsolódás

A területi kapcsolatokra már Köblös is felhívta a figyelmet monográfiájában,²⁵¹ jelezvén, hogy a káptalani birtokokról, ill. ezen birtokok közeléből és a testület székvárosából származó személyek is nagy eséllyel pályáztak egy-egy üresedésben lévő javadalomra. A testületbe kerülés ezen módozata a belső kapcsolatok csoportjába tartozik, hiszen maga a káptalan jelentette a kapcsolódási pontot. Pécsen 26 személy kerülhetett ilyen módon a testületbe, amely 18,5%-os arányt mutat.

A káptalan középkori birtokairól készült listánk (XVI. Táblázat) és a birtokokat ábrázoló térképet (VI. Térkép) alapul véve azt látjuk, hogy 9 fő a káptalan valamely birtokáról került a testületbe: Beremendi, Cserdii, Cserkúti György, Devecseri Péter és Miklós, Egerszegi, Kassai, Kovácsszénai, Töttösi.

---

²⁴⁵ Nr. 335.

²⁴⁶ Nr. 68.

²⁴⁷ Nr. 191.

²⁴⁸ Nr. 365.

²⁴⁹ Nr. 357., 358., 389., 390.

²⁵⁰ Nr. 389.

²⁵¹ KÖBLÖS 1994. 48.

A következő csoportba az 6 fő került, akiknek a családja és a káptalan is egyaránt birtokos volt az adott településen. Ide tartozik a Nagyvátyról származó Albert, Barnabás, Kelemen és Miklós, valamint Turoni Mihály és Herendi Miklós.

A három pécsi származású személy (Dénes, László, Tamás) javadalomhoz jutása nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen a káptalan székvárosában éltek.

Hat javadalmas olyan településekről származott, amelyek környékén a káptalan is birtokos volt (Bojai, Izsepi, Kozári Mekcsei, Pécsváradi, Sztárai).

Két személy, Mohácsi Mihály (I.) és Berekali András, esetében nyilván a pécsi püspöki birtoklás jelenthette a kapcsolódási pontot.

4.3.3. Egyházi kapcsolatok

Ebbe a kategóriába azokat a személyeket soroltuk, akik javadalmukat a pécsi püspökökkel, más főpapokkal fennálló kapcsolataiknak köszönhatték. Itt természetesen joggal merül fel a kérdés, hogy milyen okból kifolyólag nem a személyes kapcsolatoknál szerepelnek ezek a személyek? Nos jelen esetben a vizsgált javadalmasok és protektoraik között a szorosabb kapcsolat már az „egyházon” belül alakult ki, sok esetben egyházi szolgálatuk fejében kaphattak pécsi javadalmat. Szintén ide tartoznak azok a kanonokok, akik a pápai kúriában teljesítettek szolgálatot és így jutottak pécsi javadalomhoz, vagy többen azok közül, akik pápai adományozással nyerték el azt. Itt vettük számba a már fentebb részletesen tárgyalt javadalomcseréket, valamint Simonfi Pál esetét, aki pernyertesként foglalta el végül a *lector*i hivatalát. Természetesen az esetek nagy részénél domináns volt a személyi kötődés, azonban véleményünk szerint az egyházon belül kialakult kapcsolatok döntően befolyásolták az egyes személyek javadalomszerzését, előmenetelét. Összesen 44 főről van szó, amely 31%-os aránynak felel meg.

Elsőként azokat a javadalmasokat vizsgáljuk, akik a pécsi püspökök révén juthattak kanonoki stallumhoz. Minden bizonnyal Miklós püspöknek köszönhette javadalmát Szentmártoni János a pécsi társaskáptalan kanonokja, noha a

folyamodványt Bonjohannes fermoi püspök, aki mellesleg korábban szintén pécsi kanonok volt,²⁵² terjesztette elő a kúriában.²⁵³

Alsáni Bálinttal 8 személyt hoztunk kapcsolatba. Cremonai Miklós esetét már a külföldi származásúakkal kapcsolatban említettük. Alkalmasint a torinói béketárgyalások során ismerkedhettek meg, majd a püspök rábízta a kancelláriájának vezetését és egy kanonoki javadalmat és a valkói *archidiaconatus*t biztosította számára.²⁵⁴ Gál esetében azt láthatjuk, hogy a püspök még a királyné kancelláriába is „beajánlotta”.²⁵⁵ Gergely (III.) és György (IV.) esetében nyilván a közeli kapcsolat és megbízhatóság is szerepet játszott, hogy a püspök általános helynökévé nevezte ki őket.²⁵⁶ Illés, Tamás fia korábban a főpap káplánja és asztaltársa volt, így szolgálataiért juthatott kanonoki stallumhoz.²⁵⁷ Miklósfi Imre Alsáni püspök kedvelt tanácsosa volt, így a főpap folyamodott számára magasabb javadalomért. Az ő esetében csak feltételezni tudjuk, hogy már pécsi javadalmát is e kapcsolatnak köszönhette.²⁵⁸ Tamásfi Péter és Mátyásfi Tamás szintén Alsánnak köszönhette pécsi stallumát.²⁵⁹

Fa Mátyás az Alsáni halálát követő időszakban volt pécsi vikárius és kanonok. Ekkor Eberhard majd, unokaöccse Petermann kormányozta az egyházmegyét, majd az ugyancsak Albeni család tagja János lett a püspök. Mátyást nyilván Albeni János támogatta, aki korábban (1406–1410) a veszprémi püspökség élén állt, hiszen ő a veszprémi székeskáptalan tagja volt.²⁶⁰

Albeni Henrik, János öccse, által két személy került a kanonoki testületbe Bertalan (I.) és Mohácsi Mihály (II.).²⁶¹

A pécsi megyéspüspökök mellett egy alkalommal Szécsi Dénes esztergomi érsek adományozott kanonoki stallumot Bogykai Kelemennek a püspökség üresedése idején.²⁶²

---

²⁵² JUHÁSZ 1941. 55.

²⁵³ Nr. 366.

²⁵⁴ Nr. 63.

²⁵⁵ Nr. 107.

²⁵⁶ Nr. 113.

²⁵⁷ Nr. 143.

²⁵⁸ Nr. 149.

²⁵⁹ Nr. 320., 377.

²⁶⁰ Nr. 93.

²⁶¹ Nr. 42., 265.

²⁶² Nr. 49.

A javadalomcseréket fentebb már részletesen tárgyaltuk, így csak utalást teszünk arra, hogy nyolc személy ily módon jutott javadalomhoz Pécssett, valamint a pernyertes Simonfi Pált is ide soroljuk.

Három személy előrelépéssel jutott be a székeskáptalanba. Közülük Jánosfi György pápai javadalomadományozás során nyerte el stallumát, így őt ahhoz a kategóriához soroltuk. A másik két illető, Benedek (IV.) és Garai Kelemen egyaránt a társaskáptalamból jutott be a dóm kanonoki testületébe.

A pápai kúriában tevékenykedőket, valamint a pápai adományozások által stallumhoz jutott személyek alkotják a kategória legnépesebb csoportját, ugyanis 20 személyt soroltunk ide. Közülük nyolc fő a pápai udvarban teljesített szolgálatot, így esetükben e kapcsolat jelentette a kiindulási pontot. Megjegyzendő, hogy a pápai udvarban összesen 18 pécsi javadalmas működését tudjuk kimutatni (XI. Táblázat), azonban a javadalomnyerés szempontjából 10 személy ezúttal kiesik. Ők más kapcsolatok által kerültek a testületbe. Három fő a pápai jövedelmek beszédését végezte. Jeczai Henrik és Rogerius Cavazis egyben Pécs város *subcollectorai* voltak. Rogerius emellett *referendarius*ként tevékenykedett a pápai kancellárián.²⁶³ Péter Ferenc fia Boroszló területén működött *collectorként*.²⁶⁴ Bodrogi Fülöp pápai káplán és római magyar gyóntató volt.²⁶⁵ Sienai Miklós jegyző volt a pápai kancellárián, emellett pápai familiáris volt.²⁶⁶ Skót Menyhért II. Gyula pápa asztaltársa volt,²⁶⁷ míg Sienai Zergardis Fülöp számos feladatot látott el a pápai kancelláriában.²⁶⁸ Glowinoi Pál pápai kamarás volt, ám esetében nyilván szerepet játszott, hogy I. Ulászló király környezetéhez tartozott.²⁶⁹

A további 12 fő (Alexius, Bélai, Casocti, Jánosfi György, Mihályfi János, Miklósfi János, Imrefi Márton, Oroszi, Oslnai, Pécsi, Pordányi, Miklósfi Tamás) pedig a pápától nyert adományok révén került a pécsi káptalanba.

²⁶³ Nr. 336.

²⁶⁴ Nr. 336.

²⁶⁵ Nr. 48.

²⁶⁶ Nr. 345.

²⁶⁷ Nr. 350.

²⁶⁸ Nr. 346.

²⁶⁹ Nr. 120.

4.3.4. Uralkodói kegy

Ennél a kategóriánál azokat a személyeket vettük figyelembe akik javadalomjutásában a magyar királyoknak meghatározó szerepe volt, azonban a javadalmazók ezt nem az uralkodónak tett szolgálataikért – mintegy fizetségként, vagy jutalomként – kapták (illetve erről nem rendelkezünk információkkal), hanem az uralkodóhoz fűződő személyes kapcsolataik alapján. Összesen 4 személyről állapítottuk meg a pécsi stallum megszerzésének ezt a módját, amely mindössze 3%-os arányt jelent.

Helfensteini Lajos Mária boszniai hercegnő és Helfensteini Ulrik gyermeke volt, így anyai ágon rokonságban állt a magyar királynéval és természetesen a királyi gyermekekkel. Nagy Lajos is mindent elkövetett, hogy támogassa (a család) rokonát. Konkrétan pécsi javadalomhoz jutásának körülményeiről nem tudunk, azonban talán nem követünk el nagy hibát, ha a magyar király későbbi támogatásából arra következtetünk, hogy pécsi, sőt váci kanonoki stallumát is neki köszönhette. 1381 tavaszán a megüresedett aquileiai pátriárkai székbe kívánta kineveztetni a magyar uralkodó, azonban a méltóságot Fülöp bíboros nyerte el. A király végül elismerte Fülöpöt, azonban arra kérte, hogy a pápánál járjon közbe rokonának a freisingi püspökségre történő kinevezése érdekében. Helfensteini végül 1383-ban a kalocsai érseki széket nyerte el.²⁷⁰ Simon esetében még kevesebb információval rendelkezünk. Javadalomra jutásáról csak annyit tudunk, hogy arra Zsigmond király prezentálta és János pécsi püspök adományozta neki. Így csak feltételezni tudjuk, hogy esetleg a király lehetett a püspökkel szemben a kezdeményező, ám talán nagyobb a valószínűsége annak, hogy a szokásos formulával van dolgunk.²⁷¹ Márton (II.) 1441-ben lett a pécsi székeskáptalan tagja, mivel a stallum korábbi birtokosát megfosztották javadalmától. Márton Ulászló király mutatta be a javadalomra, majd a pápa ezt megerősítette. Ebben az esetben is, csakúgy mint az imént említett Simonnal kapcsolatban, kérdéses a király kezdeményezése, pontosabban fogalmazva, hogy a király környezetében volt-e Márton, ismerte-e az uralkodó, vagy ismét csak oklevélformulával van dolgunk? Az utóbbi lehetőséget teszi valószínűvé, hogy

---

²⁷⁰ Nr. 183.

²⁷¹ Nr. 138.

ekkor Márton már a pécsi püspökvárban lévő Arnyos Mária kápolna oltárigazgatója volt.²⁷² E két kérdéses esettel kapcsolatban egyenlőre azt kell mondanunk, hogy további (perdöntő) források előkerüléséig nem tudjuk biztonsággal meghatározni a stallumhoz jutásuk körülményét.

Végezetül Beckensloer János nevét említjük meg, aki Fügedi Erik szavaival élve Mátyás „vérbeli kegyence” volt.²⁷³ Noha, mint azt fentebb említettük, korábban testvére Jeromos birtokolta a pécsi préposti stallumot, ám kétséget kizáróan Mátyásnak köszönhetette János e javadalmat, valamint a pécsváradi apátság kormányzását is rá bízta az uralkodó. Mátyás megbocsátotta első hűtlenségét és 1461 végén visszaadta neki a korábban elkobzott két javadalmat. Később váradi, egri püspök, majd esztergomi érsek lett diplomáciai feladatokat teljesített, sőt a királyi kancelláriát is vezette, azonban 1476-ban másodszor is Frigyest választotta.²⁷⁴

4.3.5. Állami (udvari) szolgálat

Az uralkodó szolgálatában álló diplomatákat, hivatalnokokat igen gyakran egyházi stallumokkal javadalmazták a középkori Európában.²⁷⁵ Ezt egyrészt az indokolta, hogy az egyháziak műveltsége még a 15. században is meghaladta a laikusokét, másrészt az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a szolgálatukban álló egyháziakat nem (csak) a kincstárból kellett fizetniük, hanem jövedelmüket egyházi beneficiumok révén biztosíthatták.²⁷⁶ Német területeken az uralkodó mellett az adott terület előkelői is követték ezt a gyakorlatot, mint. pl. Brixenben,²⁷⁷ Speyerben,²⁷⁸ Schwerinben,²⁷⁹ Trierben,²⁸⁰ hogy csak néhány példát említsünk.

²⁷² Nr. 225.

²⁷³ FÜGEDI 1981. 95.

²⁷⁴ Nr. 30.

²⁷⁵ „Die Kirche stand im Spätmittelalter in vielerlei Hinsicht im Dienst des Staates, ganz abgesehen davon, dass sie selbst auch weltliche Herrschaft ausübte. Die Pfründenkirche erfüllte in der Rationalität des spätmittelalterlichen Regierens zunächst den Zweck, den königlichen, fürstlichen und adligen Funktionsträgern ein materielles Auskommen zu sichern.” FOUQUET 1992. 175.

²⁷⁶ Ez természetesen nem csak az uralkodókra érvényes megállapítás. Hercegek, grófok egyéb előkelők, vagy akár a városok is élhettek ezzel a lehetőséggel. Ez csak a megfelelő kapcsolatokon és befolyáson múltott. KALUZA–BAUMRUKER 1987. 141.

²⁷⁷ SANTIFALLER 1924–1925. 178–180.

²⁷⁸ FOUQUET 1992.

Lengyel példánkat a gnieznoi káptalan szolgáltatja, ugyanis a 14. századtól kezdődően a királyi kancellár és az alkancellár igen gyakran a testület tagjai közül került ki. E hivatalok mellett egyéb feladatok ellátására (pl. diplomácia) is igénybe vették a gnieznoi kanonokokat.²⁸¹

Angliában is hasonló volt a helyzet, hiszen pl. III. Edward (1327–1377) kancelláriáján a magasabb hivatalt viselő egyháziak közel kétharmada élvezett székeskáptalani stallumot. Lincolnban a kanonokok 40%-a állt királyi szolgálatban,²⁸² Exeterben ez az arány 32%,²⁸³ míg Yorkban 53%²⁸⁴ volt. Az írószervek alkalmazottai és a diplomaták mellett a királyi káplánok, gyóntatók, orvosok, alamizsnaosztók stb. is székeskáptalani javadalmakat kaptak ellenszolgáltatásként.²⁸⁵

Ugyancsak ezt a gyakorlatot követték a skandináv uralkodók is, hiszen pl. II. Waldemar dán király (1202–1241) engedélyt kapott IX. Gergely pápától (1227–1241), hogy azok a kanonokok, akik a király szolgálatában tartózkodnak, továbbra is élvezhessék javadalmaikat.²⁸⁶ A roskildei kanonoki testület tagjainak (1319–1560) 25%-a állt az uralkodó szolgálatában.²⁸⁷

A középkori Magyarországon is hasonló volt a helyzet, amelyre már Mályusz Elemér²⁸⁸ és Bónis György²⁸⁹ is felhívta a figyelmet. Mályusz szerint a 13. század derekától az volt a jellemző, *„hogy az esetek többségében most már nem klerikusok hagyják el káptalanjukat vagy püspökségüket az udvari szolgálat kedvéért, hanem királyi tisztviselők eszközölnék ki maguknak javadalmakat; mindegy számukra, hogy hol, a fontos csak az, hogy minél előnyösebb legyen.”*²⁹⁰ Köblös kutatásaiból tudjuk, hogy összesen 46 kanonok állt az uralkodók szolgálatában a budai, fehérvári, pozsonyi és győri kanonoki testületekben Mátyás és Jagellók regnálása

²⁷⁹ KALUZA–BAUMRUKER 1987. 141–148.

²⁸⁰ HOLBACH 1982. I. 35–36., HOLBACH 1992a.

²⁸¹ BINDER 1912. 107.

²⁸² LEPINE 1995. 83.

²⁸³ LEPINE 1992. 27.

²⁸⁴ DOBSON 1992. 15.

²⁸⁵ LEPINE 1995. 84.

²⁸⁶ HARMS 1914. 36.

²⁸⁷ MORNET 1992. 189.

²⁸⁸ MÁLYUSZ 1971. 193–207.

²⁸⁹ BÓNIS 1971. különösen 111., 114., 236., 329.

²⁹⁰ MÁLYUSZ 1971. 194.

idején.²⁹¹ A legnagyobb arányban a budai káptalanban találunk udvari szolgálatot teljesítő személyt (24), majd Fehérvár (15), Pozsony (10) végül Győr (2) következik.²⁹² Esztergomban és Zágrábban is jelentős számban találunk az uralkodó szolgálatában álló kanonokokat.²⁹³ Bónis adatai,²⁹⁴ valamint saját vizsgálataink alapján az is bizonyos, hogy valamennyi jelentősebb kanonoki testületben találunk olyan javadalmas(oka)t, aki(k) egyszerismind az uralkodó szolgálatában állt(ak). Az egyházi javadalmak honoráriumként való értelmezésével kapcsolatban a következő interpretációs lehetőség is felmerült: „*a javadalom pusztán az illető presztízisének növelését jelenti, a fizetés módja pedig ma még feltáratlan.*”²⁹⁵ E vélemény egyik képviselője Kubinyi professzor volt, aki maga már 1957-ben – a kincstári személyzet származását vizsgálva – arra a megállapításra jutott, hogy az alacsonyabb származású hivatalnokok nagyobb hányada a nemesség soraiba emelkedett, „*vagy mintegy fizetéképpen egyházi javadalmat szerzett.*”²⁹⁶ 1998-ban pedig – Köblös munkája alapján – a következőképpen fogalmazott. „*A kanonoki stallumok, főként az úgynevezett méltóságok (prépost, olvasó-, őr- és éneklőkanonokok, főesperesek) gyakran egy-egy királyi hivatal fizetségéül szolgáltak.*”²⁹⁷ Egy esztendővel később a budavári Szent Zsigmond prépostság újjáalapításával kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy minden bizonnyal azért történt, mivel a hozzá csatolt nagy birtokok révén „*a vezető [királyi – F. T.] hivatalnokok ellátásához biztosítottak új javadalmakat.*”²⁹⁸ Végeredményben úgy tűnik, hogy a történészek körében mára már valóban elfogadottá vált az a megállapítás, hogy a középkorban a magyar királyok következetesen felhasználták a különböző presztízű és értékű egyházi javadalmakat „alkalmazottaik” fizetésére. Bónis György ezt igen frappánsan a következőképpen foglalta össze, értékelve az egész középkori fejlődést: „*az államapparátus a Jagellók korában sem jutott túl az érdemek prebendális honorálásán. Kellő ügyességgel a püspökségeket is lehetett váltogatni, sorra*

²⁹¹ KÖBLÖS 1991. 184., KÖBLÖS 1994. 52.

²⁹² Uo.

²⁹³ KÖRMENDY 1986. 187–189., BÓNIS 1971. 111.

²⁹⁴ BÓNIS 1971. passim.

²⁹⁵ 1991-ben Esztergomban egy egyháztörténeti szimpóziumon, Köblös József előadása kapcsán adott hangot e véleményének Tonk Sándor, Solymosi László és Kubinyi András. KÖBLÖS 1994. 107. 203.j.

²⁹⁶ KUBINYI 1957. 33–34.

²⁹⁷ ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998. 303.

²⁹⁸ KUBINYI 1999d. 231.

haladva a szegényebbtől a gazdagabbig.”²⁹⁹ A magyarországi helyzet, amint fentebb láthattuk, korántsem volt egyedülálló a középkori Európában. A pécsi testület esetében is nyilván hasonló eredményekre számíthatunk, melyet a következőkben tüzetes vizsgálat alá veszünk.

Pécsett összesen 42 kanonok állt a magyar uralkodók, illetve királynék szolgálatában,³⁰⁰ amely igen magas arány, hiszen az összes javadalmas 11%-a (X. Táblázat). A testületbe történő bejutást vizsgálva azonban csak 20 fő esetében [Büki, Demeter (II.), Fábián (I.), Gatalóczi, Bálintfi Gál, Handó, Hangácsi, Kálnai, Korponai, Márton (I.), Nagylucsei, Németi, Piso, Skultéti, Stek, Szászi, Szekcsői János, Tapászi, Tinódi, Uski] számolhatunk azzal, hogy az uralkodónak tett szolgálat honorálásaképpen jutottak stallumhoz a Mecsek-lábánál. Ezzel az állításunkkal látszólag ellentmondásba jutottunk az „egyházi javadalom = fizetség” fentebb állított tételével. Valójában csak arról van szó, hogy a királyi szolgálatot (is) teljesítő javadalmasok kb. felénél egyéb, már fentebb ismertetett, ill. alább bemutatásra kerülő, kapcsolatrendszeres játszottak dominánsabb szerepet pécsi javadalomnyerésükben, magyarán a királyi szolgálattól függetlenül is bejutottak volna a testületbe. Az uralkodónak tett szolgálatért pedig döntő többségük további egyházi javadalmakra tett szert.³⁰¹ Amennyiben korszakonként kívánjuk vizsgálni az állami szolgálatban lévő javadalmasaink arányát úgy a következő eredményt kapjuk.

Korszak	Személy
Anjou	10
Zsigmond	13
1438–1457	2
Mátyás	6
Jagelló	11
összesen	42

A legmagasabb számban tehát Zsigmond uralkodása idején működtek pécsi javadalmasok az uralkodó szolgálatában. Ez megfelel Bónis korábbi

²⁹⁹ BÓNIS 1971. 329.

³⁰⁰ Ezt hangsúlyoznunk kell mivel további négy javadalmas más uralkodók szolgálatában állt. Őket azonban a familiáris kapcsolatoknál fogjuk tárgyalni.

³⁰¹ Mindössze hat személy esetében nem találtam nyomát, hogy az uralkodói szolgálatért a pécsi stallum mellett máshol is javadalomhoz jutottak volna, vagy a prelátusok rendjébe emelkedtek volna. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy csak azokról a személyekről van szó, akik nem az uralkodónak tett szolgálatukért kaptak Pécsett stallumot.

megállapításának, miszerint „a pécsi és a zágrábi kanonokságok a kancellária munkatársai egész sorának szolgáltak fizetésül.”³⁰² Megjegyzendő, hogy a 13 személy közül három fő Zágrában is javadalommal rendelkezett. A legalacsonyabb értékkel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy ez nyilván a bizonytalanabb (polgárháborús) időszaknak tulajdonítható. Amennyiben Köblös eredményeivel vetjük össze adatainkat, azt látjuk, hogy az 1458 és 1526 közötti intervallumban Pécs, Budát követően a képzeletbeli dobogó második helyén áll, igaz csak 2 fővel előzi meg a fehérvári társaskáptalant, ám a győri székeskáptalant jelentős mértékben maga mögé „utasította”.³⁰³ Mindenesetre tovább árnyalhatná a képet, ha hosszabb időmetszetben (az Anjou-kortól) vizsgálnánk Buda és Székesfehérvár kanonokjainak királyi szolgálatát, ill. e tekintetben (is) külön-külön tanulmányoznánk a királyi alapítású prépostságokat és a székeskáptalanokat. Véleményünk szerint ugyanis a székeskáptalanok esetében a püspök személye lehetett a döntő fontosságú, ugyanis Pécs esetében azt tapasztaljuk, hogy azon időszakokban mutatható ki több udvari szolgálatot teljesítő személy a káptalanban, amikor a kancelláriá(ko)n az egyházmegye püspöke nagy befolyást biztosító hivatalt viselt. Az Anjou-korban Vilmos püspök titkos kancellár és kápolnaispán volt, míg Alsáni Bálint diplomataként rendelkezett nagy befolyással. Zsigmond uralkodása alatt Uski titkos kancellárként került a káptalan élére, ám ennél is jelentősebb az Albeni család szerepe. Eberhard első ízben 1397–1406 között, majd 1409–1419 között zágrábi püspök volt, majd Alsáni elhunytát (1408) követően rövid ideig a pécsi püspökséget kormányozta (1408–1410).³⁰⁴ Eberhard Petermann nevű unokaöccsére bízta a pécsi egyházmegye irányítását, így 1409–1411 között ő világiként kormányozta azt. Albeni János, szintén Eberhard unokaöccse, 1410-ben jutott a pécsi püspöki székbe, majd egy évtizede után (1420) a zágrábi egyházmegye élére került át, melyet egészen az 1433-ban bekövetkezett haláláig irányított.³⁰⁵ A családból utolsóként, János öccse, Henrik viselte a pécsi püspöki méltóságot (1421–1444).³⁰⁶ Számunkra most az a lényeges, hogy Eberhard

---

³⁰² BÓNIS 1971. 111.

³⁰³ KÖBLÖS 1994. 52.

³⁰⁴ ENGEL 1996. I. 79., 80., ENGEL, Pál-SÜTTŐ, Szilárd: Beiträge zur Herkunft und zur Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn. 32–33. In: Südost-Forschungen Bd. 54 (1995) 23–48.

³⁰⁵ ENGEL 1996. I. 73., 80.;

³⁰⁶ ENGEL 1996. I. 73.

1404–1419 között állt a nagykancellária élén, majd őt Albeni János (1421–1433), végül Gatalóczi Mátyás (1433–1437) pécsi prépost követte e hivatalban.³⁰⁷ Nyilván nem véletlen, hogy e korszakban rendelkezett a legtöbb kancelláriai „alkalmazott”, összesen 11 személy fő, pécsi javadalommal. Ebben az időszakban Zágrábban is hasonló jelenséget figyelt meg Bónis György. A következő kiemelkedő korszak pedig Szatmári György kancellári (1503–1521) tevékenységére tehető.³⁰⁸ A kollegiális egyházak esetében pedig magától értetődően a prépost a fontos személy, amint azt Karai László budai préposttal kapcsolatban Köblös kimutatta.³⁰⁹

Az uralkodói szolgálat és a javadalomszintek közötti összefüggésre Köblös is felhívta a figyelmet.³¹⁰ *Elisabeth Mornet* a roskildei káptalant vizsgálva szintén rámutatott erre, továbbá a kumuláció és a főpapi rendbe emelkedéssel kapcsolatban is igen fontos relációkra bukkant. A királyi szolgálatot teljesítő 91 javadalmas közül ugyanis 61-en (67%) a káptalan valamely méltóságát nyerték el, míg 72 fő (79%) a roskildei stalluma mellett más egyházi javadalmakkal is rendelkezett. 32 személy (35%) emelkedett közülük püspöki méltóságra, amely egyébként a testület egészére vonatkozik.³¹¹

Pécsett 15 személy elégedett meg az egyszerű kanonoki stallummal, amely 36%-os aránynak felel meg. Közülük azonban mindössze 2 fő [János (II.), Somodori,] nem tudott további javadalmakat szerezni. Stek János orgonista állást kapott a dóm mellett a Szt. Bertalan templomban is, valamint hangszerépítésből is származott jövedelme.³¹² Tapászi Pál kanonoki stalluma mellett a székesegyház D-i oldalán épült Szt. András kápolna ispánja volt.³¹³ Oláh Miklós Szatmárit követte Esztergomba, ahol főesperesi hivatalt kapott, emellett a fehérvári örkanonokságot is megszerezte, majd – igaz már mohácsot követően – egészen az esztergomi érsekségig jutott.³¹⁴ Demeter (I.) hasonló utat járt be a 14. században. Pécsi kanonikátusából egri préposttá lépett elő, majd sorra következtek a püspökségek,

³⁰⁷ BÓNIS 1971. II. tábla

³⁰⁸ BÓNIS 1971. VII. tábla

³⁰⁹ KÖBLÖS 1994. 52.

³¹⁰ i.m. 52–53.

³¹¹ MORNET 1992. 197.

³¹² Nr. 354.

³¹³ Nr. 381.

³¹⁴ Nr. 282.

míg végül, a bíbort is elnyervén, esztergomi érsekként fejezte be életét.³¹⁵ A további kilenc pécsi javadalmas számára a pécsi stallum nyilván jövedelemkiegészítésként szolgált, hiszen mindegyikük egyszerre több javadalmat tartott kezében. Három fő megelégedett a pécsi mellett további egy javadalommal, amely egy esetben (Bachensteini) főesperesi hivatalt és kanonoki stallumot, egy alkalommal (Szászi) káptalani méltóságot, és szintén egy ízben apátságot (kommendátorként, Telegdi esetében) jelentett. További két javadalmat két személy [Fábián (I.), Czudar], hármat és négyet egy-egy fő (Bajoni ill. Bodrogi), míg ötöt ismét ketten (Bálintfi Gál, Skultéti) nyertek el. Közülük később Bajoni, Czudar és Szászi püspökségre emelkedett.

Hat személy egy-egy főesperesi kerület élére került. Közülük négyen [Gál, Márton (I.), Rogerius, Tinódi] *archidiaconusként* tűntek fel a káptalanban, míg ketten (Plawei, Szekcsői) kanonokként kezdték, azonban ők a pécsi javadalmukon kívül is rendelkeztek egy-egy kanonikátussal más testületekben.

A most vizsgált 42 személy közül 21 fő (50%) valamely méltóságig emelkedett Pécssett. Közülük mindössze négyen kezdték (Brodarics, Gatalóczi, Korponai, Valkói) egyszerű kanonokként pécsi pályafutásukat. A 21 *dignitarius* közül tizenheten (77%) prépostok lettek: 11 nagyprépost (Beckensloer, Brodarics, Büki, Gatalóczi, Handó, Hangácsi, Laki, Macedóniai, Nagylucsei, Németi, Uski) és 6 kisprépost [Herendi, Kálnai, Korponai, Mohorai, Piso, Tamás (II.)]. A méltóságviselők további megoszlása a következőképpen alakult:³¹⁶ 2 olvasó (Turoni Kelemen, Valkói), 1 éneklő (Balbi), valamint 1 örkanonok [Kelemen (I.)]. A személyek egyházi pályafutását vizsgálva, azt látjuk, hogy a 21 fő közül 8-an a főpapi rendbe emelkedtek, amely 38%-os aránynak felel meg. Egyébként azon személyek közül, akik nem jutottak a főpapi rendbe mindössze hárman (14%) elégedtek meg a pécsi javadalmukkal.

A szolgálat típusa és a javadalomszintek közötti viszonyt elemezve Köblös kimutatta, hogy a „*legelőkelőbb javadalmakat a diplomaták és a királyi titkárok*” nyerték el.³¹⁷ Előre kell bocsátanunk, hogy a királyi udvarban működő személyek többfajta

³¹⁵ Nr. 72.

³¹⁶ Itt csak azokat a személyeket vettük számba, akik a káptalanban e javadalmakkal jutottak a legmagasabb pozícióba.

³¹⁷ KÖBLÖS 1994. 54.

feladatot is elláttak a középkor folyamán. Mindig azon a területen tevékenykedtek, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk.³¹⁸ Ebből következően mindig azt „beosztást” vesszük figyelembe, amelyet pécsi kanonokként betöltöttek, ill. amely révén javadalomhoz juthattak a káptalanban. Kanonokjaink közül a legtöbben (20 fő, 48%) diplomataként (is) működött, ám csak 18 személlyel számolhatunk, mivel Uski már pécsi prépostságként vett részt a konstanzi zsinat előkészítésén és ülésein,³¹⁹ míg Macedóniai diplomáciai tevékenységét már szerémi püspökként kezdte, azonban Brodarics kancellári kinevezése miatt – amint már említettük – a püspökséget a pécsi prépostságért és egy egri javadalomért átadta neki.³²⁰ Közülük egyaránt három személy került a székes- (Brodarics, Handó, Laki) ill. társaskáptalan [Mohorai, Piso, Tamás (II.)] élére. Turoni Kelemen és Valkói János az olvasó-, Balbi az éneklőkanonoki méltóságig jutott. Hárman [Plawei, Márton (I.), Rogerius] pécsi karrierjük csúcsaként egy-egy főesperesi kerület élére kerültek. Hat személy (Bachensteini, Bajoni, Bodrogi, Czudar, Skultéti, Telegdi) Pécsen csak egyszerű kanonoki javadalommal rendelkezett, ám gyorsan hozzá kell tennünk, hogy valamennyien több javadalommal rendelkeztek más testületekben is, továbbá közülük ketten (Czudar, Bajoni) később a prelátusok rendjébe jutott.

A királyi és királynéi kancelláriákon összesen 15 személy (36%) tevékenykedett. E személyek több, mint 50%-a (8 fő) pécsi prépostságot nyert: 6-an (Beckensloer, Büki, Gatalóczi, Hangácsi, Németi, Uski) nagyprépostságot, míg 2-en (Kálnai, Korponai) kisprépostságot. Ketten (Gál, Szekcsői János) a főesperesséig jutottak, míg a további öt személy [Fábián (I.), Bálintfi Gál, Oláh, Somodori, Szászi] Pécsen csak kanonikátussal rendelkezett. Tovább árnyalja a képet, ha szemügyre vesszük a kancellárián ellátott munkaköröket, hiszen ebből kétséget kizáróan kitűnik, hogy csak az alacsonyabb beosztásban dolgozó személyek nem jutottak a kanonoki stallumnál magasabb javadalomhoz Pécsen, ill. más egyházi testületekben. Az öt mesterkanonok közül csupán Somodori nem jutott tovább a pécsi stallumnál, ám ő csak jegyzőként tevékenykedett a

³¹⁸ Erre talán a legjobb példánk Handó György pályafutása. Ő diplomataként kezdte karrierjét, majd kincstartóként végrehajtotta a kincstár reformját, végül főkancellárként fejezte be életét. Nr. 136.

³¹⁹ Nr. 392.

³²⁰ Nr. 221.

kancellárián.³²¹ Oláhról már fentebb említettük, hogy Szatmári mellett működött kancelláriai titkárként, majd később egészen az esztergomi érseki méltóságig jutott. Fábián (I.) a nagykancellária protonotáriusként pécsi javadalma mellett egy-egy stallummal rendelkezett Pozsonyban és Zágrábban.³²² A két alkancellár is további benefíciumokkal rendelkezett. Gál, Bálint fia pécsi stalluma mellett kőiprépost, esztergomi éneklőkanonok, zágrábi főesperes és kalocsai javadalmas volt,³²³ míg Szászi János pécsi kanonok, oltárigazgató és bácsi prépost volt, majd a budai társaskáptalan élére került, végül veszprémi püspökként működött.³²⁴

Kanonokjaink közül hárman álltak a királyi kincstár élén (Handó, Herendi, Nagylucsei), azonban közülük csak Nagylucsei Orbánnál feltételezhetjük, hogy e szolgálata révén került a káptalan élére. Az azonban mindenképpen jelzi a kincstartói hivatal rangját, hogy Handó és Nagylucsei nagyprépostok voltak Pécsen, míg Herendi a társaskáptalan élén állt. Nagylucseivel kapcsolatban már az egyik előző fejezetben bemutattuk azt az oklevelet, melyben Ernszt János szlavónbán, főkincstartó neki adományozta a baranyai főesperességet, azonban adatainkból úgy látszik nem foglalta el a hivatalt. Végeredményben ez nem perdöntő adat, mivel Orbán már akkor már alkincstartóként tevékenykedett.³²⁵

A további személyek egyéb feladatokat láttak el az udvarban. Így Demeter (I.) királyi-, míg Kelemen (I.) királynéi káplán, János (II.) a *comes capellae* helyettese, Stek János orgonista a királyi aula tagja, Tinódi János királyi titkár, míg Tapászi Pál pedig a királyi kúria jegyzője volt.³²⁶

A roskildei káptalan esetében láthattuk, hogy azok a kanonokok emelkedtek főpapi méltóságra, akik állami szolgálatokat teljesítettek. Káptalanunk esetében is hasonló jelenséget figyelhetünk meg, ugyanis a testület tagjai közül összesen 14-en jutottak püspöki, vagy érseki székbe és közülük 8-an az uralkodó szolgálatában álltak.³²⁷

³²¹ Nr. 352.

³²² Nr. 94.

³²³ Nr. 108.

³²⁴ Nr. 356.

³²⁵ Nr. 269.

³²⁶ Nr. 72., 167., 195., 354., 381., 385.

³²⁷ A címzetes püspököket is beleszámítottuk.

4.3.6. Familiáris kapcsolatok

A familiáris kapcsolatok az egész középkori magyar államot alapvetően determinálták, elég pusztán az állami hivatalok struktúrájára gondolnunk. Természetesen ezek a kötelékek noha viszonylag alacsony arányban, de kimutathatóak kanonokjaink esetében is. Összesen 9 esetben álltak befolyásos *dominusok* egy-egy személy pécsi stallumhoz jutása hátterében, amely 6,5%-os arányt jelent. 6 egyén esetében egyházi személy volt a protektor. Külső kapcsolatok útján hárman szereztek javadalmat. Mohoraival kapcsolatban fentebb már említettük, hogy javadalomnyerésében biztosan fontos szerepet játszott Janus, akinek humanista köréhez tartozott, ám a döntő momentum mégis II. Pius pápával fennállott barátsága lehetett. Ő, amint a kisprépostságra szóló kinevezésében áll, a pápa familiárisa és kamarása volt.³²⁸ Lackfi Dénes kalocsai érsek udvarához tartozott Csehi Bereck, míg Angelus Ostiai püspököt szolgálta Csáki János.³²⁹ Mindketten befolyásos patrónusuknak köszönhatték pécsi javadalmukat.

Belső kapcsolatok útján szintén három illető jutott javadalomhoz. Montilio Péter *dominusa* Vilmos kardinális volt, vélhetőleg Péter tartotta számon a magas rangú személy Magyarországon birtokolt javadalmait. Így nem okozott nehézséget, hogy Pécssett is javadalomhoz jutassa a bíboros, hiszen ő állt akkor a káptalan élén.³³⁰ Szintén Iudicis Vilmos familiájához tartozott Imre, István fia, aki 1359-ben lett pécsi kanonok.³³¹ Somodori Mihály Gatalóczi Mátyás familiájához tartozott. Ura magával vitte a kancelláriára is, valamint javadalmat biztosított számára a pécsi székeskáptalanban is, ahol történetesen ő volt a prépost.³³²

A további három személy támogatói világi méltóságok voltak, pontosabban fogalmazva valamennyien királyok. Ezen esetekben magától értetődően külső kapcsolatokról beszélhetünk. Szerémi István Nápolyi László magyar királlyá koronázott trónkövetelő káplánjaként kezdte pályafutását. László több javadalmat kívánt kieszközölni számára a zavaros időkben, többek között az aszúági

---

³²⁸ K IV. 82.

³²⁹ Nr. 64., 65.

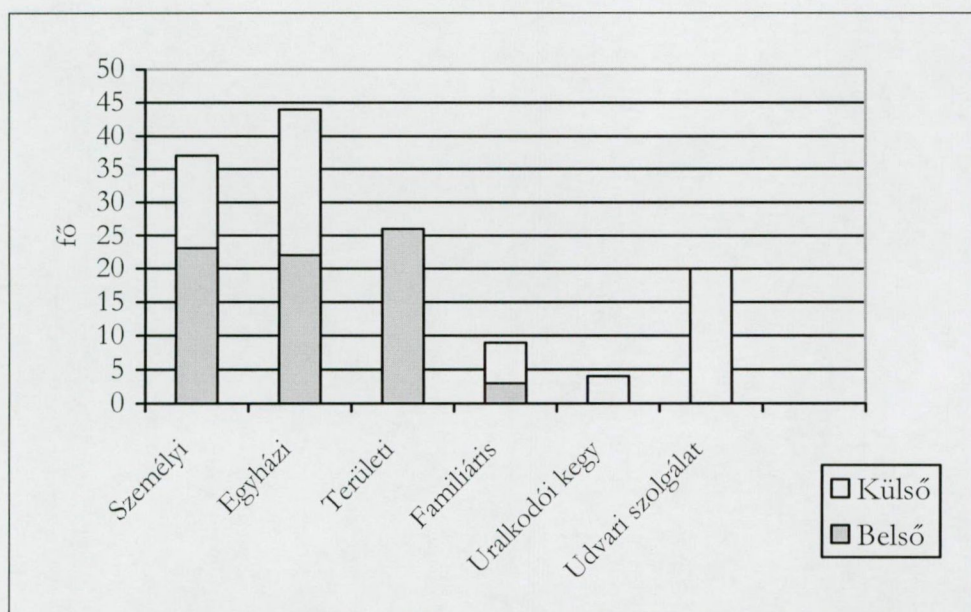
³³⁰ Nr. 267.

³³¹ Nr. 148.

³³² Nr. 352.

főesperességet. Ezt azonban nem sikerült a későbbiekben sem elnyernie, bár még 1405-ben is pereskedett a javadalomért. Egy pécsi kanonoki javadalmat és a bácsi préposti címet azonban megszerezte, amelyben László ellenkirály szerepe is meghatározó lehetett. Később elnyerte Pécsen a *cantori* méltóságot is.³³³ Zágrábi Miklós, mint Endre nápolyi király káplánja nyerte el pécsi és zágrábi kanonoki stallumait.³³⁴ Végül Újlaki Miklós boszniai király kancellárját, Isztrói Istvánt, kell megemlítenünk, akinek pécsi és boszniai javadalomszerzésében minden bizonnyal szerepet játszott a nagyhatalmú támogató.³³⁵

Összefoglalásaként most lássuk a bejutási lehetőségek egymáshoz viszonyított arányát!

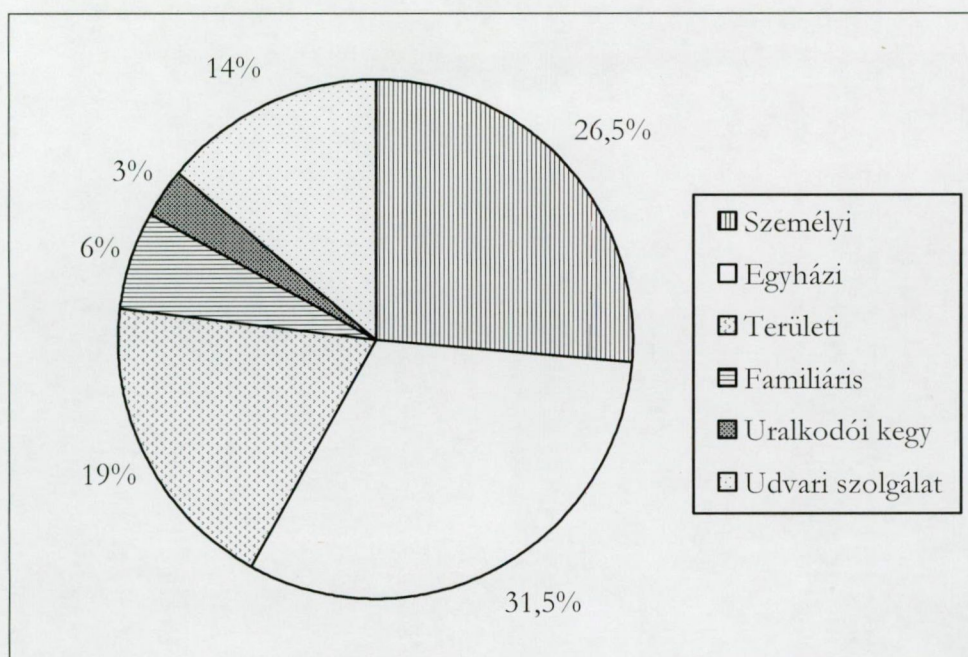

³³³ Nr. 368.

³³⁴ Nr. 399.

³³⁵ Nr. 161.

Jól látható, hogy az ismert esetekben a testületbe való bejutásnál az egyházi kapcsolatok játszották a legnagyobb szerepet, majd a személyi összefonódás útja és a területi kapcsolatok „csatornája” következett. Szintén jelentősebb volt még az uralkodói szolgálat szerepe a javadalomszerzésben. A familiáris kapcsolatok és a királyi kegy útján pécsi stallumot nyert személyek aránya ellenben kevésbé volt számottevő. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezek az arányok mindenképpen óvatossággal kezelendők, mivel – ahogy fentebb már említettük – sok esetben összetett kapcsolatrendszerek húzódtak egy-egy kanonoki stallum elnyerésének hátterében, amelyek közül az általunk meghatározóbbnak vélt relációkat vettük figyelembe. Talán a legjobb példa erre az uralkodó szolgálatában álló javadalmaskok stallumnyerése, hiszen e személyek kevesebb, mint felénél (47,6%) állapítottuk meg, hogy pécsi stallumukat kifejezetten ezen szolgálatukért kapták.

A vizsgált 140 személy esetében az egyből történő bekerülés és a fokozatos előrelépés arányát tekintve a következőket állapíthatjuk meg. A méltóságviselők és a főespersek esetében 44 esetben (69%) azonnal elnyerték a javadalmat (ez az adat tartalmazza a kategórián belüli előlépéseket is), míg 20 alkalommal (31%) egyszerű kanonoki stallumból emelkedtek az illetők magasabb javadalomra. Ez egyébként megfelel a Köblös által kimutatott trendnek.³³⁶

³³⁶ KÖBLÖS 1994. 65.

Az egyből bekerült méltóságviselők esetében valamivel magasabb arányban (53%) szerepelnek a külső kapcsolatok révén javadalomhoz jutottak. Ezek közül is legtöbben (10 fő – 23%) udvari szolgálatért kaptak magasabb benefíciumot. Jelentős még az egyházi kapcsolatok (16%) és a rokoni kapcsolatok (7%) csatornája. A familiáris kapcsolatok (4,5%) és az uralkodói kegy (2%) nem volt meghatározó. Belső kapcsolatok közül az egyházi és a területi kapcsolatok voltak a legjelentősebb csatornák (18–18%). Ezt követték a perszonális (7%), végül a rokoni kapcsolatok (4,5%). Adataink ezen a ponton jelentős mértékben eltérnek a Köblös által megállapítottaktól, hiszen az ő eredményei egyértelműen a külső kapcsolatok dominanciáját (76%) mutatják.³³⁷

A 76 mesterkanonokot vizsgálva már a 2. fejezetben megállapítottuk, hogy mindössze 3 ízben került a kanonoki testületbe valaki az alsópapság köréből. Egy alkalommal egy altarista, kétszer pedig egy-egy pécsi társaskáptalani kanonok. Ez esetben tehát még markánsabban jelentkezett az egyből történő bejutás (96%). Itt szintén Köblös eredményeire kívánunk utalni, hiszen ő valamivel magasabb arányt (6%) mutatott ki az alsópapság tagjainak kanonoki stallumhoz jutásánál, azonban arányait tekintve jelentéktelen a különbség.³³⁸

A mesterkanonokok esetében az egyből stallumhoz jutott egyének tekintetében a belső kapcsolatok domináltak (56%), amely országosan is karakterisztikus volt.³³⁹ Ezek közül is a területi kapcsolatok segítségével stallumhoz jutók emelkednek ki (20,5%), majd a egyházi (12%) és személyi (10%) kapcsolatok következnek. Az egyetemi (5,5%), rokoni (4%) és a familiáris (4%) kötelékek alacsonyabb arányt képviselnek. A külső támogatással javadalomhoz jutók esetében az egyházi támogatás (18%) volt a legmeghatározóbb, majd azonos arányban (10–10%) következtek az uralkodói szolgálat és rokoni kötelék segítségével bekerülők. Az egyszerű kanonikátusok elnyerése terén sem volt jelentős az uralkodói kegy (4%); a személyi és familiáris összefonódás 1–1%-os előfordulással egyaránt jelentéktelennek tekinthető.

---

³³⁷ Uo.

³³⁸ KÖBLÖS 1994. 65.

³³⁹ Uo.

5. A kanonokok feladatai, kötelezettségei

5.1. A kanonokok szerepe a liturgiában

A közös élet felbomlásával párhuzamosan a kanonokok eredeti liturgikus feladataikat is mindinkább helyettesekre bízta, akik a székesegyház alsópapságából kerültek ki. Róluk már részletesen szoltunk a 2. fejezetben. Ez a folyamat magától értetődően „európai” jelenség volt.¹

A helyben tartózkodó kanonokok minden bizonnyal részt vettek a székesegyház liturgikus cselekményeiben: az ünnepi szentmiséken, a vecsernyén, a zsolozsma egyes *horain*, azonban erre vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk. Tudjuk, hogy Esztergomban pl. a jelenlévő kanonokok részt vettek, vagy legalábbis részt kellett venniük, a konventmisén és vecsernyén. A zsolozsma többi imaóráján a prebendáriusok, karpapok, ministránsok mondták az imákat a *succentor* felügyelete alatt. A vecsernyén a *sublector* vezetésével részt vettek az iskolások és más karingbe öltözött fiúk (ministránsok) is.² A helyben tartózkodó kanonokok kóruzzszolgálatát jól szemlélteti a mainzi káptalan gyakorlata. A javadalmazások számára ugyanis az volt a legfontosabb, hogy a közös liturgián való részvételükért megkapják az őket megillető összeget (*Präsenzgeld*), így nem meglepő, hogy nem is vettek részt a teljes misén, zsolozsmán.³

5.2. Az egyházi rend fokozatainak felvétele és a lelkipásztori szolgálat

A Katolikus Egyházban ma is, csakúgy mint a középkor folyamán, alapvetően két státust különböztetünk meg: a világit (laikus) és az egyházit (klerikus). A klerikus állapoton belül a középkorban megkülönböztették az ún. kisebb és a nagyobb ordókat. Az első kategóriába a következők tartoztak: *ostiarius*, *lector*, *exorcista*, *acolytus*; a nagyobb rendek pedig ebben a sorrendben követték egymást: *subdiaconus*, *diaconus*, *presbiter*. Végül a legmagasabb felszenteléssel járó

¹ Albert Hauck a helyettesek alkalmazásának két okát említette: a kanonokok sokoldalú elfoglaltságát; valamint, hogy a stallumok egy része áldozópapok számára volt fenntartva (*sacerdotalis* stallumok), azonban a kanonokok nagyobb hányada csak az alsóbb egyházi rendeket vette fel. HAUCK 1954. 198–199.

² KOLLÁNYI 1901. 247–248.

³ 1422-ben *Castiglione Branda* bíboros által kiadott reformdekrétum előírta, hogy amennyiben a kanonokok a jelenléti juttatásukat meg kívánják kapni, úgy a kóruzzszolgálat teljes időtartamán kötelesek jelen lenni. Az előírást azonban nem vették figyelembe, így 1485-ben ismételten meg kellett ismételni. HOLLMANN 1990. 86–87.

rend a püspöki.⁴ A magasabb rendeknél a következő alsó korhatárokat állapították meg: *subdiaconus* – betöltött 18., *diaconus* – 20., *presbiter* – 25. életév.⁵

A kanonokoknak nem kellett felszentelt papoknak lenniük,⁶ a vienne-i egyetemes zsinat (1311) csak azt rendelte el, hogy a székeskáptalanok tagjai minimum alszerpapok (*subdiaconus*) legyenek, mivel csak abban az esetben rendelkeztek szavazati joggal a káptalani gyűléseken.⁷ Az egyes testületek természetesen magasabb követelményeket is támaszthattak tagjaik számára.⁸ Trierben pl. a 13. század során diakónusok lehettek csak a káptalan tagjai, sőt egyes méltóságviselők számára kötelezővé tették az áldozópapi rend felvételét.⁹ A *dignitariusok* számára ugyancsak ajánlott volt a *presbiteri* ordó felvétele Liegeben.¹⁰ Egyes testületekben az áldozópapok számára volt fenntartva a stallumok egy része: Kölnben 7, Mainzban 4, Liegeben 6, Halberstadtban 2, Augsburgban 4, Lübeckben 8, Utrechtben 1.¹¹ Salisburyben a prebendákat három részre osztották, így voltak alszerpapi, szerpapi és áldozópapi javadalmak.¹² A magyar káptalanok közül Budán megkülönböztették az alszerpapi és az áldozópapi javadalmakat, míg Fehérvárott előírták (1234), hogy a 40 javadalmas közül 17 legyen felszentelt pap.¹³ Az általunk ismert kanonoki testületek közül mindössze Exeterben írta elő a szabályzat, hogy valamennyi javadalmasnak felszentelt papnak kellett lennie.¹⁴ A fentiek egyenes következménye volt, hogy a testületekben általában a felszentelt papok aránya alacsonyabb volt.¹⁵ Az exeteri példa mellett a brixeni és az esztergomi kanonokról tudjuk, hogy a késő-középkorban többségben voltak az áldozópapok. Brixenben ez a változás, a testület monográfusa szerint, egyenes arányban állt a polgári-parashti származású személyek arányának testületen belüli

⁴ MÁLYUSZ 1971. 46. 41. j., SZUROMI Szabolcs Anzelm: Egyházi intézménytörténet. *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet I.5.* Budapest, 2003. 104–105.

⁵ BÉKEFI 1910. 52. Vö. LEPINE 1995. 66.

⁶ MÁLYUSZ 1971. 67.

⁷ HOLLMANN 1990. 17., SANTIFALLER 1924–1925. 87.

⁸ „Item alle thümherren sollen yr pfrunde selber verdienen und auch alle priester sein [...]” fogalmazott a Zsigmond császár reformjait összeállító névtelen szerző. REFORMATION 174.

⁹ BASTGEN 1910. 37–39.: dékán, skolasztikus, kántor, custos.

¹⁰ SANTIFALLER 1924–1925. 88.

¹¹ HAUCK 1954. 199.

¹² LEPINE 1995. 70.

¹³ KÖBLÖS 1994. 15–17.

¹⁴ LEPINE 1995. 70.

¹⁵ Néhány példa: LEPINE 1995. 71., BITTINS 1992. 106., FOUQUET 1987. 194., GRIMME 1932. 65.

növekedésével.¹⁶ Esztergommal kapcsolatban csak azt tudjuk, hogy 1397-ben a 39 kanonok közül 34-en áldozópapok voltak.¹⁷

Pécsett hasonlóan kevés adattal rendelkezünk kanonokjaink egyházi státusáról, mint azzal korábban már Köblös is szembesült az általa vizsgált testületek esetében.¹⁸ Összesen 80 javadalmas esetében tudjuk biztosan, ill. feltételezzük nagyobb valószínűséggel egyházi állásukat, amely mindössze 20%-os aránynak felel meg. Ahol a forrásaink nem jelölték, hogy az illető az egyházi rend fokozatai közül melyiket vette fel a következő eljárást alkalmaztuk. Amennyiben plébánosként, püspöki vikáriusként, vagy prédikátorként tevékenykedtek, úgy az áldozópapok közé soroltuk őket, jóllehet tisztában vagyunk azzal, hogy a plébánosok esetében előfordulhatott, hogy csak a plébánia javadalmát élvezték a szentmiséket és az egyéb felszenteléshez kötött funkciókat (elsősorban a Szentségek kiszolgáltatása) káplánjuk (nyilván ez esetben ő felszentelt pap) mutatta be ill. végezte. A klerikus terminussal jelölt személyek esetében a gyakorlat azt mutatja, hogy azt általában az alsóbb egyházi rendek esetében alkalmazták. Két kanonok a későbbiekben megházasodott. Az ő esetükben nyilván arról lehetett szó, hogy csak a kisebb rendeket vették fel, amely nem zárta le előttük a laikus életbe való visszatérést.¹⁹ A pécsi káptalan esetében a kisebb és nagyobb ordók megoszlása a következőképpen alakult.

	Ordó	Szám	%	Összesen
kisebb	alsóbb	2	2,5	21 fő–26,25%
	klerikus	17	21,25	
	<i>acolutus</i>	2	2,5	
nagyobb	<i>subdiaconus</i>	4	5	59 fő–73,75%
	<i>diaconus</i>	2	2,5	
	<i>presbiter</i>	53	66,25	
Összesen		80	100	80 fő –100%

¹⁶ SANTIFALLER 1924–1925. 92.

¹⁷ KOLLÁNYI 1901. 74., 99., 252.

¹⁸ KÖBLÖS 1994.69.

¹⁹ A cölibátus csak a nagyobb rendek esetében volt kötelező. „Igitur sunt gradus ecclesiastici, videlicet ostiarii, lectores, exorcistae, acolythi, subdiaconi, diaconin et sacerdotes [...] Tres tantum ultimi et quartus scilicet episcopatus dicuntur sacra castimonia a castitate et continentia, quam inducunt.” VESZPRÉM 1515. 62–63.

Adataink alapján tehát azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a pécsi székeskáptalan esetében a kanonokok jelentős része felvette a nagyobb egyházi rendeket, sőt döntő többségük áldozópap volt. Ezt a megállapítást, ha egyáltalán a sok feltételes eset miatt megkockáztatható, nagy óvatossággal kell kezelnünk. Tehát csak annyit állíthatunk, hogy a 80 személy többsége nagy valószínűséggel pappá volt szentelve.

Egyetlen személy esetében tudjuk nyomon követni, a magasabb rendek felvételének egyes állomásait. Glowinoi Pál 1445-ben nyerte el a pécsi kisprépostságot, ám ekkor még csak a kisebb rendeket vette fel. 1452-ben aztán elérkezettnek látta az időt, hogy végérvényesen az egyházi pálya mellett döntsön, így először alszerpappá, majd szerpappá, majd a következő évben áldozópappá szenteltette magát.²⁰ Ebből pedig egyértelműen világos, hogy Pécsen nem volt követelmény az alszerpapi rend felvétele sem a káptalanba való bejutáshoz.

A lelkipásztori feladatok terén is egyenatlenségek mutatkoznak a különböző testületek között. Angliában a kanonokok kis része vett részt a pasztorációban,²¹ ezzel szemben Brixenben pl. a 15. század folyamán általános a kanonokok plébánosi feladatvállalása.²² A magyar testületek közül Fehérvárról, Győrről és Pozsonyról tudjuk, hogy a kanonokok részt vállaltak a lelkipásztori munkából, ám az esztergomi kanonokokra ez már nem jellemző.²³ Káptalanunkat tanulmányozva azt látjuk, hogy a kanonokok 5%-a, 19 személy látott el plébánosi feladatokat (XIV. Táblázat). 6 kanonok a Szt. Bertalan városi plébánia, 2 személy a Szt. Benedek apát templom, míg egy fő a falakon kívüli Mindenszentek plébániatemplom élén állt, amely azt jelenti tehát, hogy 47%-ban Pécs város plébániáin tevékenykedtek. Három kanonok a káptalan székhelyétől nagyobb távolságban tevékenykedett: Cserdi-i Imre Budán,²⁴ Korponai János Korponán,²⁵ míg Miklós (III.) Sárosban.²⁶

²⁰ 1452. 09. 23.: *subdiaconus*, 1452. 12. 23.: *diaconus*, 1453. 03. 31.: *presbiter*. RG 6,1 Nr. 4716.

²¹ LEPINE 1995. 137.

²² SANTIFALLER 1924–1925. 159–163.

²³ KÖBLÖS 1994. 68–69.

²⁴ Nr. 66.

²⁵ Nr. 208.

²⁶ Nr. 249.

5.3. A káptalan hiteleshelyi személyzete²⁷

A pécsi székeskáptalan a 13. század második évtizedétől kezdve²⁸ egészen a 19. század utolsó negyedéig folytatott közhitelű tevékenységet.²⁹ Az intézmény hiteleshelyi oklevéladásának 1353-ig tartó szakaszát Koszta László részletekbe menően ismertette. Az oklevélkiadásban résztvevő, az azt előkészítő, valamint a diplomák megőrzését végző személyeket (hivatalokat), feladataikat is bemutatta, megkülönböztetett figyelmet szentelve a hiteleshelyi kancelláriának. A káptalan archontológiájának, prozopográfiájának összeállítása során is elengedhetetlen a testület közhitelű praxisának vizsgálata, hiszen voltaképpen Pécs esetében ez döntően a hiteleshelyi kiadványok adatai alapján készíthető el. Szintén primer forrásként támaszkodhatunk e diplomákra, ha a kanonokok „mobilitását”, vagy a székesegyház alsópapságának tanúként való közreműködését kívánjuk rekonstruálni.³⁰ A következőkben a hiteleshelyi tevékenység egyes fázisaiban résztvevő személyeket vesszük részletes elemzés alá.

A hiteleshelyi munka tényleges irányítása az olvasókanonok (*lector*) feladata volt, amelyet jelez a privilégiumokban a 14. század végéig a neve előtt álló „*datum per manus*”, majd a 15. században az „*acta sunt haec et facta per manus*” formula.³¹ A prépost után a legtekintélyesebb *dignitarius* volt a kanonoki testületben, így a préposti javadalom üresedése, vagy a prépost távolléte esetén ő irányította a káptalant.³² E központi szerepét és nagy tekintélyét minden bizonnyal a hiteleshely működésében vállalt kardinális szerepe is elősegítette.³³ Mindezek mellett a káptalani iskolát is ő felügyelte, így joggal következtethetünk széleskörű műveltségére.³⁴ A magyarországi gyakorlatnak megfelelően Pécsen sem volt követelmény az egyetemi végzettség, így nem meglepő, hogy a középkor folyamán a 28 ismert olvasókanonok közül, csupán hárman végeztek bizonyosan

²⁷ Ez az alfejezet időközben megjelent: Egyháztörténeti Szemle 5 (2004):1. 73–86.

²⁸ KOSZTA 1998.

²⁹ 1874-ben törvény mondta ki a hiteleshelyek megszűnését. PAPP 1936. 50.

³⁰ Erre már korábban Köblös József is felhívta a figyelmet: „Szükség lenne a testületek hiteleshelyi tevékenységének alapos vizsgálatára is, hogy a szolgáló kanonokok tevékenységét se csak általánosságban ismerjük.” KÖBLÖS 1994. 88.

³¹ A prépost, mint a testület elöljárója a hiteleshelyi teendők közvetett felügyeletét látta el. Vö. KOSZTA 1998. 97., TIMÁR 1981. 33.

³² TIMÁR 1981. 35.

³³ KOSZTA 1998. 97.

³⁴ BÉKEFI 1901. 43–47., ECKHART 1915., MIKLÓSSY 1941.

egyetemi tanulmányokat és csak két személy szerzett akadémiai grádust.³⁵ Valkói Jánosról csak feltételezni lehet, hogy valamelyik itáliai egyetemen folytatott tanulmányokat.³⁶ A kiváló humanista műveltséggel rendelkező Garázda Péter, hosszú ideig tanult Itália különböző egyetemein, ám akadémiai fokozatáról nem rendelkezünk információkkal.³⁷ Mohorai Vidfi Miklós a Bécsi egyetemen szerezte meg a *magister artium* címet,³⁸ míg Turoni Kelemen – egy közelebbről nem ismert itáliai egyetemen – szerezte meg a kánonjogi doktorátust.³⁹

A *lector* megsokszorozódott feladatai nyomán merült fel az igény, hogy helyetteseket vegyen maga mellé, akik munkájukért tőle fizetséget kaptak, és természetesen neki tartoztak felelősséggel. Így a 14. század elejére kialakult az olvasókanonok helyettesének (*sublector*) tisztsége és ettől kezdve a tisztség viselője irányította a káptalani iskolában folyó munkát.⁴⁰ Az 1280-as 1290-es évek fordulóján sor került a hiteleshelyi tevékenység megreformálására, amely eredményeként létrejött a hiteleshelyi kancellária.⁴¹ A hiteleshely megnövekedett forgalma az 1290-es évektől sokkal több munkát és szakértelmet igényelt, mint annak előtte, tehát az itt folyó munka közvetlen irányítását is egy „alkalmazott”, a *notarius*, vette át. Ez a praxis természetesen nem pécsi specifikum, hanem országos gyakorlat volt.⁴² A jegyző(k) feladatai közé tartozott az oklevelek fogalmazása, a regisztrum vezetése, a *fassiokról* készített jegyzetek ellenőrzése, továbbá a diplomák megpecsételésénél is jelen vol(tak). Pécsett a hivatal külön pecséttel rendelkezett, így a káptalan nevében a jegyző oklevelet is kiadhatott.⁴³

Pécsett az első, jegyzőre vonatkozó adat 1294-ből származik, majd ezt követően folyamatosan betölthették a tisztséget. Négy nótáriust ismerünk név

³⁵ A középkor korábbi szakaszára Ld. KOSZTA 1998. 99–100., BÉKEFI 1910.

³⁶ 1342-ben Zsámboki Miklós fiának „*iurisperitus*” kísérője és tanítója volt. KOSZTA 1991. 50., TIMÁR 1981. 36.

³⁷ Ferrarában, Firenzében és Padovában végezte tanulmányait. HUSZTI 1931. 235., VERESS 1941. 325.

³⁸ 1449 és 1455 között végezte stúdiumait. Az *artes* fakultás mellett teológiai stúdiumokat is hallgatott, ám akadémiai fokozatot nem szerzett e diszciplínából. Vö. FRANKÓI 1898. 65. Említi: BÓNIS 1971. 238., 1455-ben az első szemeszterre iratkozott be: SCHRAUF 1892. 39.

³⁹ 1479-ben már *decretorum doctornak* nevezi a pápai bulla, míg Veress csak 1495-ben adatolta a fokozatot. Vö. Vat. Lt. Reg. Vat. vol. 597. fol. 188v-190v. MOL-filmtár 31111. tekercs., VERESS 1941. 413.

⁴⁰ TIMÁR 1981. 35.

⁴¹ KOSZTA 1998. 102.

⁴² KOSZTA. 1998. 100.

⁴³ KOSZTA. 1998. 101.

szerint, akik közül korszakunkban Benedek 1460-ban látta el a hivatallal járó feladatokat.⁴⁴

Koszta szerint a pécsi káptalan jegyzői – a 14. század közepéig feltétlenül – a fiatal, törekvő, az egyetemi grádust is megszerezni óhajtó, az egyházi társadalom középső rétegéhez tartozó, megfelelő íráskészséggel és jogi ismeretekkel rendelkező klerikusok voltak. Ennek ellentmondani látszik Mezey azon megállapítása, hogy a *notarius*ok vagy nem voltak klerikusok, vagy csak a kisebb rendeket vették fel, és nem tartoztak a kanonoki testületbe.⁴⁵ A 15. század második feléből származó adat alapján azonban egyértelmű, hogy Pécsen a *notarius* a kanonokok közül került ki.⁴⁶ A jegyző iskolázottságára vonatkozó előírásokról nem tudunk, de elengedhetetlen követelmény lehetett, hogy az illető jártas legyen a latin nyelvben, továbbá rendelkezzen a munkájához szükséges jogi ismeretekkel. Ezeket a székesegyházi iskolában a retorika keretében oktatott *ars dictandi* elsajátításával lehetett megszerezni. Ez konkrétan a levél-, oklevélszerkesztés szabályainak megtanulását jelentette és az itt megismert előírások betartása biztosította a diplomák jogi és formai kifogástalanságát.⁴⁷

Az okleveleket a *notarius* fogalmazta és írta, de amennyiben rendelkezett helyettessel, úgy a *subnotarius*, sőt nem egy esetben a káptalani iskola tanulói is részt vettek e műveletekben.⁴⁸ Pécsen egyetlen aljegyzőről maradt fenn okleveles adat. Lőrinc mester 1375-ben a káptalan *testimonium*aként vett részt egy tudományvételnél.⁴⁹ Ő nem tartozott a kanonoki testületbe, ám véleményünk szerint vélhetőleg az intézmény alsópapságából került a hivatalba.

Az örkanonok is meghatározó szerepet töltött be a hiteleshelyi kancellária működésében, hisz ő őrizte az autentikus pecsétet (pecsétet) és szintén ő felügyelt a hiteleshelyi levéltárra.⁵⁰ Ez magától értetődő volt, hiszen ő és helyettese (*subcustos*) látták el az egyház liturgikus felszereléseinek, kegyzsereinek a káptalan

⁴⁴ 1294: Damján, 1307: Gallus mester, 1340: Mihály mester Ld. KOSZTA. 1998. 100., 1460. 09. 20.: DF 209317.

⁴⁵ Vö. KOSZTA 1998. 101., MEZEY 1967. 81–83.

⁴⁶ DF 209317.

⁴⁷ KÖRMENDY 1986.

⁴⁸ MIKLÓSY 1941. 170–178.

⁴⁹ 1375. 01. 26.: DL 6256.

⁵⁰ A káptalan hiteleshelyi pecsétjeire Ld. KOSZTA László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználata a XIV. század közepéig. Levéltári Közlemények 67 (1996): 1-2. 51-60.

pecsétjének, okiratainak felügyeletét.⁵¹ A mások számára kiállított okiratok őrzése valószínűleg „csak” annyiban jelentett többlet feladatot Pécsen is, hogy azokat még nagyobb biztonságban igyekeztek tartani, mint a káptalan saját diplomáit.⁵² A székesegyház sekrestyéje bizonyosan alkalmas lehetett erre a feladatra, hiszen az ott elhelyezett felszerelések megóvására kiemelt figyelmet fordítottak és e feladat ellátására a káptalan egy tekintélyes tagját választották.⁵³ A zágrábi káptalan szabályzata (1334) alapján – a *lectort* követően – az örkanonoknak volt kiemelkedő szerepe a közhitelű tevékenység ügymenetében.⁵⁴ A váradi székeskáptalan statútumaiból (1374) értesülünk arról, hogy ott a káptalani pecsétet egy ládában őrizték, melyet hat kanonok saját *sigillum*ával zárt le, és csak valamennyiük jelenlétében, az egyház sekrestyéjében látták el vele a hiteleshelyhez forduló felek számára kiállított okleveleket.⁵⁵ A 14. század végén (1397) készült esztergomi egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága alapján az esztergomi székeskáptalanban az örkanonok volt a negyedik a káptalani méltóságok sorában és feladatai közt szerepelt a káptalani pecsét őrzése, amelyet nem adhatott ki kezéből, továbbá a levéltár (*conservatorium*) felügyelete, amelyet nem nyithatott ki csak nyolc kanonok jelenlétében.⁵⁶ A Pécsen alkalmazott gyakorlatról sajnos nem rendelkezünk közvetlen információkkal, azonban hasonló módszerre következtethetünk az itt működő hiteleshely több évszázados tevékenysége alapján. Amennyiben a hiteleshely nem rendelkezett levéltárral, úgy ún. regisztrumkönyveket vezettek, amelyek az oklevelek tartalmi kivonatát tartalmazták (pl. a váradi), de arra is volt

⁵¹ BÉKEFI 1901. 44.

⁵² A hiteleshelyek természetesen elkülönítve őrizték a saját jogaikra vonatkozó – tehát a *destinarius*ként birtokolt – okleveleket és a közhitelű tevékenységük során általuk kiállított oklevelek másodpéldányait ill. a náluk deponált diplomákat. Vö. KUMOROVITZ L. B.: A leleszi konvent országos levéltárának története. 223–224. In: Levéltári Közlemények 1932/3–4. 223–255.

⁵³ A káptalanok méltóságviselőinek (*dignitarius*) sorában találjuk a *custost*. ZSOLDOS A.: 'Kanonok'. In: KMTL 323–324.

⁵⁴ TKALČIČ 1874. I. 96.

⁵⁵ BUNYITAY 1886. 25.

⁵⁶ „*Item ipsi domini de capitulo concorditer dixerunt, quod dominus custos est quarto dignior in dicta ecclesia Strigoniensi, [...] Item sigilla capituli sub bona custodia tenere debet, et ipsa sigilla extradere non debet, nec conservatorium ipsorum aperire, nisi adminus sint octo ex dominis praesentes, quorum saltem tres sint in dignitate constituti.*” Ld. KOLLÁNYI 1901. 95–96. Külföldön is a káptalanok esetében több kanonok tartotta kontrol alatt a testület tipariumát, sőt a statútumok a kisebb konventek számára is előírták, hogy a fráterek csak kolostor konszenzusával használhatták a közösség pecsétnyomóját. A pecsétet egy kisebb ládában tartották, melyet több kulccsal zártak és ezeket a kulcsokat különböző személyek tartották maguknál. A kölni káptalan, pl. 1313. 08. 09-én hozott egy határozatot a nagypecsét kulcsainak megőrzéséről. Ld. ILGEN, Thomas.: Sphragistik. 35. In: MEISTER, Andreas (Hrsg.): Grundriß der Geschichtswissenschaft. Band. I. Abtlg. 4. 1–58.

példa, hogy volt levéltár is, és regisztrumot is vezettek.⁵⁷ Pécsen a sekrestyében volt a káptalan hiteleshelyi archívuma és a 14. század második felében a regisztrum vezetése is kimutatható.⁵⁸

A hiteleshelyi feladatok jelentős részét a külső helyszíneken végzett határjárások, iktatások, vizsgálatok alkották, melyek elvégzéséhez szükség volt a *testimoniumok* alapvető geometriai- és jogi ismereteire, valamint írástudására.⁵⁹ A vizsgált időszakban kiállított hiteleshelyi kiadványokba 252 alkalommal került be a tanúbizonyságok neve és egyházi állása, ezek elemzése alapján felvázolhatjuk az e tevékenységet vállaló személyek körét.

A korábbi időszaktól eltérően⁶⁰ a káptalan dignitáriusai is – noha nem számottevően, ám – szerepet vállaltak a kiküldetésekben. A prépostok közül csak Hangácsi Albert vett részt ilyen feladat teljesítésén. 1447-ben a káptalan hites tanúbizonyságaként Simon maróti főesperessel Pécsen tartott vizsgálatot Garai László macsói bán és Thallóczi Frankó közti birtokper során.⁶¹ Minden bizonnyal e szerepvállalása hátterében az említett személyek magas rangja állhatott, hiszen Hangácsi többnyire a királyi udvarban,⁶² valamint egyetemi tanulmányainak színhelyein tartózkodott.⁶³ A másik három méltóságviselő közül a *lector* két, míg a *cantor* és a *custos* egyaránt három ízben vállaltak kiküldetéseket.

A várbéli Keresztelő Szent János társaskáptalan prépostja, a korábbi időszakkal ellentétben, mindössze egy alkalommal működött közre a hiteleshelyi feladatok ellátásában. A tisztségviselők közül a dékánt négy alkalommal találjuk külső munkán, míg a méltóságviselők helyettesei közül – akik minden esetben

⁵⁷ SZENTPÉTERY 1930. 129., ECKHART 1915. 478., A regisztrum kifejezés nem csupán az adott írószervnél kiállított diplomák másolatainak gyűjteményét jelentette, hanem az illető intézmény archívumában megőrzés végett elhelyezett egyéb oklevelek másolatainak „kollekcióját” is. Ld. BRESSLAU, Harry: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. I-II. Leipzig, 1912-1915. I/103. 2. j.

⁵⁸ Erre ld. FEDELES 2001a.

⁵⁹ KOSZTA 1998. 105.

⁶⁰ 1353-ig csupán az éneklőkanonokot találjuk külső munkavégzésen egyetlen alkalommal. Ld. KOSZTA 1998. 107.

⁶¹ 1447. 01. 15.: DL 13443.

⁶² 1440-tól a nagykancellárián jegyző, majd 1444–1445 között ugyanott *protonotarius* volt. Minden bizonnyal továbbra is kancelláriai alkalmazásban állt, majd 1453–1457 között a titkos kancellárián a személyes jelenlét (*personalis presentia regia*) bírāja volt, valamint a *specialis presentia regia vicegerens*ként is tevékenykedett. BÓNIS 1971. 154., III. tábla. és HAJNIK 1892. 9.

⁶³ 1439-ben a bécsi egyetemen kezdte felsőfokú tanulmányait, majd Padovában folytatta, és végül Bolognában fejezte be 1450-ben, kánonjogi doktori fokozattal. SCHRAUF 1892. 89., VERESS 1941. 38–39.; Megjegyzendő továbbá, hogy pécsi javadalomnyerése előtt már egri kanonok és pankotai főesperes, valamint az egri székesegyház Szent György oltárának igazgatója volt. LUKSICS. II. Nr. 859., FRANKÓ 1898. 52., FÜGEDI 1965. 488., KOVÁCS 1983. Nr. 7.

kanonoki javadalommal rendelkeztek – a jegyző egyszer, a *succentor* kétszer, míg az alórkanonok négyszer vállalt kiküldetést.

Az *archidiaconus*ok is meglehetősen aktívak voltak, hisz összesen 14 alkalommal szálltak ki terepmunkára.

A középréteget természetesen a vizsgált intervallumban is a legtöbb esetben a mesterkanonokok képviselték, szám szerint 57 alkalommal. A legaktívabbnak Domokos mutatkozott, aki 1364 és 1369 között hét alkalommal vett részt vizsgálatokon, tanúvallatásokon Baranya, Bodrog, Körös és Somogy vármegyék területén.⁶⁴ Devecseri Miklós másfél évtizeden keresztül vállalt feladatokat a hiteleshelyi munkában.⁶⁵ Érdekes, hogy a négy esetből háromszor Bodrog vármegyében vett részt vizsgálaton és minden alkalommal Bátmonostori Töttös fia: László oldalán. Az egyszerű kanonoki stallummal rendelkező személyek mellett részt vettek a közhitelű tevékenységben az oltárjavadalommal, plébániával rendelkező kanonokok, valamint a székesegyház hitszónokai is.

Az alsópapság tagjai közül az aljegyző és a *vicesuccentor* egy-egy alkalommal szerepeltek külső munkán. A társaskáptalan tagjaiból összesen 8 alkalommal kerültek ki *testimonium*ok.

A székesegyház alsópapságának két csoportja között korszakunkban változás következett be a hiteleshelyi feladatok vállalása terén. Míg 1353-ig a prebendáriusok és az oltárjavadalommal rendelkező prebendáriusok teljesítették az összes kiküldetés közel 26%-át,⁶⁶ addig a most analizált időszakban részvételi arányuk 18%-ra csökkent. Ezzel a jelenséggel párhuzamosan, pedig az egyszerű, valamint az oltárjavadalommal rendelkező karpapok hiteleshelyi aktivitása 13%-ról⁶⁷ közel 33%-ra emelkedett. További figyelemre méltó változásnak lehetünk tanúi, amennyiben az oltárjavadalommal rendelkező prebendáriusok és karbéli papok, valamint az egyéb jövedelemmel nem rendelkező társaik szerepvállalását vizsgáljuk.

⁶⁴ 1364. 01. 15.: DF 208444, 1364. 11. 30.:DI. 91710., 1365. 10. 04.: DL 101912, 1366. 07. 25.: CD. IX/7. 248–250., 1369. 04. 09.: DL 87437, 1369. 04. 09.: Z III. 369–371., Sm. XIV. 177–178., 1369. 09. 27.: Z III. 376–377., B III.96–97.

⁶⁵ 1363. 03. 18.: DL 5199, 1370. 04. 04.: Z III. 394–396., 1378. 05. 25.: Z IV. 49–50. (2 alkalommal)

⁶⁶ KOSZTA 1998. 106., 108.

⁶⁷ Uo.

A hiteleshelyi kiküldetéseket teljesítő személyek

	Tisztség	Év(ek)	%	Σ
KÖZÉPRÉTEG	Prépost	1447	0,4	1
	Kisprépost	1377	0,4	1
	Lector	1405, 1493	0,8	2
	Cantor	1401, 1402, 1482	1,2	3
	Custos	1360, 1405, 1487	1,2	3
	Dékán	1356, 1377, 1448, 1482	1,6	4
	Sublector	-	-	-
	Notarius	1460	0,4	1
	Succentor	1363, 1380	0,8	2
	Subcustos	1399, 1400, 1425, 1488	1,6	4
	Archidiaconus	1365, 1378, 1391 (2), 1392, 1397, 1402, 1407 (2), 1447, 1450, 1469, 1481, 1484	5,5	14
	Vicearchidiaconus	1428	0,4	1
	Székesegyházi hitszónok	1474 (2), 1487	1,2	3
	Plébános kanonok	1382, 1428, 1472	1,2	3
	Oltárigazgató kanonok	1380, 1422, 1443, 1462, 1478, 1494, + 1 pontos kelet nélkül	2,8	7
	Mesterkanonok	1355, 1356 (2), 1358, 1359 (3), 1363 (2), 1364 (2), 1365, 1366, 1369 (3), 1370, 1373, 1377, 1378 (3), 1379, 1380 (2), 1381, 1382, 1383 (3), 1384, 1385, 1388, 1390, 1395, 1399, 1402, 1409, 1411, 1412, 1418, 1425, 1430, 1444, 1448, 1458, 1460, 1463, 1467, 1471, 1472, 1474, 1487, 1488, 1496, 1512, + 1 pontos kelet nélkül	22,6	57
ALSÓPAPSÁG	Subnotarius	1375	0,4	1
	Vicesuccentor	1405	0,4	1
	Oltárigazgató társaskáptalani kanonok	1366, 1377, 1382, 1408 (2), 1436, 1460,	2,8	7
	Társaskáptalani kanonok	1358	0,4	1
	Prebendarius	1364, 1368, 1412, 1417, 1452, 1498	2,4	6
	Oltáros prebendarius	1354, 1355, 1357 (2), 1358, 1363, 1364 (2), 1365 (2), 1367, 1368 (2), 1369 (2), 1370, 1371, 1372, 1373 (2), 1374 (2), 1376 (2), 1377, 1378, 1379, 1380, 1383, 1384, 1401, 1412, 1413, 1415, 1450, 1504 (3), 1505, 1507,	15,9	40
	Karpap	1391, 1398 (2), 1400 (3), 1401, 1402 (3), 1404 (2), 1405, 1409, 1411, 1414, 1417 (2), 1420 (2)	7,9	20
	Oltáros karpap	1357, 1358 (2), 1359, 1360, 1370 (2), 1371, 1373, 1374 (4), 1376 (4), 1378, 1385, 1387, 1389, 1391 (2), 1392, 1394, 1395, 1396 (2), 1398, 1400, 1401, 1405, 1407, 1413 (2), 1426, 1431, 1444, 1446, 1447, 1451, 1453, 1454, 1455, 1459 (2), 1463, 1466, 1467, 1475, 1482, 1483 (3), 1512 (2), 1519, 1521, 1523 (2), 1525, + 1 pontos kelet nélkül	24,6	62
	Vidéki plébános	1361, 1363 (2), 1370, 1375, 1396, 1407, 1447,	3,2	8
	Összesen		100	252

Míg az előző korszakban az egyéb javadalommal nem rendelkező prebendáriusok 27 alkalommal vettek részt külső feladatok ellátásában,⁶⁸ addig a most vizsgált időszakban mindössze 6 ilyen esetről van tudomásunk. Az altarista prebendáriusok esetében korszakunkban 10%-os növekedés mutatható ki. Hasonló módosulást tapasztalunk a karpapok esetében is, hiszen a Koszta által vizsgált intervallumban 13 esetben egyszerű, míg 5 alkalommal oltáros kóruspapokat küldött ki a testület tanúbizonysággént, ezzel szemben korszakunkban ez 20:60 arányra változott. A változás hátterében minden bizonnyal a *Decretum Maius* szabályozása áll, amely – az 1351-es „papíron maradt” rendelkezést követően ismételten – előírta, hogy a káptalanok kanonokokat, vagy legalább javadalommal rendelkező személyeket küldjenek tanúként.⁶⁹ Ezt támasztja alá az is, hogy 1420 után mindössze két alkalommal vett részt egyszerű prebendárius a hiteleshelyi munkában, míg egyéb javadalommal nem rendelkező karpap szerepvállalásáról nem tudunk.⁷⁰

A testület a kegyurasága alá tartozó templomok plébánosait, papjait és más vidéki plébánosokat is bevont a hiteleshelyi munkába, általában azokban az esetekben, amikor az illető egyháziak rezideálási helyének közelében kellett közreműködni. Az 1354–1526 közötti intervallumban összesen 8 eset mutatható ki, amikor vidéki papok tanúbizonysággént működtek közre.

Az eddigiekből megállapítható, hogy a középréteg (42%) és az alsópapság (58%) a korábbi időkkel teljesen megegyező arányban vett részt a külső feladatok ellátásában.⁷¹ A két réteg egyes csoportjain belül jelentősebb eltérések két ponton mutatkoznak: az általunk vizsgált időszakban a méltóságviselők is szerepet vállaltak a közhitelű feladatok ellátásában, míg az alsópapságon belül – az 1435-ös rendelkezés hatására – az oltárjavadalommal nem rendelkező prebendáriusok és karpapok szerepe visszaszorult.

⁶⁸ Uo.

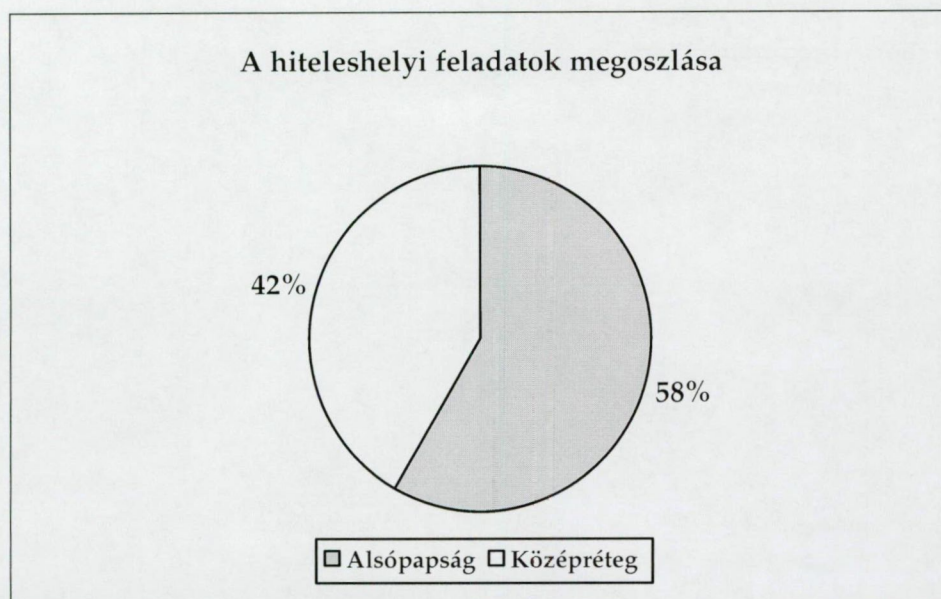
⁶⁹ 1435: 8. tc. DRH I. 266–267., majd 1486:10. tc. DRH II. 272., 1492: 43. tc. MT 506–507.

⁷⁰ Az 1435-ös törvény hatása a váradi székeskáptalan esetében is kimutatható. VARGA Árpád: A váradi káptalan hiteleshelyi működése. 29. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk. Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Sipos Gábor – Tonk Sándor, Bukarest, 1980. 20–36.

⁷¹ KOSZTA 1998. 109.

A káptalan alkalmasint igyekezett olyan személyeket megbízni az egyes kiküldetések teljesítésével, akik megfelelő helyismerettel rendelkeztek. Ez mindenekelőtt a Baranya megyén kívüli feladatok esetében volt fontos.⁷² Így kerülhetett sor Pozsegai János kanonok *testimonium*ként történő közreműködésére a Pozsega megyei Orbován, amikor 1382-ben Garai Miklós nádort a királyi ember beiktatta a nevezett vár és város tartozékaiba.⁷³

Amennyiben a hiteleshelyhez fordulók végrendeletet kívántak tenni, úgy a káptalan kiküldte kanonokjait, akik jelenlétében és közreműködésével a testamentumot írásba foglalták. Így történt ez 1377-ben, amikor Felfalu-i Péter fia: Miklós utolsó akaratának megfelelően leányára, Klára nemes asszonyra hagyta Baranya megyében fekvő felsorolt birtokait.⁷⁴ A végrendelet felvételére ezúttal Garai Miklós nádor adott utasítást, így arra a nádor által delegált ember és Konrád kiskáptalani kanonok közreműködésével, valamint János Révfalu-i plébános, Eberhard pécsi kisprépost és István szentszalvátori prépost, pécsi kanonokok, továbbá három megyebéli nemes jelenlétében került sor.⁷⁵ Ebben az esetben a tanúként jelenlévő két prépost kiküldését a felek kifejezetten kérték (*ad hoc specialiter vocatis et rogatis*).⁷⁶ Hasonló esetnek vagyunk tanúi 1370-ben, amikor egy

⁷² A testület vonzáskörzetére Ld. FEDELES 2003b.

⁷³ DL 33726.

⁷⁴ DL 94101.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

peres birtokrész határjárására kapott utasítást a káptalan, és a felperes kérésére Márton papot, a holtak oltárának mesterét küldte ki.⁷⁷ Arra is találunk példát, hogy az uralkodói parancs írja elő a káptalani kiküldött egyházi állását: 1360-ban egy, az egyszerű kanonoki stallumnál magasabb méltósággal rendelkező, kanonokot kellett megbízni a vizsgálattal.⁷⁸

A fentiek összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a hiteleshelyi feladatok ellátásától a káptalan helyben tartózkodó tagjai sem húzódtak vissza, és az egész középkoron át folyamatosan vállalták a külső feladatok teljesítését. Az alsópapság nagyobb arányú szerepvállalását vélhetőleg azzal magyarázhatjuk, hogy egyrészt alacsonyabb bevételekkel rendelkeztek, mint a székeskáptalan kanonokjai, így szükségük volt a jövedelem-kiegészítés e forrására is,⁷⁹ másrészt talán a helyben tartózkodó, egyéb tisztségekkel és hivatalokkal nem rendelkező kanonokok alacsonyabb száma is meghatározó lehetett.

A kiküldések megoszlása a középréteg és az alsópapság között

Évek	Középréteg	Alsópapság
1354–1363	12	15
1364–1373	10	22
1374–1383	18	22
1384–1393	7	8
1394–1403	9	18
1404–1413	7	16
1414–1423	2	7
1424–1433	5	2
1434–1443	1	1
1444–1453	6	8
1454–1463	5	6
1464–1473	5	2
1474–1483	7	5
1484–1493	7	–
1494–1503	2	1
1504–1513	1	7
1514–1526	–	5
<i>Ismeretlen</i>	2	1
Összesen	106	146

⁷⁷ DL 5361.

⁷⁸ „unum ex vobis virum idoneum maioris dignitatis simplici canonia titulo”; A tetsület György custost küldte ki. DL 4966.

⁷⁹ A kiszállások díjazására Ld. 1351:21 tc., 1435:10. tc., 1492: 95.tc. DRH II. 137., 269. MT 1899. 545–547.

5.4. Rezideálás és javadalomhalmozás

A helyben tartózkodás kérdésével a *vita communis* felbomlását követően kezdtek foglalkozni a testületek szabályzatai. Elviekben ugyan kötelező volt a rezideálás, ám ezt gyakorlatilag Európa egyetlen testületében sem tartották be. A helyettesítéssel kapcsolatban már felvázoltuk, hogy a közös liturgiavégzés terén az alsópapság tagjaira hárult a feladat, kezdetben minden egyes kanonok külön alkalmazta őket, majd később a kanonoki testület egésze gondoskodott róluk. Az egyes testületek igyekeztek meghatározni tagjaik számára a helyben tartózkodás minimális idejét. Minden esetben pénzbüntetéssel sújtották a vétkeket, sőt bizonyos jövedelmektől is elestek,⁸⁰ így a szankciók valóban érzékenyen érinthették a kanonokokat. Augsburgban 1297-ben évente legfeljebb 6 hétig lehettek székhelyüktől távol a kanonokok, majd 1387-től úgy módosult az előírás, hogy minimum 13 hét folyamatos helyben tartózkodás szükséges az évi javadalom kifizetéséhez.⁸¹ Salzburgban fél éves volt rezidencia-kötelezettség 1524-ben, majd hat esztendő elteltével ezt felemelték 8 hónapra, sőt kikötötték, hogy minden utazást hivatalosan be kell jelenteni, különben minden egyes távol töltött nap kétszeresen számít.⁸² Egy 15. századi reformtervezet pedig nemcsak a rezidencia-kötelezettséget kívánta meg (Mindenszentek napjától Húsvét ünnepéig), hanem a közös étkezést (a refektóriumban), valamint a közös hálóterem (*dormitorium*) használatát is ez idő alatt.⁸³ A magyar testületek statútumaiból sem hiányoznak az ezirányú előírások, így ezek közül is megemlítünk néhányat. Zágrábban László püspök elrendelte (1329), hogy a kanonokok a szentmiséken a rájuk eső feladatokat maguk, vagy alkalmas helyettesük (*per se vel per alios*) útján végezzék el. Akik mulasztanak, minden mise ill. vecsernye elhagyásáért 1 köből bort, vagy azzal megegyező értéket fizessenek a *cantornak* vagy helyettesének, akik a zsolozsmákat végző szegény papok között fogják szétosztani.⁸⁴ Egy 1489-ből

⁸⁰ Erről a következő fejezetben szólunk részletesebben.

⁸¹ LEUZE 1909. 27–28.

⁸² WAGNER 1949. 55.

⁸³ REFORMATION 169.

⁸⁴ TKLALČIĆ 1874. II. 66., CD VII/3. 373.

származó adat szerint ekkor már hetes beosztásban végezték a kóruszolgálatot az előírt vásár- és ünnepnapokon (évente 31 kötelező ünnep).⁸⁵

Az esztergomi egyházlátogatás alkalmával a következőket írták elő: a javadalmasok kötelesek megjelenni a konventmisén és a vecsernyén; a többi kánoni órán kanonokok jelenléte nem kötelező, csak a *succentor* a prebendáriusokkal és a az alsópapság tagjaival végzi a közös zsoltósmát;⁸⁶ az érsek, vagy vikárius és a káptalan konszenzusa nélkül senki sem maradhat egy hónapnál tovább távol székhelyétől; akik két vagy több évig engedéllyel vannak távol évente egy alkalommal, Szent Adalbert ünnepén, kötelesek megjelenni és egy teljes nyolcadig a konventmisén és a vecsernyén részt venni.⁸⁷ A külföldön tanuló kanonokok a harmadik év végén kötelesek Esztergomban megjelenni és számot adni tanulmányaikról, mivel néhányan külföldön a tanulás helyett a könnyelmű szórakozásnak és mulatozásnak szentelték idejüket.⁸⁸ A fehérvári káptalan kérésére IV. Sixtus pápa oklevelében meghagyta (1480), hogy a nem rezideáló kanonokok közül csak az részesüljön a napi osztalékban, akinek azt testület kétharmada és két méltóságviselő megszavazza. Kivételt képeznek az egyetemen és Rómában tartózkodó személyek.⁸⁹ A vasvári káptalan 1483-ban belső életét saját jó szándékából megreformálta, előírta az oltárigazgatók és a kanonokok számára köteles miséik elmondását. Aki ok nélkül elmulasztja, amennyiben egyszerű áldozópap, a következő vasárnap a sekrestyében az örkanonoknak minden miséért 7 bécsi dénárt fizet, amennyiben pedig kanonok az illető a *custos* lefoglalja az összeget jövedelméből, továbbá kenyéren és vízen böjtölés terhe alatt a következő héten pótolnia kell a szentmiséket. A *matutinum*on meg nem jelenő kanonok 14, ha a szentleckéről marad el úgy 7 bécsi dénárt fizet.⁹⁰ Pozsonyban a szabályzat előírta, hogy a rezidencia kötelezettséget megtartó javadalmasok is legfeljebb egy hónapig lehetnek székhelyüktől távol a testület tudta nélkül, kivéve ha a káptalan ügyeiben járnak el. Ezen felül a visszaélések

⁸⁵ TKLALČIČ 1874. II. 470.

⁸⁶ A kanonokok külön-külön saját breviáriumokból imádkoznak. KOLLÁNYI 1901. 247–248., 258.

⁸⁷ KOLLÁNYI 1901. 260.

⁸⁸ KOLLÁNYI 1901. 263.

⁸⁹ THEINER II. 475–476., BÉKEFI 1910. 30., KÖBLÖS 1994. 72.

⁹⁰ BÉKEFI 1910. 417–420.

megszüntetése miatt elrendelték, hogy azok a kanonokok, akik csak az aratás és a szüret idejére érkeznek Pozsonyba a jövőben elesnek jövedelmüktől.⁹¹

Természetesen, mint minden előírás esetében, kivételek minden testületnél voltak, azaz, ha ésszerű okok (*rationabiles causae*) álltak fenn, mint pl. egyetemi tanulmányok, udvari szolgálat, zarándoklat, betegség,⁹² úgy engedélyezett volt a távolmaradás. Sok esetben a Szentszéktől kaptak felmentést a javadalmasok meghatározott időszakra és esetekre vonatkozóan.

Pécsre vonatkozóan sajnos a forrásadottságok csak indirekt megállapításokat tesznek lehetővé. Biztosan voltak – az említett káptalanok analógiájára – káptalanunk esetében is előírások, amelyek a rezideálást szabályozták, azonban ezekkel még utalás szintjén sem rendelkezünk. Magától értetődik azonban, hogy a külföldön tanulmányokat folytató, az uralkodó vagy a pápa szolgálatában álló kanonokok általában távol éltek székhelyüktől. A több helyütt javadalommal rendelkező kanonokok is keveset időzhettek Pécsen. Az 1306-os pécsi püspökválasztáson pl. a 40 tagú testület tagjai közül 28-an voltak jelen.⁹³ Néhány esetben tudomásunk van a helyben tartózkodás alóli mentességet biztosító pápai engedélyről. Gál baranyai főesperes, 1394-ben kapott öt esztendei felmentést a helybetartózkodás kötelezettsége alól, amennyiben más egyházi javadalmaiban, a római kúriában, vagy valamely egyetemen tanulmányokat folytat. A bullában feltételként szerepelt, hogy amíg távol van hivatalától, addig megfelelő helyettesről gondoskodjon, aki a feladatokat ellátja.⁹⁴ János, Jakab fia 1395-ben felmentést kapott a Szentszéktől a rezideálási kötelezettség alól, amennyiben egyetemi tanulmányokat folytat, Zsigmond király szolgálatában tevékenykedik, illetve a római kúriában tartózkodik.⁹⁵ Szintén 1395-ben kapott

⁹¹ KÖBLÖS 1994. 71.

⁹² Noha a 18. századból származik következő példánk, ám igen szemléletes. Domsics Mátyás pécsi őrkanonok betegsége folytán 1742-től gyakorlatilag nem tudta elhagyni házáát. Klimó püspök engedélyezte neki, hogy lakása (Janus P. u. 4.) könyvtárában kápolnát rendezhessen be amelyben szentmisét mutathat be. MERÉNYI Ferenc: Domsics Mátyás egyházlátogatása (Canonica Visitatio) Baranyában 1729-ben. Pécs, 1939. 22–23., PETROVICH 1983. 73–74.

⁹³ KOSZTA 1993. 44.

⁹⁴ „[...] Itaque tibi indulgemus, ut in Romana Curia vel in aliquo beneficiorum tuorum ecclesiasticorum residendo aut literarum studio in loco [...] usque ad quinquennium [...] Provisio, quod beneficia huiusmodi debitis interim obsequiis non fraudulentur, et animarum cura eis, quibusilla imminet, nullatenus negligatur, sed per bonos, sufficientes vicarios, quibus de beneficiorum ipsorum proventibus necessaria congrue ministrentur [...]” Mon. Vat. I/3. 281.

⁹⁵ Mon. Vat. I/3. 302.

felmentést Cserkúti György őrkanonok a helybenntartózkodás alól. A pápa engedélyezte, hogy akkor is élvezze egyházi javadalmait, amennyiben egyetemi tanulmányokat folytat, Zsigmond király vagy János zágrábi püspök környezetében tartózkodik.⁹⁶

Néhány esetben (valószínűleg igen ritkán) akár a javadalomtól való megfosztáshoz vezethetett a helyben tartózkodási előírás folytonos megszegése. Bodó Miklóst, a későbbi tolnai főesperest és pécsi őrkanonokot, 1493-ban Váradi Péter kalocsai érsek a bácsi káptalanban éneklő-⁹⁷ továbbá Fodor szerémi püspök a szerémi káptalan éneklő-, és olvasókanonoki méltóságától fosztotta meg, melynek okát Köblös a rezidencia-kötelezettség megszegésében látja.⁹⁸

A kanonokok egy része azonban folyamatosan helyben tartózkodott és a kivette részét pl. a hiteleshelyi feladatok ellátásából, amint fentebb bemutatottuk. Ugyanígy biztosan Pécsen tartózkodtak a pécsi plébánosok, vikáriusok és hitszónokok. A rezideálók és a távollévők arányát egzakt adatok hiányában nem áll módunkban összevetni. Ez nyilván annak függvényében változott, hogy hányan folytattak külföldön tanulmányokat, hány személy állt uralkodói ill. a pápai kúria szolgálatában stb.

A javadalomhalmozás (*cumulatio beneficiorum*) már igen korán megjelent az egyházban, így a visszaéléssel kapcsolatban már a 451-es *chalcedoni* egyetemes zsinaton is intézkedéseket hoztak, majd ettől kezdve gyakorlatilag folyamatos „témája” lett a zsinatoknak és a pápák is tiltották ezt a gyakorlatot. Hogy csak néhányat említsünk ezek közül: a III., a IV. és az V. lateráni (1179, 1215, 1512), a II. lyoni (1274) zsinat, XXII. János pápa *Execrabilis* bullája (1317). A tiltások ellenére nem szűnt meg a több javadalom egy személy kezében való egyidejű „koncentrálódása”, sőt a 14. századtól kezdve egyre nagyobb méreteket öltött, amelyben – magától éretetődően – a magas rangú egyházi személyek (pl. kardinálisok), ill. az ő rokonaik, klientúrájuk tagjai jártak az élen.⁹⁹ A középkori magyar törvényekben első alkalommal az 1439:8. tc. foglalt állást a kumulációval szemben, majd 1471-ben újra megismételték ezt, azonban mindkét esetben csak a

⁹⁶ Mon. Vat. I/3. 303.

⁹⁷ WINKLER 1935. 47. Itt meg kell jegyeznem, hogy tévesen Gyöngyi előnévvel szerepel.

⁹⁸ KÖBLÖS 1994. 73., 339. Nr. 13.

⁹⁹ FEINE, Hans Erich: Kirchliche Rechtsgeschichte. I. Bd. Die katholische Kirche. Weimar 1955.³ 348–350., SANTIFALLER 1924–1925. 187–188.

méltóságokra vonatkoztatták.¹⁰⁰ Az 1498:56. tc. már nyíltan kimondta, hogy az egyháziak közül, a boszniai püspök kivételével, senki sem tarthat kezében két javadalmat; aki több javadalmat birtokol, válassza ki az egyiket, a többit pedig a király másnak adományozza.¹⁰¹ Ugyancsak a javadalomhalmozást tiltották a következő rendelkezések: 1507:13. tc., 1514:59. tc., 1516:15. tc.¹⁰² Köblös már korábban rámutatott arra, hogy Mályusz Elemér hipotézise, mely szerint „a kumulációt eltiltó rendelkezések nem maradtak papíron”¹⁰³ és a 16. századra – néhány kivételtől eltekintve – meg is szűnt a jelenség, nem tartható.¹⁰⁴ „Megvizsgáltam –írja Köblös –, hogy milyen volt a javadalomhalmozás és az ossztagság aránya az 1498-as törvény megszületése előtt és után. Az eredmény az előbbi esetben 14, az utóbbiban pedig 18%. Így nemcsak hogy csökkenésre utaló jelek nincsenek, hanem inkább enyhe növekedés tapasztalható.”¹⁰⁵

A következőkben a pécsi kanonokok javadalomhalmozásait vesszük górcső alá, amely áttekintés reményeink szerint nagyobb biztonsággal fogja érzékeltetni az esetleges változásokat, mivel több, mint másfél évszázados időmetszetben vizsgálódunk.

Adataink alapján az állapíthatjuk meg, hogy a teljes időszakban a káptalan tagjainak 32%-a, 120 személy, a pécsi kanonoki stallumával egy időben más egyházi benefíciumokkal is rendelkezett. Az egyszerű oltárigazgatóságtól kezdve a bíborosi méltóságig bezárólag széles skálán találhatók ezek a javadalmak. Három metszetben fogjuk először megvizsgálni a pécsi javadalmasok kumulációját. Az első intervallum a javadalomhalmozást tiltó első törvényig (1439) terjed. Ebben az időszakban 69 személy tartott a kezében több egyházi javadalmat, amely a korszakban pécsi stallummal rendelkező egyének 31%-át jelenti. A törvény életbelépését követően, amennyiben jelentőséget tulajdonítanak neki (azaz: betartják) nyilván a kumuláció – ha nem is azonnali megszűnésével – ám mindenesetre csökkenésével kellene számolnunk. A valóság azonban az, hogy tovább emelkedik a „halmozó” javadalmasok számaránya, ugyanis az 1440–1498

¹⁰⁰ DRH I–II.

¹⁰¹ MT 626–627.

¹⁰² MT 700–701., 732–733., 760–761.

¹⁰³ MÁLYUSZ 1958. 129.

¹⁰⁴ KÖBLÖS 1994. 74–75.

¹⁰⁵ i.m. 75.

közötti évtizedekben 33%-ot mutat. A Mályusz szerint „vízvásztó” 1498-as törvényt követő időszakban noha valamelyest csökkent, ám még így is az első szakasz 31%-án állapodott meg.

Időszak	Kanonokok száma	Kumulálók	
		fő	%
1354–1439	220	69	31
1440–1498	127	42	33
1499–1526	29	9	31
Összesen	376	120	100

Adataink tehát teljes mértékben megerősítik Köblös megállapítását, így azt mondhatjuk, hogy a javadalomhalmozás jelensége a középkori Magyarországon is mindvégig jellemző maradt, csakúgy mint Európa többi országában.

A kanonokok egyházi pályafutását külön táblázatban (IX.) foglaltuk össze az értekezés második részében, így eltekintünk az adatok aprólékos elemzésétől, csupán néhány érdekes esetet emelünk ki.

A korábbi szakirodalom, elsősorban Mályusz, által már sokat idézett Vilmos kardinális járt az élen a javadalomhalmozás terén. Egy időben több, mint 10 egyházi javadalmat tartott kezében a *S. Maria Cosmedin* kardinálisa, így nem meglepő, hogy külön alkalmazott, a már említett Montilioi Péter, kezelte a magyar javadalmait. Az ő esete mindenesetre azért is egyedülálló, mivel VI. Kelemen pápa unokaöccseként minden bizonnyal kevés ellenállást (ha egyáltalán voltak ilyenek) váltott ki környezetéből. Vélhetőleg sohasem tartózkodott Pécsen, így a hiteleshelyi privilégiumok fel sem tűntették nevét.¹⁰⁶ Uski János Zsigmond király bizalmasaként került Pécsre, ám igen keveset időzött kezdetben Pécsen, mivel diplomáciai feladatokat látott el, majd pedig a konstanzi zsinat ülésén vett részt. Jutalma sem maradt el, hiszen magyar és külföldi kanonoki javadalmakat, préposti méltóságokat, sőt a budai plébániát is megkapta. Tudomásunk szerint egyszerre nyolc egyházi benefíciummal rendelkezett.¹⁰⁷ Ugyancsak nyolc javadalommal rendelkezett Bodrogi Fülöp, többek között ő volt a római magyar

¹⁰⁶ Nr. 396.

¹⁰⁷ Nr. 392.

gyóntató is 1499-től.¹⁰⁸ A testület tagjai közül, négyen nyertek el püspöki vagy érseki rangot. János fia: György 1402-ben kapott kinevezést rezideálási kötelezettséggel az argyasi püspökségre, ám úgy látszik pécsi javadalmát továbbra is megtartotta.¹⁰⁹ Handó György 1478-ban emelkedett a kalocsai érseki székbe, majd a következő évben a pápai megerősítés mellett, engedélyt kapott a pécsi prépostság megtartására is, mivel a török betörések következtében az érseki jövedelmekben nagy károk keletkeztek.¹¹⁰ Ketten tituláris püspöki címmel rendelkeztek: Atádi Márton címzetes *augustopolisi*, míg Turoni Mihály milkói püspök volt.¹¹¹

---

¹⁰⁸ Nr. 48.

¹⁰⁹ Nr. 134.

¹¹⁰ FRAKNÓI 1898. 30.

¹¹¹ Nr. 15., 390.

6. A kanonokok életkörülményei, mentalitása

„A székeskáptalanok közül messze kiemelkedett vagyonával a pécsi, mintegy száz falu földesura a Dráván innen és túl” olvashatjuk Engel Pál értékelését.¹ E birtokok szinte kizárólag Baranyában, a megye középső és ÉNy-i, a Drávától É-ra fekvő részein feküdtek.² A 129 ismert település közül mindössze 4 tartozott a középkor folyamán Tolna vármegyéhez: Egerszeg, Jánosi (részben), Farkaslyuk, Mányok. A birtokokon folyó gazdálkodásból származó bevételek a testület egészét illették és a megfelelő előírások szerint osztották fel a tagok között. Kivételt képeztek az egyes méltóságviselők saját kezelésében lévő birtokai.³ A birtokok igazgatása a dékán feladata volt, aki minden valószínűség szerint további személyeket alkalmazott az adminisztráció és az irányítás lebonyolításához. Korábban már említettük, hogy Pécs esetében nem rendelkezünk adatokkal az esetleges divizorok, birtokigazgatók tevékenységéről, azonban e helyütt is hangsúlyozzuk, hogy ilyen nagyszámú birtokok esetében igen valószínű a differenciált gazdaságirányítás alkalmazása.⁴

A testület birtokain szedték a földesúri járadékot (kilenced), részesültek továbbá az egyházmegye területén szedett tízedből is.⁵ Jövedelmük részét képezte továbbá a malmok, erdők stb. bérbeadásából és a hegyvámából származó bevétel is. Ezek egy része vélhetőleg terményben, a fennmaradó része, pedig készpénzben jutott a káptalanhoz. A kanonokok minden bizonnyal különböző arányban részesedtek a bevételekből, sőt ezt alkalmasint Pécsen is hosszabb helyben tartózkodáshoz kötötték.⁶ Nem tudjuk, hogy az új javadalmak beiktatásukat

¹ ENGEL Pál: A középkori Dunántúl mint történeti Táj. 443. In: ENGEL 2003. 433–450. (Eredeti megjelenés: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk. Mikó Árpád–Takács Imre. Bp., 1994. 13–20.)

² Ez idáig nem készült a káptalan középkori birtokhálózatát bemutató tanulmány, így a különböző topográfiai munkákból, oklevelekből, résztanulmányokból magunk állítottuk össze a jegyzéket. Ld. a Függelék XV. Táblázatát és a térképet!

³ Erre ld. a birtokokat felsoroló táblázat adatait.

⁴ Erre ld. pl. a veszprémi káptalan későközépkori gyakorlatát. VKSZ

⁵ Az tízed egynegyede járt a testületnek, amelyből a nyolcad rész a helyi plébánost illette. Ld. VKSZ XI.

⁶ pl. Veszprémben Ld. VKSZ XII. és 308., Győrben a 16. században megfogalmazták a kanonokok jövedelem-részesedéséről a főbb elveket: 1. a jelenlévők részesednek, a távollévők elesnek a bevételektől, 2. akit az őszi vetést követően neveznek ki, nem részesedik a terményjáradékokból, 3. aki augusztus 15-én nem tagja a testületnek elesik a bordézmától; 4. aki a Szt. György napi szentmisén és vecsernyén nem jelenik meg elesik az év gabona- és bortizedéből. BEDY 1938. 38.; Salzburgban mielőtt az új javadalmas megkapta volna teljes prebendáját az első évben (*annus primae residentiae*) csak a javadalma felét kapta meg. Amennyiben elődje elhunytával jutott a stallumhoz, úgy a jövedelme fennmaradó részét elődje lelki üdvére kellett fordítani (kegyes alapítvány, szentmisék bemutatására áldozópap alkalmazása stb.). Amennyiben más

követően azonnal részesedtek-e a beneficiumukhoz tartozó teljes jövedelemben. A győri székeskáptalan gyakorlata szerint az installációt követően bizonyos pénzösszeget utaltak ki számukra.⁷

Veszprémben pl. a legnagyobb a hatodrészt volt, amelyet bizonyos bevételekből a prépost kapott, míg a legkisebb a *prebenda* volt, amely az egyszerű javadalom harmadrészét tette ki.⁸

Sajnos esetünkben nem állnak rendelkezésre számadáskönyvek, így nem rekonstruálhatóak a kanonokok tényleges bevételei. Amennyiben mégis képet akarunk kapni jövedelmeikről, úgy a *supplicatio*k és a pápai regiszterek (sokszor anomáliákkal tűzdelt) adataira vagyunk utalva.

---

módon kapott stallumot, úgy szintén egy évig ún. várakozási időnek (*Karenzjahr*, *Gnadenjahr*) nevezett időszak következett. Ekkor a javadalom fele fél évig a káptalant, míg ugyancsak fél éven át a dóm kézműves műhelyt illette. Amennyiben *per obitum* lett valaki javadalmas, úgy az első két évre alkalmazták az ismertetett eljárást. Az első évben minden éjszakát a városban kellett tölteni az új javadalmasnak, kivéve háború és járvány esetén. WAGNER 1949. 52–53. (Az ún. *Gnadenjahr* először a brüsszeli székeskáptalanban tűnt fel, 1047-ben. MARCHAL 1977. 54.)

⁷ BEDY 1938. 12., KÖBLÖS 1994. 22.

⁸ VKSZ. XII.

A pécsi javadalmak éves bevétele⁹

Javadalom		Értéke aranyforintban ¹⁰	Év	Forrás
préposti		300	1428	Lukcsics I. Nr. 1313.
			1445	Lukcsics II. Nr. 859.
		150	1437	Lukcsics II. Nr. 520.
		500	1438	Lukcsics II. Nr. 553.
		170	1479	Czaich 1899. 237.
kispréposti		69	1350–1354	Mon. Vat. I/1. 439.
		100	1445	Lukcsics II. Nr. 855.
		200	1461	K IV. 83.
olvasókanonoki		64	1419	Lukcsics I. Nr. 157.
éneklőkanonoki		80	1411	Lukcsics I. Nr. 1411.
		60	1411	ZSO III. Nr. 194.
őrkanonoki		50	1432	Lukcsics II. Nr. 92.
		16	1445	Lukcsics II. Nr. 841.
		60	1456	Vat. Lt. Reg. Supl. vol. 482. 8r–v., MOL-Filmtár 330175. tekercs
főesperesek	baranyai	64	1418	Lukcsics I. Nr. 60.
	regölyi	40	1389	Mon. Vat. I/3. 52.
	aszúági	80 (!)	1393	Mon. Vat. I/3. 230.
		48	1402	Mon. Vat. I/4. 426.
	valkói	60	1391	Mon. Vat. I/3. 158–159.
		40	1398	Mon. Vat. I/4. 61.
		36	1418	Lukcsics I. Nr.
kanonoki		50	1368	Mon. Vat. I/1. 495.
			1394	Mon. Vat. I/3. 250–251.
			1425	Lukcsics I. Nr. 802.
			1445	Lukcsics II. Nr. 840.
		60	1392	Mon. Vat. I/3. 183.
			1407	ZSO II. Nr. 5734.
			1418	Lukcsics I. Nr. 60.
		120 (!)	1400	Mon. Vat. I/4. 178.
		44	1418	Lukcsics I. Nr. 121.
		32	1419	Lukcsics I. Nr. 157.
		64	1431	Lukcsics II. Nr. 92.
		40	1455	Lukcsics II. Nr. 1356.
		24	1446	Lukcsics I. Nr. II. Nr. 879.

Ezek az összegek természetesen csak hozzávetőleges értéket jelölnek, hiszen a kanonokok jövedelmének számottevő része természetben folyt be a birtokokról.¹¹ Jelentős gabona és borkészletet kellett raktározniuk saját és személyzetük ellátására. Állatokat is tartottak, így azok élelmezésére takarmányt kellett biztosítani. Ugyanígy természetben jutottak hozzá a tizedjövedelmekhez is.

⁹ Az olvasó-, éneklő- és az őrkanonok, továbbá a főesperesek esetében az adatok csak a méltóság ill. hivatal jövedelmét jelölik. Ezen felül természetesen még egy kanonoki stallum bevételeivel is rendelkeztek.

¹⁰ A források általában aranyforintban és ezüstmárkában adják meg a stallumok értékét. A könnyebb összevetés érdekében egységesen aranyforintot adunk meg. Az átváltás 1360-as évekre kialakult szokásos kulcsát használtuk. 1 márka = 4 forint. ENGEL Pál: Pénztörténeti problémák a 14. században. 75. Századok 124 (1990) 25–93.; Meg kell említenünk, hogy a pápai udvarnál használt ezüstmárka 5,75 aranyforintnak felelt meg. SILL 1977. 187.

¹¹ E jövedelmeket magától értetődően az időjárási változások, valamint a gazdálkodás színvonala és technikája alapvetően befolyásolta. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a szupplikációk és az annátákról készült nyugták a pápai kamara becslésein alapultak, így vélhetőleg a bevételek alsó értékét adták meg.

Készpénzre is szert tettek, amely egy része a hiteleshelyi oklevéltaksákból, ill. a tanúbizonyoságként feladatot vállalók esetében, a kiszállások napidíjából állt. Bizonyosan jelentősek lehetettek a termények eladásából, továbbá a szántók, erdők és rétek árendálásából származó bevételek is. Végül utalnunk kell a különböző bírságokból származó jövedelmekre.

A táblázat korántsem teljes adataiból csupán az bizonyos, hogy a nagyprépost 300 forintos éves bevételre számíthatott.¹² A magyar káptalanok prépostjainak jövedelmét vizsgálva a következő sorrendet kapjuk: Eger–480, Esztergom–400, Pécs, Buda, Székesfehérvár–300,¹³ Veszprém és Várad–250,¹⁴ Győr–240,¹⁵ Kalocsa–200,¹⁶ Bács és Zágráb–100,¹⁷ Csanád és Vác–160,¹⁸ Bosznia és Szerém–70¹⁹.

Szórványos külföldi adataink szerint a leggazdagabb a yorki káptalan dékánja volt évente több, mint 720 forintos bevétellel.²⁰ Ez a stallum a középkori Anglia legnagyobb jövedelmű, nem püspöki egyházi javadalma volt. Hasonló bevétellel csak a lincolni székeskáptalan elöljárója számolhatott.²¹ Az angol dékánok közül a herefordi volt kb. 90 forinttal a legalacsonyabban dotálva²² Trierben és Verdenben a prépostok egyaránt évi 400 forintos bevételre számíthattak.²³

A kisprépost jövedelme 100–150 forint között lehetett, bár három különböző összeget adnak meg forrásaink.

Pécsett a további három méltóságviselő kb. 60 forintra számíthatott évente, amelyhez természetesen a kanonoki javadalom nyújtotta bevételek is hozzájöttek. Az olvasókanonokot ezen felül külön bevétel illette meg a hiteleshelyi

¹² A 150 ill. az 500 forintos adatra már 2.2.1.a. fejezetben felhívtuk a figyelmet. Minden valószínűséggel a nagyobb összeg elírás eredménye lehetett. A kisebb összeg pedig a préposti jövedelem felére rúg, így elképzelésünk szerint Németi és Büki közösen húzták azt egy rövid ideig.

¹³ MÁLYUSZ 1971. 85.

¹⁴ LUKCSICS II. Nr. 677., 851. Vö. FÜGEDI 2004. 119.

¹⁵ LUKCSICS I. Nr. 213. Vö. FÜGEDI 2004. 119.

¹⁶ 1398-as és 1450-es adatok. UDVARDY 1992. 29.

¹⁷ LUKCSICS II. Nr. 967., 309.

¹⁸ Mon. Vat. I/3. 174., LUKCSICS I. Nr. 184.

¹⁹ LUKCSICS I. Nr. 931., 1254.

²⁰ DOBSON 1992. 19.; Az átváltás: 1£ = 20 solidus = 240 dénár. 100 ezüstdénár = 1 aranyforint, 1£ = 2,4 aranyforint. BERGHAUS, P.: 'Pfund' In: Lexikon des Mittelalters VI. DTV Stuttgart, 2003. 2051., DRH 1301–1457. 257.

²¹ LEPINE 1995. 3.

²² 38£ 6 solidus 1 dénár. LEPINE 1995. 3.

²³ BASTGEN 1910. 130., BÜCKMANN 1912. 19.

tevékenységből és a székesegyházi iskola vezetéséből. Az éneklőkanonok is külön bevételekre számíthatott az iskolai oktatásból. Ezek alapján mindenképpen érvényes Mályusz megállapítása, miszerint „általában a nagyobb káptalanokban az előkelő kanonokok jövedelme átlag 150 forintra tehető.”²⁴

Angliában a méltóságviselők 120 forintra számíthattak, kivéve a legszegényebb testületet, Herefordot, ahol be kellett érniük 36–40 forinttal.²⁵

A főesperesek hivatalukból származó bevételei a kerületükben működő plébániák számának függvényében alakultak, hiszen a plébánosok évente kötelesek voltak a *cathedraticum* megfizetésére.²⁶ Korábban említésre került már a hét *archidiaconatus*-ban működő plébániák száma, azonban e helyütt sem haszontalan felidézniük. A székesegyházi főesperességben 89, a baranyaiban 99, a tolnaiban 74, a regölyiben 68, a valkóiban 66, az aszúágiban 51, míg a marótiban pedig 41 plébánia, templomos hely működött.²⁷ E számok ismeretében tehát mindenképpen azt mondhatjuk, hogy a táblázatban szereplő összegek a hivatalokból ténylegesen származó bevételeknél alacsonyabbak. Ezekhez járultak még a *iurisdictio*-juk alá tartozó perekből, bírságokból származó bevételek is. A kanonoki prebendával kiegészítve egy-egy főesperes megközelítőleg akkora éves jövedelemmel rendelkezett, mint a prépostot követő méltóságviselők, sőt talán megkockáztathatjuk, hogy a székesegyházi és a baranyai kerületeket irányító személyek ennél némileg magasabb bevételekkel rendelkeztek. E mellett szól a következő két példánk. Az ambiciózus, fiatal hivatalnok (a kincstartói hivatalban) Nagylucsei Orbán a baranyai főesperességet kapta a káptalan kegyúri jogait gyakorló „főnökétől” Ernuszt János főkincstartótól.²⁸ Ezt a hivatalt korábban – egyébként helyi relációban – nem kevésbé jelentős személy viselte, mint Újlaki Miklós boszniai király kancellárja.²⁹ Kornis Mihály az órkanonoki stallumtól vált

²⁴ MÁLYUSZ 1971. 85.

²⁵ LEPINE 1995. 3.

²⁶ Ennek összege területenként változott. Az 1498:53. tc. állapította meg egységesen évi 1 forintban. MÁLYUSZ 1971. 83.

²⁷ KOSZTA 1995. 237.

²⁸ DL 17542.

²⁹ THEINER II. Nr. 36.

meg a székesegyházi főesperesi hivatalért, amelyet – későbbi javadalmaikat számba véve véleményünk szerint – elsősorban az anyagi gyarapodás motiválhatott.³⁰

Ami az egyszerű kanonoki javadalmak összegét illeti igen nagy szóródást tapasztalunk, hiszen 24 és 120 forint közötti skálán mozognak. A 120 forinttal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy valószínűleg elírás következménye, ugyanis 30 márkát adott meg a forrás. Minden bizonnyal a márka-forint felcserélésével magyarázhatjuk. Ezt leszámítva tehát 24–64 forintos bevételekre számíthattak a kanonokok. Adataink többsége azonban 50–60 forintos jövedelmeket tartalmaz, így talán nem járunk távol a valóságtól, hogy ha ezt fogadjuk el egy pécsi stallum „minimális” átlagjövedelmének. A magyar székeskáptalanok javadalmai ugyanis a 15. század végén 70–80 forintot tettek ki.³¹ Forrásaink nem teszik lehetővé annak megállapítását, hogy a javadalmak között anyagi téren volt-e különbség. Tudjuk, hogy Budán 1356-ban megkülönböztették az alszerpapi és áldozópapi javadalmak között.³² Sajnos a többi magyar testület esetében nem rendelkezünk hasonló információkkal, így csak külföldi analógiák alapján gondolhatunk arra, hogy a középkori magyar kanonoki testületeken belül az egyes stallumok között anyagi téren különbségek voltak.

Az angliai Liechfieldben a stallumok a következőképpen jövedelmeztek: három – 96 forint felett, öt – 48 és 96 között, nyolc – 24 és 48 között, míg tizenhat maximálisan 24 forintot. Megjegyzendő azonban, hogy Exeterben a prebendák értéke egységesen kb. 10 forint volt.³³ Luccaban 8 *presbiterialis*, valamint 4–4 *diaconalis* és *subdiaconalis* stallum volt.³⁴ A lateráni bazilikában alszerpapi és áldozópapi javadalmakat különböztettek meg, amelyek között alapvető különbség volt anyagi téren. Egy *sacerdotalis* prebenda éves jövedelme kb. 150 forint lehetett.³⁵ Speyerben egy kanonoki javadalom átlagosan 200 forintot jövedelmezett,³⁶ míg Verdenben csak 16-ot.³⁷ A metzi kanonokok gazdagsága már-

³⁰ Később veszprémi prépost, majd segesi főesperes lett. Nr. 207.

³¹ CEVINS 2003. 104.

³² KÖBLÖS 1994. 16.

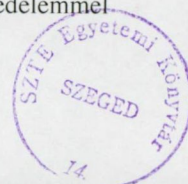
³³ LEPINE 1995. 3.

³⁴ BITTINS 1992. 13.

³⁵ REHBERG 1999. 138.

³⁶ FOUQUET 1987. I. 52.

³⁷ BÜCKMANN 1912. 19. A német székeskáptalanokkal kapcsolatban meg említenünk, hogy a 15. században készült reformjavaslat szerint e testületek javadalmazai maximum évi 80 forintos jövedelemmel

már „mesébe illő” lehetett, bár hozzá kell tennünk, hogy pontos adatok hiányában csak Grimme becslései állnak rendelkezésünkre, aki a következőképpen fogalmazott. „Az ember alig téved, ha egy metzi kanonok éves átlagbevétele kereken 100.000 márkára becsüli.”³⁸

A kanonokok bevételeit növelték a különböző oltár- és kápolnagazgatóságok, plébániák vezetése, és a különböző káptalanokban megszerzett stallumok, egyszóval a javadalomhalmozás. Erről az előző fejezetben részletesen szóltunk, így most csak a nyomatékosítás kedvéért emeljük ki még egyszer, hogy a vizsgált személyek 32%-a élt a „jövedelem-kiegészítés” e módjával.

A kanonokok jövedelmeinek áttekintését követően talán nem haszontalan néhány szót ejteni a középkori magyar árakról, hiszen csak ezáltal kaphatunk valamelyes viszonyítási alapot. A 15. században az átlagos napszámbér 5–7, míg egy városi munkás napi bére 5–9 dénár volt. Ugyanekkor egy gyalogos katona havi zsoldja 2, egy lovasé pedig 3 forintot tett ki. Egy ökör ára 2–5 forint körül mozgott. Hozzávetőleges számítások szerint egy városi polgár éves átlagban 11–15 forintból megoldotta az élelmiszerek vásárlását.³⁹ Az ingatlanárakkal kapcsolatban már helyi példákkal is rendelkezünk. A káptalan egyik tagja 1499-ben 2 forintért vásárolt egy kétkerekes malmot.⁴⁰ 1489-ben, Pécsen a piactéren egy kőház cserélt gazdát 200 aranyért.⁴¹

Ezen adatok annak megállapítására mindenképpen elegendők, hogy kanonokjainknak módjuk nyílt a „kényelmes”⁴² életvitelre, sőt ezen felül ingatlanok és egyéb értéktárgyak, könyvek vásárlásra, kisebb vagyon gyűjtésére. Mályusz Elemér a magyar kanonokok életmódját az átlagos köznemesekével állította

---

rendelkezzenek. „Item ein thumherre in ecclesia katedrali sol jerlichen haben achtzig guldin zü pfrunde und ein thumherre in ecclesia colegiata schtzig guldin und nit mer.” REFORMATION 174.

³⁸ „Man geht kaum fehl, wenn man das durchschnittliche Jahreseinkommen eines Metzger Domherrn auf rund 100.000 Mark einschätzt.” GRIMME 1932. 65.

³⁹ CEVINS 2003. 133., DRASKÓCZY István: A tizenötödik század története. Magyar Századok. Bp., 2000. 32., KUBINYI 2001. 30.

⁴⁰ DF 257450, DL 22299.

⁴¹ Érdekességképpen megemlíjük, hogy ez a ház egykor Vlad Tepes (a hírhedt Drakula) havasalföldi vajdának és második feleségének, Szilágyi Jusztinának, volt a tulajdonában. Úgy látszik a házra is átragadt egykori tulajdonosának ragadványneve, mivel 1489-ben is még drakulaházaként (*Drakulyahaza vocata*) említették. DF 260135, KUBINYI 2001. 15.; A 14. században Rómában Francesco Tabeledeschi kardinális háza 170 forintot ért. REHBERG 1999. 138. 18.j.

⁴² CEVINS 2003. 104.

párhuzamba,⁴³ amely megállapítás teljes mértékben alkalmazható a pécsi viszonyokra is.

A *vita communis* megszűnésével (12. század második fele) a káptalan tagjai önálló háztartásokat kezdtek vezetni.⁴⁴ A kanonokok házai a Dómtérről K-i irányba húzódó, mai Káptalan utcában álltak, amelyek természetesen a prebenda részét képezték. Ez sem csupán pécsi, vagy magyar specifikum, valamennyi ország székeskáptalana esetében a javadalmasok házzal, vagy legalábbis lakással rendelkeztek.⁴⁵

Két pécsi kanonoki kúrián archeológiai, műemléki kutatásokat végeztek az elmúlt évtizedek során. Az egyik a nagypréposti ház, melynek első okleveles említése 1324-ből származik, és Petrovich Ede ezt a Káptalan utca 2. szám alatt található épülettel azonosította.⁴⁶ A 14. században épült impozáns, egyemeletes épület „*kapualjában ülőfülkés és valószínűen a kapu felett tornyos ház*” volt.⁴⁷ Sándor Mária a 16. századi reneszánsz átalakításokat Brodarics István méltóságviselésével kapcsolta össze.⁴⁸ Az épület természetesen a székeskáptalan első *dignitas*ának tekintélyét is kifejezte, és – minden bizonnyal – jelentősebb számú személyzetének is lakóhelyül szolgált. Handó György prépost (1465–1480) 300 kötetes könyvtárat rendezett be az épületben.⁴⁹ Petrovich elképzelései alapján a kúria K-re, a *quadrum* irányába, nyitott U alakban helyezkedhetett el.⁵⁰

A Káptalan utca 4. az utca vonalától É-ra fekvő épület szintén egyemeletes és a régészeti feltárások, majd az azt követő vizsgálatok alapján ez, a Keresztelő

⁴³ MÁLYUSZ 1971. 86.

⁴⁴ A káptalanok megalakulását követően a székesegyház közvetlen közelében egy közös házban éltek. Életmódjuk a szerzetesekéhez igen közel állt, amely a közös zsolozsmázás (*hora canonicae*), étkezés, hálóterem használat gyakorlatát jelentette. Pécsen ez a dómkolostor-jelleg a 11. század utolsó harmadától kezdve alakult át fokozatosan, amikor a – nagy valószínűséggel korábban itt élő – Benedek-rendi *monachusok* Pécsváradra költöztek. E folyamatra és európai és magyar párhuzamokra ld. KOSZTA 1996.

⁴⁵ A magyar viszonyokra ld. CEVINS 2003. 77., A külföldi testületekre ld. pl. HAUCK 1954. V/1. 191., GRIMME 1932. 64–65., HARMS 1914. 18–19., BITTINS 1992. 20.

⁴⁶ PETROVICH 1956. 31–32., PETROVICH 1983 15–20. Az oklevelet ld. K II. 335.

⁴⁷ BÁN 1956. 160.

⁴⁸ Az épület utcai homlokzatán nagy kiterjedésű, reneszánsz freskó foltjai kerültek napvilágra. Szintén reneszánsz átalakítások emlékét őrzik az ablak-, ill. az emeleti ajtókeretek. Az emeleti szobákban vélhetőleg gótikus falfestmények díszítették a falat. ENTZ Géza: A Káptalan utca 2-es számú középkori ház Pécsen. In: Műemlékvédelem 1958:2. 72–78., SÁNDOR 1984. 30–31.

⁴⁹ PETROVICH 1956. 35., PETROVICH 1983. 17–18.

⁵⁰ PETROVICH 1983. 17.

Szent János társaskáptalan prépostjának rezidenciája volt.⁵¹ Az épület három építési-átalakítási periódusa különíthető el a 14–15. század folyamán. A 15. század második felében az épület ÉK-i részén kápolnát létesítettek.⁵² Sándor szerint a harmadik gótikus periódus építtetője Ernuszt Zsigmond volt, aki korábban a társaskáptalan préposti méltóságát viselte.⁵³ Ez az állítás azonban egy tévedés átvételén alapul,⁵⁴ hisz Ernuszt nem volt a kiskáptalan elöljárója.⁵⁵

A két préposton kívül a káptalan tagjai is önálló házakkal, vagy házrésszel rendelkeztek. A 13. század elején a káptalanba költöző főesperesek is a környéken építették fel házaikat, a mai Hunyadi út és a Klimo György utca közötti területen. Egyed baranyai főesperes házáról 1324-ben kelt testamentumából származik információnk, amelyet István prépost vásárolt meg.⁵⁶ Ez a ház a káptalan tulajdonába került, hiszen egy 15. századi adatunk alapján a baranyai *archidiaconusi* hivatalhoz tartozott egy ház is.⁵⁷

István tolnai főesperes szállásáról (*hospitium*) 1372-ből rendelkezünk információval. E szerint lakóhelye *Galvanus Bettini* professzor házával volt közvetlenül szomszédos.⁵⁸ Az oklevél Galvano több szomszédját is megnevezte, így elmondhatjuk, hogy – ha nem is közvetlen szomszédságában, ám mindenképpen a főesperes *hospitium*ához igen közel – volt a következő személyek lakhelye: *Saraceni de Padua*, János kamarás, és egy mesterember (cserzővarga) akinek nevét nem ismerjük.⁵⁹

A királyok szolgálatában, állami hivatalokban működő kanonokjaink, Budán,⁶⁰ is házzal rendelkeztek. Így tudunk Handó György és Nagylucsei

⁵¹ SÁNDOR 1983. 182., SÁNDOR 1991. 158., SÁNDOR 2000. 206., SÁNDOR 2001. 201.

⁵² SÁNDOR 1983. 183., SÁNDOR 1991. 158., SÁNDOR 2000. 206., SÁNDOR 2001. 201.

⁵³ SÁNDOR 1991. 158.

⁵⁴ RUPP 1870. 362.

⁵⁵ KUBINYI 2001a. 312–315.

⁵⁶ „[...] Egyed főesperesnek bizonyos kúriáját, amely a préposti előtt, dél felől két, az Aranyoskúttól és a préposti kúriától kiinduló utca között, András úr valkói főesperes kúriájának szomszédságában fekszik, s ami köpincével, kerttel, illetve gyümölcsösssel, más hozzátartozó épületekkel hasznosságokkal van ellátva [...]” PÉCS Nr. 14.

⁵⁷ DL 17542.

⁵⁸ XI. Gergely pápa 1372. 09. 30-án Galvano Bettini, a pécsi egyetem kánonjogtanára, számára kiállított oklevelében. K III. 129–131.

⁵⁹ K III. 130.

⁶⁰ Amint az köztudott a 15. század elejétől a királyi székhely véglegesen Budára került. Ott működtek az országos hivatalok is. Budán egyébként a főpapok, az egyházi testületek és a főurak is házakat vásároltak,

Orbán,⁶¹ valamint Herendi Miklós (Szt. György téren álló)⁶² budai házáról. Piso Jakab budai háza egyik központi helye volt a magyar és az országban tartózkodó külföldi humanistáknak.⁶³ Szászi Jánosnak Budán háza, míg Visegrádon szállása volt.⁶⁴ Turoni Mihálynak Budán és Esztergomban is volt egy-egy kőháza.⁶⁵ Rajtuk kívül nyilván minden, tartósan valamelyik budai hivatalban dolgozó pécsi kanonok is rendelkezett legalább egy lakással a fővárosban. Teodor kanonok és családja Zágrábban rendelkezett egy toronnyal ellátott kőházzal, amelyet Henrik pécsi püspök 40 forintért vásárolt meg.⁶⁶ Mohorai Miklós másik egyházi javadalma székhelyén, Vácott rendelkezett egy házzal.⁶⁷

A kanonokok gazdálkodásáról, birtokszerzéseiről is rendelkezünk néhány információval. István, Domokos fia 1382-ben a pannonhalmi apátságtól 10 esztendőre bérbe vette a Veszprém megyei Sár és Balatonfőkajár birtokokat azzal a feltétellel, hogy az évente fizetendő 25 forinton bérleti díj mellett a néptelen birtokokat betelepíti.⁶⁸ 1412-ben Szászi János kanonok, a várbéli Aranyos Mária kápolna igazgatója nevében István pécsi éneklőkanonok a kápolnához tartozó bizonyos patacsi földbirtokot cserélt el a pálos remeték négy hold egymás mellett fekvő szántóföldjéért.⁶⁹ Tapászi Pál kanonok a Tolna vármegyei Nagymányokon rendelkezett birtokkal. E *possessio* gazdatisztje (*villicus et officialis*) egy bizonyos Tamás nevű személy volt, aki – a megye szolgabíráinak vizsgálata alapján – a birtok határait a szomszédos Kismányok irányába terjesztette ki jogtalanul.⁷⁰

1456-ban, Hangácsi Albert prépost Miklós pécsi püspöktől 600 aranyforintért árendába vette az egyházmegye két tizedkerületét.⁷¹ Péter (VIII.) 1484-ben Baranya megyei birtokokat vett zálogba 125 aranyforintért.⁷² Balázs (IV.)

---

mivel sokat időztek ott. KUBINYI András: Főváros, rezidencia és az egyházi intézmények. 310. In: KUBINYI 1999. 301–313.

⁶¹ KUBINYI 1957. 35., KUBINYI 1990a. 67.

⁶² K V. 26–27.

⁶³ FÖGEL 1917. 74–75.

⁶⁴ Nr. 353.

⁶⁵ KOLLÁNYI 1900. 104.

⁶⁶ TKALČIČ 1889. II. 72.

⁶⁷ FRAKNÓI 1898. 67.

⁶⁸ JUHÁSZ 1941. 35.

⁶⁹ ZSO III. Nr. 2521.

⁷⁰ 1437. 08. 05-én kelt a vármegye jelentése. DL 106441, Reg.: SZAKÁLY 1998. Nr. 99.

⁷¹ *Regenkes* (Tolna megye) és *Zeleskes* (Baranya megye): DL 75886.

⁷² KÖFALVI 2000. Nr. 818., KÖFALVI 2001. Nr. 188.

kanonok, majd később valkói főesperes, két vásárlása mögött minden bizonnyal a tervszerű ingatlanszerzés motívuma húzódott meg. 1491-ben 73 dénárért vásárolta a Monyaras birtokon lévő kaszálót, *Kewesdi Lökös* Orbántól.⁷³ Megjegyzendő, hogy ekkor kanonoki stalluma mellett a székesegyház Szt. László király oltárának rektorátusát is viselte, a szóban forgó kaszáló D felől pedig az említett oltárhoz tartozó réttel volt határos. 1499-ben, szintén a káptalan Monyaros nevű birtokán élő jobbágyaitól 2 forintért vásárolt egy két kerek malmot.⁷⁴ Herendi Miklós kispópost 1511-ben Bertalan vránai perjeltől vett kölcsön 3000 aranyat. Amennyiben a kijelölt határidőre nem fizette volna vissza az összeget, úgy Miklós 12 saját illetve a prépostság 4 birtokát köteles átengedni a perjelnek.⁷⁵ Nem tudjuk, hogy végül visszafizette-e a prépost adósságát, ám az nem kétséges, hogy egy nagyobb tranzakció (esetleg további birtokszerzés) motiválhatta e kölcsön igénybevételét.

A kanonokok mentalitását vizsgálva fentebb már részletesen tárgyaltuk egyetemi tanulmányaikat, a helybenntartózkodásuk, az egyházi fokozataik és a lelkipásztori szolgálatuk kérdését. Most további adatok segítségével próbáljuk érzékletesebbé tenni lelkületüket.

A cölibátus terén Pécsen nem tapasztalunk visszaéléseket, noha kanonokjaink közül kettőről tudjuk, hogy megnősültek. Galvano aszúági főesperesnek 1393-ban ezért kellett megválni javadalmától.⁷⁶ Gibárti Keserű Mihály pécsi javadalomviselését követően, 1524-ben hagyta el az egyházi pályát, majd 1526-ban megnősült.⁷⁷ Nyilván ők csak az alsóbb egyházi rendeket vették fel, így nem okozott nehézséget a világi társadalomba való visszatérésük. Ezt támasztja alá Csáki János kérvénye, aki 1404-ben közjegyzői hivatal ellátására kapott engedélyt a pápától. Az oklevélből megtudjuk, hogy még nem volt nős és az egyházi rendeket sem vette fel.⁷⁸ A kanonoki javadalmat élvezők

⁷³ K VII. 323–324.

⁷⁴ DF 257450, DL 22299.

⁷⁵ K V. 25–26.

⁷⁶ Mon. Vat. I/3. 229–230.

⁷⁷ FÖGEL 1917. 31–32. 4. j.

⁷⁸ 1404. 08. 27.: „[...] *Ego Johannes Blasii de Czaak, clericus non coniugatus, nec in sacris ordinibus constitutus [...]*” Mon. Vat. I/4. 604–605.

házasságkötése sem pécsi specifikum, hiszen más magyarországi káptalanok esetében is van erre példa.⁷⁹

Forrásaink nem tudósítanak azonban kanonokjaink konkubinátusáról, sem pedig törvénytelen gyermekeiről, noha korszakunkban ezek sem voltak példa nélküliek a magyar és a külföldi testületekben.⁸⁰

Köztudott, hogy a középkorban Magyarországon is a víz helyett – elsősorban egészségügyi okokból – a borfogyasztást preferálták.⁸¹ Sokszor olvashatjuk a káptalanok rendelkezéseit melyekben a kanonokok mértéktelen borfogyasztását, kocsmák látogatását szankcionálják.⁸²

Pécsett Szatmári György püspök humanista körének tagjairól tudjuk, hogy „az újplatonikus divat szerint tudós társalgással fűszerezett symposionokat rendeztek, amelyeken a mértéktelen ivászat sem volt ritka”.⁸³ 1516-ban, a Mihály vikárius házában lezajlott egyik ilyen baráti összejövetel alkalmával a bor és vízkedvelők érveltek igazuk mellett. Macedóniai László baranyai főesperes a borivás mellett foglalt állás. Hagymási Bálint kanonok pedig a *Művecske a Bor és Víz dicséretéről és megszólásáról* c. munkájában állított a történeteknek emléket.⁸⁴

„Húnok szószólója, Bajon híres fia, István,
egyszer a kék Tiberis partja felé lovagolt,
s meglátván egy szarvast, vágatában nekirontott,
gyorsabban, mint hű társai, mint a kutyák;”

⁷⁹ KÖBLÖS 1994. 69.

⁸⁰ Vasváron 1483-ban a következő szabályt hozták. Amennyiben egy kanonok nyilvános nőt (*mulieres publicas*) enged házába 1 hónapra kizárják, a renitenseket a legsúlyosabb büntetés terheli. BÉKEFI 1910. 417–420.; Zágrábban 1484-ben határozott úgy a testület, hogy a kanonokok gyanús nőket borozás és éjjeli tartózkodás céljából házukba ne engedjék. Aki megszegi 1 évre minden kanonoki jövedelmétől esik. Amennyiben prebendárius, vagy más klerikus vét e rendelet ellen a toronyba zárják 3 napra, ahol kenyeret és vizet kap. TKLALČIČ 1874. II. 426–427.; Külföldi testületekre ld. pl. DRÄGER 1936. 18–19, HOLLMANN 1990. 89., SANTIFALLER 1924–1925. I. 98–99., Erdemes Hollmann véleményét szó szerint citálnunk. Miután két mainzi kanonokról mutatható a 14–15. sz. folyamán, hogy törvénytelen gyermekeik voltak a következő konklúziót vonja le. „Daraus kann man aber wohl nicht auf eine ungewöhnliche Keuschheit der Mainzer Domherren schließen, die in diesem Punkt sicherlich nicht besser waren als ihre Kollegen an anderen Orten.”

⁸¹ ZOLNAY László: Kincses Magyarország. Középkori Művelődésünk történetéből. Bp., 1978. 318.

⁸² Esztergomban a kocsmákat látogató kanonokok büntetése 5 forint volt. KOLLÁNYI 1901. 264.; A zágrábi kanonokok több alkalommal házukban kocsmákat tartottak. TKLALČIČ 1874. II. 426.; Metzben nem egyszer előfordult, hogy a kanonokok egész éjszaka ittak, majd „völlig schlaftrunken im Chor sich einstellen.” GRIMME 1932. 75.

⁸³ OBERMAYER–HORVÁTH 1959. 784.

⁸⁴ KARDOS 1955. 262., OBERMAYER–HORVÁTH 1959. 784., PETROVICH 1983. 19.

olvashatjuk Janus egyik versében, melyben Bajoni István pécsi kanonok római vadászkalandját örökítette meg.⁸⁵ A vad megsebezte lovát, miután ő kardjával csapott az állatra, de fegyvere kettétört. Ekkor hatalmas erejét kihasználva öklével sújtott az állatra, amely lerogyott mire társai végeztek vele. A pompás préda fejét és trófeáját a Szentatyának, míg húsát a bíborosoknak adta.⁸⁶ A vadászat is a kanonokok életmódjához tartozott a középkor folyamán, így nem meglepő, hogy az esztergomi káptalan 14. század végi egyházlátogatása során is csak azt rótták fel a kanonokoknak, hogy vadászataik alkalmával a környék szőlőiben gyakran kárt tesznek.⁸⁷

Kanonokjainktól, mint láthattuk, nem állt távol a fegyverforgatás. Közülük Gatalócziról tudjuk, hogy harcolt Zsigmond seregében. Az uralkodó 1426-ban kelt adományleveléből értesülünk arról, hogy érdemeket szerzett hadjárataiban.⁸⁸ Hangácsi Albert még pécsi javadalomhoz jutása előtt, de már egri kanonokként és pankotai *archidiaconusként*, harcolt I. Ulászló seregében Várnánál (1444), ahonnan szerencsésen megmenekült.⁸⁹

Szintén ehelyütt kell megemlítenünk, a fegyverhasználattal szorosan összefüggő, különböző visszaéléseket, hatalmaskodási ügyeket. Ezek az események általában a káptalan földesúri hatalmával voltak kapcsolatosak, illetve néhány alkalommal a püspököket „segítették” a kanonokok hasonló ügyekben. Elsőként a káptalan és a testület nemes jobbágysai, a Gadányiak között keletkezett konfliktust említjük meg. A két fél között Gadány és Jánosi birtokok tulajdonjoga miatt támadt viszály során a kanonokok több ízben erőszakosan próbálták „meggyőzni” ellenfeleiket. Egy alkalommal András tolnai, Gál baranyai, Benedek valkói főesperesek, továbbá György örkanonok, *Mirabilisnak* nevezett András kanonok, Márton dékán, Pál kanonok öt helységbéli jobbágyaikkal az éj leple alatt fegyveresen hatalmaskodva Gadány birtokra törtek. Ott Gadányi Mihály két familiárisát megverték és nyilakkal megsebeztek, két jó lovukat, ruhákat,

⁸⁵ JANUS 383.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ KOLLÁNYI 1901. 264–265., A passzust idézi KÖRMENDY 1986. 176.

⁸⁸ BÓNIS 1971. 108., FEDELES 2003c. 79.

⁸⁹ Vitézül harcolt és több törököt levágott, amiért felmentésért folyamodott. „[...] *pro absolute irregularitatis, quam dimicando cum Turcis contraxit.*” LUKCSICS. II. Nr. 859., FRAKNÓI 1898. 51.

fegyvereket és egyéb javakat elrabolták, feleségét és leányát a földre tiporták és „*vestibus suis propriis in dedecus sexus muliebris spoliando dehonestari fecissent.*”⁹⁰ Egy másik alkalommal Gadányi Pétert Pécssett, a káptalan akaratából Benedek főesperes, László, Rendewi János és Pál kanonok fegyveresen megtámadták, majd miután agyba-főbe verték a pécsi vár börtönébe vetették, négy jó lovát és fegyvereit elvették.⁹¹ 1478 szintén több kanonok vett részt abban a hatalmaskodásban, mely során Zsigmond pécsi püspök familiárisaival a Margitszigeti apácák, Csele nevű, baranyai birtokára törtek és ott több jobbágyot megöltek.⁹²

Az említett példák kellően illusztrálják, hogy kanonokjaink életmódját szűkebb (családjuk) és tágabb (kanonoktársaik, nemesség) környezetük egyaránt meghatározta. A világi és egyházi élet síkjai a mindennapokban nem váltak el élesen. Kétségtelen, hogy az imént említett tettek, melyek tegyük hozzá, más testületek esetében is előfordultak,⁹³ nem tüntetették fel a kanonokjainkat igazán jó színben. Természetesen nem csak e negatívumok jellemezték a pécsi javadalmasok mentalitását, így személyes vallásosságukról sem szabad megfeledkeznünk.

Kanonokjaink közül többen hordozható oltár tartására kaptak engedélyt a Szentszéktől. Ez nem csupán az egyháziak kiváltsága volt, hiszen világiak is kaptak erre felhatalmazást.⁹⁴ Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy a vallásos lelkiület egyik fontos eszköze volt.

Uski János pápai engedélyt kapott hordozható oltár használatára, továbbá arra, hogy „*bármely alkalmas helyen és időben, napfelkelte előtt is — zárt ajtók mögött, a kiközösítettek kizárásával és harangzúgás nélkül — magának, familiárisainak és házához tartozóknak az interdictummal sújtott helyeken is*” szentmisét celebrálhasson. Szintén felhatalmazást kapott, hogy az általa választott gyóntató egyszer életében és

⁹⁰ Z V. 42–44., Reg.: KÖFALVI 2000. Nr. 428., KÖFALVI 2001. Nr. 106., ZSO. I. Nr. 4961.

⁹¹ Z V. 195–203.

⁹² DL 18040.; Isztróti István főesperes emberölési „ügyét” nem említjük, mivel a pápa által elrendelt vizsgálat során bizonyosságot nyert, hogy István vétlen az ügyben. Egyik haragosa embereivel rohanta meg, miközben Újlaki Miklós boszniai királyhoz igyekezett. Fején megsebesítették egyik szervitorát megölték. Másik két embere ezt követően megölte haragosát és embereit. THEINER II. 447–448.

⁹³ CEVINS 2003. 106.

⁹⁴ Több kérelem található pl. LUKSICS I–II. köteteiben.

egyszer halálakor teljes bűnbocsánatban részesítse.⁹⁵ Gatalóczi Mátyás szintén teljes feloldozásra és hordozható oltár tartására kapott engedélyt a Szentszéktől.⁹⁶ Hordozható oltár használatára a következő kanonokok kaptak még engedélyt: Cserdii Imre,⁹⁷ Németi Gergely,⁹⁸ Nyiry Tamás,⁹⁹ Nagenghi Mihály,¹⁰⁰ Szegedi Boldizsár,¹⁰¹ Teremhegyi Gál,¹⁰² Sartor Demeter¹⁰³.

Három pécsi javadalmasról tudjuk, hogy búcsútartási engedélyt kért „szülőfaluja” temploma számára. A Németiben működő Szent Jakab titulusú plébániaegyház számára kért búcsút Németi Gergely.¹⁰⁴ Büki István, aki ugyan csak később lett pécsi prépost, a büki Szt. Miklós plébániatemplom számára hasonló engedélyért folyamodott.¹⁰⁵ Gatalóczi Mátyás azért folyamodott, hogy a zágrábi egyházmegyében fekvő *gathaluczi* Szent Kereszt plébániatemplomban tíz keresztényt teljes bűnbocsánatban részesítsen, valamint, hogy a Szent Kereszt feltalálásának (május 3.) és a felmagasztalásának (szeptember 14.) ünnepén búcsút tarthassanak. Valószínűleg e templom számára kívánt relikviákat szállítani, melyért szintén *supplicatio*val fordult a kúriához.¹⁰⁶

Két kanonokról tudjuk, hogy kápolnát építettek. Cserdii Imre 1434-ben engedélyt kapott arra, hogy Rómából ereklyét küldhessen haza és családi birtokukon testvéreivel – András, Gál és János – kápolnát építhessen a Szent Megváltó, valamint István, László és Imre királyok tiszteletére, amelyben a relikviákat elhelyezik.¹⁰⁷ Handó Györgyről pedig azt jegyezte fel *Vepasiano Bisticci*, hogy „*prépostságában gyönyörű kápolnát építtetett, ennek nagy jövedelmet biztosított mert azt akarta, hogy a kápolnában naponként négy misét mondjanak*”.¹⁰⁸

⁹⁵ ZSO IV. Nr. 1238., 1598., 1606-1607.

⁹⁶ LUKSICS I. Nr. 1451

⁹⁷ VERESS 1941. 240.

⁹⁸ LUKSICS I. Nr. 198.

⁹⁹ ÉRDÚJHELYI 1896. 639.

¹⁰⁰ CZAICH 1899. 246.

¹⁰¹ ÉRDÚJHELYI 1896. 644.

¹⁰² ÉRDÚJHELYI 1896. 640.

¹⁰³ CZAICH 1899. 246.

¹⁰⁴ LUKSICS. II. Nr. 198.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ LUKSICS I. Nr. 1452., II. Nr. 159., 283., 312.

¹⁰⁷ FRAKNÓI Szentszék. II. 410., LUKSICS II. 325.

¹⁰⁸ A kápolna már létezett 1446-ban, így Bisticci megállapítását úgy értelmezhetjük, hogy a kápolnát kibővítette és gazdagon dotálta. ÁBEL 1880a. 227, Idézi: PETROVICH 1983. 17.

A különböző kegyhelyek felkeresése ma is a vallásosság egyik fontos megnyilvánulási formája, amely a középkor évszázadaira még fokozottabban érvényes.¹⁰⁹ A középkorban a magyar zarándokok is rendre felkeresték a Szent helyeket,¹¹⁰ közöttük természetesen kanonokjaink némelyikét is megtaláljuk.

Zsigmond király kíséretében érkezett Rómába, a császárkoronázásra Gatalóczi alkancellár, Németi Gergely és, az ekkor még pécsi javadalommal nem rendelkező, Büki ítélőmesterek. Római tartózkodásuk alatt módjuk nyílt az Örök Város különböző templomait felkeresni és – amint fentebb láttuk – különböző folyamodványaikat a Szentszék elé terjeszteni.¹¹¹

Itt kell megemlítenünk, hogy Rómában a Szt. Péter bazilikában gyóntatóként működött kanonokjaink közül Cserdii Imre és Bodrogi Fülöp.¹¹²

Római zarándoklatuk alkalmával néhány kanonok a Szentlélek társulat tagjai sorába lépett. Így Gergely székesegyházi főesperes 1475-ben,¹¹³ Orjavai Miklós 1495-ben.¹¹⁴ Pannoniai Ferenc kanonok 1499-ben lett a testvérület tagja, ám a következő esztendőben részt vett a jubileumi Szentév ünnepségein.¹¹⁵ Adataink alapján nem tudjuk, hogy eljutott-e a Szentföldre, ám szándékában állt, amint erről Lászlai János erdélyi kanonokkal és Pesti Mátyás váci áldozópappal közösen beadott kérvénye tudósít.¹¹⁶

Gosztonyi Tamás örkanonok és Sáfár Gergely pécsi polgár 1475-ben utaztak Rómába, ahol a kegyes cél mellett Miklós néhai püspök testamentumán, mint annak végrehajtói, kívántak pápai engedéllyel módosítani.¹¹⁷

Diplomáciai szolgálaton az Örök Városban tartózkodó kanonokjaink is minden bizonnyal felkeresték a Szt. Péter bazilikát és további templomokat, így őket is a peregrinusokhoz számíthatjuk (pl. Bajoni, Brodarics, Handó, Mohorai, Telegdi, Turoni).

¹⁰⁹ OHLER, Norbert: Pilgerstab und Jakobmuschel. Wallfahren in Mittelalter und Neuzeit. Düsseldorf, Zürich, 2000.

¹¹⁰ CSUKOVITS 2003.

¹¹¹ CSUKOVITS 2003., CSUKOVITS Enikő: Egy nagy utazás részvevői. (Zsigmond király római kísérete). In: Uő (szerk.): Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Bp., 1998. 11–35.

¹¹² MONAY 1956. 33–34. és 51., CSUKOVITS 2003. 132.

¹¹³ Mon Vat I/5. 3., KÖBLÖS 1994. 390. Nr.33.

¹¹⁴ Mon. Vat. I/5. 45.

¹¹⁵ MONAY 1956. 56.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ TIMÁR 1982. 114.

Végül meg kell említenünk Balázs valkói főesperes kegyes adományát. A már említett *Okorwyze* nevű patakon álló, monyarosi malmát, annak minden tartozékával, 1512-ben a patacsi pálos kolostornak adományozta.¹¹⁸

A kanonokok vallásosságának látszólagos kontrasztja ellenére óvakodnunk kell az egyoldalú ítéletalkotástól. A korábbi szakirodalomban számos példa található, amelyben vagy csak a pozitívumokat, vagy pedig csak a negatívumokat emelik ki a szerzők, a tárgyilagosság rovására. Magunk teljes mértékben osztjuk Köblös József megállapítását, miszerint *„minden korban más és más módon jelentkeznek a vallásosság formái, és a középkorvég vallásossága jelentősen eltér attól a képtől, amit sokszor a mából vagy a közelmúltból vetítenénk vissza.”*¹¹⁹

Szintén az egyes személyek mentalitása határozta meg, hogy a rendelkezésükre álló – nem csekély – anyagi javakat mire fordítják. Fentebb részletesen említettük az egyetemi tanulmányok költségeit, tárgyaltuk a zarándoklatra utazókat, illetve említettük két kanonokuk kápolnaépítését is. Itt említjük meg a testület két bibliofil tagját, akik humanista szellemiségüknél fogva, és nem utolsó sorban Janus Pannoniushoz fűződő kapcsolatuk alapján, szinte „predesztinálva” voltak könyvgyűjtemények létrehozására.

Handó prépostról a következőket jegyezte fel *Bisticci*: *„Firenzébe ment, ahol 3000 forintnál is nagyobb értékben könyveket vásárolt, hogy Pécssett, prépostsága helyén könyvtárt szervezzon. [...] ebben minden tudományszakhoz tartozó könyveket helyezett el. Több mint 300 munkát gyűjtött itt össze és maga állapította meg a könyvek elhelyezését. A könyvtár élére jó fizetéssel egy papot állított, kinek feladata volt a könyveket gondozni, a könyvtárt naponként kinyitni és bezárni, [...]”*¹²⁰ A könyvtár egyes darabjairól nem rendelkezünk információkkal, így csak a könyvtáralapítás ténye bizonyos.

Garázda Péter is értékes könyvtárral rendelkezhetett, ám e gyűjteménynek mindeddig csak néhány darabja vált ismertté. A müncheni *Staatsbibliothek* két kódexét őrzi, az egyikben Macrobius munkái, míg a másikban Cicero beszédei olvashatóak. A Prágai Egyetemi Könyvtárban őrzött kódexe Justinus egy

¹¹⁸ IVÁNYI 1904. 500. Nr. 86.

¹¹⁹ KÖBLÖS 1994. 70.

¹²⁰ ÁBEL 1880a. 227., Idézi: PETROVICH 1983. 18.

munkáját tartalmazza. Mindhárom kötet Firenzében készült és illuminált. A negyedik kódex az *Österreichische Nationalbibliothek* tulajdonában van, és Lactantius egyik munkáját tartalmazza.¹²¹

Nyilván valamennyi kanonoknak szüksége volt breviáriumra a zsolozsmázáshoz, és nyilván Szentírással is rendelkeztek. Kanonokjainkat vizsgálva konkrétan csak Kornis Mihályról tudjuk, hogy rendelkezett liturgikus könyvekkel. Noha veszprémi kanonokként tett testamentumából származnak információink, minden bizonnyal pécsi működése során is használta azt breviáriumot, amelyet az általa Veszprémben alapított oltárra hagyott.¹²² A veszprémi domonkos kolostorra hagyta *Antonius Florentinus confessional*ját, valamint *Leonardus Utino* prédikáció-gyűjteményét.¹²³ Ezeken kívül rendelkezett egy új misekönyvvvel is.¹²⁴

Az egyetemet járt kanonokok közül Hueveni Goeswin két könyvről rendelkezünk információkkal. Mindkettő szakterületéhez tartozott, hiszen az egyik *Halisi Alexander* teológiai munkájának egy része lehetett,¹²⁵ a másik pedig a 15. század egyik sebészeti alapmunkája volt.¹²⁶

Turoni Mihály 1484-ben, Mátyás király rendeletére, egy breviáriumot adatott ki Téger Tibold budai könyvárus által, amely az első nyomtatott zsolozsmáskönyv volt Magyarországon.¹²⁷

¹²¹ SOLTÉSZ 1958. 20., V. KOVÁCS 1959. 153., HOFFMANN 1933. 79.

¹²² DF 230044., SOLYMOSI 1989. 89.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ „*Summa super tertio libro Sententiarum*”. KEUSSEN 1899. 319–320.

¹²⁶ „*Summa Guidonis in Medicina*”. KEUSSEN 1899. i.h.

¹²⁷ KOLLÁNYI 1900. 104., WINKLER 1935. 25.

7. Tovább lépés a káptalanból

A káptalanból más egyházi javadalomba történő tovább lépésre a pécsi kanonokok esetében három alapvető esetet különböztethetünk meg (IX. Táblázat). Az illető kanonok a prelátusok közé jut, azaz püspöki, érseki méltóságot nyer el. Természetesen ezen belül is különböző szintek vannak, hiszen vannak olyanok akik csak tituláris püspöki címet kapnak, továbbá a különböző püspökségek, érsekségek között mind anyagi, mind pedig presztízsbéli különbségek állnak fenn. A legtöbb esetben azonban nem jutottak a pécsi javadalmasok ilyen magasra az egyházi hierarchiában, így általában az egyházi középrétegen belül kerültek magasabb, jövedelmezőbb stallum birtokába. A javadalomcserék esetében, azonban egyéb körülmények is nagyobb szerepet játszottak, hiszen kevésbé lehetett jellemző, hogy a csere tárgyát képező egyik stallum alacsonyabban volt dotálva a másiknál. Az utolsó eset mindössze egyetlen személy esetében valósult meg, ő szerzetesrend tagja lett.

A kanonokok közül összesen 14 személy nyert el püspöki, érseki címet. Két személy csak címzetes püspöki címmel rendelkezett: Atádi *augustopolisi*,¹ míg Turoni Mihály milkói püspök és esztergomi segédpüspök volt.² A ténylegesen a főpapi rendbe jutott személyek száma így 12 volt, amely a káptalan létszámának mindössze 3%-át teszi ki, amely meglehetősen alacsonynak mondható. Amennyiben az 1458-1526 közötti szakaszt vesszük alapul, úgy 6,5%-os eredményt kapunk, azonban még ez is jelentősen elmarad a budai és győri 17%-, a fehérvári 15%-, és a pozsonyi 13%-os aránytól.³ A negyedik fejezetben már említettük, hogy ezen személyek közül 8 fő uralkodói szolgálatban állt, így gyakorlatilag egyenes volt az útjuk a főpapi rendbe. Érdekes, hogy korszakunkban mindössze Kálnói András került a pécsi egyházmegye élére,⁴ míg Mohács után is csak Brodarics⁵ volt pécsi püspök. Mindenben pl. 1150–1400 között a 22 püspök közül 15-en a székeskáptalan kanonokjai közül kerültek ki, amely a káptalan

---

¹ Nr. 15.

² Nr. 390.

³ KÖBLÖS 1994. 76.

⁴ Nr. 194.

⁵ Nr. 55.

püspökválasztó jogának tudható be.⁶ Fraknói szerint valószínűleg Kálnói püspökké emelkedése is a káptalani választás eredménye volt.⁷ Összesen 3 személy (Bajoni, Brodarics, Macedóniai), állt a legszegényebb egyházmegye, a szerémi élén. Közülük mindössze Bajoni nem jutott tovább, míg a másik két személy fokozatosan magasabbra emelkedett az egyházi „ranglétrán”. 2–2 személy került a következő egyházmegyék élére: egri (Beckensloer János, Nagylucsei), kalocsai (Handó, Helfensteini), váci (Brodarics, Gatalóczi), váradi (Beckensloer, Macedóniai). Ezeken kívül pécsi javadalmasok álltak még az argyasi (Jánosfi György), boszniai (Gibárti), esztergomi (Beckensloer), győri (Nagylucsei), salzburgi (Beckensloer), traui (Casocti) és veszprémi (Gatalóczi) *diöcesisek* élén

A prépostok 33%-a, hat ember, került a főpapi rendbe. Amennyiben a méltóságviselőket és a főespereseket is ide számítjuk, úgy azt mondhatjuk, hogy a káptalan elitjéből rekrutálódott a 14 főpap 71%-a. Egyszerű kanonokok közül mindössze 3 fő jutott egyből a prelátusok közé. Helfensteini a király rokonságához tartozott, így lett kalocsai érsek.⁸ A másik két személy pedig egy-egy relatíve jelentéktelen egyházmegye élére került (Argyas, Szerém), ill. Turoni címzetes püspökséget kapott.

A testület tagjai közül 30 személy más kanonoki testület(ek)ben folytatta egyházi pályafutását. Közülük egyébként már pécsi javadalmukkal egy időben 15-en máshol is birtokoltak egy-egy stallumot. A pécsi javadalmak presztízisére és mindenekelőtt értékére következtethetünk, ha ezeket az eseteket tüzetesen megvizsgáljuk. Első lépésben mindenképpen ki kell zárunk a vizsgálódások köréből azon személyeket, akik javadalomváltása hátterében egyéb motívumok álltak. A prépostokkal kezdve nem vesszük figyelembe Beckensloer Jeromost, mivel róla tudjuk, hogy „honvágya” miatt tért vissza szülőföldjére Boroszlóba.⁹ Vilmos kardinális esetében pedig nincs racionális alapja a vizsgálatnak, hiszen több, mint egy tucat javadalmat tartott kezében, így a pécsi préposti stallum elhagyása nem jelenthetett különösebb anyagi megterhelést, presztízsbélt pedig egyáltalán nem. Büki a legnagyobb presztízzsel bíró fehérvári káptalan élére

⁶ DRÄGER 1936. 47–48.

⁷ FRAKNÓI 1895. 143.

⁸ Nr. 138.

⁹ FRAKNÓI 1917. 159–160.

került Pécsről, amely egyértelműen előrelépésnek számított.¹⁰ Hangácsinál hasonló a helyzet, ám ő egri prépost lett. Az egri préposti stallum mindenképpen magasabb jövedelmet biztosított, mint a pécsi, de presztízsből nem állt magasabban a pécsinél. Vele kapcsolatban még meg kell említenünk, hogy már pécsi prépostsága előtt is egri javadalmas és pankotai főesperes volt.¹¹ Glowinoi a pécsi kisprépostsága idején már magasabb javadalmakat nyert el Lengyelországban: krakkói dékán, gnieznoi prépost, plocki és władislawi kanonok lett, így nem okozott számára nehézséget a pécsi stallum elhagyása.¹² Piso Jakab ugyancsak a kisprépostságot cserélte fel, a sokkal értékesebb és nagyobb tekintélyt kölcsönző budai Szt. Zsigmond préposti stallummal.¹³ Az olvasókanonokok közül Valkói János a veszprémi prépostágra emelkedett. Ez pályafutásának csúcsát jelentette, hiszen pozsegai, majd pécsi kanonokként kezdte, ezt követően aszúági főesperes, utána olvasókanonok volt.¹⁴ Garázda Péter már pécsi *lector*i méltóságát megelőzően esztergomi kanonok és nyitrai főesperes volt, majd később e javadalmak mellé elnyerte az Esztergom-szentistváni prépostságot is.¹⁵ Kornis Mihály a székesegyházi főesperességet hagyta el a veszprémi székeskáptalan préposti méltóságáért, amely egyértelmű előlépést jelentett.¹⁶ A kanonokok közül hárman egy-egy prépostságot nyertek el: Czudar a fehérvárit,¹⁷ Demeter (II.) az egrit,¹⁸ Szászi pedig a budait.¹⁹ Úgy látszik, hogy a győri kanonikátus előkelőbbnek számított a pécsinél. Pápai Ambrus ugyanis pécsi javadalmát hagyta el egy győri stallumért.²⁰ Pozsonyi Stab Farkas pécsi stalluma mellett mindvégig rendelkezett egy pozsonyi kanonoki javadalommal, majd egy pozsonyi oltárigazgatóságot és a dékáni tisztet nyerte el, így megvált pécsi stallumától.²¹ Oláh Miklós követte Szatmárit Esztergomba, így ott kanonoki javadalmat,

¹⁰ Nr. 58.

¹¹ Jövedelmére Ld. MÁLYUSZ 1971. 86. Az 1350–1526 között 15 egri prépost közül öten emelkedtek a főpapi rendbe, amely pontosan megegyezik a pécsi aránnyal: 33%. (KOVÁCS 1987.)

¹² Nr. 120.

¹³ Nr. 323.

¹⁴ Nr. 393.

¹⁵ Nr. 104.

¹⁶ Nr. 207.

¹⁷ Nr. 70.

¹⁸ Nr. 72.

¹⁹ Nr. 356.

²⁰ Nr. 298.

²¹ Nr. 329.

főesperesi stallumot, valamint egy oltárjavadalmat kapott, majd elnyerte az igen jelentős fehervái örkanonokságot.²²

A cserékkel kapcsolatban már fentebb utaltam arra, hogy logikusan csak olyan cserékről lehetett szó, amikor paritásban voltak az egymásnak felkínált javadalmak mind értékben, mind tekintélyben, vagy pedig egyéb számunkra ismeretlen motívumok húzódtak meg a háttérben. Mindenesetre a javadalmak értéke esetében bizonyosnak vehető, hogy a pécsi és a zágrábi (székeskáptalani) kanonoki stallumok azonos szinten álltak. Zólyomi Benedek pécsi javadalmát és a valkói főesperesi hivatalt cserélte el egy zágrábi stallumért és az olvasókanonoki méltóságért. Korábban fehervári prépost volt.²³ András, Demeter fia a pécsi stallumért és a tolnai *archidiaconatus*ért kapta meg a váskai főesperességet egy zágrábi kanonikátussal.²⁴

Kanonokjaink közül két személyről tudjuk, hogy egyházi pályafutását nagy valószínűséggel egy szerzetesrendben folytatta. Imre az országban uralkodó (pestis)járvány idején arra tett fogadalmat, hogy amennyiben túléli a pálos rendbe kéri felvételét. A ígéretét azonban úgy látszik időközben megbánta, így 1364-ben a kúriához folyamodott *dispensatio*ért, azonban a pápa csak azt engedélyezte számára, hogy a pálos remeték rendjénél enyhébb regulával bíró szerzetbe is beléphet.²⁵ Ostfy Miklós korábban az esztergomi székeskáptalan élén állt, majd pécsi prépostságát követően váradi éneklőkanonok és leleszi premontrei prépost lett. Tudjuk, hogy *commendába* kapta a premontrei prépostságot, azonban minden bizonnyal elhivatottságot érzett a szerzetesi élet iránt, hiszen beöltözött a rend ruhájába.²⁶ Kanonokok szerzetbe lépése más testületek esetében is meglehetősen szórványosan fordult elő.²⁷ Egy érdekes eset történt Mainzban, ugyanis *Otto von Schönburg* kanonok skolasztikus méltóságát és javadalmát az érsek egy évig fenntartotta, amíg ő próbaképpen az egyik legszigorúbb szerzetbe, a karthauziak

²² Nr. 282.

²³ LUKSICS II. Nr. 481.

²⁴ LUKSICS I. Nr. 310., ZSO VII. Nr. 1960.

²⁵ BOSSÁNYI II. Nr. 384.

²⁶ KUMOROVITZ 1934. 26.

²⁷ HOLLMANN 1990. 90., MEIER 1967. 176.,

közé lépett. A szigorú életmód azonban nem volt Ottó „kedvére”, így rövidesen visszatért kanonoktársai közé.²⁸

---

²⁸ HOLLMANN 1990. 90.

8. Összefoglalás

Historiográfiai áttekintésünkben bemutattuk, hogy a nemzetközi kutatásban már a 20. század első felében (*Santifaller*) kialakult az a metódus, amely alapjaiban még az újabb kutatásokat is (pl. *Fouquet, Holbach, Hollmann, Millet*) meghatározta. Ebben központi szerepet játszott *Leo Santifaller* professzor, aki tanítványainak (pl. *Kist, Schindler, Wagner*) egy-egy székeskáptalan személyi összetételének összeállítását adta doktori témaként. Az újabb kutatások nagyobb hangsúlyt helyeztek azon mechanizmusok, személyi összefonódások elemzésére, amelyek döntően meghatározták az egy-egy testületbe történő bejutást.

A korábbi magyar kutatásokkal kapcsolatban azt láttuk, hogy a legutóbbi időkig nem született széles prozopográfiai bázison nyugvó elemzés a káptalanokról. A 19. század végén és a 20. század első felében számos monográfia látott napvilágot, amelyek azonban döntően jogtörténeti aspektusból vizsgálták az egyes testületeket (p. *Bedy, Winkler, Vágner*), vagy csak egy rövid bevezetést illesztettek a kanonokbiográfiák elé (*Kollányi, Juhász*). Az 1945 utáni időszakban az egyháztörténeti kutatások „margóra” szorultak, így nem meglepő, hogy áttörésre a káptalanok kutatása terén sokáig került sor. Az egyházi társadalom kutatása iránt *Mályusz Elemér* keltette fel a figyelmet egy 1958-ban és egy 1971-ben megjelent munkájával. Ez utóbbi jól jellemzi a magyar helyzetet, hiszen gyakorlatilag 1944-re elkészült a kézírata, amely mind a mai napig alapmunkaként tart számon az egyháztörténet-írás. Az első, széles prozopográfiai adatbázison nyugvó tanulmányok csak 1957-ben jelentek meg (*Kubinyi, Mályusz*). A szociográfiai módszert első alkalommal *Kubinyi András* alkalmazta a budai káptalan esetében. E módszer csak a '80-as években talált követőre *Köblös József* személyében, aki 1994-ben publikálta eredményeit. Jelenleg a váradi székeskáptalan későközépkori összetételét kutatja hasonló módszerekkel *Kristóf Ilona*.

A pécsi kanonoki testületről ez idáig csak *Aigl Pál* kanonok 1838-ban megjelent összefoglaló munkája áll rendelkezésre. Természetesen több kiváló résztanulmány is napvilágot látott (*Petrovich, Koszta, Timár*), azonban modern feldolgozás a káptalan személyi összetételét illetően még nem készült.

A pécsi székeskáptalan az ország legnépesebb kanonoki testületei közé tartozott, hiszen a 14. században 40 stallummal rendelkezett. 1428-ban Henrik püspök és a káptalan létrehozták a hitszónoki állást (Szt. Móric kápolna), amely javadalmazására 4 kanonoki stallumot egyesítettek, így ezt követően 37 hely volt a testületben. Magyar relációban létszámát tekintve – Esztergommal együtt – mindenképpen az élen állt. Európai összehasonlításban a francia, angol, német székeskáptalanok között a közepes méretűek közé számítható, míg a kontinens többi testületét szemlélve (itáliai, spanyol, lengyel, skandináv) a nagyobbak között említhető.

A káptalan élén, a magyar gyakorlatnak megfelelően, 5 méltóságviselő (*dignitarius*) állt: a prépost, az olvasó-, az éneklő-, az örkanonok, valamint a Keresztelő Szt. János társaskáptalan prépostja (kisprépost). Őket követte az egyházmegye 8 főesperese közül 7 (a nyolcadik egyben a pozsegai társaskáptalan prépostja volt): a székesegyházi, a baranyai, a tolnai, a regölyi, a valkói, az aszúági és a marchiai (maróti). A tisztségviselők közül kétségtelenül Pécsen is a dékánnak voltak a legfontosabb feladatai, hiszen ő irányította a káptalan birtokait. A méltóságviselők helyettesei közül egy alkalommal hallunk az alprépostról (1378). Az olvasókanonok „alkalmazottai” közül korszakunkban csak egy jegyzőről és egy aljegyzőről rendelkezünk adatokkal. Egy *succentorról* és egy *vicesuccentorról* is vannak információink. Az örkanonok helyettesei közül négy személy nevét őrizték meg forrásaink. A pécsi püspökök helynöküket általában a kanonokok közül választották, ennél fogva korszakunkban 19 kanonok tevékenykedett vikáriusként. Ők – állásukból adódóan – jogtudó emberek voltak, 65%-ukról tudjuk, hogy kánonjogi tanulmányokat folytattak, ill. grádust szereztek. Meg kell említenünk, hogy a (Szt. Bertalan, majd később) Szt. Erzsébet ispotály élén is, az esetek döntő többségében, egy-egy pécsi kanonok állt. A fentebb már említett hitszónoki stallum 1428-tól létezett.

A méltóságviselők és az *archidiaconusok* után következtek az egyszerű javadalmazások (mesterkanonokok) 1428-ig 28-an, majd azt követően 25-en. A kanonokok 11%-a később a káptalan magasabb javadalmaiban folytatta pályafutását.

A székesegyház alsópapsága látta el a nem helyben tartózkodó javadalmasok helyettesítését, mind a liturgikus cselekmények (Szentmise, zsoltosma), mind pedig a hiteleshelyi feladatok ellátása terén. A székesegyházi alsópapság számára csekély volt az előlépés (kanonoki stallum megszerzése) lehetősége, mivel a káptalan nem „alulról” toborozta tagjait. A társaskáptalan tagjai vonatkozásában ugyanezt állapítottuk meg.

A kanonoki stallumok betöltése 1417-től kezdődően a mindenkori magyar uralkodó főkegyúri jogán alapult. A korábbi időszakban (14. század) a pápák rezervációs gyakorlata érvényesült inkább a javadalomadományozások terén. A pécsi püspökök szerepét is figyelembe kell vennünk, mivel az esetek egy részénél ők voltak a kollátorok. A forrásaink nem teszik lehetővé, hogy pontosan számba vegyük a pécsi kanonokok stallumnyerésének hivatalos (jogi) útját, így csak azt állíthatjuk, hogy a káptalani helyek adományozásában Pécsen az uralkodók és a pécsi püspökök szerepe volt meghatározó. A javadalomcserék nem befolyásolták számottevően (összesen 8 eset) a káptalan összetételét, amely megegyezik a magyar és európai testületek praxisával. Az uralkodók, amint az köztudott, gyakran továbbadományozták a főkegyúri jogukat. Pécsen egy ilyen esetről van információnk: 1474-ben Ernuszt János főkincstartó és szlavón bán rendelkezett a pécsi egyházzal kapcsolatos *ius patronatus*-szal. A kinevezett kanonokok beiktatása más testületekkel megegyezően történt. Az installáció az éneklőkanonok feladata volt.

Ezt követően a javadalomnyerések főbb típusait elemeztük, hiszen ezáltal nyerhettünk realisabb képet a testület valós összetételére ható külső erőkről, a káptalanon belül működő struktúrákról, összefonódásokról. Elsőként a származást tettük elemzésünk tárgyává, amely a következőképpen alakult. Az ismert esetek többségében a köznemesi (47%) származásúak jutottak a testületbe, majd őket követték a polgári eredetűek (27%). Törvényeink ellenére a külföldiek aránya is számottevő (18%), míg az arisztokrácia (6%) és a jobbágyság (5%) tagjai voltak a legkevesebben. Ez gyakorlatilag megfelel a magyar testületek praxisának. Így Pécsen sem jelentkezett az törekvés, amely a nemesség számára kívánta biztosítani a javadalmakat, ellentétben pl. a német és a lengyel testületekkel.

A 376 vizsgált javadalmas közül 77 személy folytatott felsőfokú tanulmányokat, amely 20,5%-os aránynak felel meg. Ez összevetve a magyar testületekkel átlagosnak tekinthető, azonban nemzetközi összehasonlításban relatíve alacsony. Az egyetemet jártak 66%-a szerzett valamely tudományterületen akadémiai fokozatot, amely nemzetközi viszonylatban is kiemelkedőnek mondható. Az egyetemek közül a legtöbben a bécsit keresték fel, majd Észak-Itália *universitasai* következtek. A legtöbben a jogi fakultásokon folytattak tanulmányokat, amely teljesen megegyezik a magyar és európai gyakorlattal. 33 fő szerzett jogi fokozatot, amely a grádussal rendelkezők 65%-a. A kanonokok 29%-a megelégedett a *magister artium* grádussal. Hárman teológiai fokozattal, valamint egy személy (Hueveni Goeswin) orvosi doktorátussal rendelkezett. A pécsi egyetem két tanárának javadalmazásában is szerepet vállalt a káptalan. *Galvano Bettini* professzor 600 forintos évi fizetését Vilmos püspök a kanonoki testület konszenzusával teljesítette. Ehhez – véleményünk szerint – a testület a préposti stallum jövedelmének átengedésével járult hozzá. Rudolf pedig a káptalan egyik stallumát, majd a préposti méltóságot kapta javadalmul az oktatásért. Ez az eljárás sem volt szokatlan, mivel a középkori Európában (Speyer, Worms) és Magyarországon is (Pozsony) léteztek ún. professzori stallumok.

Mivel a származás és az egyetemi tanulmányok sem képeztek kritériumot a javadalomszerzés terén, így megfigyeléseinket további jelenségekre irányítottuk. Ebben Köblös és a külföldi kutatók (elsősorban *Fouquet, Holbach, Hollmann*) módszerei voltak segítségünkre. Hat főbb kategóriát állítottunk fel, melyekben alapvetően két kapcsolatrendszert különböztettünk meg: a belsőt és külsőt, majd további csoportokat tártunk fel.

1. A személyi kapcsolatok útján 37 személy került a káptalanba, amely az ismert esetek (140) 26%-a. Ezen belül a következő alcsoportokat tudtuk feltérképezni: rokoni kapcsolatok, személyes ismeretség, egyetemi kapcsolatok, valamint a Janus Pannonius és Szatmári György körül kialakult humanista csoportok.
2. A területi kapcsolatok útja is fontos szerepet játszott a testület utánpótlása szempontjából, hiszen a káptalani és püspöki birtokokról ill. ezen birtokok közeléből és a testület székvárosából származó személyek is nagy eséllyel

pályáztak egy-egy üresedésben lévő javadalomra. Pécssett 26 személy kerülhetett ilyen módon a testületbe (18,5%).

3. Adataink alapján úgy tűnik, hogy az egyházi kapcsolatok csatornáján át jutott a legtöbb személy a káptalanba (44 fő – 31%). Ide soroltuk azokat a személyeket is, akik egyházi szolgálatuk fejében kapták pécsi stallumukat, a pápai udvarból kerültek a testületbe, akik csere által lettek pécsi kanonokok, valamint az alsópapság sorából bejutott 3 személyt.
4. Az „uralkodói kegy” kategóriánál azokat a személyeket vettük figyelembe, akik javadalomhoz jutásában a magyar királyoknak meghatározó szerepe volt, azonban a stallumot nem az uralkodónak tett szolgálataikért kapták, hanem az uralkodóhoz fűződő személyes (rokon) kapcsolataik révén. Ez a kanonokok utánpótlásának legjelentéktelenebb módja volt, hiszen mindössze 4 személy esetében számolhatunk ezzel, amely az ismert esetek 4%-a.
5. Az uralkodó szolgálatában álló diplomatákat, hivatalnokokat igen gyakran egyházi stallumokkal javadalmazták a középkori Európában. Ez természetesen a középkori Magyarország esetében is érvényes, amint ezt korábban Köblös plasztikusan szemléltette. Pécssett összesen 42 kanonok állt a magyar uralkodók, illetve királynék szolgálatában, amely igen magas arány, hiszen az összes javadalmas 11%-a.
6. Végül a familiáris kapcsolatok útján javadalomhoz jutott személyeket vettük számba. Összesen 9 személy jutott így módon pécsi kanonikátushoz, amely szintén nem számottevő.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy ezek a kapcsolatrendszerek „vegytisztán” csak igen ritkán fordultak elő, átfedések voltak az egyes kategóriák között. Azt is ki kell emelnünk még egyszer, hogy a felsorolt kapcsolatokat a vizsgált személyek 37%-nál tudtuk kimutatni.

A testületbe jutott kanonokok feladatai közül a liturgikus cselekményeken való részvételről, közreműködésről káptalanunk esetében nem rendelkezünk közvetlen információkkal. A székesegyház alsópapsága azonban kiforrott állapotban, testületként létezett már a 15. század első negyedében, így nyilván a

nem rezideáló kanonokok helyett elvégezték ezeket a feladatokat. Erre utal, hogy a prebendáriusok, és a karpapok szinte kivétel nélkül áldozópapok voltak.

A vienne-i egyetemes zsinat (1311) előírásai szerint a kanonokoknak nem kellett felszentelt papoknak lenniük, követelményként csak az alszerpapi (*subdiaconus*) státust írták elő. Európa-szerte különböző követelményeket támasztottak az egyes testületek tagjaikkal szemben, ám a székeskáptalanok döntő többségéről elmondható, hogy a *presbiter*ek aránya alacsonyabb volt. Összesen 80 pécsi javadalmas esetében tudjuk biztosan, ill. feltételezzük nagyobb valószínűséggel egyházi állásukat, amely mindössze 20%-os aránynak felel meg. Ezen adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a magasabb egyházi rendeket (*subdiaconus*, *diaconus*, *presbiter*) összesen 59-en vették fel, amely 74%-os aránynak felel meg. Ezen belül is 66%-os a felszentelt papok aránya. Káptalanunkat tanulmányozva azt látjuk, hogy a kanonokok 5%-a, 19 személy látott el plébánosi feladatokat, közülük kilencen Pécsen (Szt. Bertalan, Szt. Benedek, Mindenszentek).

A káptalan az egész középkoron át hiteles helyként működött, így (helybentartózkodó) tagjai feladatai közé tartozott az e tevékenységgel járó feladatok ellátása. Két személynek volt központi szerepe e tevékenységben: az olvasókanonok a hiteleshelyi kancelláriát irányította, míg az örkanonok a pecséteket és a sekrestyében lévő hiteleshelyi levéltárat felügyelte. Munkájukat számos alkalmazott segítette (jegyző, aljegyző, alőr). A hites tanúbizonysággént (*testimonium*) közreműködő személyek 42%-a a kanonokok, míg 58%-a az alsópapság soraiból került ki. Megjegyzendő még, hogy az 1353-ig terjedő időszakkal ellentétben korszakunkban a káptalan méltóságviselői is vállaltak néhány esetben (10) kiküldetést.

A helyben tartózkodásra vonatkozóan csupán néhány felmentésről szóló okmánnyal rendelkezünk. Az biztos, hogy az uralkodók és a pápák szolgálatában álló személyek csak keveset időzhettek Pécsen. Szintén ez vonatkozik a kumuláló javadalmasok nagy hányadára. Minden bizonnyal folyamatosan Pécsen tartózkodtak a vikáriusként tevékenykedő kanonokok, ill. a városban plébániákat vezető társaik. A rezideállással szoros összefüggésben álló jelenség a javadalomhalmozás (*cumulatio beneficiorum*). A gyakorlattal szemben már a *chalcedoni* zsinaton felléptek (451), majd folyamatosan tiltották a zsinatok és pápák.

A magyar törvények 1439-től (8. tc.) kezdve folyamatosan szembe helyezkedtek tiltották a kumulációt, majd az 1498:56. tc. *expressis verbis* kimondta, hogy az egyháziak közül, a boszniai püspök kivételével, senki sem tarthat kezében két javadalmat; aki több javadalmat birtokol, válassza ki az egyiket, a többit pedig a király másnak adományozza. Ezzel kapcsolatban már Köblös kutatásaiból tudjuk, hogy a kanonokok nem tartották magukra nézve kötelezőnek, amelyet a pécsi káptalan gyakorlata is alátámaszt. Kanonokjaink közül ugyanis 120 személy pécsi javadalmával egy időben egyéb egyházi benefíciumokat is kezében tartott, amely a testület egészére vetítve 32%-os arányt mutat. Három időszakban vizsgáltuk a halmozást, annak megállapítása érdekében, hogy az 1439-es, majd az 1496-os törvénycikkek milyen mértékben befolyásolták a jelenséget. Az eredmények (1354–1439: 31%, 1440–1498: 33%, 1499–1526: 31%) egyértelműen azt mutatják, hogy a vizsgált időintervallumban a kanonokok egy jelentős része egyszerre több javadalmat birtokolt.

A kanonokok életmódjával kapcsolatban először az egyes stallumok jövedelmeit próbáltuk – a rendelkezésünkre álló adatokból – becsléssel meghatározni. Természetesen a megállapított éves összegek csak a bevételek minimumát jelenthették, illetve egyáltalán nehéz készpénzben kifejezni az egyes prebendák nyújtotta bevételeket. Eszerint a prépost 300, a kisprépost 200, a méltóságviselők és a főesperesek 150, míg a mesterkanonokok 60–70 forintra számíthattak minimálisan évente.

A kanonokok többsége saját házzal rendelkezett Pécsen ugyanúgy, mint a többi székeskáptalan esetében. A kőházak pincével, kerttel, gazdasági helyiségekkel voltak ellátva. A nagypréposti és a kispréposti kúriák impozáns egytraktusos épületek voltak, amelyek mind a mai napig állnak. A királyi szolgálatban lévő kanonokok közül többen (Handó, Piso, Herendi stb.) Budán is házzal rendelkeztek.

A kanonokok természetesen gazdálkodást folytattak, így ingatlan adásvételeikről (szántóföld, malom) is rendelkezünk néhány adattal.

Kanonokjaink mentalitását vizsgálva megállapítottuk, hogy szűkebb (családjuk) és tágabb (kanonoktársaik, nemesség) környezetük egyaránt befolyásolta, így nem meglepő, hogy a harcmezőn, vagy hatalmaskodáson éppúgy

találunk kanonokokat, mint Rómában Szt. Péter és Pál apostolok sírjánál. Találunk közöttük kápolna- és könyvtáralapítókat éppúgy mint költőt és prózaírókat.

Végezetül a káptalanból való továbblépést vettük vizsgálat alá. A kanonokok közül összesen 14 személy nyert el püspöki, érseki címet. Ketten közülük csak címzetes püspöki címmel rendelkeztek. Ez igen alacsony, mindössze 3%-os arányt jelent a testület egészét számba véve. Közülük 8 fő (57%) uralkodói szolgálatban állt. A méltóságviselők és főesperesek közül került ki a 14 főpap 71%-a. További 30 személy más egyházi javadalomban folytatta pályafutását. Közülük ketten egy-egy szerzetesrend tagjai lettek.

9. Források, szakirodalom

9.1. Források

- ADE WENZEL Gusztáv: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I–III. Bp., 1874–1876.
- AO Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár, I–VI. Szerk.: NAGY Imre, Bp., 1878–1891, VII. Szerk.: TASNÁDI NAGY Gyula, Bp., 1920.
- APPONYI A Pécz-nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok levéltárában őrzött oklevelei. I. Szerk.: KAMMERER Ernő, Bp., 1906.
- ÁLDÁSY 1895 ÁLDÁSSY Antal: Regesták a vatikáni levéltárból. In: Történelmi Tár 1895. II. 58–89., III. 260–288.
- ATLAS Atlas zur Kirchengeschichte. Die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart. Hrsg. v. JEDIN, Hubert–LATOURETTE, Kenneth Scott–MARTIN, Jochen. Freiburg–Basel–Wien, 1970.
- ÁUO Árpád-kori új okmánytár. I–XII. Szerk. Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874.
- BEKE 1900 BEKE Antal: Római emlékek a magyar egyház XV. századi történetéből. In: Történelmi Tár 1900, 1–15.
- BLAGAY A Blagay család oklevéltára. Szerk. THALLÓCZY Lajos–BARABÁS Samu. *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria* 28. Bp., 1897.
- BORSA 1979 BORSA Iván: A szenyéri uradalom Mohács előtti oklevelei II. In: Somogy megye múltjából X. Kaposvár, 1979. 57–86.
- BOSSÁNYI BOSSÁNYI Árpád: Regesta Supplicationum. (A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású adatai) 1342–1394. I–II. Bp., 1916–1918.
- BÓNIS 1997 BÓNIS György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. BALOGH Elemér. Bp., 1997.
- BTOE Budapest történetének okleveles emlékei I. Szerk.: GÁRDONYI Albert, Bp., 1936. III. Szerk.: KUMOROVITZ Lajos Bernát, Bp., 1987.
- BUNYITAY 1886 BUNYITAY Vince: A váradi káptalan legrégibb statútumai. Nagyvárad, 1886.
- BUZÁSI 1979 BUZÁSI János (Összeáll.): A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai. I kötet. A birodalmi udvari tanács és a birodalmi kancellária levéltára. 1. rész. Bp., 1979.
- CZAICH 1899 CZAICH Á. Gilbert: Regesták a római Dataria-levéltárak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből. In: Történelmi Tár 1899, 1–17.; 235–272.
- CZAICH 1902 CZAICH, Á. Gilbert: Regesták VII. Ince pápa korából 1484–92. In: Történelmi Tár 1902, 511–527.
- CZAICH 1904 CZAICH, Á. Gilbert: Regesták VI. Sándor pápa korából. Történelmi Tár 1904, 161–181.

CD	Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis, ed. FEJÉR, Georgius, Budae, 1829–1844. I–XI.
DAP	Documenta artis Paulinorum. Az anyagot gyűjtötte GYÉRESSY B., a bevezetés és a fejezetek előszavát írta HERVAY F. L. Bp., 1975–1978. I–III.
DF	Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DHA	Diplomata Hungariae antiquissima I. edendo operi praefuit Georgius GYÖRFFY. [1000–1131] Bp., 1992.
DL	Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár
DRH	Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Ed. BÓNIS, G. – BÁCSKAI, V. Bp., 1976. II. 1458–1490. Ed. BÓNIS, G. – ÉRSZEGI G. – TEKE Zs. Bp., 1989.
EKMLT	Az Egri Káptalan Magánlevéltára. Nagyréposti iratok III. XII/2. d./151., 152. (Leskó József kéziratos adattára)
ÉRDÚJHELYI 1896	ÉRDÚJHELYI Menyhért: Kutatásaim a római levéltárakban. Katholikus Szemle 1896. 605–646.
ÉRDÚJHELYI 1899	ÉRDÚJHELYI Menyhért: A közjegyzőség és a hiteleshelyek története Magyarországon. Bp., 1899.
EKJ	Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500–1502, 1507–1527) Közzéteszi: SOLYMOSI László, Bp., 2002.
FRAKNÓI 1899	FRAKNÓI, Vilmos: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Bp., 1899.
GYO	Gyula város oklevéltára (1313–1800). Szerk. Veress Endre. Bp., 1938.
GYÖNGYÖSI	GYÖNGYÖSI Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bp., 1983.
HÁRMASKÖNYV	Werbőczy István Hármaskönyve. Ford., bev.: KOLOZSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz.: MÁRKUS Dezső. Magyar Törvénytár 1000–1895. Bp., 1897. [reprint: Pécs, 1989.]
HO	Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: Nagy Imre, Paúr Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső, I–V. Győrtt, 1865–1873. Ipolyi Arnold, Nagy Imre és VÉGHELY Dezső, VI–VIII. Bp., 1876–1891.
HUMANISTÁK LEVELEI	Magyar humanisták levelei XV–XVI. század. Közreadja: V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1971.
IVÁNYI	IVÁNYI Béla: Egy 1526. előtti ismeretlen kéziratos formuláskönyv. Történelmi Tár 1904. 481–538., 1905. 30–41.
JANUS	Janus Pannonius összes munkái. Közrebocsátja V. KOVÁCS Sándor. Bp., 1987.
K	KOLLER, Josephus: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812.
KOLLÁNYI 1901	KOLLÁNYI Ferenc: Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397. In: Történelmi Tár 1901 71–106., 239–272.
KOVACHICH 1799	KOVACHICH, M. G.: Formulae Solemnnes Styli in cancellaria curiaque regum olim usitati. Pestinii, 1799.
KÖBLÖS 2000	Magyar békeszerződések 1000–1526. Szerk.: KÖBLÖS József. Ford.: Köblös József, Süttő Szilárd, Szende

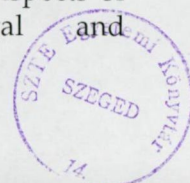
- Katalin. Pápa, 2000.
- KÖRMENDY 1990 KÖRMENDY József: *Annatae e regno Hungaria provenientes in Archivo Secreto Vaticano 1421–1536. A magyarországi egyházmegyéek javadalmainak annátái. Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok* 21. Bp., 1990.
- KÓFALVI 2000 KÓFALVI Tamás: *A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526. Szeged, 2000. (kéziratos PhD-értekezés)*
- KLE Kun László emlékezete. A bevezetőt írta a forrásszövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította KRISTÓ Gyula. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 5. Szeged, 1994.
- LEVELEK Középkori leveleink 1541-ig. Szerk.: HEGEDŰS Attila, PAPP Lajos. Bp., 1991.
- LK 1926 MÁLYUSZ Elemér: *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. Levéltári Közlemények* 1926. 100–191.
- LK 1927 MÁLYUSZ Elemér: *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. Levéltári Közlemények* 1927. 136–209.
- LK 1928 MÁLYUSZ Elemér: *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. Levéltári Közlemények* 1928. 87–203.
- LK 1929 MÁLYUSZ Elemér: *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. Levéltári Közlemények* 1929/3–4. 278–311.
- LK 1930 MÁLYUSZ Elemér: *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. Levéltári Közlemények* 1930/1–2. 65–111.
- Mon. Vesp. Monumenta Romana Episcopatus Vespreniensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára... Edita Collegio Historicorum Hungarorum Romano – A veszprémi püspökség római oklevéltára... Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet, I–IV. Budapest, 1896–1907.
- Mon. Vat. Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/1–6. II/1–3. Budapest, 1881–1909. [reprint: 2000]
- MT Magyar Törvénytár. Szerk. Márkus Dezső, Budapest, 1899.
- MUH Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386–1804. Hrsg. v. TOEPKE, G. Bd. 3 Bde. Heidelberg 1884–1893. (Ndr. Nedeln/Liechtenstein 1976.)
- MUK Die Matrikel der Universität Köln von 1389 bis 1559. Hrsg v. KEUSSEN, H. 3 Bde. *Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschitskunde* VIII. 2. erw. Aufl. Bonn 1928–1931.
- MUP Monumenta Historiae Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis. I–II. Prága, 1830–1832.

- MUW Die Matrikel der Universität Wien. Hrsg. F. GALL –W. SZAIVERT. I–III. Graz–Wien–Köln, 1956–1967.
- PÉCS Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962). Fősszerk. MÁRFI Attila, Szerk. NAGY Imre Gábor és KÖVECS Ferenc. Pécs, 1996.
- PÉTERFFY 1741 Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrate ab anno Christi MXVI ad annum MDCCXV. Accedunt Regum Hungariae & Sedis Apostolicae legatorum constitutiones ecclesiasticae ex mss. Potissimum eruit, collegit, illustravit P. Carolus PÉTERFFY e Societate Jesu. Pars prima in qua concilia & constitutiones ab anno Christi MXVI usque ad annum MDXLIV prodeunt, Posonii, 1741.
- PRAY 1799 PRAY, Georgius: Specimen hierarchiae Hungaricae. Posonii et Cassoviae, 1799.
- PRT A pannonhalmi Szent-benedek-rend története. Szerk.: ERDÉLYI László – SÖRÖS Pongrác. I–XII/B. Budapest, 1902–1916.
- Prolegomena KOLLER, Josephus: Prolegomena in historiam Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1804.
- REFORMATION Reformation Kaiser Siegmunds. Hrsg. von Koller, Heinrich. *Monumenta Germaniae Historica 500–1500. Staatsschriften des späteren Mittelalters. Bd. VI.* Stuttgart, 1964.
- RG Repertorium Germanicum. Bd. II. 1. Lieferung. Bearb. v. G. TELLENBACH, ebd. Berlin, 1933.
Repertorium Germanicum. Bd. VI. 1. Bearb. v. J. F. Abert (†), W. DEETERS. Tübingen, 1985.
Repertorium Germanicum. Bd. VIII. 1. Bearb. v. D. BROSIUS, U. SCHESCHKEWITZ. Tübingen, 1993.
- Schm 1846 Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis ad annum Christi MDCCCXLVI. Quinqueecclesiensis, 1847.
- SCHRAUF 1892 SCHRAUF Károly: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Budapest, 1892.
- SCHRAUF 1902 SCHRAUF, Karl: Die Matrikel der ungarischen Nation an der Universität Wien 1453–1630. Bécs 1902.
- Sm SMIČIKLAS, Tadeus: Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. II–XV. Zagrabiae, 1904–1934.
- SRH Scriptores rerum Hungaricarum I–II. Edendo operi praefuit E. SZENTPÉTERY. Bp., 1937–1938.
- STRIG Codex diplomaticus primatae ecclesiae Strigoniensis. Az esztergomi főegyházmegye oklevéltára, ed. KNAUZ, F., I–II, Strigonii, 1863–1864., III. ed. DEDEK, Crescens Ludovicus Strigonii, 1924.
- SZAKÁLY 1998 SZAKÁLY Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525). Szekszárd, 1998.
- THEINER THEINER, Augustinus: Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia, I–II, Romae, 1859–1860.
- TKALČIČ 1874 Monumenta Historica Episcopatus Zagrabienensis. I–II. Ed. TKALČIČ I. B. Zagrabiae, 1874.
- TKALČIČ 1889 Monumenta Historica civitatis Zagrabiae. I–XI., Ed.

- TÓTH-SZABÓ 1903 TKALČIČ I. B. Zagrabiae, 1889–.
TÓTH-SZABÓ Pál: Magyarország a XV. század végén a pápai supplicatiók világánál. Századok 37. (1903) I. 1–15., II. 151–159., III. 219–239., IV. 327–344.
- Vat. Lt. Reg. Vat. Archivum Secretum Vaticanum, Cancellaria Apostolica, Registra Vaticana.
- Vat. Lt. Reg. Supl. Archivum Secretum Vaticanum, Dataria Apostolica, Registra Supplicationum.
- Vat. Lt. Act. Cit. Archivum Secretum Vaticanum, Sacra Romana Rota, Manualia Actorum et Citationum.
- VERESS 1915 VERESS Endre: A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp., 1915.
- VERESS 1941 VERESS Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Budapest, 1941.
- VESZPRÉM KUMOROVITZ L. Bernát: Veszprémi regeszták. Bp., 1953.
- VESZPRÉM 1515 A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Közzéteszi: SOLYMOSI László. Bp., 1997.
- VKSZ A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534. Krónika (1526–1558) Javadalmak és javadalmak (1550, 1556). Közzéteszi: KREDICS László – MADARÁSZ Lajos – SOLYMOSI László. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 13. Veszprém, 1997.
- ZALA Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: NAGY Imre, VÉGHÉLY Dezső, NAGY Gyula. I–II. Bp., 1886–1890.
- Z A zichi és a vásonkeői gróf Zichy-család idősb. ágának okmánytára. Szerk.: NAGY Imre, NAGY Iván, VÉGHÉLY Dezső, I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931.
- ZSO Zsigmond-kori oklevéltár. I–VII. Szerk.: MÁLYUSZ Elemér, BORSA Iván, Bp., 1951–2001.

9.2. A legalább kétszer idézett munkák jegyzéke

- ADRIÁNYI 1979 ADRIÁNYI Gabriel: Die Kirchenpolitik des Matthias Corvinus (1458-1490). In: Ungarn-Jahrbuch 10 (1979) 83–92.
- AIGL 1838 AIGL Paulus: Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima ejusdem origine usque finem anni 1838. Quinque-Ecclesiis, 1838.
- Arch. ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája 1310-1457. In: Középkori magyar adattár. 2001. (CD-ROM, Arcanum Digitéka)
- ÁBEL 1880 ÁBEL Jenő: Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság. Bp., 1880.
- ÁLDÁSY 1903 ÁLDÁSY Antal: Alsáni Bálint bíbornok. Bp., 1903.
- ÁLDÁSY 1913 ÁLDÁSY Antal: Zsigmond király római császári koronázása. Századok 47 (1913). 481–501., 536–576.
- ÁMTF GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–III. Bp., 1963–1987.
- BARRACLOUGH 1971 BARRACLOUGH, Geoffrey: Papal Provisions. Aspects of Church History, constitutional, Legal and

- Administrativa in the Later Middle Ages. Westport 1971².
- BARTA 1987 BARTA Gábor: Humanisták I. János király udvarában. In: R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): Magyar reneszánsz udvari kultúra. Bp., 1987.
- BASTGEN 1910 BASTGEN, H.: Die Geschichte des Trierer Domkapitels im Mittelalter. *Görres-Gesellschaft, Sektion für Rechts- und Sozialwissenschaft, Heft 7*. Paderborn, 1910.
- BÁN 1956 BÁN Attila: A pécsi középkori káptalan ház helyreállítása. In: Magyar építőművészet 1956/5., 159–162.
- BEDY 1934 BEDY Vince: A Felsőörsi prépostság története. A *veszprémi egyházmegye múltjából* 3. Veszprém, 1934.
- BEDY 1938 BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. *Győregyházmegye múltjából* 3. Győr, 1938.
- BEKE 2003 BEKE Margit: Beckensloer V. János. In: ÉRSEKEK 214–219.
- BÉKEFI 1901 BÉKEFI Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája. Bp., 1901.
- BÉKEFI 1909 BÉKEFI Remig: A pécsi egyetem. Budapest, 1909.
- BÉKEFI 1910 BÉKEFI Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bp., 1910.
- BERTÉNYI 2003 BERTÉNYI Iván: Demeter. In: ÉRSEKEK 188–196.
- BINDER 1912 BINDER, Bruno: Das Domkapitel zu Gnesen: seine Entwicklung bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. Greifswald 1912.
- BITTINS 1992 BITTINS, Ursula: Das Domkapitel von Lucca im 15. und 16. Jahrhundert. *Europäische Hochschulschriften, Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften Bd. 534*. Frankfurt am Main, 1992.
- BORGOLTE 1992 BORGOLTE, Michel: Die mittelalterliche Kirche. *Enzyklopädie Deutscher Geschichte Bd. 17*. München, 1992.
- BRÜCKMANN 1912 BRÜCKMANN, Rudolf: Das Domkapitel zu Verden im Mittelalter. 1912.
- BLAZOVICH 2000. BLAZOVICH László: Városi plébániák az Alföldön a XIV–XVI. században. In: PITI Ferenc (szerk.): „Magyaroknak Eleiről” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szeged, 2000. 83–98.
- BOROS 2000 BOROS László: Adatgyűjtemény Janus Pannonius sírhelyének kérdéséhez. In: Humanista Műveltség. 89–95.
- BÓNIS 1964 BÓNIS György: A közhitelűség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. *Levéltári Szemle* 14 (1964) 118–142.
- BÓNIS 1967 BÓNIS György: Magyi János formuláskönyve és a gyakorlati jogtanítás. In: JUBILEUM 225–260.
- BÓNIS 1971 BÓNIS György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.
- B BRÜSZTLE, Josephus: Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis. I–IV. *Quinque-Ecclesiensis* 1874–1880.
- BUNYITAY 1883 BUNYITAY Vince: A váradi püspökség káptalanai és monostorai a püspökség alapításától az 1566. évig. (In:

- Uő: A váradi püspökség története. I–IV. Nagyvárad, Debrecen, 1883–1935. I)
- C. TÓTH 2001 C. TÓTH Norbert: Hiteleshely és a királyi különös jelenlét. *Századok* 135 (2001) 409–428.
- CEVINS 2003 CEVINS Marie–Madeleine de: Az Egyház a késő-középkori magyar városokban. Ford.: Kiss G. Bp., 2003.
- CSÁKY 1982 CSÁKY, Moritz: Johann Beckensloer. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Ausstellungskatalog. Schallaburg 1982. 271–273.
- CSÁNKI CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp., 1890–1904.
- CSÁNKI: Körös CSÁNKI Dezső: Körös megye a XV. században. Budapest, 1893.
- CSIZMADIA1965 CSIZMADIA Andor: A pécsi egyetem a középkorban. In: *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 40. Budapest, 1965.
- CSIZMADIA1967 CSIZMADIA Andor: Galvano di Bologna pécsi működése és a középkori magyar jogi oktatás egyes kérdései. In: *JUBILEUM* 111–128.
- CSUKOVITS 1992 CSUKOVITS Enikő: A középkori írástudók „munkaideje”. *Levéltári Közlemények* 63 (1992/1.) 3–13.
- CSUKOVITS 1994 CSUKOVITS Enikő: Cudar Péter. In: *KMTL* 142.
- CSUKOVITS 1994a CSUKOVITS Enikő: Demeter. In: *KMTL* 165.
- CSUKOVITS 2003 CSUKOVITS Enikő: Középkori magyar zarándokok. *História Könyvtár Monográfiák* 20. Budapest, 2003.
- DOBSON 1992 DOBSON, R. Barrie: The canons of York cathedral, 1400–1500. In: *MILLET* 1992. 17–26.
- DOBSON–LEPINE 1992 DOBSON, R. Barrie–LEPINE, N. David: Two english cathedrals: Exeter and York. In: *MILLET* 1992. 9–14.
- DRÄGER 1936 DRÄGER, Wilhelm: Das Mindener Domkapitel und seine Domherren im Mittelalter. *Mindener Jahrbuch Bd. VIII.* Minden, 1936.
- ECKHART 1913 ECKHART Ferenc: Hiteles helyeink eredete és jelentősége. in : *Századok* 47 (1913) 641–55.
- ECKHART 1915 ECKHART, Franz: Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. IX. *Ergänzungsband* 2. Heft *MIÖG.* Innsbruck, 1915. 395–558.
- ENGEL 1977 ENGEL Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). *Értekezések a történeti tudományok köréből* 83. Budapest 1977.
- ENGEL 1985 ENGEL Pál: Nagy Lajos bárói. *Történelmi Szemle* 1985 393–413.
- ENGEL 1994 ENGEL Pál: Laczk. In: *KMTL* 391.
- ENGEL 1996 ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája (1310–1457). I–II. Bp., 1996.
- ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998 ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998.
- ENGEL 2001 ENGEL Pál: Baranya megye az országos politikában (1316–1437). In: *FONT* 2001. 65–75.
- ENGEL 2003 ENGEL Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. *Milleniumi Magyar*

- ENGEL 2003a
 ENGEL Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. III. In: ENGEL 2003. 13–72. [Eredeti megjelenés: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 4. (1968) 337–357, 5. (1970) 291–313.]
- ENGEL–SÜTTŐ
 ENGEL, Pál – SÜTTŐ, Szilárd: Beiträge zur Herkunft und zur Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn. In: Südost-Forschungen Bd. 54 (1995) 23–48.
- ERDŐ 1996
 ERDŐ Péter: A pápaság és magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437). In: ZOMBORI 1996. 83–96.
- ERDŐ 2001
 ERDŐ Péter: Egyházjog a középkori Magyarországon. Bp., 2001.
- ÉRDÚJHELYI 1899
 ÉRDÚJHELYI Menyhért: A közjegyzőség és a hiteles helyek történet Magyarországon. Bp., 1899.
- ÉRSEKEK
 Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. BEKE Margit. Bp., 2003.
- EUBEL
 EUBEL, Conrad: Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series, Bd. I-II. 2. Aufl., Münster, 1913-1914; Bd. III., Münster, 1910.
- FALLENBÜCHL 1988
 FALLENBÜCHL Zoltán: Magyarország főméltóságai 1526–1848. Bp., 1988.
- FARBAKY 2000
 FARBAKY Péter: Szatmári György és a pécsi reneszánsz. In: Humanista Műveltség. 133–146.
- FARBAKY 2002
 FARBAKY Péter: Szatmári György, a mecénás. *Művészettörténeti Füzetek* 27. Bp., 2002.
- FEDELES 1999
 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan közhitelű oklevéladása (1354–1363). Pécs 1999. (Kézírtos egyetemi szakdolgozat)
- FEDELES 2001
 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshely. A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi feladatokat ellátó tagjai és munkájuk színterei (1354–1363). In: Pécsi Szemle 2001. Tavasz 13–21.
- FEDELES 2001a
 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi levéltára a középkorban. In: Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2001. április 3.) előadásai. Szerk: BALOGH László, SZARKA József, WEISZ Boglárka. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 2001. 39–53.
- FEDELES 2001b
 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a hiteleshelyi oklevelek tükrében (1354–1437). In: FONT 2001. 103–137.
- FEDELES 2002
 FEDELES Tamás: Két pécsi prépost a 15. század első feléből. In: Pécsi Szemle 2002. Nyár 21–27.
- FEDELES 2003
 FEDELES Tamás: Rudolf prépost, a szabad művészetek borostyánkorszorúsa és a kánonjog licenciátusa. In: Pécsi Szemle 2003. Nyár
- FEDELES 2003a
 FEDELES Tamás: Adalékok a pécsi székesegyházi alsópapság történetéhez (1354–1400). In: FONT Márta, VARGHA Dezső (szerk.): Tanulmányok Koller József tiszteletére. *Tanulmányok Pécs történetéből* 13. Pécs, 2003. 111–131
- FEDELES 2003b
 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi

- vonzáskörzete (1354–1526). WEISZ Boglárka (szerk.): *Tanulmányok a magyar középkorról.* Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 2003. 9–22.
- FEDELES 2003c FEDELES, Tamás: Matthias von Gatalócz Propst von Pécs/Fünfkirchen (1428–1437). In: *Specimina Nova. Pars Prima Sectio Mediaevalis II.* Red. FONT, Martha . Pécs, 2003. 77–82.
- FEDELES 2003d FEDELES Tamás: Uski János (1377 körül–1428) pécsi prépost, Zsigmond király diplomatája. In: *Pécs–Baranyai Történelmi Arcképcsarnok.* Szerk. LENGVÁRI István – ÓDOR Imre. PC CD-ROM. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2003.
- FEDELES 2003e FEDELES Tamás: A pécsi ispotály igazgatói a 14–16. században. In: *Orvostörténeti Közlemények 182–185 (2003).* 117–126.
- FONT 2000 FONT Márta: Siklós középkori története. In: VONYÓ József Szerk. *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai.* Siklós, 2000. 55–76.
- FONT 2001 Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Szerk. FONT Márta *Tanulmányok Pécs történetéből* 9. Pécs, 2001.
- FOUQUET 1987 FOUQUET, Gerhard: *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350-1540). Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel. Bde I-II. Quellen und Abhandlungen zur mittelhheinischen Kirchengeschichte. Bd. 57.* Mainz, 1987.
- FOUQUET 1991 FOUQUET, Gerhard: Domkapitel, Hof und Universität. Speyerer Domherren als Amtsträger und Klienten des Königs und der Fürsten im Spätmittelalter, in: *Archiv für mittelhheinische Kirchengeschichte* 43 (1991) 109–143.
- FOUQUET 1992 Das Speyerer Domkapitel und der spätmittelalterliche „Staat“. In: MILLET 1992. 151–176.
- FÓGEL 1913 FÓGEL József: II. Ulászló udvartartása. Bp., 1913.
- FÓGEL 1917 FÓGEL József: II. Lajos udvartartása. Bp., 1917.
- FRAKNÓI 1874 FRAKNÓI Vilmos: Magyarországi tanulók és tanárok a bécsi egyetemen a XV és a XVI. században. Bp., 1874.
- FRAKNÓI 1895 FRAKNÓI Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp., 1895.
- FRAKNÓI 1898 FRAKNÓI Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Bp., 1898.
- FRAKNÓI 1901 FRAKNÓI Vilmos: A római magyar gyóntatók. In: *Katholikus Szemle* 1901.
- FRAKNÓI 1917 FRAKNÓI Vilmos: Beckensloer magyar prímás III. Frigyes német császár szolgálatában 1459–1489. *Történeti Szemle* 6 (1917) 159–186., 259–283.
- FRAKNÓI Szentszék FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal. I–III. Bp., 1901–1903.
- FRENZ 1986 FRENZ, Thomas: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527). Bibliothek des Deutschen Historischen Institut in Rom. Bd. 63.* Tübingen, 1986.
- FRICSY 2001 FRICSY Ádám: A pécsi egyházmegye püspökei. 22. In: *Pécsi Szemle* 2001 Tavasz. 22–23.

- FRIDERICI 1988 FRIDERICI, Adolf: Das Lübecker Domkapitel im Mittelalter 1160-1400. Verfassungsrechtliche und personenstandliche Untersuchungen. *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Bd. 91*. Neumünster, 1988.
- FÜGEDI 1965 FÜGEDI Erik: A XV. századi magyar püspökök. In: Történelmi Szemle 1965, 477-498. (és Uő (szerk.): Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1981. 89-113. az adattár nélkül)
- FÜGEDI 1967 FÜGEDI Erik: Alsáni Bálint, a pécsi egyetem második kancellárja. In: JUBILEUM
- FÜGEDI 1970 FÜGEDI Erik: A XV. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970.
- FÜGEDI 1986 FÜGEDI Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Bp., 1986.
- FÜGEDI 1986a FÜGEDI Erik: „Könyörülj bánom, könyörülj...”. Budapest, 1986.
- GAMS GAMS Pius Bonifatius: Series episcoporum Ecclesiae Catholicae. Ratisbonae, 1873. Supplementum 1886.
- GAŠIČ 1944 GAŠIČ, Emerik: Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-Đakovačke i Srijemske. Osijek, 2000. [reprint]
- Gen. ENGEL Pál: Középkori magyar genealógia. In: Középkori magyar adattár. 2001. (CD-ROM, Arcanum Digitéka)
- GERÉZDI 1941 GERÉZDI Rabán: Egy magyar humanista. Váradi Péter. Magyarságtudomány I (1941).
- GÓZSY 2000 GÓZSY Zoltán – GÓZSY Gáborné: A Somogyi Levéltár üvegablakai. Nemesi címerek a Somogy Megyei Levéltár üvegablakain. Kaposvár, 2000.
- GRIMME 1932 GRIMME, F.: Das Metzzer Domkapitel im ausgehenden Mittelalter. In: Elsaß-Lothringisches Jahrbuch 11 (1932), 63-87.
- GROTEN 1980 GROTEN, Manfred: Priorenkolleg und Domkapitel von Köln im Hohen Mittelalter. *Rheinisches Archiv Bd. 109*. Köln 1980.
- GUTHEIL 1979 GUTHEIL Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1979.²
- HAAS 1845 HAAS Mihály: Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben. Pécs, 1845.
- HAJNIK 1892 HAJNIK Imre: A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházbeli királyok korában. *Értekezések a Történeti Tudományok köréből. XV/4*. Budapest, 1892.
- HARMS 1914 HARMS, Klaus: Das Domkapitel zu Schleswig von seinen Anfängen bis zum Jahre 1542. 1914.
- HARTMANN 1975 HARTMANN, H.: Die Domherren der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in Mainz, Worms und Speyer. In: Mainzer Zeitschrift 70 (1975) 148-160.
- HAUCK 1954 HAUCK, Albert: Kirchengeschichte Deutschlands. V/1. Berlin–Leipzig. 1954.⁸
- HERSCHE 1984 HERSCHE, Peter: Die deutschen Domkapitel im 17. und 18. Jahrhundert. Bde. 1–3. Bern, 1984.

- HOFFMANN 1933   HOFFMANN Edit: Garázda Péter könyvtárának címeres darabjai. Turul 1933.
- HOLBACH 1982   HOLBACH, Rudolf: Stiftgeistlichkeit im Spannungsfeld von Kirche und Welt. Studien zur Geschichte des Trierer Domkapitel und Domklerus im Spätmittelalter. 2 Tle. *Trierer historische Forschung* 2. Trier, 1982.
- HOLBACH 1992   HOLBACH, Rudolf: Zu Ergebnissen und Perspektiven neuerer Forschung zu spätmittelalterlichen deutschen Domkapiteln. In: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 56 (1992). 148–180.
- HOLBACH 1992a   HOLBACH, Rudolf: Kanoniker im Dienste von Herrschaft. Beobachtungen am Beispiel des Trierer Domkapitels. In: MILLET 1992. 121–148.
- HOLLMANN 1990   HOLLMANN, Michael: Das Mainzer Domkapitel im späten Mittelalter (1306–1476). *Quellen und Abhandlungen zur mittelhochdeutschen Kirchengeschichte*. Bd. 64. Mainz, 1990.
- KÁRPÁTI 1998   KÁRPÁTI Gábor: Janus Pannonius feltételezett sírhelye? In: Janus Pannonius a humanista irodalmi hagyomány. Szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor. Pécs, 1998. 41–49.
- KIST 1943   KIST, Johann: Das Bamberger Domkapitel von 1399 bis 1556. Ein Beitrag zur Geschichte seiner Verfassung, seines Wirkens und seiner Mitglieder. *Historisch-diplomatische Forschungen* 7. Weimar, 1943.
- HORVÁTH–TIMÁR 1972   HORVÁTH J. Gyula – TIMÁR György: XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). *Baranyai Helytörténetírás* 1972. Pécs, 1973. 7–129.
- HORVÁTH 1972   HORVÁTH Judit: Adalékok Garázda Péter életéhez. *Filológiai Közöny* XVII. (1972) 386–388.
- Humanista Műveltség   BARTÓK István – JANKOVITS László – KECSKEMÉTI Gábor (szerk.): *Humanista Műveltség Pannóniában*. Pécs, 2000.
- Hunyadi Mátyás   Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk.: RÁZSÓ Gyula–V. MOLNÁR László. Bp., 1990.
- HUSZTI 1925   HUSZTI József: Platonista törekvések Mátyás király korában. Pécs, 1925.
- HUSZTI 1931   HUSZTI József: Janus Pannonius. Pécs, 1931.
- Irodalmi hagyomány   JANKOVITS László – KECSKEMÉTI Gábor (szerk.): *Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*. Pécs, 1998.
- JANKOVITS M. S.   JANKOVITS László: Kései üzenet a Jagelló-korból. *Jacobus Piso Schediája*. (kézirat)
- JERNEY 1856   JERNEY János: *A magyarországi káptalanok és konventek hielmes és hiteles helyek története*. Magyar Történelmi Tár II. (1856)
- JUBILEUM   Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből. Szerk.: CSIZMADIA Andor. Pécs, 1967.
- JUHÁSZ 1927   JUHÁSZ, Koloman: *Die Stifte der tschanader Diözese im Mittelalter*. Ein Beitrag die Stifte zur Frühgeschichte und Kulturgeschichte des Banats. Münster, 1927.

- JUHÁSZ 1941 JUHÁSZ Kálmán: A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030-1552). Makó, 1941.
- JUHÁSZ 1959 JUHÁSZ, Koloman: Bischof Albert Hangácsi von Csanád (1457-1466). Humanist, Kirchenfürst und Geistlicher Krieger. In: Historisches Jahrbuch 78 (1959) 64-81.
- JUHÁSZ 1964 JUHÁSZ, Koloman: Das Tschanader-Temesvarer Bistum im Spätmittelalter 1307-1552. München-Paderborn-Wien, 1964.
- KALUZA-BAUMRUKER 1987 KALUZA-BAUMRUKER, Margit: Das Schweriner Domkapitel. Köln-Wien, 1987.
- KARÁCSONYI KARÁCSONYI János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I-IV. Bp., 1900-1904.
- KARDOS 1955 KARDOS Tibor: A magyarországi humanizmus kora. Bp., 1955.
- KAVKA 1967 KAVKA, František: A prágai Károly egyetem, a pécsi egyetem és Dél-Magyarország a XIV. században és a XV. század elején. In: JUBILEUM 87-95.
- KEUSSEN 1899 KEUSSEN, Hermann: Beiträge zur Geschichte der Kölner Universität. In: Zeitschrift für Geschichte und Kunst 18 (1899) 315-369.
- KISKY 1906 KISKY, Wilhelm: Die Domkapitel der geistlichen Kurfürsten in ihrer persönlichen Zusammensetzung im 14. und 15. Jahrhundert. Weimar, 1906.
- KLANICZAY 1974 KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. Irodalomtörténet Közlemények LXXVIII (1974): 2. 161-178.
- KLANICZAY 1991 KLANICZAY Tibor: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. *Reneszánsz Füzetek* 81. Bp. 1991.
- KLANICZAY 1993 KLANICZAY Tibor: A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete. *Humanizmus és Reformáció* 20. Bp., 1993.
- KMTL Korai Magyar Történeti Lexikon (9-14. század) KRISTÓ Gyula (főszerk.) MAKK Ferenc – ENGEL Pál (szerk.) Bp., 1994.
- KOLLÁNYI 1888 KOLLÁNYI Ferenc: Oláh Miklós. Katholikus Szemle II (1888) 16-64.
- KOLLÁNYI 1890 KOLLÁNYI Ferenc: A magyar katolikus alsópapság végrendelkezési joga. Esztergom, 1890.
- KOLLÁNYI 1900 KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100-1900. Esztergom, 1900.
- KOLLÁNYI 1906 KOLLÁNYI Ferenc: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. Budapest, 1906.
- KONSTANZ Das Konzil von Konstanz 1414-1418. Hrsg v. BRANDMÜLLER, Walter. Bd I-II. Paderborn 1997.
- KOSZTA 1988 KOSZTA László: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII - XIV. századi történetéhez. *Acta Historica*, 86 (1988) 15-26.
- KOSZTA 1991 KOSZTA László: A pozsegi társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig. *Aetas* 1991/3-4. 40-58.
- KOSZTA 1991a KOSZTA László: Hiteleshelyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig. *Baranya*. IV (1991): 1-2. 55-70.
- KOSZTA 1993 KOSZTA László: Az 1306-os pécsi püspökválasztás. Megjegyzések a pécsi püspökség 14. század eleji

- archontológiájához. *Acta Historica* 98 (1993) 37–51.
- KOSZTA 1993a KOSZTA László: A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben 1948–1988, *Aetas* 1993/1., 64–105.
- KOSZTA 1994 KOSZTA László: Pécsi püspökség. In: KMTL 538–539.
- KOSZTA 1994a KOSZTA László: Vilmos. In: KMTL 730–731.
- KOSZTA 1995 KOSZTA László: Püspöki székhely és városfejlődés. Pécs központi funkciói és vonzáskörzete a 14. század közepéig. In: *Uő: (szerk.): Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok* Kristó Gyula tiszteletére. Szeged, 1995. 233–272.
- KOSZTA 1996 KOSZTA László: A székeskáptalanok kialakulása és kanonokjaik Magyarországon. *Acta Historica* 103 (1996) 67–81.
- KOSZTA 1998 KOSZTA László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). (*Tanulmányok Pécs Történetéből* 4.) Pécs, 1998.
- KOSZTA 1998a KOSZTA László: Írásbeliség a pécsi egyházmegyében 1353-ig. A hiteleshelyek. In: Hermann Egyed emlékkönyv. Sümei József – Zombori István Bp., 1998. 167–184.
- KOVÁCS 1964 KOVÁCS Endre: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar-lengyel kapcsolatok XV–XVI. századi történetéhez. Budapest 1964.
- KOVÁCS 1983 KOVÁCS Béla: Studensek, magisterek, doktorok. In: *Archivum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei* 11. (1983) 5–41.
- KOVÁCS 1987 KOVÁCS Béla: Az egri egyházmegye története 1596-ig. *Az egri főegyházmegye schematizmusa* 3. Eger, 1987.
- E. KOVÁCS 1996 E. KOVÁCS Péter: A Szentszék, a török és Magyarország a hunyadiak alatt (1437–1490). In: ZOMBORI 1996. 97–117.
- KÖBLÖS 1991 KÖBLÖS József: Kanonokok állami szolgálata a középkorvég Magyarországon. In: *Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. Esztergom 1991. május 29–31. Szerk. BÁRDOS István és BEKE Margit. Esztergom 1991.* 183–189.
- KÖBLÖS 1994 KÖBLÖS József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 12. Budapest, 1994.
- KÖRMENDY 1983 KÖRMENDY Kinga: Az esztergomi Collegium Christi és könyvtára a XIV–XVI. században. *Magyar Könyvszemle* 99 (1983), 1–20.
- KÖRMENDY 1986 KÖRMENDY Kinga: Literátusok, magiszterek, doktorok az esztergomi káptalanban. In: FÜGEDI 1986. 176–202.
- KÓFALVI 2001 KÓFALVI Tamás: A pécsváradi hiteleshely működésének pécsi vonatkozásai. In: FONT 2001. 139–161.
- KRISTÓ 1988 KRISTÓ Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988.
- KRISTÓF 2001 KRISTÓF Ilona: Személyes kapcsolatok Váradon (1440–1526). *Fons* 8 (2001):1. 67–84.
- KRISTÓF 2002 KRISTÓF Ilona: Egyházi középrétegeink műveltsége –

- egyetemjárás a későközépkori váradi káptalanban. In: METESZ Heves Megyei Szervezete, Tudományos Közlemények 5. Eger, 2002. 70–76.
- KUBINYI 1885 KUBINYI Ferenc: A mohorai Vidffyek címeres-levele és nemzedékrendje. A címer színes hasonmásával. Turul 1885. I. 1–5.
- KUBINYI 1957 KUBINYI András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In: Tanulmányok Budapest Múltjából XII (1957) 25–49. (újra közölve: BARTA Gábor (szerk.): Mátyás király 1458–1490. Bp., 1990. 62–80.)
- KUBINYI 1971 KUBINYI András: A középkori magyarországi városok hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. In: Településtudományi Közlemények 23 (1971). 58–78.
- KUBINYI 1973 KUBINYI András: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához.) In: Somogy Megye Múltjából 4. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1973. 3–44.
- KUBINYI 1984 KUBINYI András: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Szerk. H. BALÁZS Éva, FÜGEDI Erik, MAKSAY Ferenc. Bp., 1984. 257–268.
- KUBINYI 1988 KUBINYI András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. Századok 122 (1988) 147–215.
- KUBINYI 1990 KUBINYI András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás 53–148.
- KUBINYI 1996 KUBINYI András: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: ZOMBORI 1996. 119–134.
- KUBINYI 1999 KUBINYI András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999.
- KUBINYI 1999a KUBINYI András: Mátyás király és a magyar püspökök. In: KUBINYI 1999. 69–86.
- KUBINYI 1999b. KUBINYI András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: KUBINYI 1999. 147–160.
- KUBINYI 1999c. KUBINYI András: Budai Kakas János és történeti feljegyzései. In: KUBINYI 1999. 193–212.
- KUBINYI 1999d KUBINYI András: A budavári Szent Zsigmond káptalan a késő középkorban. In: KUBINYI 1999. 225–232.
- KUBINYI 2000 KUBINYI András: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején. In: Humanista műveltség 7–26.
- KUBINYI 2000a KUBINYI András: Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. *Dél-Alföldi Évszázadok* 14. Szerk. BLAZOVICH László, Szeged, 2000.
- KUBINYI 2001. KUBINYI András: Mátyás király. Tudomány-Egyetem. Bp. 2001.
- KUBINYI 2001a KUBINYI András: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén). Századok 135 (2001) 301–361.
- KUBINYI 2001b KUBINYI András: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő-középkorban. In: FONT 2001. 43–52.
- KUBINYI–FÜGEDI KUBINYI András – FÜGEDI Erik: A budai káptalan

- jegyzőkönyve. In: Történeti Statisztikai Évkönyv 1967–1968. Bp., 1970. 9–59.
- KUJÁNI 1913 KUJÁNI Gábor: Adalékok a Brodarics-család és Brodarics István történetéhez. Bp., 1913.
- KUMOROVITZ 1928 KUMOROVITZ L. Bernát: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. Turul 42 (1928) 1–39.
- KUMOROVITZ 1934 KUMOROVITZ L. Bernát: A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. In: Emlékkönyv Szent Nobert halálának 800 éves jubileumára (1134–1934). Gödöllő, 1934. 22–50.
- LANG 1996–1998 LANG Ádám: Ortodox és eretnek máshitűek térítése Magyarország déli, dél-keleti határainak előterében, és a magyarországi vlachok katolizálására tett kísérletek, 13-15. század. *TörténÉsz* 4-6 (1996-1998), 93-111.
- LE GOFF 2000 LE GOFF, Jacques: Az értelmiség a középkorban. *Osiris Zsebkönyvtár*. Bp., 2000.
- LEPINE 1992 LEPINE, N. David: The canons of Exeter cathedral, 1300–1455. In: MILLET 1992. 29–46.
- LEPINE 1995 LEPINE, N. David: Brotherhood of Canons Serving God. English Secular Cathedrals in the Later Middle Ages. *Studies in the History of Mediaval religion* 8. Woodbridge, 1995.
- LEUZE 1909 LEUZE, Otto: Das Augsburger Domkapitel im Mittelalter. 1909.
- LUKCSICS 1908 LUKCSICS József: Uski János veszprémi püspök, Zsigmond király diplomatája. Századok 42 (1908) 1–28.
- LUKCSICS LUKCSICS Pál: XV. századi pápák oklevelei. I–II. Bp., 1931–1938.
- MARCHAL 1977 MARCHAL, G. P.: Die Dom- und Kollegiatstifte der Schweiz. In: Die weltlichen Kollegiatstifte der deutsch- und französisch-sprachigen Schweiz. Red: MARCHAL, G. P. *Helevetica Sacra* II/2. Bern, 1977.
- MATTHEW 1989 MATTHEW Donald: A középkori Európa atlasza. Bp., 1989.
- MÁLYUSZ 1957 MÁLYUSZ Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 91 (1957) 46–123., 592–602.
- MÁLYUSZ 1958 MÁLYUSZ Elemér: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. *Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat* 9. Bp., 1958.
- MÁLYUSZ 1959 Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn. *Studia Historica Academiae scientiarum Hungaricae*, Heft 18. Bp., 1959.
- MÁLYUSZ 1971 MÁLYUSZ Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971.
- MÁLYUSZ 1984 MÁLYUSZ Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984.
- MEIER 1967 MEIER, Rudolf: Die Domkapitel zu Goslar und Halberstadt in ihrer persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter. (mit Beiträgen über die Standesverhältnisse der bis zum Jahre 1200 nachweisbaren Hildesheimer Domherren). *Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 5. Studien zur Germania Sacra. Göttingen, 1967.

- MERONI 1992 MERONI, Paola: Il capitolo di Santa Maria della Scala di Milano. In: MILLET 1992. 95–104.
- MEYER 1986 MEYER, Andreas: Zürich und Rom. Ordentliche Kollatur und päpstliche Provisionen am Frau- und Grossmünster 1316–1523. *Bibliothek des Deutschen Historischen Institut in Rom. Bd. 64.* Tübingen, 1986.
- MEZEY 1967 MEZEY László: A pécsi egyetemalapítás előzményei. (A deákság és a hiteleshely kezdeteihez.) In: JUBILEUM 53–86.
- MÉL Magyar életrajzi Lexikon I–II. Főszerk. KENYERES Ágnes, Bp., 1967–1969.
- MIKLÓSSY 1937 MIKLÓSSY Zoltán: A magyarországi archipresbiterek. Regnum 1937.
- MIKLÓSSY 1941 MIKLÓSSY Zoltán: Hiteleshely és iskola a középkorban. Levéltári Közlemények 18–19 (1940–1941). 170–178.
- MILLET 1982 MILLET, Hélène: Les chanoines du chapitre cathédral de Laon 1272–1412. *Collection de l'Ecole Française de Rome* 56. Roma, 1982.
- MILLET 1992 I canonici al servizio dello Stato in Europa secoli XIII–XVI. Les chanoines au service de l'Etat en Europe du XIIIe au XVIe siècle, Red. MILLET, Hélène Modena 1992.
- MONAY 1956 MONAY Ferenc: A római magyar gyóntatók. Róma, 1956.
- MORAW 1980 MORAW, Peter: Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter. In: Untersuchungen zu Kloster und Stift. Hrsg. v. MPI. f. Gesch. Veröff. d. MPI. f. Gesch. 68. Studien zur Germania Sacra 14. Göttingen, 1980. 9–37.
- MORNET 1992 MORNET, Elisabeth: Les chanoines de Roskilde au service des pouvoirs du début du XIVe siècle au milieu du XVIe siècle. In: MILLET 1992. 185–206.
- NAGY 1892 NAGY Imre: A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425–1433. *Értekezések a Történeti Tudományok Köréből* XV. 10. Bp., 1892.
- NÉMETH 1897 NÉMETH Béla: Baranya Szent-Istvántól a jelenkorig. In: VÁRADY Ferenc: Baranya múltja és jelene. I–II. Pécs, 1897. I/211–730.
- LESKÓ 1907 Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis. (NOVÁKY József) In: LESKÓ József (szerk.): Adatok az egri egyházmegye történelméhez V. Eger, 1907.
- NYULÁSZINÉ 1987 NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Bp., 1987.
- OBERMAYER–HORVÁTH K. OBERMAYER Erzsébet – HORVÁTH István Károly: Macedóniai László. Egy humanista élete és Működése a Mohács körüli évtizedekben. Századok 93 (1959) 773–801.
- OBERSTEIGER 1969 OBERSTEIGER, Jakob: Die Bischöfe von Gurk (1072–1822). Klagenfurt, 1969.
- OL Orbis Latinus. Ed. GRAESSE, J. G. Th. – BENEDICT, F. Großausgabe Hgg. PELCH, T. I–III. Braunschweig, 1972.
- ORTVAY ORTVAY Tivadar: Pozsony város története. I–IV. Pozsony, 1892–1912.

- OESTERLEY Hermann: Historisch-geographisches Wörterbuch des deutschen Mittelalters. Gotha, 1883.
- PAPP 1936 PAPP László: A hiteles helyek története az újkorban. *Palaestra Calasanctiana* 14. Bp., 1936.
- PAJORIN 1990 PAJORIN Klára: Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére. In: Hunyadi Mátyás. 333–361.
- PELLEGRINI 1992 PELLEGRINI, Marco: Il capitolo della cattedrale di Pavia in eta' Sforzesca (1450–1535). In: MILLET 1992. 75–92.
- PETROVICH 1956 PETROVICH Ede: Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. számú ház történetéhez. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1956. Pécs, 1956. 31–47.
- PETROVICH 1960 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960. 271–274.
- PETROVICH 1966 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem megszűnése. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1966. Pécs, 1967. 153–170.
- PETROVICH 1967 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem ismeretlen tanárai. In: Irodalomtörténeti Közlemények LXXI (1967) 3. sz. 290–296.
- PETROVICH 1975 PETROVICH Ede: Janus Pannonius Pécssett. In: Kardos Tibor, V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius. *Memoria Saecularum Hungariae* 2. Budapest, 1975. 119–171.
- PETROVICH 1983 PETROVICH Ede: A pécsi káptalani házak. *Dunántúli Dolgozatok (C) Történettudományi Sorozat*. Pécs, 1983.
- PETROVICS 2001 PETROVICS István: A középkori Pécs polgárai. In: FONT 2001. 163–196.
- PÓR 1889 PÓR Antal: Viszály a pécsi káptalanban. In: Történelmi Tár 1889. 401–420.
- PÓR 1890 PÓR Antal: Az Osl-nemzettség története a XIII. és XIV. században. Turul 1890. 153–200.
- PÓR 1892 PÓR Antal: Nagy Lajos. Magyar Történelmi Életrajzok. Bp., 1892.
- R. VÁRKONYI 2003 R. VÁRKONYI Ágnes: Oláh VI. Miklós. In: ÉRSEKEK 256–261.
- RÁCZ 1996 RÁCZ György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: ZOMBORI 1996. 55–82.
- REGÉNYI 1998 REGÉNYI Kund: Karmeliták a középkori Magyarországon. In: KOSZTA László (szerk.): Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szeged, 1998. 67–82.
- REGÉNYI 2001 REGÉNYI, Kund Miklós: Die ungarischen Konvente der oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter. Budapest – Heidelberg, 2001.
- REHBERG 1999 REHBERG, Andreas: Die Kanoniker von S. Giovanni in Laterano und S. Maria Maggiore im 14. Jahrhundert. Eine Prosopographie. *Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom*. Bd. 89. Tübingen, 1999.
- RÉVÉSZ 1939 Valentinus Cybeleius Varasdiensis. Opera. Ed. Maria RÉVÉSZ, Bp., 1939. 13–50.
- RUPP 1870 RUPP Jakab: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetes városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek,

püspökmegyék szerint. I. Pest, 1870.

- SANTIFALLER 1924–1925 SANTIFALLER, Leo: Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter. 2 Bde. *Schlern-Schriften* 7. Innsbruck 1924–1925.
- SÁNDOR 1983 G. SÁNDOR Mária: A Káptalan utca 4-es számú középkori épület Pécssett. Építés- Építészettudomány 15 (1983) 165–183.
- SÁNDOR 1984 SÁNDOR Mária G.: Reneszánsz Baranyában. Bp., 1984.
- SÁNDOR 1991 SÁNDOR Mária G.: A pécsi püspökvár és a káptalansor középkori topográfiája. In: UHERKOVICH Ákos (szerk.): Régészet és várostörténet. Pécs, 1991. 156–164.
- SÁNDOR 1999 SÁNDOR Mária G.: Die Bischofsburg zu Pécs – Archäologie und Bauforschung. Pécs püspökvár – Régészet és épületkutatás, (ICOMOS – Hefte des deutschen Nationalkomitees XXII) Budapest, 1999.
- SÁNDOR 2000 SÁNDOR, Mária: Die Entwicklung der mittelalterlichen Stadtstruktur in Pécs. In: Font, Márta – Sándor, Mária (Hrsg.): Mittelalterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa. *Varia Archeologica Hungarica* IX. Budapest–Pécs, 2000. 203–212.
- SÁNDOR 2001 SÁNDOR Mária: A középkori Pécs topográfiája. In: FONT 2001. 197–208.
- SCHINDLER 1938 SCHINDLER, Gerhard: Das Breslauer Domkapitel von 1341–1417. Untersuchungen über die Verfassungsgeschichte und persönliche Zusammensetzung. Breslau 1938.
- SCHINDLER 1996 SCHINDLER, Renate: Studien zum Osnabrücker Domkapitel bis zum Jahre 1350. Osnabrück 1996.
- SCHULTE 1927 SCHULTE, Aloys: Aus dem Leben des Straßburger Domkapitels 1150–1332. In: Elsass-Lothringisches Jahrbuch 6 (1927) 1–46.
- SHOUTERN 1987 SHOUTERN, Richard William: A nyugati társadalaom és az egyház a középkorban. Bp., 1987.
- SILL 1977 SILL Ferenc: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szombathely, 1977. 173–242.
- SOLTÉSZ 1958 SOLTÉSZ Zoltánné: Garázda Péter, Nagylucsei Orbán és Szatmári György ismeretlen könyvei. Művészettörténeti Értesítő 7 (1958): 2–3. 120–124.
- SOLYMOSI 1989 SOLYMOSI László: Könyvhasználat a középkor végén (Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban). In: SZELESTEI N. László (szerk.): Tanulmányok a középkori Magyarországi könyvkultúráról. Az Országos Széchényi Könyvtárban 1986. február 13–14-én rendezett konferencia előadásai. *Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai Új Sorozat* 3. Budapest, 1989. 77–119.
- SOLYMOSI 1992 SOLYMOSI László: Az egri káptalan dékánválasztási statútumai. Levéltári Közlemények 63 (1992) 137–156.
- SOÓS 1999 SOÓS Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999.

- SÖRÖS 1907 SÖRÖS Pongrác: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Bp., 1907.
- SÖRÖS 1916 SÖRÖS Pongrác: A székesfehérvári érkanonokság története 1543-ig. Századok 50 (1916) 565–584.
- SUGÁR 1984 SUGÁR István: Az egri püspökök története. Budapest, 1984.
- SZÉKELY 1967 SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a középeurópai egyetemlétesítések összefüggéseiben. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1967. Pécs, 1968. 153–174.
- SZÉKELY 1994 SZÉKELY György: A pécsi egyetem a középkorban. In: História 1994/3. 10–12.
- SZÉKELY 1997 SZÉKELY György: Egyetemi kancellárok a 14–15. század fordulóján. Századok 131 (1997) 157–167.
- SZIGETI 1976 SZIGETI Kilián: Pécs orgonistái és orgonaépítői a késő középkorban. Baranyai Helytörténetírás 1974–1975. Pécs, 1976. 13–19.
- SZIGETI 1979 SZIGETI Kilián: Régi Magyar Orgonák. Pécs. Bp., 1979.
- SZILÁGYI 1930 SZILÁGYI Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. 1458–1526. In: Különlenyomat a „Turul” 1930. évi XLIV. kötetéből. Bp., 1930.
- SZÖGI 1995 Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777. Szerk. SZÖGI László Bp., 1995.
- TELEKI TELEKI József: A Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Pest, 1852–1857.
- TIMÁR 1909 TIMÁR Kálmán: A kalocsai főszékesegyház régi könyvtára. In: Religio 1909. 680–681.
- TIMÁR 1974–1975 TIMÁR György: 16. századi rovásadó összeírások a mai Baranya megye területéről. Baranyai Helytörténetírás 1974–75, Pécs, 1976. 21–94.
- TIMÁR 1981 TIMÁR György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában. In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 13–56.
- TIMÁR 1982 TIMÁR György: A középkor az írásos források alapján. In: FÜZES Miklós (szerk.): Sásd. 101–152. Sásd, 1982.
- TIMÁR 1992 TIMÁR György: Tolnavár Mohács előtt. In: GLÓSZ József (szerk.): Tolna mezőváros monográfiája. Tolna, 1992. 41–90.
- TIMÁR 1999 TIMÁR György: A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvése a török hódoltság idején. In: SZAKÁLY Ferenc (szerk.) Pécs a törökkorban. Tanulmányok Pécs Történetéből 7. Pécs, 1999. 133–170.
- TIMÁR 1999a TIMÁR György: Tolna vármegye templomos helyei. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7. Szekszárd, 1999.
- TIMÁR 2001 TIMÁR György: A szenttisztelet Pécsen, a középkorban. (patrocinium, titulus ecclesiae). In: FONT 2001. 69–100.
- TIMÁR 2001a TIMÁR György: Mágocs története a Rákóczi szabadságharcig. In: FÜZES Miklós (szerk.): Mágocs 1251–2001. Mágocs, 2001. 49–76.
- TONK 1979 TONK Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979.
- TÓTH-SZABÓ 1906 TÓTH-SZABÓ Pál: Szatmári György prímás (1457–1524).

- Magyar Történeti Életrajzok 22. Bp., 1906.
- TRENCSENYI-WALDAPFEL 1941 TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: Erasmus és magyar barátai. Bp., 1941.
- UDVARDY 1991 UDVARDY József: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* XI. Köln, 1991.
- UDVARDY 1992 UDVARDY József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. Bp., 1992.
- UNIVERSITÄT Geschichte der Universität in Europa. Band I. Mittelalter. Hrsg. von Rüegg, Walter. München 1993.
- V. KOVÁCS 1957 V. KOVÁCS Sándor: Garázda Péter. In: Irodalomtörténeti közlemények. LXI (1957), 48–62.
- V. KOVÁCS 1959 V. KOVÁCS Sándor: Garázda Péter Lactantius kódexe. Művészettörténeti Értesítő 8. (1959)
- VAGNER 1896 VAGNER József: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896.
- VARGA 1975 VARGA Imre: Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV–XVI. századfordulón. Irodalomtörténeti Közlemények 1975/2. 211–218.
- VILÁGATLASZ Történelmi Világtlasz. Bp., 1991.
- WAGNER 1949 Das Salzburger Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung. (Ungedruckte Dissertation) Wien 1949.
- WEBER 1912 WEBER, Erich: Das Domkapitel von Magdeburg bis zum Jahre 1567. 1912.
- WERTNER 1891 WERTNER Mór: Az ónodi (bölcsi, szamoszegi) Czudarok genealógiája. Turul 9 (1891)
- WERTNER 1903 WERTNER Mór: Zsigmond király magyar kísérete Rómában 1433-ban. Századok 37 (1903) 907–920.
- WINKLER 1935 WINKLER Pál: A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1935-ig. Kalocsa, 1935.
- WOLLEK 1972 WOLLEK, Christoph: Das Domkapitel von Plock 1524–1564. Gegenreformatorische Haltung und innenkirchliche Reformbestrebungen. *Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte* 2. Köln 1972.
- ZOMBORI 1996 ZOMBORI István (szerk.): Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000. éve. Bp., 1996.